

Universitat Ramon Llull

TESI DOCTORAL

Títol	El Baptisme, evolució històrico-litúrgica i qualitats artístiques i sacramentals de les piles baptismals de la Província Eclesiàstica de Barcelona
Realitzada per	Joan Serra i Sanmiquel
en el Centre	Facultat de Filosofia de Catalunya
i en el Departament	Filosofia pràctica i humanitats
Dirigida per	Dr. Ignasi Roviró i Alemany

*C. Claravall, 1-3
08022 Barcelona
Tel. 936 022 200
Fax 936 022 249
E-mail: urisc@rectorat.url.edu
www.url.edu*

EL BAPTISME, EVOLUCIÓ HISTÒRICO-LITÚRGICA I QUALITATS ARTÍSTIQUES I SACRAMENTALS DE LES PILES BAPTISMALS DE LA PROVÍNCIA ECLESIASTICA DE BARCELONA

ESTUDI SOBRE EL BAPTISME, QUE COMPRÈN DES DE L'INICI DEL CRISTIANISME FINS L'EDAT MODERNA. SITUACIÓ I INFLUÈNCIES ANTERIORS I POSTERIORS.

1. "STATUS QUESTIONIS"

1.1. ESTAT ACTUAL DEL CONEIXEMENT DEL BAPTISME, DE LES PILES BAPTISMALS I DELS BAPTISTERIS DE L'ÈPOCA QUE VA DES DE L'INICI DELS CRISTIANISME FINS L'EDAT MODERNA

La base física del sagrament del baptisme -el més important- no s'ha estudiat sistemàticament ni a Barcelona ni tampoc a Catalunya. I en concret, pel que fa referència a l'època que va dels inicis del cristianisme fins el segle XVI. Sí que hi ha, però, monografies sobre qüestions puntuals, estudis parcials, llibres sacramentals d'èpoques posteriors que evidencien que els rituals són els mateixos, o poc han canviat, etc. Per tant, és d'interès estudiar amb rigor i a fons el període, per treure conclusions sobre com es celebrava el sagrament i tot el seu entorn, fent especial esment de les piles baptismals. Aquest estudi es centra en l'àmbit del bisbat de Barcelona d'aquella època, -actual Província Eclesiàstica de Barcelona, que inclou l'arquebisbat de Barcelona i els bisbats de Terrassa i Sant Feliu-, encara que hi ha referències a Catalunya en general, doncs l'Església estava emmarcada dins la Província Eclesiàstica de la Tarraconense; fet que no es pot obviar.

Per tenir coneixement de les piles baptismals existents en aquell període de temps, aquest treball incideix en un estudi de totes les piles baptismals que figuren en les visites pastorals del bisbe Francesc Climent, anomenat Saperà, relacionades en el volum XIV de *Visites Pastorals*, titulat: *VISITATIO ECCLESIAIUM TOTIUS DIOCESES BARCINONEM EXTRA URBEM IN DUAS PARTES DIVISA DE ANNO 1421*.¹ És un aplec de visites pastorals força exhaustiu, doncs el patriarca Saperà va desenvolupar una labor molt intensa en aquest camp, semblant a les visites pastorals fetes a la diòcesi de Girona en el mateix temps. I segueix l'estudi fins les piles baptismals que hi ha o hi ha hagut fins avui.

S'hi inclouen els informes de les visites *in situ* a les parròquies, -fetes personalment-, amb fotografies, i el recull de tota la informació possible, tant de viva veu, com documental, ampliada amb la documentació que es troba a l'Arxiu Diocesà de Barcelona que abraça les actuals diòcesis de Barcelona, Terrassa i Sant Feliu. Així mateix es detallen totes les piles que actualment ja no es troben en el lloc d'origen, les que són a ermites, santuaris i monestirs, com també les no existents. S'amplia amb referències a altres llocs fora d'aquest bisbat, per poder establir paral·lelismes.

¹ També aprofitem dades extretes de *Elencos*, Barcelona 1921; que juntament amb les del volum esmentat, són a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

L'estudi segueix amb l'aprofundiment d'altres aspectes de diferents períodes de la història, per completar els que fan referència al baptisme i a la vida de l'Església. Es té en compte l'època: tan en l'aspecte social com en el polític, l'econòmic, etc., de la societat en general a Catalunya; doncs hem de tenir molt present que es vivia en una època de cristiandat.

S'hi afegeix informació d'èpoques anteriors i posteriors: què diuen sobre el baptisme els Pares de l'Església, els concilis, etc., sobretot el Concili de Trento, a partir del qual canvien moltes de les coses que tractem. S'estudia el baptisme per mitjà de les formes de celebració litúrgica, rituals de l'època, els llibres sacramentals. I també s'estudien els motius que envolten la construcció de les piles: formes, decoració escultòrica, simbologia, etc. Per donar una visió la més exhaustiva possible, s'analitzen consuetuds, art, arquitectura, etc., d'altres llocs, per possibles comparacions, dins l'espai que abraça el baptisme i les piles baptismals.

El treball amb les seves conclusions, ha de relacionar aquells temps amb l'època actual: com i per què som on som avui en dia. Quines aportacions han quedat de l'època que s'estudia; l'evolució amb la influència dels Concilis, tant en la litúrgia com en l'art i la pràctica consuetudinària; incidència dels costums de la societat en el sacrament; com està diversificada en l'actualitat la celebració del baptisme; etc.

És important la relació de totes les piles baptismals actuals que hi ha a la Província Eclesiàstica de Barcelona, amb fotografies i dades documentals; ja que ajuda a les conclusions de l'estudi del canvi ocasionat pel pas dels segles. A més, pretén ser un inventari artístic i arquitectònic, el més exhaustiu possible, de l'actualitat de les piles baptismals.

1.2. INTERÈS EN L'ESTUDI PER OMLIR EL BUIT OBSERVAT

Aquesta investigació sobre l'evolució històrico-litúrgica i les qualitats artístiques i sacramentals de les piles baptismals de la Província Eclesiàstica de Barcelona, agrupa les parròquies i altres centres de culte segons tinguin pila baptismal en l'actualitat, o no en tinguin per raó de la destrucció soferta pel pas dels temps, o perquè mai n'han disposat.

L'estudi dels centres de culte que en l'actualitat tenen pila baptismal comprèn la descripció artística i simbòlica i la seva història, tant la recollida oralment com documental. S'agrupen per estils, èpoques, piles que actualment estan en ús i les que no. S'intenta tractar-les segons els ritus baptismals a què van destinades. Les fotografies fetes *in situ*, ajuden i completen el treball. Seguint aquests criteris, agrupem les esglésies segons les èpoques històriques de les seves piles, perquè això ajuda a l'estudi de la seva semblança i funció. Hi ha una referència de les visites pastorals dels bisbes que els anys 1421 i 1921 van fer a les parròquies del seu temps, per ajudar a conèixer en cadascun d'aquests moments quines tenien pila llavors, i quines d'aquestes parròquies l'han deixat de tenir després, per així saber alguna dada sobre la seva pèrdua. I també de les ermites i altres esglésies.

Una qüestió prèvia a tractar és l'ús del mot *pila* que faig servir en aquest treball, en comptes del més habitual de *pica*. Aquest canvi ve originat per la frase, tan estesa, de:

nom de pila, i que té una raó de ser. La *Gran Enciclopèdia Catalana* diu: *Nom de pila: Nom de fonts, que hom sol imposar en ocasió del bateig*. Consultat també el *Diccionari Català, Valencià, Balear* de Alcover-Moll, hi llegim el que segueix: *Pica: Etimologia: del llatí pila, mat. sign., amb un canvi de la -l- en -k- que no s'explica sinó per contaminació d'algun altre mot, probablement el verb "picar" (ja que el significat primari del llatí "pila" era "morter de picar")*. Si en aquest diccionari hi cerquem els mots *Fonts del Baptisme*, trobem: *"Metent-lo en la pila, dix així: jo't bateig, Eximplis, I, 83. Repetirian ets actes de fe i ses promeses que devant sa pila des bautisme varen fer, Ignor, 37*. Per tant, crec que és acceptable el mot tècnic *pila*. Però, en el sentit de "pica baptismal", diu Joan Coriominas en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, (vol. VI), és un mot molt menys usual, per bé que no arribi a ser un castellanisme sinó simple llatíisme. El trobem ja en un exemple de la col·lecció AG. (I, 83); en Onofre Pou: "la pica o *pila* de pedra: *pila*". No és clar que Pou marqui aquí d'aquesta manera el mot usual en el Principat, *pica*, i en el País Valencià, *pila*; però de tota manera *pila* té un ús orogràfic per allà, i no en el Nord: a Benimassot hi ha la "Fonteta o *Pila* de Sendra". *Pilater, Pileta*. En molts treballs consultats de l'espai geogràfic de Catalunya, hem observat que es fa servir *pila*. Aquí reservo el mot *pica* per a les piques d'aigua beneïta; no vol dir, però, que no siguin *piles*, en sentit estricte.

Per desgràcia, durant el període 1936-1939, es van cremar molts arxius i es van destruir moltes piles baptismals. Aquest és el motiu de la falta d'informació sobre l'evolució dels baptisteris. Concretament sobre les piles baptismals, aquesta informació ja era escassa, atès que en la gran majoria dels casos la pila es construïa, es pagava, i no hi havia més notícia documentada. S'ha observat, després de visitar les parròquies de la Província Eclesiàstica, que la majoria de les que tenen pila baptismal la tenen de factura moderna; i moltes d'elles no es fan servir. Bategen amb una pila portàtil en el Presbiteri, d'acord amb les normes litúrgiques del Concili Vaticà II.

Aquest treball d'investigació agrupa tota la Província Eclesiàstica de Barcelona. Exposa el que els concilis de l'Església han tractat sobre el baptisme, l'evolució històrica de l'administració del baptisme des dels temps de Jesucrist, passant pels Pares de l'Església; per conèixer a fons els fets que ens han dut a la situació actual. Es fa un estudi comparatiu del baptisme amb altres confessions cristianes, i s'aprofundeix en autors teològics i filosòfics, per esbrinar què és el que el baptisme aporta a la realització de la persona com a tal persona, en la seva dimensió espiritual.

1.3. EL BAPTISME, ELS BAPTISTERIS I LES PILES BAPTISMALS

1.3.1. *El baptisme*

El baptisme és el primer dels set sagraments instituïts per Jesucrist. Pel sagrament del baptisme som dignes de la regeneració sobrenatural, doncs naixent de l'aigua del baptisme es rep la vida sobrenatural i s'és purificat del pecat original. I és el fonament de tots els altres sagraments perquè cap altre sagrament no es pot rebre vàlidament si abans no s'ha rebut el baptisme. Per això és el més necessari i, per tant, és el més important. Degut al caràcter inesborrable que el baptisme imprimeix en l'ànima, aquest sagrament només es pot rebre una sola vegada.

L'administració del baptisme té lloc en el moment en que l'aigua és escampada o aspergida damunt el qui l'ha de rebre, o bé aquest és ficat a l'aigua, dient al mateix temps: "Jo et batejo en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant." Crist ho ordenà així per sempre, i per això creiem que és un sacrament que Ell va instituir. Veiem, per tant, que el baptisme consta de dos elements bàsics i importants per a la seva validesa: l'ablució amb l'aigua i les paraules que l'acompanyen. L'ablució amb aigua és la matèria del sacrament, i les paraules que l'acompanyen són la seva forma. Paraules i ablució s'han de pronunciar i fer, respectivament, al mateix temps i per la mateixa persona. L'aigua ha d'ésser, mentre sigui possible, aigua beneïda expressament per a aquesta finalitat, tot i que no és indispensable per a la validesa del sacrament: per a que aquest sigui vàlid, és suficient qualsevol aigua natural.

És interessant establir un cert paral·lelisme entre la figura bíblica del pas de la Mar Roja pels israelites comanats per Moisès, i l'aigua del baptisme. Les pronunciades marees de la Mar Roja inunden una part important de la terra, a vegades arriben fins a dos i tres metres d'alçada. Quan baixen les marees, per la terra que queda seca i descoberta, s'hi pot transitar força bé. El corrent científic racionalista fa servir aquest recurs per explicar el pas dels israelites per la Mar Roja. D'altres corrents de pensament amb intencions rigoroses, dubten de si el fet del pas es produís i es queden només amb el que significa, amb la simbologia i el que el llibre sagrat ens vol dir. Podem afegir que el pas del mar tancat que separa Egipte de la península del Sinaí i d'Àrabia és una figura del Baptisme. A través de l'aigua, el poble s'alliberava de la tirania i del pecat per passar cap a la terra promesa; de la mateixa manera que el batejat s'allibera del pecat original, i per l'aigua passa cap a la salvació promesa per Crist.

L'Església disposa que el ministre ordinari del sacrament sigui el sacerdot. En cas de necessitat, com és el perill de mort, el baptisme pot ser administrat vàlidament per qualsevol persona, mentre s'administri de la manera ordenada per Crist i amb intenció de fer el que fa l'Església. En el cas que l'administració del sacrament no la celebri el sacerdot, és necessari que hi hagi un testimoni que ho presenciï. Si no és en perill de mort, el pare o la mare no poden batejar el seu fill, i en aquest últim supòsit, tan sols poden administrar-lo si no es pot disposar d'una altra persona.

El nom que els pares o els padrins posen al que ha d'ésser batejat, abans de rebre el baptisme, és el nom de fonts; és el nom de pila perquè troba en el baptisme, en certa manera, el seu reconeixement i la seva confirmació. El Ritual romà determina que no s'ha de posar al batejat, de cap de les maneres, un nom inadequat, fabulós o pagà, sinó que, en quant sigui possible, el nom d'un sant que li serveixi de patró celestial i d'exemple.

En els orígens, el cristianisme era molt rigorós amb els candidats a rebre el sacrament del baptisme. Aquests candidats rebien el nom grec de *Photixómenos*, que vol dir el que té permissió per rebre el baptisme; nom donat al catecumen que pot rebre el baptisme, i de la seva preparació immediata. Aquests candidats al baptisme també rebien els noms de *Competens* i de *Electus*, tant en els primers temps del cristianisme com també en l'edat mitja. En sentit ampli, en els primers temps del cristianisme,

prenia el nom de *sacramentum* el conjunt de cerimònies preparatòries per a administrar el sagrament del baptisme als catecúmens; en sentit especial significava el posar-los la sal a la boca; *sacramentum salis*. La sal que actualment es posa a la boca del que ha d'ésser batejat, forma part d'una cerimònia desconeguda a l'orient, peculiar del ritu romà en la qual després que s'han imposat les mans el que va a ésser batejat, se li posa un gra de sal exorcitada i beneïda a la boca dient-li: *Accipe sal sapientiae; propitiatio tibi sit in vitam eternam*; és un símbol de la gràcia de la fe que pel baptisme li és atorgada i que l'ha de guiar a la vida eterna. Procedeix de l'antiga disciplina romana de la instrucció dels catecúmens; després que se'ls havia posat la sal podien passar a la cerimònia dels escrutinis i d'aquesta, al ritu del baptisme. El diaca Johannes, al segle VI, la testimonia com a costum romà i sembla que és la cristianització d'un costum pagà de Roma.

El catecumen (*Catechumenus*, grec *Katechumenos*, derivat de *Katéchein*, instruir) és el nom que rebia aquell que no era batejat, admès a la preparació per a rebre el baptisme. Pren aquest nom perquè comprenia totes les instruccions ètiques i religioses. Prenien els noms de *competentes*, *electi*, i el grec *fotisomenoi*, aquells catecúmens que, després de rebre la deguda instrucció i després d'haver aspirat al baptisme, havent estat considerats dignes, després d'exorcitzats i d'altres oracions i cerimònies, abjuraven els errors del paganisme i feien confessió de fe. El catecumenat no tenia una durada de temps fixada. El catecumen podia assistir a la missa solament fins que les lectures de la Sagrada Escriptura eren finides i la prèdica que les seguia era acabada; un cop finalitzades lectures i prèdica eren acomiadats amb el crit *Catechumenus si quis est recedat* o amb altre crit semblant. Aquesta part de la missa de catecúmens rebia el nom de *Missa catechumenorum*. És la part de la litúrgia de la missa que precedeix l'ofertori i que està integrada per un conjunt de lectures i oracions a les quals poden assistir els catecúmens; per això aquesta missa és anomenada ja en el sínode IV de Carthago *missa catechumenorum*. Anava precedida d'una prèdica a la qual hi podien assistir jueus, pagans i excomunicats. Des de la introducció, cada dia en augment, del baptisme dels infants i de la disminució del baptisme dels adults, passant un i altre a ésser regla general, les oracions i lectures de la missa van perdre poc a poc la seva significació com a missa de catecúmens. El resultat d'això va ésser que el comiat dels catecúmens en els ritus occidentals va quedar reduït a la missa dels escrutinis i, després de desaparèixer aquests, a la segona meitat de l'edat mitja, va desaparèixer de la litúrgia de la missa sense deixar cap rastre. En els ritus occidentals que l'han conservada fins avui en la litúrgia de la missa esdevingué una fórmula buida, pur record d'aquell antic ús.

Rebia el nom de *Redditio Symboli* la confessió pública de fe que havien de fer els catecúmens abans de rebre el baptisme davant la comunitat dels fidels. La *Redditio Symboli* era de gran significació pràctica en el seu origen, però des del moment que el baptisme dels adults esdevingué rar i el baptisme dels infants regla general, fou una pura fórmula, perquè el prevere va començar a dir la confessió de fe ell, en comptes del batejat. El ritu actual del baptisme encara ho recorda quan, després d'entrar a l'església, el prevere i els padrins resen el *Credo* i el *Parenostre*; i quan es bateja un adult, són resats pel mateix batejat.

El nom de *Traditio Symboli* era donat a la solemne comunicació del text del *Credo*, feta als catecúmens (*competentes, electi*) admesos a rebre el sant baptisme i als quals, fins llavors, no havia estat manifestat; era un dels punts culminants de la disciplina dels catecúmens. Era costum romana de fer-la precedir de l'*aperitio evangeliorum*, breu exposició dels sants evangelis (*expositio evangeliorum*), i anava seguida de la *traditio orationis dominicae*, explicació del Parnostre. A més del nom de *traditio symboli*, era coneguda també per *aperitio aurium*. No hi havia termini fixat per executar-la. A Roma, després de la introducció dels escritinis (segles V-VI), es feia acabat el tercer escritini, que tenia lloc la quarta setmana de Quaresma. La comunicació del text del símbol de la fe es feia primerament en grec i després en llatí. Corresponia a la *traditio symboli* la *redditio symboli* que tenia lloc poc abans de l'administració del baptisme davant de la reunió de tota la comunitat dels fidels. Ja hem dit que des de la disminució del baptisme d'adults i de la major extensió del baptisme d'infants, la *traditio* i la *redditio symboli* van perdre la seva importància venint a ésser pures cerimònies.

En l'entrada en el catecumenat, doncs, hi havia uns símbols: la presentació del candidat a l'Església, el seu examen, la inscripció, la hospitalitat, l'anunci de la Paraula, la catequesis, els exorcismes, les oracions i imposicions de mans, l'entrega del símbol i del parnostre.

La festa que precedeix la cinquagesma o vigília de cinquagesma, era el segon termini oficial per a rebre el baptisme, i, per tant, una festa celebrada a imitació del Dissabte Sant, faltant-li solament la benedicció del foc i del ciri pasqual. El nombre de profecies que precedeix la benedicció de les fonts és de sis; les oracions que la segueixen fan referència al misteri de Pentecostès i no al de Pasqua.

Parlem ara dels escritinis. Ritus solemnes que en els primers temps del cristianisme i començaments de l'edat mitja precedien l'administració i la rebuda el sant baptisme. Originàriament eren una mena d'exàmens dels catecúmens que havien d'ésser admesos al baptisme, els dits competents. Tenia per objecte provar i avivar la disposició d'esperit i de costums; per això eren nomenats *scrutinia*, exàmens. Quan el baptisme dels adults fou una excepció, cedint el lloc al baptisme dels infants, els escritinis van perdre la seva significació pràctica i esdevingueren una mena d'exorcismes. En aquest nou aspecte van evolucionar en el ritu romà. En el seu origen hi havia tres escritinis, als quals s'hi afegiren quatre per tal de fer arribar el seu nombre a set, com set són els dons de l'Esperit Sant. El primer escritini tenia lloc el dimecres després del tercer diumenge de Quaresma, el darrer el Dissabte Sant al matí; en el temps d'entremig hi havia l'escritini més important: *scrutinium in aperitione aurium*, que tenia lloc el dimecres després del quart diumenge de Quaresma. Començava el primer escritini amb l'admissió dels aspirants al baptisme inscrivint-los en la llista, seguia el creuament, que era la col·locació dels elegits per separat, segons el seu sexe, la imposició de les mans, la gustació de la sal beneïda. En el tercer escritini, el de *aperitione aurium*, tenia lloc l'*expositio Evangelii*, la *traditio symboli*, la *traditio orationis dominicae*; el darrer era caracteritzat pel mullament amb saliva de les orelles i del nas del candidat, per l'abjuració, l'ungiment amb l'oli dels catecúmens i per la *traditio symboli*. El darrer escritini del Dissabte Sant precedia la benedicció de les fonts; els altres tenien lloc abans de l'oració de la missa dels escritinis de la qual el candidat s'havia de retirar després de l'evangeli i els pares i padrins havien de

presentar una ofrena a l'hora de l'ofertori i combregar després. Des de l'època carolíngia els escritinis van perdre el seu caràcter com a actes independents, confonent-se en un tot amb el ritu del baptisme que tenim actualment. Solament l'escrutini de *l'aperitione aurium* dels dimecres després del quart diumenge de Quaresma, el més impressionant i el de més rica litúrgia, es va conservar fins el segle XIII.

Hem parlat d'algunes cerimònies antigues que perduren en el ritus actual del baptisme. Comentem ara, encara que sigui breument, altres aspectes que formen part dels ritus del sagrament del baptisme, alguns d'origen antic.

Els tres sants olis, o *oleum infirmorum*, *oleum catechumenorum*, i *sanctum oleum o oleum exortizatum*, són el *sanctum chrisma* consagrats pel bisbe a la missa del Dijous Sant, els quals són emprats en l'administració de certs sagraments i altres funcions litúrgiques. Els tres són preparats amb oli d'olives. El bisbe hi mescla bàlsam en consagrar el crisma. El sant crisma és usat en la benedicció de les fonts, en l'ungiment de les espatlles del nou batejat... L'ús que a l'edat mitja es feia dels sants olis era el mateix que el que es fa avui. La unció amb el crisma significa, segons l'origen grec, en sentit ampli, tota unció feta amb els sants olis; i la feta pel sacerdot al nou batejat rep el nom grec de *miron*. El *miron* que administren els sacerdots grecs al que acaba d'ésser batejat és un verdader sagrament de la confirmació, que en els ritus orientals els sacerdots també poden administrar.

La *Syntage* és el nom grec de la cerimònia del baptisme que segueix l'abjuració del dimoni i la tramesa a Crist, contestant a les preguntes que fa el sacerdot i dient el "Crec en un Déu". En els ritus orientals el que és batejat, durant la cerimònia és batejat de cara a l'orient, símbol de Jesucrist, sol de veritat i llum verdadera.

La *Chrismatio* és la unció de les espatlles del que es bateja, feta pel sacerdot que bateja. És l'única unció feta amb Crisma que és permesa al sacerdot; ja apareix en temps d'Innocenci I (417) al costat de la confirmació i significa la gràcia que s'ha rebut de Crist per medi del baptisme; és simplement un sacramental, no un sagrament com la confirmació, i es troba solament en el ritu llatí, mai en els ritus orientals.

El ciri del baptisme és el ciri encès que el sacerdot, després de batejar, posa a la mà del batejat o del seu padrí. Les paraules: *Accipe lampadem ardentem et irreprehensibilem custodi baptismum tuum*, etc., ens diuen que és un advertiment al batejat perquè guardi la llum de la gràcia baptismal sempre encesa fins a la vinguda del Senyor, o sia, fins a la mort. La tramesa del ciri encès al nou batejat apareix a la fi del segle XI; és de data relativament recent. Es generalitzà molt a la darrerria de l'edat mitja. Segurament aquesta pràctica està relacionada amb el costum, citat per Sant Ambròs al segle IV i per Amalari de Metz i Alcuí al segle IX, que consistia en portar els neòfits llums enceses durant l'acte solemne del culte de després del baptisme; aquest costum no el coneixen els *Ordines romani baptismi* més antics. Els ritus orientals no coneixen el costum de trametre el ciri encès al batejat de nou.

1.3.2. Els baptisteris

Fem un recorregut per la seva història. L'administració del baptisme en els primers temps del cristianisme podia fer-se en qualsevol lloc apropiat. Per raons de decència i

de seguretat, en l'època pre-constantiniana, -sens dubte quan les circumstàncies externes ho permetien-, l'administració del baptisme ja es feia en habitacions especials dels llocs de la reunió dels fidels, especialment destinades per a això. Després de l'edicte de Constantí es construïren els primers baptisteris al costat de les basíliques. Allà on no n'hi havia, el baptisme s'administrava en una habitació especial de la basílica. En un principi el baptisme solament s'administrava en les esglésies episcopals, perquè el bisbe era el ministre ordinari del mateix. La propagació del cristianisme en els segles IV i V portà l'erecció de moltes esglésies rurals; i l'augment sempre creixent de baptismes d'infants portaren, com a conseqüència, que les esglésies rurals que tenien un sacerdot fix tinguessin, juntament amb les episcopals, el dret de batejar; naixent així al costat de la catedral altres *tituli o ecclesiae baptismales*. Al segle XI la majoria d'esglésies parroquials tenien el dret de batejar; no han faltat emperò, excepcions fins als darrers temps. En algunes diòcesis italianes el dret de batejar era reservat al baptisteri de la catedral. El nou Codi de Dret Canònic de 25 de gener de 1983, ha posat fi a aquestes excepcions, amb el cànon 857 que aboleix d'una manera clara tots els privilegis i drets immemorials, concedint el poder batejar a totes les esglésies parroquials que tinguin pila baptismal. Solament es pot batejar en les cases particulars i en les capelles, quan el bisbe concedeix permís basat en motius justos i raonables. En canvi entre els seguidors del ritu grec el baptisme, encara avui, gairebé sempre s'administra a casa.

Ja hem dit que, originàriament, les esglésies amb dret a batejar ho eren tan sols les episcopals; en créixer considerablement el nombre d'esglésies ho foren també les esglésies parroquials. Les unes i les altres rebien el títol de *ecclesia baptismalis, titulus baptismalis*. I en un sentit ampli, eren *Baptisteris*. El nom grec del baptisteri i de les fonts baptismals era *Photistérion*: tenien aquest nom perquè eren el lloc de la il·luminació sobrenatural de l'esperit. Avui, segons el cànon 857, totes les esglésies parroquials són esglésies baptismals; les altres esglésies i oratoris públics solament ho són si el bisbe els concedeix el dret de batejar. En sentit estricte, el baptisteri és una construcció expressa per a administrar el sagrament del baptisme, feta prop d'una església, independent, amb pila baptismal (*baptisterium*: grec, *baptisterium photisterium*, això és, lloc de l'aclariment). Esglésies, en aquest segon sentit, se'n construïren poc després de l'edicte de tolerància de Constantí. Cap al 400 Sant Paulí de Nola parla d'un baptisteri en una església que no era episcopal. El seu caràcter arquitectònic era adaptat a la seva funció. En lloc de la llargada de la basílica destinada al culte, el baptisteri tenia, generalment, la forma quadrangular, rodona, poligonal o de creuer de basílica. A més de les fonts que solien ésser al mig, hi havia també en el baptisteri un altar. La festa de la seva consagració, segons Sidoni Apolinar (+489), era la mateixa de la consagració de l'església i eren dedicats amb preferència a Sant Joan Baptista. En la segona meitat de l'edat mitja es construïren pocs baptisteris; on se'n construïren més va ésser a Itàlia.

Encara que en tots temps la paraula *baptisterium* ha significat especialment l'església on es bateja, en l'edat mitja significa també les fonts baptismals, el ritu de l'administració del baptisme, el llibre en el qual estava contingut l'*ordo baptismalis* i fins el mateix acte del baptisme.

1.3.3. Les piles baptismals

També anomenades *fons*, *piscina*, *kolymbéthra*. En els primers temps del cristianisme es donava el nom de *piscina* a les fonts baptismals. La font baptismal és el receptacle que conté l'aigua per a l'administració del baptisme. Consistia, mentre es batejaren adults, en una espècie de piscina o gran pica feta de lloses o quadrats de pedra, amb conducció d'aigua per posar-la i treure-la, i on s'hi baixava amb graons. Més tard, per influència del baptisme d'infants, i ja que la font en la forma anterior era massa incòmoda, esdevingué un dipòsit de pedra, rars vegades de fusta o de metall, fixat al sòl, sense conducció, en forma de cubell rodó, quadrangular o poligonal. Del segle XII en endavant prengué la forma de copa rodona o poligonal, amb peu, més agradable i més pràctica; forma de la pila que seguint els diversos estils, ha arribat fins nosaltres. El material concret per a la pila baptismal no està prescrit. El més apte i pràctic és la pedra. Segons les prescripcions del ritual romà ha d'ésser un material sòlid que no deixi perdre l'aigua de batejar. Ha d'ésser ben tancada, amb reixes i taps, per evitar que la pols hi entri.

La piscina del ritu grec en la que hi va a parar l'aigua de batejar, la cendra d'objectes del culte cremats, i coses per l'estil, s'anomena *Thalassidion*. És al presbiteri, al costat de l'altar; i antigament era al dessota d'aquest. En les esglésies on la pila baptismal és immòbil al nàrtex, al costat de la pila hi ha una segona piscina per l'aigua de batejar.

Repassant el període històric que coneixem gràcies al bisbe de Barcelona Francesc Climent (segle XV), sabem que les fonts baptismals i els sants olis es conserven en bon estat si són tancats amb cobertors perquè no hi puguin entrar paràsits a l'aigua beneïda. El 86% de les fonts i el 93% dels sants olis visitats durant les visites del patriarca Sopera es troben: *Visitavit eciam sacrum clausos crisma et oleum sanctum atque sacros fontes bapbismales cleue clausos que omnia reperit bene et condecenter.*² Les fonts baptismals que estan en mal estat és per falta de clausura o cobertor, o perquè perden aigua. Si comparem l'estat d'aquestes fonts baptismals amb les del segle XIV observem que hi ha hagut importants avenços, ja que durant aquest últim segle el 46% d'esglésies tenien les fonts sense clausura. Els curats havien de rebre dels bisbes els sants olis i els havien de conservar amb pany i forrellat, com diu la constitució. La crisma per a les uncions es guardava en unes petites àmfores que havien de ser de metall (crismares); a la vegada les crismares es col·locaven, normalment, en capsetes de fusta (*tecatnolo*), i aquestes es conservaven a la sagristia o a l'església dins un armariet obert a la paret.

² MONJAS MANO, *La reforma eclesiàstica i religiosa de la Província Eclesiàstica Tarraconense...* En aquest llibre hi ha informació detallada de les visites pastorals que afecten el baptisme i els baptisteris.

2. SITUACIÓ SOCIAL ANTERIOR ALS SEGLES XV I XVI QUE INCIDEIXEN EN L'ÀMBIT DEL BAPTISME

2.1. ESDEVENIMENTS RELIGIOSOS

2.1.1. *Sobre les visites pastorals*³

A la tesi de llicenciatura de Josep Baucells: *El sentimiento religioso popular en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344*, que ha culminat amb una monumental tesi doctoral de cinc volums d'una gran qualitat, fa un estudi molt complet sobre la diòcesi de Barcelona durant els segles XIII i XIV, a partir de la consulta sistemàtica dels llibres sinodals existents i totes les visites pastorals d'aquella època. Baucells, tot analitzant com els feligresos expressaven el seu sentiment religiós, mostra com l'Església va haver d'adoptar la litúrgia i la legislació a la manera d'expressar la fe i els sentiments religiosos per part dels feligresos. Baucells planteja i analitza la parròquia com una comunitat on es produeix la sociabilitat dels parroquians, i al voltant de la qual giren els fets cabdals de llurs vides: naixement (bateig), creixement (comunió, confirmació), formació de noves famílies (matrimoni), celebració de festes i aniversaris, i la mort (defuncions). Com també demostren Binz (1973) i altres historiadors, a través del mobiliari litúrgic i de l'expressió de la devoció popular tan ben reflectit en els registres de visita pastoral, Baucells arriba a la conclusió que la reforma que s'esdevingué a Trento ja s'avançava durant un període tan primerenc com és el segle XIV.

La diòcesi de Barcelona es subdividia en parròquies agrupades en espais geogràfics més amplis denominats oficialats (una parròquia) i deganats (tres parròquies). S'entén per parròquia aquella església que tenia dret a posseir sobretot el crisma per a batejar, denominades parròquies les principals i sufragànies les secundàries, i al seu front hi havia un rector. Hi havia capellans que podien regir dues parròquies a la vegada. La pobresa econòmica d'una parròquia, la reducció notable del seu nombre d'habitants, i la seva situació geogràfica en un lloc abrupte i solitari, eren les causes que incidien de manera decisiva en la pèrdua del caràcter parroquial d'una església, que quedava agregada a una altra veïna més important. Paral·lelament, i en l'ordre oposat, a l'entorn d'algunes capelles o ermites es formaren nuclis importants de població que reclamaven per a elles la cura d'ànimes en exclusiva. Aquest temple que creixia en importància, arribava a ser parròquia. És bàsica aquesta explicació, doncs és un dels fets que demostren -entre altres- el perquè en moltes ermites antigues que han subsistit fins avui en dia, hi ha pila baptismal sense tenir la consideració de parròquia.

És difícil, per no dir impossible, avaluar el nombre d'habitants del bisbat de Barcelona en aquesta època. Alguns registres de les visites pastorals aporten una petita informació sobre llocs i parròquies molt concrets, de la que no se'n poden treure conclusions generals. D'altra banda hi va haver el fet de la Pesta Negra que va tenir unes conseqüències desastroses per a la població: la hipòtesi tradicional sostinguda per la historiografia catalana diu que de l'any 1348 arranxa una molt notable baixa demogràfica. Disminució estimada a *grosso modo* en la meitat.

³ MONJAS, SOLÀ, PEREA, PUIGVERT, *Les visites pastorals dels orígens medievals...* En aquest llibre hi ha informació detallada de les visites pastorals.

2.1.2. *Formació religiosa del clergat i dels fidels, i la seva situació en la societat religiosa*⁴

Els prelats que eren al front de les diòcesis havien de procurar orientar i corregir la seva feligresia, -que la formaven els clergues, els religiosos i els fidels-, d'acord amb la doctrina cristiana personificada en els evangelis i estructurada en les fórmules d'ús comú i en les normes diocesanes, provincials i universals. Per la seva banda, els clergues desenvolupaven la seva missió d'enllaç entre els fidels i els prelats, de cara a adequar la seva conducta a la salvació eterna. Però topaven amb el pes dels costums i l'arrelament de les actituds.

Els fidels encaminaven els seus actes en el corrent popular, i havien d'adaptar les seves posicions que no estaven d'acord amb l'evangeli. L'home medieval, imbuït de l'esperit cristià, es movia en un pla de fe i vida sobrenatural. La seva existència en aquest món no tenia cap més objectiu que el de realitzar el regne de Crist; per tant, considerava el més natural que el seu vicari, -el clergat i l'Església-, intervingués en tots els actes de la vida social i política. Tota la societat s'havia de governar per les normes de la religió. I per damunt de la societat hi havia el papa i l'emperador, aquest com el braç armat d'aquell. Encara que, a Catalunya, era poc coneguda la figura imperial, que quedava substituïda per la del comte-rei. Com que aquest era el més pròxim i coercitiu, el poble no dubtava en fer pinya amb ell en contra de les constants intromissions pontifícies.

Aquest plantejament es va agreujar amb l'estada dels papes a Avinyó, doncs més que un pontificat o una sobirania era una casa de comerç per les seves festes i el seu esplendor. El cisma d'Occident i altres problemes menors, van ajudar a la decadència del poder papal. A més de revoltes, aquesta situació va comportar que les comunitats humanes s'aglutinessin en un element catalitzador en augment: la llengua. Igual va passar en el col·legi cardenalici. I els fidels perden el respecte i l'amor filial a la seu de Pere. Conseqüència: relaxament en les altes esferes i en el poble. La unitat religiosa quedava salvaguardada gràcies als ordes mendicants que es van barrejar amb el poble, i va créixer la devoció al Redemptor.

Fets importants que relacionem, però que no desenvolupem la seva estructura i funcionalitat, doncs no repercuteixen directament ni indirecta en el motiu d'aquest treball, són la creació del Tribunal de la Inquisició, les visites pastorals i la convocatòria de Sínodes diocesans i concilis provincials. També rebia el nom de concili la reunió del clergat tarraconense amb el rei per tractar sobretot, de qüestions econòmiques.

En aquests mateixos segles hi havia un gran sentit del que es considerava allò "sagrat". Ho era tot el relacionat amb Déu, que era motiu de reverència. Tot havia de ser d'absoluta gratuïtat, admetent, però, el que havia sancionat el costum; s'insistia en procurar el canvi sovintejat de les matèries empleades, en especial les delicades o corruptibles com l'aigua baptismal, olis i vasos. Les matèries sacramentals s'havien de guardar amb pany i clau. Problema especial el proporcionava la guarda del gran nombre de "*capides*" o vestits usats en el baptisme: havien de ser únics per a cada nen, amb l'excepció dels casos de pobresa.

⁴ BAUCCELLS I REIG, *Vivir en la edad media...* vol. III. En aquest llibre hi ha més informació que amplia el tema, que extractem.

El concepte de sagrat abraçava tota la vida religiosa. El Senyor era sant i tot el que estava relacionat amb ell, era sant. Hi havia un corrent espiritual amb el que els fidels hi sintonitzaven a meravella. Barreja entre l'aspecte "oficial" del sagrat i l'aspecte de devocions. Existia com una gradació, màxima per a la Forma Consagrada, l'altar i el sagrari, gran per els sants olis, i menor cap els ornaments, vasos sagrats, el temple i el cementiri. També formava part d'aquesta gradació el clergat. Degut a això, era sagrada la redacció d'un testament i la seva promulgació pel clergat. Ningú podia sostreure's a l'influx de la parròquia.

La defensa del clergat anava en augment pel considerable nombre de persones que formaven part de l'àmbit del sagrat. I per la seva consideració dins la societat. La compilació de 1330 de l'arquebisbe Joan d'Aragó, va admetre tot el que hi havia disposat anteriorment en aquest sentit. I s'hi van afegir, en una reunió conciliar, nous cànons. Quedava protegida la integritat física del clergue i el seu bon nom, d'acord amb els postulats de la doctrina tradicional. I també, en conseqüència, tot el que envoltava el clergat en el seu servei d'administració dels sacraments. En el baptisme, per exemple, la capa o vestit blanc, l'aigua beneïda, etc., quedaven protegits.

La vida d'una persona als segles XIII i XIV adquiria la seva veritable dimensió amb el baptisme; es desenvolupava en una comunitat -en una parròquia-, que tenia en el temple el seu màxim exponent, i es tancava per a complimentar el desig de reposar en terra sagrada. A més, els batejats vivien sota el signe de la crismació baptismal, que era per a ells el sentit de la divinitat, estaven sota la tutela de l'Església consagrada i s'enterraven al costat d'ella, en un lloc beneït, com expressió de l'honor degut al cos d'un batejat.

A part dels pocs fidels que seguien estudis eclesiàstics i dels que s'instruïen en els temes de repercussió pública com la medicina i les lleis, els demés tenien a mà escassos elements: l'estudi i la pròpia reflexió, la transmissió oral familiar i l'ensenyança que proporcionava l'Església. El nivell cultural general del poble era molt baix. A la primera meitat del segle XIV l'alfabetització, a Barcelona, era d'un deu o dotze per cent del padró, entre un vuit i un deu per cent del clergat, i un dos per cent el dels seglars introduïts en la cultura. Pel noranta per cent restant, sense cultura, diguem-ne acadèmica, les formes d'educació consistien, pels nens, en les pregàries cristianes ensenyades pels pares, -el Parenostre, l'Avemària, el Credo-, i els deu manaments; pels rics els modals cavallerescos i per a les noies i dones les labors de la casa. Els estudis de grau superior eren privatis dels clergues que aspiraven a un càrrec més important, i alguns seglars inquiets. Aprenien el *Trivium*: Gramàtica, Retòrica i Lògica, i el *Quadrivium*: Aritmètica, Geometria, Música i Astronomia.

La instrucció religiosa dels fidels sempre depengué dels sacerdots. Fins l'extrem que la falta de sacerdot era motiu de desviacions doctrinals entre els fidels. El mínim de coneixements exigits a un sacerdot eren saber escriure, rebre testaments, confeccionar documents, administrar els sacraments i fer qualsevol cosa bona. A totes les parròquies hi havia un clergue, rector o no, que es cuidava d'ensenyar a nens i joves, anomenats *scolares*, que el bisbe, al seu pas per la parròquia, tonsurava i convertia en clergues. No tots, però, estaven destinats al sacerdoci; inclús alguns optaven pel matrimoni.

Als segles XIII i XIV els clergues aprenien de la lectura de llibres litúrgics els elements culturals religiosos bàsics, i els de Barcelona i el seu entorn, ho aprenien gràcies a la *Summa* de Pere d'Albalat, o nucli del sínode de 1241. A partir de 1330 s'hi afegia el *Tractatus* del patriarca Joan. Aquests llibres no tenien un nom comú per a designar-los, -a l'estil de catecisme que s'imposarà en el segle XVI-, després d'identificar la primera part del ritual baptismal.

La *Summa* explica les fórmules que afecten la celebració dels set sacraments; s'indiquen també les circumstàncies, manera, objectes sagrats, requisits, etc., afegint-hi el que algunes vegades s'ha d'ensenyar als fidels com matèria obligatòria. Més que un tractat de ciència dogmàtica és un tractat de doctrina moral i litúrgica o espiritualista. I el *Tractatus* té per finalitat la formació dels clergues, i compendia la doctrina comú de dogmàtica i moral.

A la *Summa* es parla de *cathecismi*; paraula que és en funció del desenvolupament d'un ritus i del seu contingut. En paral·lel, doncs, amb extremunció i baptisme. Formava part -i forma-, del ritu baptismal complet. Guiu de Mont-Roquer, en *Manipulus curatorum*, de 1333, diu que sota el nom de "catecisme" s'hi comprenen les cerimònies inicials del baptisme, i hi descriu el tocar les orelles amb saliva, el signe de la creu en el front i en el pit, i la degustació de la sal en els llavis. I després acaba amb els exorcismes, que són les dues parts inicials del ceremonial baptismal. Donat que, en aquesta secció del ritual hi consten unes preguntes del celebrant i unes respostes del batejat, és natural que es procedís a una mínima instrucció amb la finalitat d'assegurar una resposta correcta. Aquesta breu instrucció als pares i padrins, i també als adults a batejar, rep el nom de "catecisme"; paraula que tant indica la breu instrucció per batejar com el contingut del text a ensenyar.

La revifalla de la pràctica religiosa comptava amb estímuls pietosos, com la concessió d'indulgències, el trasllat de relíquies insignes com ara les dels sants Llucià i Marcia a Vic (1339), el braç de santa Tecla a Tarragona (1321-1323), el cos de santa Eulàlia a Barcelona (1339), etc., i pràctiques devotes noves, que pretenien l'increment de la pietat entre el clergat i els fidels a través de l'exemple de les vides dels sants i dels objectes sagrats relacionats amb ells i amb el culte.⁵

De l'època apostòlica, s'adonen de l'avantatge que hi hauria a condensar en una formulació ben clara l'essencial de la doctrina cristiana. Era útil per assegurar als catecúmens una instrucció adequada i controlar l'exactitud de la fe que professaven. Fins als nostres dies l'Església sotmet la recepció del baptisme a una professió solemne de la fe per mitjà de la proclamació del *Crec en un Déu* i del *Parenostre*. El seu caràcter baptismal és primordial. Actualment, són utilitzats dins l'Església dos símbols de fe: l'anomenat de "Nicea-Constantinoble" i que és, de fet, el que va adoptar oficialment el concili de Calcedònia l'any 451, que és el que es canta a la missa, i el més curt, en dotze articles, anomenat "dels apòstols"; però la formulació actual del qual, no remunta més enllà del segle VI. Aquest és el que se sol aprendre al catecisme d'infants i que es recita abans del baptisme d'adults.

⁵ Aquesta referència s'ha tret de: MONJAS MANSO, *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica Tarraconense...* n. 2.

2.1.3. *La província eclesiàstica Tarraconense i la seva formació territorial*⁶

En el concili de Nicea de l'any 325 es crearen les eparquies, que eren instàncies entre les esglésies locals i els patriarcats de Roma, Alexandria, Antioquia i Jerusalem. A Occident les eparquies s'anomenaren províncies. Tarraco fou una de les tres províncies de la Hispania Citerior. Tota aquesta organització desaparegué degut a la conquesta musulmana. Amb la reconquesta dels territoris catalans, es restaurà la província Tarraconense, després de diverses incidències en la seva configuració territorial.

El concili ecumènic del Laterà de 1215, manà preceptivament la celebració anual de concilis particulars en cada província eclesiàstica i la de sínodes en cada diòcesi. Això repercuteix a la província Tarraconense en els seus temps de plenitud territorial amb les set diòcesis de la Catalunya estricta i deu més repartides pels regnes d'Aragó, València, Navarra i La Rioja.

El concili provincial de Lleida, clausurat el 29 de març de 1229, omple la vida canònica catalana dels segles XIII i XIV. El segle XV és el de la crisi de la celebració de concilis i sínodes. El segle XVI és més a prop de les pautes tridentines que no pas de les lateranenses.

En temps de Jaume I la Inquisició va rebre la seva institucionalització en la forma aconsellada per sant Ramon de Penyafort, degut a la necessitat de defensar-se de les doctrines càtares i valdeses. Després d'un període de calma, trencada pel judici dels templers que acabà en sentència absolutòria el 1312, la Inquisició a mans de Nicolau Eimeric va conèixer el temps de màxima activitat, per caure de nou en un període d'afebliment. Ferran II el 1483 implantà a Catalunya la inquisició castellana, i nomenà inquisidor a Torquemada, malgrat la resistència de les autoritats catalanes.

2.1.4. *Els Sínodes diocesans*⁷

La reunió de bisbes i clergues per promulgar lleis en el seu àmbit diocesà era un sistema usat de molt antic. Ja en parla el cànon 6 del concili de Auxerre de l'any 585, i el concili de Osca de l'any 598, en el seu cànon 1. Es fixen la convocatòria, la periodicitat, els assistents i els temes a tractar. La normativa general, però, no arribaria fins el 1215 en el concili Lateranense IV. De Barcelona es té coneixement d'un sínode celebrat per sant Oleguer l'any 1133. En aquest temps existia l'obligatorietat de reunir sínode dues vegades l'any. De totes maneres no queda constància del que es va tractar, ni tan sols de la seva continuïtat, doncs ha de passar tot un segle fins que es tingui constància d'un nou sínode a Barcelona.

Els assistents, per ordre en nombre de més a menys, els rectors, els religiosos, els capitulars, altres clergues del cercle episcopal i el bisbe, tenien encarregat un paper molt diferent. El prelat era l'únic amb facultat legislativa. Els altres, a part de l'ajuda en la redacció dels documents i de l'exposició a viva veu dels textos, havien d'assenir en el que es proposava, i així donar-li validesa sinodal, és a dir, canònica permanent.

⁶ *Ibíd.*

⁷ Aquesta referència s'ha tret de: BAUCELLS I REIG, *Vivir en la edad media...* vol. I. n. 4.

Coneixem poca normativa dels sínodes sobre el baptisme. El Sínode de 1241 afirma, sobre el baptisme, que *janua est omnium sacramentorum*. És una fórmula clàssica recordada pel patriarca Joan d'Aragó en el seu *Tractatus* de 1330, amb menys paraules: *ianua sacramentorum*. És una doctrina constant. Quedava clar que sense el baptisme no només no es podia participar dels altres sacraments sinó que hom es col·locava al marge de la comunitat de batejats, malgrat que intentés participar en actes religiosos amb ells. Era la porta indispensable. S'hauria situat al marge de la pròpia societat.

2.2. ELS PARES DE L'ESGLÉSIA

2.2.1. Reflexions generals

Referent al baptisme, i també a la confirmació, els segles de l'edat mitja són segles d'escassa o gairebé nul·la creativitat litúrgica en l'àmbit de la iniciació cristiana.

A Occident, en aquest període, es consuma la separació entre baptisme i confirmació. L'emergència de les parròquies com entitat eclesiàstica amb un prevere al front, va afavorí el desenvolupament d'una litúrgia baptismal caracteritzada per unes celebracions individuals, privades, sense la participació de la comunitat cristiana, on tots els ritus catecumenals i baptismals es concentraven en una única sessió. S'assemblava més a l'administració d'un servei que no pas a la celebració d'un Misteri. Continua la pràctica d'administrar la comunió immediatament després de batejat el nen, encara que per absència del bisbe no es rebia la confirmació.

Ja en el segle XII la praxis baptismal havia estat configurada, per a tota l'Església, en els seus trets fonamentals. El que era normal és que els nens fossin batejats, *com més aviat millor*, després de néixer, en qualsevol dia de l'any, a l'església parroquial, i en la forma privada que hem esmentat.

L'únic canvi ritual digne de ser mencionat, és que a Occident a la Baixa Edat Mitja, en el ritu central del baptisme, fins el segle XIV, les fonts segueixen parlant de triple immersió; a partir d'aquestes dates el baptisme per immersió va caient en l'oblit per quedar suplantat definitivament en el segle XV pel baptisme per infusió.

Des que al segle XII es va començar a parlar del septenari sacramental, es va començar a discutir sobre la sacramentalitat del baptisme, en aquest cas, com i quan el va instituir Jesucrist, etc. La preocupació per les *causes*, els va dur a preguntar-se de quina forma deriva la seva eficàcia de la Passió de Crist i de la Trinitat; quin és el paper de l'Església en la justificació baptismal. Es preguntaven des de quan va començar a obligar el baptisme cristià.

Es preguntaven també sobre la relació fe i baptisme: la fe necessària per a un subjecte adult; el ritu mateix com professió de fe; fe en la Trinitat; la influència de la fe en la causalitat del sacrament; sobretot el paper de la fe de l'Església en el baptisme de nens; la relació entre l'eficàcia objectiva del sacrament i la cooperació subjectiva de l'home. També sobre el subjecte i el ministre; i a partir del segle XIII s'investiguen de manera sistemàtica els efectes que s'atribueixen al baptisme, per exemple, la seva acció sobre el pecat.

No podem dubtar que els escolàstics van fer progressar notablement la teologia del baptisme. Però hi ha un aspecte negatiu: l'atenció als ritus, al seu simbolisme i a la tipologia bíblica, no juguen un paper determinant en les seves elucubracions. Se'n ressent la concepció històrico-salvífica. S'abandona la relació Pasqua-Baptisme; la menció Trinitària de la triple immersió; la pèrdua de tot sentit comunitari en la celebració baptismal.

Irineu i Climent Alexandrí reivindiquen la unitat, la suficiència i la perfecció del baptisme en aigua i Esperit de la Gran Església. El baptisme dels heretges i cismàtics és també *baptismus Ecclesiae*. El baptisme atorga al batejat sempre la mateixa salvació, la mateixa gràcia, sigui quina sigui l'Església en la que és batejat. Es comença a veure el baptisme com el vincle d'unió entre tots els batejats, per sobre de cismes i heretgies.

2.2.2. Climent de Roma (+97)

a) Carta als Corintis (escrita 88-97)

La carta no permet apreciar cap problema doctrinal, sinó que és deguda a una revolta. No és un tractat de teologia, però sí que dóna testimoni de la teologia que s'estava desenvolupant a la comunitat de Roma. Quan parla de Déu diu que és el guardià i protector dels qui el serveixen, i no abandona els que esperen en Ell. Per això ofereix sempre en Crist, ocasió de conversió, i corregeix l'home com Pare de misericòrdia. La primera conversió i la porta d'entrada a totes les altres, es dóna pel baptisme.

Comença la carta fent una apologia de com de bé vivien els corintis: *Qualsevol revolta o cisma ho consideràveu detestable, ploràveu pels pecats del proïsme; creieu com a pròpies les seves necessitats*. (Cap. II. 6). Però censura el desordre actual: *Es revoltaren els sense honor contra els honorats, els sense glòria contra els il·lustres, els insensats contra els prudents, els joves contra els ancians*. (Cap. III. 3). Amb aquestes paraules i altres, fa un esbós de la situació que tracta de corregir.

Les referències al baptisme són marginals. Si pensem en el baptisme com la remissió dels pecats, el veiem implícit en les paraules que posa en boca de David adreçant-se a Déu: *Rentem encara més de la meva maldat i purifiquem del meu pecat. Perquè jo conec la meva maldat i el meu pecat és sempre en presència meva. M'aspergiràs amb l'hisop i seré purificat. Em rentaràs i quedaré blanc com la neu*. (Cap. XVIII. 3, 7).

b) Segona carta als Corintis (*Secunda Clementis*)

De fet no és una carta sinó el testimoni més antic d'una homilia cristiana. L'autor, el caràcter i l'origen són incerts, però el que sí és cert és que delata una comunitat a la que s'hi han fet presents les especulacions gnòstiques. La seva estructura comença amb l'obra de la salvació realitzada per Crist i iniciada pel baptisme i la resposta adequada de l'home a la misericòrdia divina. És cert que al llarg de l'escrit s'hi troben al·lusions explícites i implícites al baptisme, però la insistència en la conversió quan encara tenim temps i ocasió, fan pensar en una situació litúrgica no tan específica.

Hi ha un passatge d'aquesta carta on fa un paral·lelisme entre els justos Noé, Job i Daniel, amb les persones a qui s'adreça l'homilia: diu que els primers, tot i ser justos,

no podien alliberar els seus fills en la captivitat. Per tant, *si ni tan sols aquests justos, a pesar de la seva justícia, poden alliberar els seus propis fills, nosaltres, si no guardem el baptisme pur i sense màcula, amb quina confiança podrem entrar en el Regne de Déu?* (Cap. VI. 9). Explica que la lluita per tal de ser coronats, ha de ser constant; parla de penediment. S'hi entén el caràcter que imprimeix el baptisme i que la persona hi ha de ser fidel.

Així com hi ha Pares de l'Església que parlen del baptisme, que és l'origen de la vida cristiana, i en fan un estudi i una exegesi, Climent posa l'accent en la importància de preservar la vida cristiana, que el baptisme ens ha donat.

2.2.3. *Didakhé* (escrit 90-100)⁸

De les quatre seccions en que està dividida la *Didakhé*, la que interessa per a la finalitat d'aquest estudi és la secció segona o litúrgica, que tracta del baptisme, el dejuni, l'oració i l'eucaristia. Són els capítols 7 al 10. De totes maneres, la secció primera o catequètica-moral, basada en l'ensenyança jueva dels "Dos Camins", constitueix una catequesi prebaptismal ètica. Aquesta catequesi, però, no fa referència al Misteri Pasqual, com era propi de qualsevol catequesi a propòsit del baptisme.

El capítol 7 ordena que es bategi en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant, d'acord amb el que diu l'evangeli de Mateu. Més endavant, i en el mateix capítol, repeteix la fórmula però suprimint l'article que precedeix a cada una de les tres persones. I en el capítol 9 tot canvia de nou: baptisme "en el nom del Senyor". Els exegetes creuen que la primera fórmula és la ordinària, sobretot en ambients pagà-cristians. I la segona es faria servir potser en ambients cristians entre el poble jueu, o bé és una simple abreviació per designar els que han rebut el baptisme cristià. Tot plegat serveix per donar força a la primera fórmula com la litúrgicament correcta.

El baptisme s'havia de dur a terme amb aigua viva, o sia amb l'aigua corrent de les fonts, dels rius, o a la vora del mar. El simbolisme de l'aigua viva tenia una importància excepcional en les purificacions jueves i també en el món grec i romà. En la tradició cristiana l'aigua viva és portadora d'una rica simbologia⁹, encara que la *Didakhé* fa impossible determinar si el text conté aquesta càrrega simbòlica o es limita a recollir la praxi eclesial.

El baptisme anava unit a la pràctica del dejuni tant en el qui rebia el sagrament com en la persona que l'administrava. També era recomanable que el practiquessin altres persones de l'entorn del batejat. El qui va a ser batejat, havia de jejunar un o dos dies abans. Aquest costum també el citen Justinià, Tertulià i Hipòlit. Era un símbol de penediment i conversió, amb efectes purificadors i poder expiatori.

La *Didakhé* ho explica amb les següents paraules: «*En referència al baptisme, bategeu en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant, en aigua viva. Si no tens aigua viva, bateja amb una altra aigua. Si no pots fer-ho amb aigua freda fes-ho amb aigua calenta. Si no tens ni l'una ni l'altra, aboca aigua en el cap tres vegades en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant. Abans*

⁸ Informació extreta de: *Didaché. Doctrina Apostolorum...*

⁹ DANIELLOU, J., *Le symbolisme de l'eau vive*. Revue des sciences religieuses 1958, Extret de: 335-346.

del baptisme, dejuneu el batejant i el batejat i alguns altres que puguin fer-ho. Al batejat, emperò, el manaràs de jeure un o dos dies abans.»

Aquest és l'únic testimoni, fins al segle III, del baptisme per infusió. Quan parla d'aigua viva vol dir aigua corrent. El baptisme és, doncs, d'immersió, però duent aquesta praxi amb una certa elasticitat i sobirana llibertat.

2.2.4. *Epístola del pseudo-Bernabé* (escrita 90-110)¹⁰

Climent D'Alexandria atribueix aquesta epístola a l'apòstol Bernabé, un dels setanta deixebles i col·laborador de Pau. De fet, no és una carta pròpiament dita, ni és de Bernabé. Però és interessant per les seves tradicions teològiques, pel conjunt de procediments exegètics i per la seva postura radical enfront del judaisme.

Bernabé fa una referència implícita al baptisme en el capítol VI, 8-19. Cita a Moisès: *Heus ací el que diu el Senyor Déu: Entreu a la terra bona, que el Senyor va prometre a Abraham, Isaac i Jacob, i hereteu la terra que raja llet i mel.* (Cap. VI. 8). I Bernabé diu: *Apreneu el que es desprèn del coneixement d'aquest passatge. Espereu en Jesús que s'ha de manifestar en la carn.* (cap. VI. 9). I més endavant, diu: *Què significa una terra bona, terra que raja llet i mel? Qui ho comprendrà sinó el savi que coneix i estima al seu Senyor? Al renovar-nos amb el perdó dels pecats ens fa una altra figura de manera que tenim l'ànima de nens, com si ens hagués plasmat novament. El Senyor ha fet una segona creació en els últims temps. Per això el profeta ha proclamat: Entreu a la terra que mana llet i mel i domineu-la. Quina és la raó, doncs, de l'al·lusió a la llet i a la mel? Perquè el nen, primerament s'alimenta de mel i després de llet. Així també nosaltres, vivificats per la fe de la promesa i per la paraula, viurem dominant la terra.* (Cap. VI. 10, 11, 13, 17).

Aquesta referència al baptisme sembla confirmada per l'al·lusió a la llet i a la mel, doncs aquestes formaven part del ritus baptismal testimoniats per Hipòlit en la *Tradició Apostòlica* 23: *“Et tunc iam offeratur oblatio a diaconibus episcopo et gratias agat panem quidem in exemplum, quod dicit graecus antitypum corporis Christi; calicem vino mixtum propter antitypum quod dicit graecus similitudinem sanguinis quod effusum est pro omnibus qui crediderunt in eum; lac et melle mixta simul ad plenitudinem promissionis quae ad patres fuit, quam dixit terram fluentem lac et mel, quam et dedit carnem suam Christus, per quam sicut parvuli nutriuntur qui credunt, in suavitate verbi amara cordis dulcis efficiens”.*

Més endavant la carta del pseudo-Bernabé fa una prefiguració del baptisme: *En referència a l'aigua, ensenya l'Esclat, a propòsit d'Israel, com no acceptarien el baptisme que confereix el perdó dels pecats, sinó que ells mateixos n'instituirien un. Efectivament, diu el profeta: “Espantat, cel, i estremeix-te encara més la terra, perquè dos malvestats ha comès aquest poble. M'abandonaren a Mi, font de la vida, i es van cavar un pou de mort”. I diu el profeta: -referint-se als seguidors de Crist-, “Habitateu a la caverna alta d'una roca forta on mai falta l'aigua. Qui això faci serà com un arbre plantat a la vora de les aigües que dona fruit al seu temps i no perd el seu fullatge”.*

¹⁰ Informació extreta de: *Didaché. Doctrina Apostolorum. Epístola del pseudo-Bernabé...*

Benaurats aquells que esperant en la creu varen baixar a l'aigua, perquè rebran la recompensa al seu temps. (Cap. XI. 1,2, 5, 6, 8).

La carta del pseudo-Bernabé parla més pròpiament del baptisme, encara que d'una manera implícita, que no pas de la vida cristiana com a fruit del baptisme.

2.2.5. Sant Ignasi d'Antioquia

Visqué a cavall dels segles I i II.¹¹ A la seva carta als Efesis diu:

«Jesucrist nasqué i fou batejat, perquè així l'aigua fos purificada amb la passió».

I en la carta als cristians d'Esmirna, parlant dels bisbes, diu:

«Que ningú sense el bisbe faci res del que pertany a l'Església. No és lícit celebrar el baptisme o l'eucaristia sense el bisbe».

2.2.6. Hermes

El Pastor. (escrit 140-155). Aquesta obra només parla del baptisme d'una manera marginal. És una obra on s'hi entrecreuen elements apocalíptics, parenètics al·legòrics i autobiogràfics. El nom de l'autor hi apareix a les quatre primeres visions. És important l'aparició de la figura d'una anciana en aquestes quatre primeres visions. L'anciana és la figura de l'Església que "fou creada la primera entre totes les coses". Encara més: tota la creació fou duta a terme en vistes a l'Església. Aquesta Església preexistent no ha de ser considerada com un ésser hipostàtic independent de l'esdevenir històric de la comunitat eclesial. L'anciana diu a Hermes: "la torre que veus en construcció sóc jo, l'Església, que has vist ara i abans". La torre, símbol de l'Església, s'edifica sobre les aigües (el baptisme) i sobre la Paraula del Nom Totpoderós. A la visió tercera l'anciana es transforma en diversos aspectes: representa la transformació de l'Església a mesura que els seus membres transformen les seves pròpies vides. Ja a la visió cinquena s'hi apareix el Pastor, l'àngel de la penitència que parla a Hermes, però aquest nom ja no hi apareix.

La penitència és un tema fonamental en *El Pastor* de Hermes, Segons alguns autors que mantenen la teoria del jubileu, l'Església viu, fins Hermes, un període de rigorisme en el que els pecats comesos després del baptisme, no poden obtenir el perdó. No queda res més que l'esperança en la misericòrdia divina el dia del judici. En definitiva, segons ells, no existia una segona penitència, és a dir, un perdó posterior al baptisme. Hermes reaccionaria contra aquesta situació oferint als cristians que havien pecat després del baptisme una esperança de perdó. És una penitència excepcional, a data fixa, un jubileu, passat el qual, es tornarà al rigorisme anterior. Així ho diu un dels últims investigadors d'aquesta teoria.¹² Tot plegat, però, són punts de vista que han estat àmpliament contestats.

Aquests comentaris sobre algunes exegesis queden explícitament ben interpretats amb l'exposició del capítol III del manament quart després de la visió cinquena, que

¹¹ Dades extretes de: MARTÍ BONET, *Història de l'Església Antiga*, 52.

¹² Dades extretes de: R. JOLY, *Hermas. Le Pasteur*, 23.

diu: *Li dic: "Senyor, jo encara et faria una pregunta". Diu: "Parla". "Senyor, -li dic- he sentit dir a alguns mestres que no hi ha cap més penitència sinó aquella que baixem a l'aigua i rebem el perdó dels nostres pecats anteriors.". Em diu: "Has sentit bé, doncs així és. És necessari que el que ha rebut el perdó dels pecats ja no pequi més, sinó que visqui en santedat. Ja que ho vols conèixer tot exactament, també et manifestaré això: encara que no voldria oferir cap pretext (de pecar) als qui van a creure o als que cregueren fa poc en el Senyor. Doncs els que cregueren fa poc o els que van a creure no tenen penitència dels seus pecats, sinó que tenen el perdó dels seus pecats anteriors. El Senyor va disposar la penitència per a aquells que foren cridats abans d'aquests dies. Doncs com que el Senyor coneix els cors i tot ho sap de bell antuvi, conegué la debilitat dels homes i els enganys del diable; així mateix que faria mal als servents de Déu i seria malvat amb ells. Però el Senyor, ric en misericòrdia, es va apiadar de la seva obra i va disposar aquesta penitència i em donà el poder d'aquesta penitència. Però jo et dic: després d'aquella gran i santa crida¹³, si algú és temptat pel diable i peca, té una penitència. Si peca contínuament i se'n penedeix, és cosa inútil per a tal home. Doncs difícilment viurà". Li dic: "He tornat a la vida després d'haver-te sentit això amb tanta exactitud. Doncs sé que, si ja no torno a pecar, em salvaré". "Et salvaràs tu i tots els qui la compleixin" –diu.*

Hermes¹⁴ és de la segona meitat del segle II. Té una consciència de culpabilitat personal, sobresortint sempre en els seus escrits el tema de la penitència i del perdó, que contra el que se suposava en concepcions rigoristes, podia ser obtingut almenys una vegada més després del baptisme, si hom es penedia sincerament. Hermes, simple laic, té consciència que això s'oposava a l'ensenyament d'alguns doctors de l'Església que no admetien possibilitat de perdó a qui havia pecat greument després del baptisme. En Hermes hi ha abundants testimonis d'una doctrina penitencial segons la qual hi ha una abundant penitència després del baptisme, cosa ben coneguda en l'antiga disciplina de l'Església, i, per això mateix no se la pot atribuir a Hermes. Ell recull de la vida de l'Església la pràctica penitencial i ho fa precisament per refutar la doctrina dels qui afirmaven que després del baptisme no hi havia lloc per a la penitència. Aquesta penitència és universal. No s'exclou a cap pecador, qualsevulla que aquest sia, sinó només a qui no es vol arrepentir. Ha de ser immediata i ha de produir esmena, perquè la seva intrínseca finalitat és la reforma total del pecador.¹⁵

2.2.7. Sant Justí (+163)

Amb les descripcions del baptisme de la "*Tradició apostòlica*" i de Tertul·lià a "*Baptisme...*", la descripció del baptisme donada per Justí a la "*Apologia pels cristians*" (escrit 150-163), és una de les més detallades que ens han arribat de l'època prenicenca. El fet és encara més remarcable si tenim en compte que la "*Apologia*" és, en principi, destinada a un públic no cristià.¹⁶

¹³ És a dir: la crida a la fe segellada pel baptisme. A. D'ALÈS, *L'Édit de Calliste*, París 1914. 73-80

¹⁴ MARTÍ BONET, *Història de l'Església Antiga*. De la pàgina 64 s'ha extret aquesta informació.

¹⁵ Comentaris de Manuel Garcia Boñano, O.S.B., al llibre *La Penitència* de sant Ambròs. (Biblioteca de Patrística 21), Editorial Ciudad Nueva. Madrid 1993.

¹⁶ Veure: A. BENOIT, *Le baptême chrétien au second siècle*, París 1953; i: V. SAXER, *Les rites de l'initiation chrétienne du II ai VI siècle*, Spoleto 1988. 57-65.

Justí, en el capítol III de la “Primera Apologia”, quan parla dels ritus cristians, diu referint-se al baptisme: *D’aquesta manera, renovats per Crist, nosaltres som consagrats a Déu. Tots els qui accepten la conversió, i creuen en la veritat dels nostres ensenyaments i de la nostra doctrina, i que asseguruen ser capaços de conformar-hi la seva vida, són instruïts de pregar i demanar a Déu en el dejuni, la remissió dels seus pecats anteriors, i nosaltres mateixos, preguem i dejunem amb ells. Tot seguit són conduïts per nosaltres a un indret on hi ha l’aigua, i, d’acord amb el model de regeneració amb el que nosaltres mateixos hem estat regenerats, ells són també regenerats al seu torn: això és, en el nom de Déu, Pare i Sobirà de l’univers, del nostre Salvador Jesucrist, i de l’Esperit Sant, i són introduïts en aquesta aigua.*

Justí remarca que el candidat al baptisme ha de complir diverses condicions: prendre consciència de la seva condició de pecador, sotmetre-s al seguiment del catecumenat, definit pel dejuni i la pregària, descobrir la solidaritat que l’uneix als seus germans en la fe. Crist va dir: “Ningú no podrà entrar al Regne de Déu sense haver nascut de nou”. I és ben clara la impossibilitat que els que ja han nascut retornin al ventre de les seves mares. S’han de deslliurar dels pecats els qui pecaren i volen fer penitència. Les seves paraules són: “Renteu-vos fins que quedeu nets”. Ara, perquè no continuem essent fills de la ignorància i de la fatalitat, sinó que ens tornem fills elegits i conscients i aconseguim en l’aigua la remissió dels pecats que haguéssim comès, sobre el qui es vol regenerar i fa penitència dels seus pecats, es pronuncia el nom del Pare de tots, del Senyor Déu, i aquest és l’únic nom que invoquem quan conduïm a les fonts el qui es vol batejar. Justí presenta l’acceptació de la veritat de la doctrina cristiana com una condició *sine qua non* per a l’admissió al baptisme, que incorpora el batejat a la comunitat; l’exigència de l’ortodòxia és idèntica en les escoles filosòfiques de l’època. La iniciació pròpiament dita comporta dos temps forts: el baptisme i l’eucaristia baptismal. Justí no precisa ni el temps del baptisme ni la qualitat dels qui hi intervenen, ni dels testimonis de la cerimònia. A la meitat del segle segon, la forma litúrgica del baptisme encara és variable, tot i que la fórmula trinitària té tendència a imposar-se. Justí no menciona cap dels ritus particulars (unció amb l’oli, imposició de les mans, fer el senyal de la creu), els que la tradició ha unit a l’efusió de l’Esperit Sant.

Justí comenta que el bany baptismal és una il·luminació, doncs diu que els qui reben aquest ensenyament, l’Esperit els inunda de llum. El tema de la llum és central en la literatura del judaisme hel·lenístic missioner. Però Justí, encara que inspirat en aquesta terminologia, la depassa, per la menció de l’Esperit Sant, que és el que caracteritza el baptisme cristià. Diu: *I aquell que és il·luminat és rentat en nom de Jesucrist que ha estat crucificat sota Ponç Pilat, i en nom de l’Esperit Sant, qui, per boca dels profetes, han profetitzat tot el concernent a Jesucrist.* Justí aquí no dona pas la fórmula baptismal, però subratlla l’especificitat del baptisme administrat “en nom de Jesús”.

El pas del batejat del lloc del baptisme al lloc de l’eucaristia baptismal, és ple de significacions teològiques, eclesiològiques i “jurídiques”. El més important dels efectes “jurídicament” lligats al baptisme, d’acord amb el nombre de candidats sorgits de les classes inferiors de la societat, és assegurar poder comptar a partir d’aquell moment, dels serveis d’assistència de la comunitat. No podem obviar la situació de les classes socials en l’Imperi Romà.

El pas a l'Eucaristia baptismal, Justí el relata de la següent manera: *En quant a nosaltres, després d'haver conduït al bany aquell qui ha abraçat la fe, i ha remarcat el seu assentiment a la nostra doctrina, el conduïm a aquells que anomenem "germans", al lloc on hi són reunits, recitem fervorosament les pregàries comuns, per nosaltres, per aquell que ha estat "il·luminat", i per tots els altres, allà on es trobin, a fi que, després d'haver conegut la veritat, meresquem a l'ensem, per les nostres accions, ésser reconeguts com gent de bona conducta i bons observadors dels manaments, per tal de guanyar així la salut eterna. Un cop acabades les pregàries, ens saludem mútuament amb un òscul de pau. Tot seguit es porta al qui presideix l'assemblea dels germans, pa, una copa d'aigua i vi mullat amb l'aigua. Els pren i fa una lloança al Pare de l'univers, amb el nom del Fill i de l'Esperit Sant, i fa una llarga acció de gràcies per tal que nosaltres siguem dignes de rebre d'Ell aquests dons. Quan el qui presideix acaba les pregàries i l'acció de gràcies, tot el poble present hi dona el seu acord amb una exclamació dient: Amen. Amen és un mot hebreu que significa: Així sia. Quan el president de l'assemblea ha acabat la pregària d'acció de gràcies i que tot el poble ha expressat el seu acord, aquells que nosaltres anomenem diaques, distribueixen a cadascun dels assistents el pa i el vi mesclat amb aigua, sobre els que s'hi ha pronunciat l'acció de gràcies, i els porten als absents.*

Sant Justí¹⁷ va recórrer com a filòsof les escoles del pensament: estoica, peripatètica, pitagòrica i platònica. Però de totes quedà decebut. Va veure que els únics que li podrien donar raó de la veritat eren les escriptures dels profetes cristians. A més, quedà sorprès pel testimoni que donaven els cristians en acceptar la mort per fidelitat a la fe que professaven. Esdevingué un ardent filòsof cristià. A Roma crea una escola filosòfico-religiosa.

2.2.8. Melitó de Sardes (+ 190)

Sobre la Pasqua. (escrit 176)¹⁸ Alguns estudiosos de l'obra que ens ocupa hi han buscat la possible relació del text amb la litúrgia baptismal celebrada la nit de Pasqua. Tertul·lià i Hipòlit són testimonis que almenys a l'Àfrica i a Roma se celebrava el baptisme la nit pasqual ja a començaments del segle III. No tenim testimonis de la mateixa pràctica pel que fa a les esglésies d'Orient; i l'intent d'aportar el nostre text com a tal testimoni sembla forçat. Hi trobem certament unes poques referències al baptisme; (En els n.ºs. 14-16: el "senyal" de la sang i el "misteri" dels fills d'Israel correspondrien al "senyal" i "misteri" baptismals. En el n.º 67 es parla del segell de l'Esperit, i en el n.º 30, de la il·luminació); però aquestes no permeten ni afirmar, ni segurament negar, que tingués lloc el baptisme en la celebració que seguia.

Efectivament, en el n.º 14 diu: *I prenent la sang del xai, unteu les portalades de les vostres cases, i poseu en els brancals de l'entrada el senyal de la sang perquè l'àngel els respecti. Perquè heus ací que colpejaré l'Egipte i en una sola nit quedarà sense fills, tant de bestiar com d'home.* I en el 16: *Quan el xai és degollat i la Pasqua és menjada i el misteri és consumat i el poble fa gaubança i Israel és marcat, aleshores vingué*

¹⁷ MARTÍ BONET, *Història de l'Església Antiga*. Informació resumida de la pàgina 147.

¹⁸ MELITÓ DE SARDES, *Sobre la Pasqua*. Referència no textual.

l'àngel a colpir l'Egipte, el que no fou iniciat en el misteri, el que no participava de la Pasqua, el no marcat amb la sang, el no protegit per l'Esperit, l'enemic, el descregut.

Veiem ara la referència de la il·luminació en el nº 30: *Tal fou la desgràcia que s'emparà d'Egipte, que es quedà tot d'una sense fills. Israel, en canvi, fou preservat per la mort del xai i ensems il·luminat per aquella sang vessada; i la mort del xai resultà ser un baluard per al poble.* L'anyell és la figura de Crist que ressuscita a la Pasqua, i nosaltres, il·luminats i preservats per la sang -símbol de l'Esperit-, ressuscitem juntament amb Ell.

Finalment veiem que diu Melitó en el nº 67: *Ell, menat com un anyell i degollat com un xai, ens va rescatar de la servitud del món, com de la terra d'Egipte i ens deslliurà de l'esclavatge del diable com de la mà del Faraó, i va segellar les nostres ànimes amb el seu propi Esperit, i els membres del nostre cos amb la seva pròpia sang.* És un text molt més il·lustratiu que el del nº 30.

La referència al baptisme veiem que hi és implícita. Ara bé, certament que no queda clar si en la celebració de la Pasqua es practicava el ritu baptismal. Però sembla que Melitó deixa clar el lligam intrínsec entre la Pasqua -mort i resurrecció de Crist-, i el baptisme. Les primeres i l'últim són la introducció a la vida cristiana. Se celebrés o no el ritu, el que és cert és que la finalitat de l'expressió litúrgica és la mateixa. Per això, des dels inicis del cristianisme, Pasqua i Baptisme van anar units.

2.2.9. Ireneu de Lió (+ 200)

Exposició de la predicació apostòlica. (escrit 180-200)¹⁹ En el punt 7 d'aquesta "Exposició" Ireneu diu que el baptisme en la Trinitat ens obre l'accés a Déu: *En raó d'això, el baptisme, que és la nostra nova naixença, es fa a través d'aquests tres articles: ell ens fa la gràcia de renéixer per a Déu Pare mitjançant el seu Fill i en virtut de l'Esperit Sant.* Aquesta interpretació trinitària del baptisme es troba ja en Justí. I segueix: *Perquè els qui porten l'Esperit de Déu són conduïts al Verb, és a dir, al Fill; el Fill els presenta al Pare, i el Pare els atorga la incorruptibilitat. Sense l'Esperit no és possible veure el Fill de Déu; i sense el Fill ningú no té accés al Pare, ja que el coneixement del Pare és el Fill i el coneixement del Fill es dona per mitjà de l'Esperit. Tanmateix és el Fill qui, segons el beneplàcit del Pare, com a ministre seu, dispensa l'Esperit a qui vol i com vol el Pare.*

I en el punt 42 -"L'Esperit en nosaltres i en els profetes"-, diu: *Aquest és l'estat propi dels creients, (conservar llur cos sense màcula per a la resurrecció, i llur ànima lliure de corrupció), pel fet que en ells habita permanentment l'Esperit Sant, que Ell dóna en el baptisme i que és guardat per aquell qui el rep en tant que viu en la veritat, la santedat, la justícia i la paciència.*

En referència al baptisme concebut com a "segell" amb que el cristià és marcat definitivament per la triple invocació del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant, Ireneu, en el

¹⁹ IRENEU DE LIÓ, *Exposició de la predicació apostòlica*. Referència no textual.

punt 100, diu: *Sobre aquests tres articles del nostre segell molts han estat foraviats per l'error lluny de la veritat, en la mesura en que menystenen el Pare, o no admeten el Fill, parlant contra la disposició de l'encarnació, o no acullen l'Esperit, en tant que menystenen la profecia. De tota aquesta mena de gent, ens n'hem de guardar, i hem de fugir de llurs opinions, si veritablement volem plaure Déu i obtenir-ne la salvació.*

2.2.10. Climent d'Alexandria (+ 215)

El Pedagóg. (Escrit 202-215).²⁰ Climent és contrari als banys de la seva època. Els grecs tenien un aforisme molt conegut: *No sap llegir ni nedar*. El bany té per al món greco-romà un valor terapèutic i profilàctic, més que d'exercici corporal. Els banys es practicaven, com diu Climent, per raó d'higiene, de calor, de salut i de plaer. Diu Climent: *Si el bany és útil, no hem de permetre tanmateix que ens afebleixi*. Diu que l'ús de les termes públiques era ocasió d'ostentació, i fins de desvergonyiment. Climent diu que *cal banyar sobretot l'ànima en el Logos purificador*, en una possible al·lusió al baptisme.

Però veiem les mateixes paraules de Climent contra aquells que mantenen que els mots "infant" i "nadó" designen simbòlicament l'ensenyament dels coneixements elementals (Cap. VI): *La saviesa és sempre jove, idèntica a ella mateixa i constant: mai no canvia. "Llurs petits, -està escrit-, seran portats sobre les espatlles i consolats sobre els genolls, com un fill a qui la seva mare consola, jo també us consolaré". (Is 66,12-13). La mare porta en braços els fills petits, nosaltres cerquem la nostra mare, l'Església. Si duem el nom d'infants i de petits, no és perquè tinguem una ciència pueril i menyspreable, com diuen calumniosament aquella gent inflada de gnosi. Quan hem estat regenerats, hem rebut també la perfecció, que és l'objecte del nostre afany. Hem estat il·luminats, -expressió que es refereix al baptisme, d'acord amb la tradició patristica-, la qual cosa significa que hem conegut Déu. Ara bé, és impossible que sigui imperfecte aquell qui ha conegut la perfecció. No em reprotxeu de confessar que he conegut Déu, talment com el Logos es dignà dir: "però aquest és lliure". (Jn 8,36). Fou així que, quan el Senyor fou batejat, una veu es feu sentir des dels cels per a retre testimoni a l'estimat: "Tu ets el meu fill estimat, que he engendrat avui". (Mt 3,17). Interroguem, doncs, tots aquests savis: Crist, que ha estat engendrat avui, és ja perfecte, o, -cosa que seria del tot absurda-, li manca alguna cosa? En aquest cas cal que aprengui encara. Però és del tot impossible que encara hagi d'aprendre res, perquè és Déu: no hi ha res més gran que el Logos i no hi ha mestre per a l'únic Mestre. Potser reconeixeran, malgrat tot, que el Logos, nascut perfecte del Pare perfecte, ha rebut una regeneració perfecta, segons el pla de l'economia divina. Si era perfecte, per què es feu batejar ell que era perfecte? Perquè, diuen ells, havia de ser complerta la promesa concernent als homes. Molt bé, jo també ho afirmo. És, doncs, en el moment en que és batejat per Joan que esdevé perfecte? Evidentment, sí. No ha après, doncs, cap cosa més d'ell? No. Ha esdevingut perfecte pel sol fet de ser batejat i santificat per la davallada de l'Esperit? Efectivament. Ara bé, el mateix passa amb nosaltres, ja que el Senyor és el nostre model: un cop som batejats, som il·luminats: i il·luminats, esdevenim fills; i esdevinguts fills, som fets perfectes; i fets perfectes, rebem la immortalitat. Està escrit: "Jo ho he dit, tots vosaltres sou déus i fills de l'Altíssim". (Sl*

²⁰ CLIMENT D'ALEXANDRIA, *El Pedagóg*. En aquest llibre hi ha més informació, que, en part, s'ha resumit.

81,6). *Aquesta operació rep múltiples noms: gràcia, il·luminació, perfecció, bany. Bany, pel qual som purificats dels nostres pecats; gràcia per la qual els càstigs merescuts pels nostres pecats ens són llevats: il·luminació, en la qual contemplem la bella i santa llum de la salvació, és a dir, mitjançant la qual veiem allò diví; perfecció perquè no li manca res.*

Més endavant Climent, referint-se al baptisme, -que és il·luminació-, diu: *El coneixement es troba en la il·luminació. Així, doncs, som rentats completament de les nostres faltes i, tot d'una, ja no som malvats. Vet aquí l'única gràcia de la il·luminació: ja no som els mateixos que abans del bany baptismal. I com que el coneixement sobrevé al mateix temps que la il·luminació que aclareix la intel·ligència, de seguida els qui no havíem après res sentim que som anomenats deixebles, instruïts amb aquella instrucció que venia d'abans, d'un temps que hom no pot precisar. La catequesi mena progressivament a la fe, i la fe és instruïda per l'Esperit Sant en el moment del sant baptisme. "Tots nosaltres jueus o grecs, esclaus o lliures, hem estat batejats en un sol Esperit, per a formar un sol cos, i tots hem rebut com a beguda un sol Esperit". (1Co 12,13).*

Climent fa un paral·lelisme entre el mot infant i el mot grec, que era el seu món cultural. Quan passa al món del cristianisme pel baptisme i deixa el món grec, deixa de pertànyer a la categoria d'infant per passar a una altra categoria d'infant en la plenitud que dona la filiació amb Déu.

El Protrèptic. (escrit 202-215).²¹ En aquest tractat Climent toca molt indirectament el tema del baptisme. Posem algunes referències.

En el punt 94 diu: *L'aliança eterna de Déu posa a les nostres mans el regal de l'eternitat. Aquest Pare nostre no deixa de salvar i aconsellar el que és millor: "Sigueu justos, diu el Senyor; els qui teniu set veniu a les aigües, i els qui no teniu diners veniu, compreu i beveu sense diners". (Is 54,17-55). Exhorta al baptisme, a la salvació, a la il·luminació -aquests tres termes alexandrins es refereixen al baptisme cristià- gairebé cridant i dient: "Et faig entrega, fill, de terra, mar i cel, i et regalo tots els animals que hi ha en ells; només tingues set del teu Pare, fill, i Déu se't mostrarà gratuïtament".*

En el punt 99 diu que els qui segueixen la ignorància són impregnats amb la marca d'una vasta mort. En contraposició al "caràcter" del baptisme cristià. A continuació fa una altra referència al baptisme cristià: *Accepteu, doncs, l'aigua racional, renteu-vos els que us haveu tacat, espargiu-vos a vosaltres mateixos segons els costums, amb gotes autèntiques; convé entrar nets als cels.*

Fa una nova referència al baptisme cristià en el punt 101: *Ja que vingué la llum al món i els homes varen preferir més les tenebres que la llum, us és possible purificar-vos de tot allò que destorba a la salvació, l'orgull, la riquesa, i la por.*

En el punt 116 diu que la trompeta que anuncia la salvació de Crist és el seu Evangeli. *Armem-nos amb l'espasa de l'Esperit, que és la paraula de Déu. Aquestes són les*

²¹ *Ibíd.* *El Protrèptic*. Informació no textual que s'ha extret d'aquest llibre.

nostres armes invulnerables; equipats amb ells ens enfrontarem al dimoni; apagarem els dards inflamats del dimoni amb les nostres armes humides, banyades pel Logos. Nova referència indirecta a l'aigua baptismal.

Finalment en el punt 120 hi trobem una nova referència implícita al baptisme: *Oh misteris veritablement sants! Oh llum puríssima! Amb la torxa que porto puc contemplar els cels i a Déu; puc arribar a ser sant iniciat, i el Senyor explica els misteris sagrats i mentre l'il·lumina segella l'iniciat, i al qui ha cregut el confia al Pare per a ser guardat per sempre.*

Stromata. (escrit 202-215).²² En el punt 145 del capítol XXI, Climent fa una referència baptismal. L'Evangeli de Lluc diu: *"L'any quinzè de l'Emperador Tiberi, la paraula del Senyor s'adreçà a Joan, fill de Zacaries", (Lc 3,1-2; amb petits canvis), i també (es diu) en el mateix (evangeli): "Jesús, quan fou batejat, tenia 30 anys". (Lc 3,23).* L'evangelista no parla del baptisme del Senyor, sinó que diu: *"Tenia Jesús, en començar, uns trenta anys"*.

En la introducció a l'obra de sant Ambròs, *La Penitència*, que fa Manuel Garrido Bonaño, O.S.B.,²³ explica que Climent d'Alexandria distingeix en les seves obres entre pecats voluntaris i involuntaris. Segons ell, els pecats comesos després del baptisme es perdonen si són involuntaris. S'ha d'entendre bé el que són pecats involuntaris per a Climent d'Alexandria. Una ruptura total amb Déu després del baptisme no pot guanyar-se el perdó de Déu. Això està en contradicció amb la idea cristiana primitiva de la inviolabilitat del segell baptismal. Si el pecat comès després del baptisme no és una ruptura total amb Déu, degut a certa falta de llibertat en la decisió, hi ha la possibilitat d'un segon arrepentiment. De fet, Climent no exclou d'aquest segon arrepentiment cap pecat, per gran que sigui.

En el llibre III dels *Stromata*, en el capítol XII, punt 82.6, fa referència a les ablucions que Moisès prescrivia pels matrimonis després de la unió carnal. Diu l'alexandrí que *la divina Providència per mitjà del Senyor aparta els fidels de la procreació, perquè els ha rentat ja, mitjançant un únic baptisme, per a totes les unions de sempre; Ell concentra les moltes cerimònies de Moisès en un sol baptisme.*

Aquesta expressió corrobora la importància d'un sol baptisme amb efectes perdurables per a la resta de la vida del cristià. També dóna motiu a la reflexió sobre el que molts autors parlen de la necessitat del perdó dels pecats comesos després del baptisme.

En el llibre IV dels *Stromata*, en el capítol XXII, punts 142.1.2.3, insisteix sobre el mateix tema, però amb la particularitat d'incidir en el caràcter espiritual i no pas material del baptisme. Diu: *També el fet d'estar adornats i purificats externament és una expressió simbòlica: "Puresa és tenir pensaments castos"; també podria ser imatge del baptisme aquella que, derivada de Moisès, fou transmesa en els versos d'aquesta manera:*

²² *Ibíd.* *Stromata*. Informació no textual.

²³ Dades de: SANT AMBRÓS, *La penitència*, (Biblioteca de Patrística 21), Ciudad Nueva. Madrid 1993.

“Després d’amanyat, revestit el cos amb roba neta”, Penèlope marxa a la oració. Telèmac, “després de rentar-se les mans en l’espumós mar, resava a Atenea”. Aquest costum existia entre els jueus, com el de banyar-se diverses vegades després del coit. Bé, doncs s’ha dit allò: “Rentat no mitjançant un bany, sinó que sigues pur en la teva ment”.

En el capítol XXIV del mateix llibre, en el punt 154.3, exposa el seu pensament sobre el que ja hem comentat anteriorment del perdó dels pecats comesos després del baptisme: *En realitat s’ha de tenir present que són corregits els qui cauen en el pecat després del baptisme; en efecte, els comesos amb anterioritat es perdonen, però els comesos posteriorment es purguen.* Aquí podem veure-hi una velada referència a la purificació en l’altra vida, a la doctrina del purgatori.

2.2.11. Sant Hipòlit de Roma

Ja hem fet una referència d’Hipòlit quan hem parlat del pseudo-Bernabé, sobre la importància de la llet i la mel en els primers ritus baptismals.

Sant Hipòlit de Roma²⁴ (170?-235/236), fou oriünd de Grècia, essent deixeble de sant Ireneu, bisbe de Lió. Fou prevere de l’església de Roma durant el pontificat de Zeferí. En morir Zeferí esdevé papa Calixte. Sant Hipòlit s’oposà al nou bisbe de Roma perquè considerava que era massa indulgent amb els pecats contra el matrimoni i perdonava fàcilment aquests pecats i d’altres. Aquesta oposició el va fer arribar al cisma fins l’extrem que els seus partidaris l’elegiren nou papa i condemnaren Calixte que morí l’any 222. Sant Hipòlit i el nou papa Poncià foren perseguits per l’emperador Maximí Tràcia. Abans de morir, però, sant Hipòlit renuncià al pretès papat i es reconcilià amb el papa Poncià.

Ens descriu el procés detallat del ritu baptismal. Hi podem descobrir, en el que és essencial, les formes de la vida religiosa en la comunitat romana de la que era prevere, abans de la seva escissió en el lliandar dels segles II i III. A l’Estatut trenta-cinc hi ha les dades precises pel ritu baptismal:

«Quan canti el gall, primerament s’ha de pregar sobre l’aigua, i a poder ser, ha de ser aigua que corri a la font baptismal. Això si no hi ha falta d’aigua. Si hi ha falta d’aigua, s’ha d’abocar aquesta a la font baptismal. S’han de treure els vestits i batejar-se despullats. Primerament batejaran als nens petits, i, si no poden parlar per ells mateixos, respondran per ells els seus pares o alguns dels seus parents. Després es batejarà als homes adults. I després totes les dones es deixaran anar els cabells, i tindran prohibit portar les seves joies; i ningú baixarà a l’aigua si porta a sobre qualsevol cosa estranya. El diaca l’entregarà despullat al bisbe, o també al prevere que està al costat de l’aigua baptismal. El diaca pot baixar amb ell a l’aigua. Després pugi el sacerdot a l’aigua, posi la seva mà al cap d’ell i preguntant-li amb les següents paraules: “Creus en Déu Pare totpoderós?” El batejant respon: “Sí, crec”. Manté la mà sobre el seu cap i el submergeix una vegada. Després d’això diu: “Creus en Jesucrist, el Fill de Déu, que fou engendrat per l’Esperit Sant de Maria la Verge..., que tornarà per jutjar a vius i a morts?” I si aquell diu: “Crec”, serà submergit una altra vegada. I novament diu ell: “Creus en l’Esperit Sant, i en la santa Església, i en la resurrecció de la carn?” Llavors dirà el batejant: “Crec”. I així serà submergit per tercera vegada. Quan surti fora, serà ungit pel prevere amb oli consagrat,

²⁴ Informació resumida de: MARTÍ BONET, *Història de l’Església Antiga*, 236.

mentre diu: “Jo t’ungeixo amb l’oli sant en el nom de Jesucrist”. Llavors cadascú s’assecarà, es vestirà i després entrarà a l’església. El bisbe els imposarà les mans i dirà la invocació o epiklesis: “Senyor Déu, que els has fet dignes de merèixer el perdó dels pecats mitjançant el bany de regeneració de l’Esperit Sant, que davalli sobre ells la teva gràcia, perquè et serveixin, segons la teva voluntat, doncs a tu, Pare, i Fill, i Esperit Sant, és l’honor en la santa Església ara i pels segles dels segles. Amén”. Després vessa oli sagrat de la seva mà sobre els seus caps i diu: “Jo t’ungeixo amb oli sant en el Senyor, Pare omnipotent, i en Jesucrist, i en l’Esperit Sant”. I signe, consignans, el seu front, dóna el bes de pau i diu: “El Senyor sigui amb tu”. I el batejat respon: “I amb el teu esperit”. Així ho fa amb tots, Després pregarà amb tot el poble; però no pregarà amb els fidels fins que hagi realitzat tot això. I quan hagin pregat, oferiran el bes de pau amb la seva boca».

2.2.12. Tertul·lià (+ 240)

El tractat *Sobre el baptisme* (escrit 197-217)²⁵ de Tertul·lià és el primer assaig sobre el baptisme i el primer tractat antenicè d’un sacrament. N’és la causa una dona, que sembla que es deia Quintil·la, que propagava el gnosticisme a Cartago i atacava clarament el baptisme al·legant que un bany del cos no pot netejar l’ànima. No s’ha de menysprear l’aigua, diu Tertul·lià, ja que Déu es val de coses humils per complir els seus plans i perquè l’aigua és sempre un element de vida en la Sagrada Escripura; i fa una lloança de l’aigua segons els models retòrics del seu temps. Explica, com de passada, que a Cartago era usual la consagració de les fonts baptismals. Fa una comparació amb els ritus pagans d’iniciació i recorda que la gràcia ens ve no de l’aigua sola sinó de l’aigua, del gest i de la invocació de la Santíssima Trinitat. El batejat ara és ungit per raó de la seva incorporació al Crist i després, amb la imposició de les mans, rep el do de l’Esperit Sant. Acaba la primera part amb algunes tipologies del baptisme, especialment de la del Mar Roig.

Parla de la preparació que representa el baptisme de Joan, i de la gran realitat que és el baptisme de Jesús. Respon a l’objecció que el baptisme no és necessari per a la salvació perquè Crist no administrava personalment aquest sacrament, i, com una continuació del tema explicat, toca la qüestió del baptisme dels apòstols; demostra que el baptisme va començar a ésser necessari després de la resurrecció del Senyor; explica la frase de sant Pau: *El Crist no m’ha enviat pas a batejar* (1Co 1,7), dient que qui rep el manament de predicar, també rep el de batejar. Com que els baptismes dels heretges són invàlids, cal repetir-los perquè només és vàlid el de l’Església. Exposa amb molt d’entusiasme i amor la teoria del baptisme de sang, que explica per la sang i l’aigua de la ferida de Crist. No prohibeix el baptisme dels nens però no l’aconsella, ja que diu que els candidats han d’estar ben preparats, i preocupat per la possible recaiguda en el pecat. Exhorta a viure una vida ascètica que disposi l’ànima a rebre el do de la gràcia baptismal.²⁶

En el seu tractat *Sobre la penitència*, Tertul·lià hi manifesta clarament el seu zel per la conversió autèntica dels catecúmens. Tracta de l’actitud penitencial pròpia del catecumen abans del baptisme: *Cap pretext d’ignorància no t’excusa quan, conegut el Senyor i admesos els seus preceptes recaus de nou en la culpa*. Semblantment demana

²⁵ Extracte no textual de: TERTUL·LIÀ, *Sobre el baptisme i altres escrits*.

²⁶ De la introducció de Jaume Fàbregas als escrits de Tertul·lià.

que no s'avanci el temps del baptisme, perquè el catecumen obtingui un sentiment pregon de culpa i de contrició. Admet un segon perdó, el primer després de baptisme, però això ho explica amb recança.

Passem ara a estudiar amb més deteniment les paraules de Tertul·lià a *Sobre el baptisme*. Farem un extracte dels punts que interessin a la finalitat d'aquest treball, afegint-hi els comentaris que creiem ajuden a fer-los més entenedors o precisos.

1-Motiu del tractat. *Sobre el sagrament de l'aigua, amb la qual, nets del pecat de la nostra antiga ceguesa, som alliberats per a la vida eterna.* El baptisme és concebut com una il·luminació que ens porta la llum de Crist. El llibre comença amb una lloança del sagrament que ens purifica i amb la comparació dels peixets que segueixen el Crist.

2-L'escàndol de la raó. *Res no sorprèn tant l'enteniment humà com la senzillesa de les coses de Déu que els ulls contemplen, i la realitat meravellosa que de fet prometen. Un home, submergit en l'aigua i batejat amb poques paraules, surt del bany com abans o una mica més net; per això sembla impossible que (del sagrament) en tregui la consecució de la vida eterna.*

3-L'aigua en la creació. *Trobem escrit: "Al principi Déu va fer el cel i la terra. Però la terra era invisible i caòtica i les tenebres eren sobre l'abisme i l'Esperit de Déu es movia sobre les aigües (Gn 1,1-2)". Déu va manar a les aigües que produïssin els primers éssers vius i, si l'aigua fou la primera a engendrar allò que viu, per què ens ha d'admirar que en el baptisme les aigües donin la vida? Si l'aigua és preeminent en la vida terrenal, també és la que dona la vida del cel.*

4-L'aigua i l'Esperit. *Per explicar tot això n'hi haurà prou de fixar-nos en aquells orígens en els quals ja s'hi troba el fonament del baptisme, o sigui, l'Esperit que amb la seva manera de fer prefigurava el baptisme, l'Esperit que en el principi es movia sobre les aigües, l'Esperit que havia de romandre damunt d'elles per donar-los la seva eficàcia. Perquè una matèria posada sota una altra, per força prendrà les qualitats de la matèria que plana damunt d'ella; sobretot serà així quan la substància material es posa en contacte amb l'espiritual, a la qual, per raó de la seva subtilitat, li és molt fàcil de penetrar i quedar-se en l'altra substància. Així la naturalesa de les aigües, santificada per l'Esperit Sant, va concebre ella mateixa també la virtut de santificar. Ja que l'aigua purifica i neteja des d'un punt de vista de la matèria, és el simbolisme que es fa servir per netejar les faltes de l'ànima pel pecat, i l'entrada nets a la comunió dels fills de Crist, sempre, és clar, que hi figuri l'adhesió del cor que el simbolisme només ens mostra externament.*

5-"Baptismes" pagans i baptisme cristià. *Els pagans, concedeixen a llurs ídols un poder semblant al de l'aigua baptismal. Llurs aigües no tenen cap poder. En alguns misteris, els iniciats hi entren amb un bany, per exemple, els d'Isis i els de Mitra; les mateixes imatges del Déu són portades al bany. A més purifiquen amb una aspersion d'aigua llurs viles, cases, temples i les ciutats enteres. Semblantment, entre els antics, aquell que s'havia tacat amb un homicidi, es purificava amb l'aigua. En conseqüència, si les aigües, per llur natura, capaç de portar fins a la purificació, són plaents a l'ídol, quant més compliran aquesta missió, si ho fan per l'autoritat de Déu, que els ha donat la*

natura! Si pensem que les aigües poden guarir en el seu culte, quin culte millor que el reconeixement del Déu vivent? Per què ens allarguem dient tot això? Perquè a ningú no li costi més de creure que l'àngel sant de Déu ve a les aigües per a la salvació dels homes.

Si el fet que l'àngel vingui a les aigües a algú li sembla una cosa inoïda, que pensi que és com una profecia del futur. L'àngel, quan venia, feia moure l'aigua de la piscina de Betzata; els qui estaven afectats de diverses malalties vigilaven sempre, perquè el primer que baixava a les aigües, després del bany quedava restablert. En avançar en tots sentits la gràcia de Déu, aigües i àngel reberen un poder més gran. Els qui abans guarien la malaltia del cos, ara guareixen l'esperit; els qui abans alliberaven un home sol i una sola vegada l'any, ara cada dia salven pobles, després de vèncer la mort amb la remissió dels pecats. Amb aquest sagrament, l'home, que abans havia estat fet a imatge de Déu, és restituït a la semblança del Creador -imatge es diu per l'aparença, semblança per la natura eterna de Déu²⁷-.

6-Trinitat i baptisme. Això no vol pas dir que en l'aigua rebem l'Esperit Sant, sinó que, purificats en l'aigua, i amb el ministeri de l'àngel, ens disposem a rebre l'Esperit. És evident que aquí Tertul·lià oscil·la entre afirmacions diverses. L'Esperit Sant es rep pel baptisme o per la imposició de les mans? No queda gens clar. De fet, el baptisme és, certament, la remissió del pecat i això és un do de l'Esperit Sant. Aquesta imprecisió la va anar eliminant la teologia posterior.²⁸

7-La unció postbaptismal. Quan sortim del bany som ungits amb una unció beneïda segons els ritus antics amb els quals ungien amb un corn d'oli els escollits per al sacerdoti. Així la unció cau sobre el nostre cos, però és profitosa a l'esperit, de la mateixa manera que l'acte material del baptisme, amb el qual som submergits en l'aigua, té un efecte espiritual: ens deslliure dels pecats.

8-La imposició de les mans. Després hom ens imposa la mà, tot invocant i invitant l'Esperit Sant amb una benedicció. En realitat l'enginy de l'home és capaç de fer venir una bufada sobre l'aigua i donar-li vida perquè amb l'associació de tots dos elements i unes mans d'artista faci un nou to harmoniós;²⁹ per què, doncs, no podrà Déu, amb un orgue modulad per les seves mans, donar la sublim melodia de l'Esperit? Llavors, aquell Esperit santíssim ve de bon grat des del Pare sobre els cossos nets i beneïts i sobre les aigües del baptisme.

9-Tipologia del baptisme. Tertul·lià diu que el poble, alliberat dels egipcis, s'escapa a través de les aigües. L'aigua amarga es converteix en dolça per la vara de Moisès. Els pobles pagans són alliberats per l'aigua. I la vara de Moisès, és Crist que transforma en aigua salubèrrima una de verinosa; o sigui la del baptisme.

10-Baptisme de Joan i baptisme de Crist. Tertul·lià diu que el baptisme de Joan venia del cel, doncs no donava cap do celestial però preparava el camí d'aquests dons. El

²⁷ Per Tertul·lià, la *imago* es refereix a la natura, mentre que la *similitudo* es referia a la gràcia.

²⁸ Comentari de Jaume Fàbregas a Tertul·lià.

²⁹ Es refereix a l'orgue hidràulic.

Senyor va afirmar que l'Esperit no vindria mentre ell no hagués pujat al Pare. En els Fets dels Apòstols hi trobem que els qui havien rebut el baptisme de Joan no havien rebut l'Esperit Sant. Era un baptisme de penitència que es donava com una disposició al perdó i a la santificació que ens havia de venir en Crist. *Joan confessa que el seu baptisme no ve del cel; el que ve del cel és el de Crist. També afirma que el seu baptisme només és de penitència, que aviat vindrà el qui bateja en aigua i en foc.*

11-El baptisme i la passió. Algú dirà: *“va venir el Senyor i no va batejar”*. Però llegim: *“i tanmateix Jesús no batejava, sinó els seus deixebles” (Jn 4,2)*. No cal entendre-ho d'aquesta manera, sinó que això és la manera comuna de parlar. Sempre diem que ho fa aquell que ho mana. Així cal entendre allò de: *“ell mateix us batejarà” (Mt 3,11)*, en aquest sentit: *“vosaltres sereu batejats per ordre d'ell o en nom seu”*.

I que ningú no s'estranyi que Crist no bategés: en nom de qui hauria batejat? Amb un baptisme no de penitència? En aquest cas de que servia el precursor? Per a remissió dels pecats, quan ell amb una sola paraula els perdonava? En nom d'ell mateix, quan ell per humilitat s'amagava? En nom de l'Esperit Sant, quan el Fill encara no havia pujat al Pare? En nom de l'Església, quan encara no l'havia fundada sobre els apòstols?

Com a resultat del que diem, els deixebles batejaven com a servidors, o sigui, per mandat de Jesús, com Joan el precursor, i amb el mateix baptisme de Joan; que ningú no pensi amb un altre baptisme, perquè no n'hi ha d'altre fins que més tard vindrà el de Crist. Aquest, el de Crist, no podia ésser administrat pels apòstols, perquè el Senyor no havia estat encara glorificat, ni era ferma l'eficàcia del baptisme per mitjà de la passió i de la resurrecció de Crist; en realitat la nostra mort no podia ésser vençuda sense la passió del Senyor, i la nostra vida no podia ésser restituïda sense la seva resurrecció.

12-El baptisme dels apòstols. La paraula del Senyor diu: *“si algú no neix de l'aigua no tindrà vida” (Jn 3, 5)*, i alguns pregunten com, havent-hi aquest manament, els apòstols es poden salvar, si no trobem que fossin batejats en nom del Senyor. Si ja havien rebut el baptisme de Joan, per què desitjaven el del Senyor, atès que ell mateix havia definit que hi havia un sol baptisme, quan digué a Pere, que volia ésser batejat de nou: *“qui s'ha rentat una vegada, no cal que hi torni” (Jn 13,10)*? El mateix Senyor, que no tenia cap necessitat de penitència, fou batejat; i els pecadors no? L'aplicació del rentament de peus, que significa sobretot el sentit de servei humil que practica el Fill de Déu i que inculca als deixebles, no exclou el més simbòlic d'un baptisme. Tertul·lià aquí el pren en aquest sentit, que han seguit molts Pares i exegetes.³⁰ *Ara, tant si d'alguna manera van rebre el baptisme com si van restar no batejats, és molt temerari qui judica sobre la salvació dels apòstols, perquè a ells la prerrogativa de la primera elecció i després la de poder viure familiarment amb el Senyor podia donar-los tot el que comporta el baptisme. És cert que ells seguien el qui prometia la salvació als qui creien en ell; deia: “la teva fe t'ha salvat” (Mt 9,22) i “et són perdonats els pecats” (Mt 9,2), i això ho deia al creient que no era pas batejat.*

13-Necessitat del baptisme. Tertul·lià diu que els malvats provoquen qüestions. *Arriben a dir que el baptisme no és necessari als qui ja tenen la fe, car Abraham va*

³⁰ Informació textual de: WIKENHAUSER, *El evangelio según san Juan*, Barcelona 1978. 380.

plaure a Déu sense cap sacrament d'aigua, o sigui, amb el sacrament de la fe. Abans de la passió i la resurrecció del Senyor la salvació venia per la fe sola i nua; però quan la fe augmentà en els creients que admeten el naixement, la passió i la resurrecció del Crist, també fou ampliat el sacrament. Fou així establerta la llei del baptisme amb una fórmula prescrita; diu: "Aneu, ensenyeu els pobles i bategeu-los en nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant" (Mt 28,19). A aquesta llei s'hi afegeix aquesta explicació: "si algú no neix de l'aigua i de l'Esperit Sant no entrarà en el regne del cel (Jn 3,5), cosa que sotmet la fe a la necessitat del baptisme.

15-Baptisme del heretges. Diu Tertul·lià que els heretges i els cristians no tenen el mateix Déu ni el mateix Crist; conseqüentment no poden tenir un sol baptisme, perquè no és el mateix. En realitat els heretges no tenen baptisme, i no poden rebre allò que no tenen, doncs no l'administren en forma correcta.

16-El baptisme de sang. L'estima que els cristians tenien al baptisme de sang deriva de la situació especial dels tres primers segles. Més d'un catecumen era martiritzat abans del baptisme; i com que el martiri és la màxima prova de la fe i la caritat, era natural que el martiri s'equiparés al baptisme. *Crist ens va donar aquests dos baptismes (per l'aigua i per la sang) des de la ferida del costat obert, perquè els qui creuen en la seva sang han de ser rentats en l'aigua, i, els qui ja s'han rentat en l'aigua, encara han de dur sobre d'ells la sang. Aquest és un baptisme que supleix el baptisme no rebut, i ens el retorna, si l'haguéssim perdut.*

17-El ministre del baptisme. Tertul·lià diu que és el bisbe. Els preveres i els diaques l'administren amb permís del bisbe. Els laics hi tenen dret, ja que allò que reben en un grau, en el mateix grau ho poden donar. N'hi ha prou que en les necessitats els laics usin aquests drets.

Tertul·lià és crític amb el dret de les dones a batejar. Diu: *I si algunes defensen els fets, mal anomenats de Pau, i l'exemple de Tecla³¹, per justificar el dret de la dona a ensenyar i a batejar, cal que sàpiguen que el prevere que a l'Àsia va escriure aquesta obra, com si fos de Pau, va acabar convicte i confés d'haver-ho fet per amor a l'Apòstol i va perdre la seva dignitat. Com pot semblar inclòs en la fe que Pau donés a la dona el poder d'ensenyar i de batejar, ell que mai no va permetre a les esposes que preguntessin en la comunitat eclesial? Digué: "que callin, i preguntin els seus marits a casa seva!" (1Co 14,35). Ja que parlem de Tecla, hem de dir que l'Església no va admetre mai l'autobaptisme, tal com Tecla va fer el darrer dia de la seva vida abans de ser llançada a les feres: *Aleshores li amollen un gran nombre de feres. Ella estava dreta, amb les mans esteses i pregant. En acabar la pregària, es girà i veié com un sot molt gran, ple d'aigua, i digué: "És el moment de rentar-me". I s'hi va llançar, dient: "En el nom de Jesucrist, el darrer dia jo em batejo". Un cop alliberada Tecla miraculosament anà a cercar Pau i se li plantà al davant. Pau tingué un sobresalt en veure-la, i ella digué: He rebut el bany, Pau! El qui ha col·laborat amb tu per a l'evangeli, ha col·laborat amb mi per al baptisme!**

³¹ Es tracta de les *Actes de Pau i Tecla*, un text apòcrif del s. II: *Apòcrifs del Nou Testament*. (Clàssics del Cristianisme 17). Edicions Proa. F.T.C. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona 1990.

18-Els candidats del baptisme. Tertul·lià diu que els qui tenen responsabilitat saben que el baptisme no es pot donar a la lleugera. Comenta que Pau fou batejat sense esperar més. Però, quan hi ha una predilecció de Déu, ell mateix fa avançar els privilegis. Ananies, que va batejar a Pau, va notar que era un instrument escollit.

Diu Tertul·lià que és profitós diferir el baptisme segons les condicions i disposició de cada persona, sobretot quan es tracta d'infants. *Hi ha cap necessitat, fora de la necessitat absoluta, d'exposar els padrins a mancar a llurs promeses en cas de mort (dels padrins), o a ésser defraudats quan creix un afiliat de mal temperament? Diu el Senyor: "no els prohibiu que se m'acostin" (Mt 19,14) que vinguin quan siguin més grans, que vinguin quan ja puguin aprendre, quan ja sàpiguen què venen a fer; que esdevinguin cristians quan ja puguin conèixer el Crist! Per què s'afanya l'edat innocent a rebre la remissió dels pecats?³² Que aprenguin a demanar la salvació, perquè hom vegi que es dona a qui sap demanar-la!* Diu que igualment cal retardar el baptisme als qui no viuen en matrimoni, els qui són verges, i les vídues. Diu que és millor esperar a que uns es casin i els altres donin garantia de continència.

19-El dia del baptisme. Com a més solemne per al baptisme indica el dia de Pasqua. A més, la Pentecosta, en el sentit de cinquantesima pasqual, és un temps aptíssim per a celebrar els baptismes. Per altra banda, qualsevol hora, qualsevol temps és escaient per al baptisme. Res no canvia pel que fa a la gràcia.

20-Preparació del baptisme. Demana als catecúmens pregària, dejuni i vetlles nocturnes d'oració. Faran confessió dels seus pecats anteriors.

2.2.13. Orígenes

Orígenes³³ (183-254), fou el més preeminent escriptor de l'escola alexandrina. Intenta reeixir en la presentació d'una síntesi ideològica del cristianisme, àmplia i coherent. Tant fou considerat sant com heretge. Molts dels seus condeixebles de l'escola alexandrina foren perseguits i Orígenes els encoratjà a ésser fidels a la confessió cristiana fins a la mort. Dirigí l'escola de catequesi *didaskaleion*, on hi anaren deixebles no sols cristians, sinó gnòstics, filòsofs i alguns heretges. Eren els anys 218-230. Explica la comparació entre el pas del Jordà i el bateig dels cristians:

«En el Jordà, l'arca de l'aliança era el cabdill per al poble de Déu. Es va parar la processó de sacerdots i levites i les aigües, com si manifestessin una certa reverència envers els ministres de Déu, deturaren el seu curs i s'amuntegaren per possibilitar al poble de Déu un pas sense dificultats. No t'admiris si aquests fets, realitzats en el poble d'abans, es refereixen a tu, oh cristià, que pel sagrament del baptisme has traspassat els corrents del Jordà. [...] Quan t'has agregat al nombre dels catecúmens i has començat a obeir els preceptes de l'Església, has passat el Mar Roig, i situat en les estacions del desert, et dediques cada dia a escoltar la llei de Déu i a contemplar el rostre de Moisès, que revela la glòria del Senyor. En la suposició que ja hagi arribat a la font mística del baptisme i, per l'orde sacerdotal i levític, ja hagi estat iniciat

³² TERTUL·LIÀ té una doctrina molt insegura sobre el pecat original. En el *De anima* (cap. 39-40) propugna el baptisme dels infants. En canvi, en altres llocs, sembla defensar que els infants no són pecadors fins que arriben a l'edat de la raó.

³³ Dades de: MARTÍ BONET, *Història de l'Església Antiga*, 208.

en els venerables i magnífics sacraments coneguts pels qui és lícit de conèixer-los, en aquest cas, passat el Jordà per obra dels sacerdots, entraràs a la terra de promissió, en la qual t'acull Jesús, que succeeix Moisès i es converteix per a tu en guia del teu nou camí».

Orígenes recorda, referint-se al baptisme, que els fidels van proclamar que no caminarien en els obres del dimoni, i que no se sotmetrien al seu esclavatge ni als seus plaers. I diu que, tot i estar batejats en les aigües i el crisma visibles, només està veritablement batejat qui ha mort al pecat i submergit en la mort de Crist i ha estat sepultat amb ell en un bateig de mort (Rm 6,3-11).

Joan confessà haver vingut a batejar amb aigua, però Mateu afegeix que això era en ordre a la conversió o *eis metanoiam*. Per tant, diu Orígenes, la utilitat del baptisme prové de l'elecció del qui és batejat: el qui es converteix l'obté, però el qui s'apropa a ell sense aquesta disposició serà objecte d'un judici més sever. El baptisme, que és un nou naixement, no és el que atorgava Joan, sinó el que atorgava Jesús, que es fa amb una "renovació de l'Esperit" (Tt 3,5). Aquest Esperit, que és l'Esperit de Déu, no es comunica a tots simplement amb aigua.

Orígenes afirma en diverses ocasions que, estrictament parlant, només hi ha la remissió dels pecats pel baptisme, perquè la religió cristiana dóna la força i la gràcia per a dominar les passions pecaminoses. Però, afirma, també es poden perdonar els pecats comesos després del baptisme. A la *Didascalia*, o Doctrina catòlica dels Dotze apòstols i dels sants deixebles de Nostre Senyor, escrita, segons les últimes investigacions, a la primera meitat del segle III per a una comunitat de cristians convertits del paganisme, en la Síria septentrional, diu que poden perdonar-se tots els pecats exceptuant els pecats contra l'Esperit Sant. No hi ha res a la *Didascalia*, ni remotament, que després del baptisme no hi hagi perdó pels pecats.

2.2.14. Sant Pacià

Fou bisbe de Barcelona, al segle IV. Destacarem de les seves obres el *Sermó o Tractat sobre el Baptisme*. Hi diu:

«El baptisme, la confirmació i el perdó dels pecats no són una concessió feta a la santa potestat del bisbe; res de tot això s'ho ha apropiat pel seu compte, tot prové del dret concedit als apòstols.»

Aquest és el pensament que es dedueix de Ac 1,7-8.

Del segle IV poca cosa sabem sobre el baptisme. Les referències que tenim són del Concili de Granada, de Gregori de Granada i de sant Pacià, bisbe de Barcelona. Sant Pacià ens diu que els catecúmens es dividien en dos graus: els *catecumenos* pròpiament dits i els *competentes*. Aquests últims eren els més propers al baptisme. Als *catecumenos* se'ls hi explicava la Llei, i als *competentes*, més avançats en la iniciació, se'ls hi dipositava «en el secret de l'ànima, el misteri del sacrament».

El Concili de Granada pressuposava que el ministre ordinari del baptisme era el bisbe, encara que admetia excepcions. Sant Pacià de Barcelona és testimoni que a finals del segle IV continuava sent-ho. En el Concili de Granada es parla només del baptisme i de

la imposició de les mans per part del bisbe, però sant Pacià diu que el nou naixement en Crist no es pot dur a terme plenament «si no és per mitjà del sagrament del bany, del crisma i del bisbe, perquè pel bany es renten els pecats, pel crisma es vessa l'Esperit Sant, i ambdues coses es duen a terme per la mà i la paraula del bisbe». Sant Pacià lliga la unció amb el crisma a la confirmació, doncs associa *bany* i *neteja dels pecats*, per una part, amb *crisma* i *efusió de l'Esperit Sant*, per l'altra.

El sermó de sant Pacià sobre el baptisme és un interessant exemple dels sermons que en el segle IV feien els bisbes per preparar als *competentes* pel baptisme. En ell, sant Pacià es proposa explicar en què consisteix la gran felicitat que és ser cristià. Per això explica que el baptisme és naixement i innovació.³⁴ Pel baptisme es neix a la vida eterna:

«La vida del món la tenen igualment, inclús més llarga, els animals, les feres, les aus. En canvi, és propi i exclusiu dels homes el que Crist li ha donat per mitjà de l'Esperit Sant: la vida perpètua».³⁵

Per néixer a la vida eterna fa falta, primerament, la fe:

«Qui no creu, no s'insereix en l'Església, no l'engendra Crist sinó rep el seu Esperit... Un cop apartats dels errors de la vida passada: ídols, crueltat, fornicació, luxúria i altres vicis de la carn i de la sang, acceptem nous costums per l'Esperit en Crist: la fe, la puresa, la innocència, la castedat...»³⁶

El resultat del nou comportament serà que el cristià «ja no morirà mai, per més que hagi de desfer-se del cos; viurà en Crist».³⁷ La imatge del cristià que ens presenta sant Pacià encaixa perfectament, com ho acabem de veure, dins del quadre religiós general de la seva època. S'accentua la idea de l'alliberament de les forces del mal, «sota el seu domini no es podia conèixer la justícia, ni molt menys practicar-la».³⁸ I s'accentua també la idea de la vida eterna, esperança suprema especialment urgent, «quan s'acosten ja els últims temps».³⁹

2.2.15. Sant Ciril de Jerusalem

Nascut vers el 315, i bisbe de Jerusalem el 348. És apartat tres vegades de la seva seu per les intrigues dels arrians. Pren una part activa en el Concili ecumènic de Constantinoble. Mor el 18 de març del 387. Es conserven les seves catequesis als nous batejats de la nit de Pasqua.

Les *Catequesis* exposen el treball pastoral en l'Església de Jerusalem a mitjans del segle IV. Aquest llibre de Ciril de Jerusalem va merèixer diversos elogis. Citarem el de Bardenhewer que diu: "les Catequesis de Ciril de Jerusalem són un dels documents més preciosos de l'antiguitat cristiana". I el protestant Plitt, diu: "no dubtaria a afirmar que, de tots els documents de l'antiguitat que han arribat a nosaltres, gairebé cap el

³⁴ SOTOMAYOR, *Història de la Iglésia...* Dades de: 277.

³⁵ SANT PACIÀ, *Sermó...* vol. I. Extret de: 172-277.

³⁶ *Ibíd.* vol. VI. 170-277.

³⁷ *Ibíd.* 172-278.

³⁸ *Ibíd.* vol. I. 162-278.

³⁹ *Ibíd.* *Paraenesis...* vol. XI. 156-278.

supera en mèrit". Consta de 24 catequesis predicades a Jerusalem l'any 348: la pro-catequesis, 18 instruccions que desenvolupen el contingut de la fe cristiana per a coneixement dels qui es preparaven per rebre el baptisme, i 5 catequesis conegudes com a *mistagògiques*, que s'impartien als acabats de batejar exposant-los més àmpliament els misteris o sagraments que havien rebut: baptisme, confirmació i Eucaristia.

Les catequesis baptismals de Joan Crisòstom, les de Teodor de Mopsuestia, els sermons baptismals d'Agustí i aquestes, responen al període d'esplendor del catecumenat (entre 350 i 450 aproximadament), i donen una idea de l'arrelament de la institució del catecumenat.

Fem, tot seguit, uns comentaris i uns extractes, referents al baptisme, de les catequesis de Ciril de Jerusalem, que es divideixen en dos blocs: catequesis pròpiament dites, que preparen els catecúmens pel baptisme amb l'exposició del Símbol de la fe, i catequesis mistagògiques que expliquen els sagraments (els misteris) que han rebut: baptisme, confirmació i Eucaristia, anomenats sagraments de la iniciació cristiana.

Ciril parla de la rectitud d'intenció que han de tenir els qui s'acosten al baptisme. Si no és així, el cos certament que es banya, però la llum de l'Esperit no penetra en el seu cor; la seva ànima no és sepultada amb Crist, ni ressuscita. El baptisme és irrepetible: no es pot rebre per segona o tercera vegada; llavors es podria dir: el que ha sortit mal una vegada, ho rectificaré a la següent. En el supòsit que ho hagi fet malament una vegada, aquest assumpte no es pot redreçar: doncs hi ha *un sol Senyor, una sola fe, un sol baptisme* (Ef 4,5). Només es rebategen els heretges, doncs el seu primer baptisme no fou baptisme. Suposem que Ciril així ho interpreta ja que hi havia sectes que no usaven la fórmula trinitària.

Demana sinceritat en els exorcismes, doncs diu que són accions per a la salvació. I també demana continuïtat en la catequesi.

Diu Ciril que el baptisme que tenim al davant és cosa gran: redempció pels captius, perdó de les culpes, mort del pecat, regeneració de l'ànima, vestimenta brillant, segell sant inesborrable, transport cap el cel, delícia del paradís, causa del regne, carisma d'adopció filial.

Demana als catecúmens que es preparen pel baptisme, fe en el que van a rebre, conversió de l'esclavatge del pecat, i sinceritat.

Sobre la grandesa del baptisme, diu: "Realment es cosa gran, germans; acostem-nos a ell amb atenta diligència. Cadascun de vosaltres ha de comparèixer davant Déu en presència d'incomptables exèrcits d'àngels; l'Esperit Sant ve a segellar les vostres ànimes; ingressareu en la milícia del gran Rei. Per tant, prepareu-vos, estigueu ben disposats; no amb vestimentes magnífiques, sinó amb pietat de l'ànima avalada per una consciència pura. No mireu el baptisme com si fos aigua i res més, sinó que tingueu present la gràcia espiritual que se't dóna amb l'aigua. La senzilla aigua -amb la invocació de l'Esperit Sant i de Crist i del Pare- aconseguix el poder de santificar".

És curiosa, si més no, la presentació inversa de les divines Persones i l'expressió Crist en lloc de Fill.

També diu: “De la mateixa manera que l'home està format de cos i esperit, la purificació també ha de ser doble: ... I així com l'aigua neteja el cos, l'Esperit segella l'ànima per a acostar-nos a Déu nets en el cor per l'Esperit i purificats en el cos amb l'aigua pura”.

Fa una apologia de l'aigua recolzant-se en les Escriptures, que no esmentarem, doncs ja la trobem en altres pares de l'Església. Fa també una apologia del baptisme de Joan, però diu que és més gran el qui bateja no amb aigua com Joan, sinó amb l'Esperit i amb foc, com ho és el baptisme instituït per Crist. Explica que els màrtirs obtenen la salvació encara que no hagin rebut el baptisme. Però fora d'aquest cas, no hi ha salvació sense baptisme. Crist va ser batejat, no pel perdó dels pecats que no tenia, sinó perquè amb el seu baptisme podia oferir als qui es bategen la gràcia divina i la dignitat.

Un cop apuntats els aspectes amb els que Ciril centra la seva concepció del que és el sagrament del baptisme, només queda per dir que tot el que resta de la catequesi, és per a la formació dels catecúmens en els preceptes de la vida cristiana que a partir d'ara abracen.

Les catequesis mistagògiques, adreçades als qui ja han estat batejats, expliquen als neòfits el contingut del que han rebut, la realitat dels sagraments de la iniciació cristiana. També amb referències bíbliques. Exposa als neòfits “la continuació de la mistagògia d'ahir, amb la finalitat que conegueu de què eren símbol les coses que va fer dins del baptisteri”.

Un cop entrats en el baptisteri, es despullen de la túnica. Cosa que és una imatge de que es despullen de l'home vell, juntament amb les seves obres. Queden despullats, imitant a Crist, despullat a la creu. “... amb oli exorcistat se us va ungir des de la coronil·la fins a baix de tot, i va ser partícips de l'olivera bona que és Jesucrist. L'oli exorcistat, doncs, és símbol de la participació de l'oli de Crist, que és el que allunya tota empremta del poder enemic”.

“Us han portat a la santa font baptismal, com el Crist va ser portat de la creu al sepulcre, aquest sepulcre que veieu aquí davant vostre. A cadascun de vosaltres us ha estat feta llavors la pregunta: Creus en el nom del Pare, en el nom del Fill, en el nom de l'Esperit Sant? I heu professat la fe per a la vostra salvació. Després, heu baixat a l'aigua, i n'heu sortit, i això tres vegades, tot representant d'aquesta manera els tres dies de sepultura del Senyor. I així com el nostre Salvador va passar tres dies i tres nits al si de la terra, així vosaltres heu estat immersos tres vegades a l'aigua. El qui és en la nit no veu res; així vosaltres ereu en les tenebres. Però el qui és en el dia actua en la llum; vosaltres igual, pujant fora l'aigua, esteu en plena llum”.

La imitació amb la passió, mort i resurrecció de Crist, ha estat en imatge. Però la salvació que s'opera és de veritat. El baptisme perdona els pecats i dona la gràcia de l'adopció filial, però a més és també imatge dels sofriments de Crist (Rm 6, 3-4). Els

batejats són inserits a Crist (Rm 6,5). Finalment Ciril de Jerusalem demana fidelitat al que s'ha rebut.

2.2.16. Sant Ambròs

Hi ha algunes referències de sant Ambròs sobre el baptisme relacionat amb la penitència, incorporades en els apartats de Climent d'Alexandria i d'Orígenes.

Sant Ambròs, contesta amb els següents arguments els qui interpreten malament el passatge de Hb 6, 4-6 sobre el perdó dels pecats. Diu aquest passatge i l'explicació que en fa Ambròs: *“Perquè aquells que, un cop il·luminats,⁴⁰ tastaren el do celestial i foren participants de l'Esperit Sant, assaboriren la dolcesa de la paraula de Déu i els prodigis del segle futur i varen caure en l'apostasia, és impossible que siguin renovats una altra vegada a penitència i de nou crucifiquin per a ells mateixos al Fill de Déu i l'exposin a l'enfrontament”*. Hi ha la possibilitat que Pau prediqués en contra dels seus fets? Al corinti li va perdonar el pecat per mitjà de la penitència. Com podia aquí reprovar ell mateix la seva sentència? Per tant, veiem que no va dir res contradictori, sinó diferent, perquè no podia destruir el que havia construït. Efectivament, el que és contradictori repugna intrínsecament, el que és, en canvi, divers, té una diferent raó de ser. Així, quan es tracta de coses contradictòries no pot una recolzar l'altra. Per tant no podia callar sobre els que pensen que s'ha de repetir el baptisme, doncs de la penitència si que va exhortar que s'havia de fer. Convenia que primer apartés de nosaltres la intranquil·litat, per tal que sabéssim que després del baptisme si algú pecca, també se li pot perdonar la falta; d'aquesta manera, la fútil opinió de que s'ha de repetir el baptisme no pervertiria als qui varen perdre l'esperança del perdó. A més, ja va quedar afirmat en una raonable discussió que no s'ha de repetir el baptisme.

Per mitjà d'un rentat ens renovem i renaixem, tal com diu el mateix Pau: “Varem ser, doncs, co-sepultats pel baptisme en la mort, a fi que, igual que Crist fou ressuscitat entre els morts per la glòria del Pare, així també nosaltres visquem una vida nova”. (Rm 6, 4). Pel sacrament del baptisme, quan morim al pecat, renaixem per a Déu i som reformats. Per això ensenya que només hi ha un sol baptisme, quan diu: *“Una sola fe, un sol baptisme”*. (Ef 4,5).

També queda clar que en aquell que es bateja es crucificat el Fill de Déu, doncs la nostra carn no podia esborrar el pecat si no fos crucificada en Crist Jesús. Així està escrit: “Els qui fórem batejats en Crist Jesús, fórem batejats en la seva mort”. (Rm 6,3). I als Colossencs diu: *“Sepultats amb Ell en el baptisme, amb Ell també hem ressuscitat”*. (Col 2,12).

Una sola vegada Crist ha estat crucificat, una sola vegada “ha mort al pecat”, i pel mateix motiu no hi ha molts baptismes, sinó un de sol.

Per què Pau ha presentat abans la doctrina dels baptismes? Perquè eren molts els baptismes en la Llei; Per això amb raó reprova als qui abandonen el que és perfecte i busquen els principis de la paraula. Ens ensenya que ens convé conèixer que han estat

⁴⁰ Il·luminats pel Baptisme.

destruïts tots els baptismes de la Llei i que no hi ha més que un sol baptisme en els sacraments de l'Església.

En l'escrit *L'Esperit Sant*, sant Ambròs de Milà diu que gràcies a l'Esperit Sant es perdonen els pecats. Que gràcies al baptisme també es perdonen els pecats, no ofereix cap mena de dubte: *És que en el baptisme es dona una actuació del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant. Està escrit: "Qui pot perdonar els pecats sinó només Déu?" (Mc 2,7) I no es pot separar l'Esperit Sant de la unitat de la Trinitat divina.*

En el llibre *Els Sacraments*, recull sis sermons que inicien els neòfits en la comprensió dels sacraments que acaben de rebre en la vigília pasqual: baptisme, confirmació i eucaristia.

L'obra comença explicant el baptisme des dels ritus celebrats en la vigília pasqual. És, doncs, una catequesi mistagògica de la *Apertio*, de la primera unció i de la renúncia al diable. Tot seguit explica l'eficàcia de les aigües baptismals a partir de figures veterotestamentàries: el pas del mar Roig i la curació de Naaman el siri. Després parla del baptisme de Crist per tornar a les figures de l'Antic Testament: el pas del mar Roig i el diluvi.

El segon sermó explica novament les figures de l'Antic Testament que il·luminen l'eficàcia de l'aigua baptismal. Explica la intervenció de les persones de la Trinitat i els efectes cristològics del primer sacrament. Acaba explicant la unció post baptismal.

El tercer sermó explica el baptisme com un nou naixement i altres aspectes indirectes amb el baptisme.

El quart sermó parla de la transformació que ha operat el baptisme i que prepara el neòfit per a acostar-se a l'Eucaristia.

Finalment, el sisè sermó, entre altres qüestions, parla de l'acció santificadora de la Trinitat en el baptisme.

La obra *De Mysteriis* és el resultat del treball de reelaboració de *De Sacramentis*, donant-li forma unitària, a mode de tractat però amb aparença de sermó, a tot el conjunt de les sis catequesis mistagògiques.

A *De Mysteriis* les catequesis sobre el primer sacrament abraça els números 1 al 41. Els números 1 al 7 expliquen els sacraments (no en el sentit actual, sinó com el conjunt de ritus d'iniciació cristiana) partint dels ritus previs a la immersió baptismal. A 8-18 tracta del poder de les aigües baptismals, acudint a figures veterotestamentàries. Els números 19 al 28 expliquen la presència divina en les aigües baptismals per les paraules del sacerdot; parla també del descens a la font baptismal i de la triple confessió de fe. A 29-33 se segueix amb la unció post-baptismal i les explicacions del lavatori de peus segons Jn 13. Els números 33-41 recullen l'explicació de les vestidures blanques i comenten el "*Cantar dels Cantares*" per explicar la bellesa de l'ànima després del baptisme.

El número 42 explica la unció espiritual post-baptismal.

En els últims números, un cop presentats els batejats, es parla de la grandesa de l'Eucaristia.

Després de l'Edicte de Milà de 314, cada vegada eren més nombroses les persones que demanaven ingressar a l'Església.⁴¹ I aquesta, va adoptar mesures per a una més curiosa preparació per a la incorporació: la institució del catecumenat, que tenia ja una llarga tradició dins l'Església, serviria com a instrument preparatori pel baptisme.

A partir de les obres de sant Ambròs sabem, amb tota seguretat, de l'existència de dos tipus de persones dins del catecumenat: els catecúmens simples, que havien rebut la primera iniciació cristiana, i els competents -del llatí *competo*, que significa pretendre, sol·licitar-, que ja havien donat el seu nom per a ésser batejats. El concili de Elvira havia prescrit que el catecumenat durés almenys dos anys. Un cop els catecúmens simples demanaven ser inscrits, i per tant, passaven a ser catecúmens competents, el catecumen es comprometia a completar la seva instrucció religiosa i a posar en pràctica els preceptes morals de vida cristiana. La importància de la preparació feia comprensible que el bisbe assumís ell mateix aquest treball. Els aspirants es comprometien a un itinerari espiritual i ascètic. El ritme de la catequesi era gradual, fins i tot després del baptisme, amb la catequesi dels misteris o mistagògica. La catequesi incloïa tres aspectes: el moral, el dogmàtic i el mistagògic. La instrucció moral es feia mitjançant l'exposició d'un llibre de la Sagrada Escripura per part del bisbe. La instrucció dogmàtica explicava gradualment les principals veritats de la fe per tal d'anar madurant lentament en ella. Per a després del baptisme es deixava l'explicació dels misteris, és a dir, els sacraments del baptisme, confirmació i Eucaristia. Els competents participaven en les funcions sagrades en l'església, especialment en la primera part de la missa, on es pregava per ells amb una sol·licitud especial. Aquestes cerimònies, oracions i exorcismes rebien el nom d'Escrutinis. L'últim pas de la catequesi pre-baptismal o *Traditio symboli*, era l'entrega material del *Credo* escrit en un pergamí, acompanyat de l'explicació del credo dels apòstols article per article. L'últim ritu dels competents era la *Redditio symboli*, o "devolució del símbol". Un cop après el credo de memòria, l'havien de recitar públicament a l'assemblea per a així comprovar si el candidat el sabia. El Credo i el Parnostre pertanyien a les coses sagrades que no devien revelar-se als no iniciats.

Veiem ara els ritus d'iniciació cristiana en la catequesi ambrosiana.

En els primers ritus del catecumenat de la seu de sant Ambrosi, la *Explanatio symboli*, fa referència als escrutinis que tracten de verificar si queda alguna cosa per purificar als qui s'acosten al baptisme. La *Explanatio* és una *traditio symboli* en la que el bisbe

⁴¹ En la Introducció a aquests llibres: *De Sacramentis* i *De Mysteriis*, Pablo Cervera Barranco fa un resum força interessant de la Iniciació cristiana en l'Església primitiva, tret de treballs de diversos autors sobre sant Ambròs de Milà.

explica les veritats de la fe. Posteriorment tenia lloc la *redditio symboli*, però no sabem quan.

La vigília de Pasqua comença amb el ritu de la *apertio*, en el que els candidats, encara apartats de les fonts baptismals, el bisbe els toca l'oïda i el nas, dient: *Effetá!* Després de la *apertio* els catecúmens es dirigeixen al baptisteri, on, precedida d'una unció, hi ha la renúncia al dimoni. Després ve el ritu de les renúncies, mirant primer a Occident i després a Orient. Llavors té lloc la benedicció de les aigües baptismals amb un exorcisme i una oració consecratòria. I els candidats baixen a les aigües baptismals, on el bisbe els interroga tres vegades sobre la professió de fe. Segueix la triple immersió en les fonts baptismals. Un cop realitzat el bateig, els neòfits s'acosten al bisbe que els ungeix el cap amb el *mirón* (crisma). A aquesta unció segueix la lectura de Jn 13, i després el bisbe fa el lavatori de peus. Finalment els batejats reben la vestimenta blanca. El do de l'Esperit té lloc amb el *spiritale signaculum*, després de la invocació del sacerdot. Els neòfits ja formen part de la comunitat que els admet a l'altar.

Segueix la litúrgia de la celebració eucarística de Pasqua.

A la base de les catequesis ambrosianes hi ha els següents textos: miracle de Eliseu (2Re 6,5-6), que es llegia el dimecres. Aquest dia es llegia també 1Co 10,1-4. El dijous i el divendres es llegien fragments del discurs del pa de la vida a Cafarnaüm. En les catequesis, el bisbe, després de la inscripció dels candidats, els explicava la història dels patriarques o frases dels proverbis. I se'ls hi exposava el símbol de la fe, però encara no els "misteris" (ritus d'iniciació i Eucaristia), i que trobarien els candidats després de rebre el baptisme.

La riquesa d'imatges es fa present en una catequesi basada en el simbolisme dels ritus i en les Escriptures. La nova vida comença simbolitzada amb els diversos sentits: al candidat se li obre la boca per a renunciar al diable i professar la fe; se li obre el nas perquè respiri el bon olor de la vida eterna. Ungit com atleta podrà plantar cara a l'enemic, mirant a Occident, per girar-se cap a Crist, tombant-se cap a Orient.

El baptisme ja havia estat prefigurat des dels orígens del món per l'Esperit, que aletejava sobre les aigües de la creació. Aquestes aigües que varen donar vida als peixos, regeneren ara els homes. Totes les imatges que sant Ambrosi cita: el diluvi, el corb, el pas del Mar Roig, la font de Mara, la purificació de Naaman, el siri, en les aigües del Jordà, la destrat de ferro que Eliseu va llançar a l'aigua, la vara florida d'Aaron, la curació del paralític de Betsaida; sense esgotar la riquesa del misteri, fan comprendre els efectes del baptisme: salvació, curació, purificació, regeneració, renaixement, transformació, il·luminació. El baptisme és mort i resurrecció amb Crist, *sacramentum crucis*. Tot aquest àmbit del que és sensible, només té sentit des de la fe, que percep la realitat espiritual més enllà de les aparences sensibles.

La instrucció catequètica no acabava amb l'administració del baptisme. Però es tractava ja d'una instrucció que abraçava un àmbit més ampli que el baptisme. I per tant, no comentem, perquè és un extrem que s'aparta de la finalitat d'aquest treball.

2.2.17. Joan Crisòstom

Les seves catequesis es distribueixen de la següent manera: de la primera a la sisena són les catequesis pre-baptismals, dels anys 387 al 391; i de la setena a la dotzena són les catequesis post-baptismals, totes de l'any 391.

En aquestes catequesis hi podem entreveure les etapes de la iniciació cristiana i els ritus baptismals de l'Església d'Antioquia de la fi del segle IV.

En els primers dies de la Quaresma tenia lloc la inscripció dels candidats al baptisme per a la Pasqua vinent. Hi havia predicació diària i tenien lloc els exorcismes amb els candidats al baptisme. Vint dies abans de Pasqua tenia lloc la *traditio symboli*, o recitació per part del catecumen del símbol de fe que li havia estat lliurat. Joan, aquest dia, prepara els candidats a l'acte de renúncia a Satanàs i adhesió a Crist, que tindrà lloc, l'endemà passat, el Divendres Sant, amb la unció del front del candidat per part del sacerdot, amb el senyal de la creu. Durant la vetlla pasqual se celebrava la unció de tot el cos, professió de fe, davallada a la piscina baptismal i imposició de la mà del bisbe damunt el cap, amb fórmula baptismal, vestit de blanc, recitació del parenostre, bes de fraternitat i Eucaristia. Durant els dies de la setmana de Pasqua, els nou batejats rebien un ensenyament entorn del baptisme.

Joan exhorta a no deixar per al final de la vida la recepció de l'aigua baptismal. Comenta els exorcismes com una purificació prèvia al baptisme. La unció dels catecúmens amb el crisma, primer al front i després a tot el cos, suggereixen la lluita que emprèn l'atleta de Crist. Recordem que els atletes de l'antigor s'ungien tot el cos per a la lluita. La confessió de la fe és l'acció més personal exercida pel catecumen abans de ser batejat. El catecumen rep el baptisme en total nuesa, al·ludint a la nuesa original paradisiaca, a la condició d'esclaus comprats per Jesucrist que eren els batejats, i a la condició d'atletes disposats per a la lluita. L'aigua de l'administració del baptisme, per Joan, recorda l'aigua sortida, amb sang, del costat de Jesús crucificat. Insisteix en la fórmula pròpia de la litúrgia oriental: "Un *tal* és batejat en el nom del Pare", etc., i no: "Jo et batejo...", com en la litúrgia occidental. En la forma passiva s'expressa millor l'acció divina en el sagrament. El vestit blanc dels neòfits, cosa que crida molt l'atenció de Joan, era signe de puresa i d'integritat de vida; exigia un comportament immaculat del neòfit.

El contingut doctrinal de les catequesis de Joan, comença parlant de la crida gratuïta de Déu; parla dels efectes del baptisme: morir i ressuscitar amb Crist, perdó de tots els pecats, esdevenir una nova creatura.

2.2.18. Teodor de Mopsuèstia

Teodor de Mopsuèstia nasqué pels volts de l'any 350 a Antioquia, i morí molt probablement l'any 428. Consagra tres homilies a explicar la litúrgia baptismal. Dedicada cadascuna d'elles a cada una de les tres unitats rituals que hi distingeix:

- I. 1. Inscripció dels candidats al baptisme.

2. Exorcismes.
3. Recitació del Símbol de fe i del Parenostre.
- II. 4. Renúncia a Satanàs i adhesió a Déu.
5. Unció en el front pel bisbe.
6. Imposició de l'estola (*orarion*).
- III. 7. Unció de tot el cos.
8. Benedicció de l'aigua.
9. Triple immersió i invocació de la Trinitat.
10. Imposició del vestit blanc.
11. Consignació en el front.

En la primera homilia presenta la inscripció dels noms dels candidats “en el llibre de l'Església” com un ritu de significat pregon, aprofundint en la funció del “garant” o padrí. En explicar els exorcismes, ho fa amb detalls interessants sobre el “cilici” i el seu simbolisme. La recitació del Símbol davant el pontífex, és alhora professió de fe i promesa de fidelitat.

La segona homilia es refereix als ritus que se celebraven en els dies propers al del baptisme. És important destacar l'explicació, paraula per paraula, de les dues fórmules de compromís, entès tot en el sentit d'un pacte amb Déu. En el ritu de la unció al front pel bisbe, “revestit de vestidures resplendents”, Teodor parla de la forma passiva en què es presenta la fórmula utilitzada per l'oficiant i que serveix per a subratllar l'acció de Déu. Conclou la segona homilia presentant el ritu de la imposició d'una estola, *orarion*, per part del padrí damunt el cap del candidat, ritu que només ell esmenta i que interpreta com a signe de la condició d'home lliure que li atorgarà el baptisme.

Els ritus que configuren el nucli central de la litúrgia baptismal constitueixen l'objecte de la tercera i darrera de les homilies sobre el baptisme. Comença amb unes consideracions sobre el baptisme com a misteri d'una nova naixença. La unció del cos nu, Teodor l'explica com a pas de la mortalitat a la immortalitat per obra del baptisme. La benedicció de l'aigua per part del bisbe l'explica amb les imatges tradicionals del forn del terrissaire i del si matern. Crida l'atenció el sentit d'oració que atribueix a la fórmula baptismal durant la triple immersió, i la participació interior que tant el ritual com Teodor aconsellen per a aquest moment al qui ha d'ésser batejat. El “complement” que són per Teodor el vestit resplendent i la signació en el front, són interpretats com a símbol del món brillant i esplendorós en el qual el baptisme ha introduït al neòfit, el primer, i el segon en relació a la davallada de l'Esperit Sant sobre Jesús en el baptisme en el Jordà.

2.2.19. Agustí d'Hipona

Agustí d'Hipona té un tractat molt extens sobre el baptisme en els seus escrits antidonatistes, titulat *De Baptismo*. Degut a la seva extensió només farem esment dels punts que poden ser interessants per a la finalitat d'aquest treball.

Sant Agustí (354-430) explica qui és esclau dels signes i qui no ho és. Referint-ho al Baptisme i a l'Eucaristia: “És esclau dels signes el qui fa o venera alguna cosa

significativa, ignorant el que significa. El que fa o venera algun signe útil instituït per Déu, entenen el seu valor i significació, i no adora el que es veu i és transitori, sinó més aviat allò a que fan referència tots aquests signes, és un home lliure i espiritual. En aquests temps actuals, per la resurrecció de nostre Senyor Jesucrist, el mateix Senyor i l'ensenyament dels apòstols, ens han transmès uns pocs signes entre tants d'antics, i facilíssims de complir, sacratíssims en el seu significat i puríssims en la seva observança, com són el sagrament del baptisme i la celebració del Cos i de la Sang del Senyor. Qualsevol que els rep ben instruït sap a que es refereixen, de manera que no els venera amb carnal servilisme, sinó més bé amb llibertat espiritual.”

Sant Agustí va elaborar tot un seguit d'escrits contra l'heretgia donatista, sorgida durant els dotze primers anys del segle quart. Ara no és el moment d'extendren's explicant aquesta secta. Només parlarem de les teories que ells exposen sobre el baptisme i que són motiu de rèplica per part d'Agustí d'Hipona. Aquesta rèplica és una exposició de la doctrina cristiana sobre el baptisme.

Aquest és el principi paulí compartit per Sant Cebrià: era impensable la salvació sense baptisme, ni baptisme sense Església, ni Església sense Esperit Sant, de tal manera que, en tot el món cristià, era compartida la tesi de relacionar a la vegada Esperit Sant, Església, remissió dels pecats pel baptisme i salvació. Però compartir aquestes premisses, com així ho feien també els donatistes, no vol dir, necessàriament, treure'n idèntiques conclusions. Els donatistes, amb una rigidesa lògica, gairebé de pura matemàtica, establien un nexa radical entre baptisme, Església i salvació. Així d'un sol Déu es passava a una única salvació en Crist, i després a l'única Església, i a l'únic bisbe, i a l'únic baptisme. Raonament d'insòlita rigidesa. A aquestes sentències tan rigoroses s'hi oposà rotundament el papa Esteve I. Una de les expressions doctrinals que defensaven els donatistes és la que diu que l'Esperit Sant no és en els heretges i com que la gràcia baptismal és efusió seva, els heretges no poden conferir el baptisme, i en conseqüència els batejats hauran de ser rebatejats. Sant Agustí diu que quan un home rep el baptisme de Crist per mans de qualsevol ministre, és Crist qui bateja. Homes espirituals neixen per l'acció de l'Esperit i no pas per qui aplica aquesta acció, que bé podria ser un home en pecat. En cas contrari diu Sant Agustí que trauriem protagonisme a l'Esperit i el donaríem al ministre. Diu: *L'Esperit Sant que educa abandonarà l'hipòcrita, però no es retirarà del seu ministeri, per mitjà del qui realitza la salvació dels altres.*

També diu: *Inclús en el cas que un laic, mogut per una extrema necessitat, administri el baptisme, no sé qui es pot atrevir a sostenir, si és home piadós, que ha de repetir-se aquest baptisme. Si això es realitza quan no hi ha cap necessitat urgent, hi ha usurpació d'una funció aliena; però si existeix una necessitat urgent, no hi ha cap delicta, com a màxim és lleu. Però en el supòsit de que qualsevol sense urgir cap necessitat, usurpi aquesta funció i administri el baptisme a alguna persona, el que s'ha conferit no es pot afirmar que no ho ha estat, malgrat que podem dir en raó que ho ha estat il·licitament. Aquesta culpable usurpació té la seva esmena en el cor de qui ho reconeix i s'arrepenteix. Però si no hi ha esmena, llavors el baptisme conferit permaneix per a càstig de qui culpablement ho va conferir o de qui culpablement ho va rebre; però*

no es tindrà com a nul. Ni els apòstates es queden sense el baptisme; de fet, als qui tornen arrepençits no s'els administra de nou: ningú pensa que han pogut perdre'l.

El sagrament del baptisme és el que té el batejat; i el sagrament que faculta per a conferir el baptisme és el que té el que ha estat ordenat, diu Agustí. De tal manera que el que s'aparta de la unitat no perd el sagrament del baptisme, el que ha estat ordenat, si s'aparta de la unitat, tampoc perd el sagrament d'administrar el baptisme.

Diu Agustí en referència a la suplència, alguna vegada, del baptisme pel martiri, que no és només el martiri pel nom de Crist el que pot suplir la falta del baptisme, sinó que també poden fer-ho la fe i la conversió del cor, si per la urgència del temps no es pot rebre la celebració del misteri baptismal.

Sobre el bateig dels nens petits diu Sant Agustí que és tradició de l'Església batejar-los, ja que tot i no creure amb el cor per a la justificació, ni confessar amb la boca per a la salvació, a cap cristià se li acut dir que són batejats sense cap fruit. El sagrament té valor perquè és de Crist i és Ell qui pot aconduir l'infant pel camí de la pietat cristiana després d'haver estat precedida pel baptisme. Queda provat que una cosa és el sagrament del baptisme, i una altra la conversió del cor, però que la salvació de l'home queda completada en un i en l'altra.

Tot i reconèixer la validesa del baptisme conferit pels heretges, Agustí diu que si en l'administració del baptisme aquests heretges no l'administren amb les paraules *Jo et batejo en el nom del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant*, aquest baptisme no és vàlid ni acceptable si aquests retornen a l'Església. S'els ha d'administrar el baptisme de nou.

Agustí diu d'una manera que no ofereix cap dubte, que no hi ha dos baptismes, un pels que pensen justament i un altre pels malvats: el baptisme no és dels uns ni dels altres, sinó que és de Crist.

2.3. ESDEVENIMENTS SOCIOPOLÍTIQS

2.3.1. *Estaments polítics i funcionalitat*⁴²

Pere el Catòlic es va proclamar vassall de la Santa Seu. La submissió a les directrius papals també va caracteritzar el llarg regnat del seu fill Jaume I. El nou monarca, Pere el Gran, però, va inaugurar un seguit de lluites diplomàtiques i guerreres contra la coalició i el programa franco-angeví-papal. Jaume II va actuar a favor del papat, però la gent del seu entorn respirava un aire contrari al pensar del monarca, com es nota en les cròniques de Ramon Muntaner. Aquesta és la situació general a la cúpula del poder català en aquells temps. Aquests enfrontaments mai van baixar als plànols inferiors dels individus. El recolzament dels reis a l'Església compta amb molts exemples, fruit no tant de la política, sinó més per la fe viscuda pels monarques, amb ribets de misticisme. D'aquí que Jaume I intentés promoure una creuada i que Alfons el Benigne s'esforcés en l'intent de liquidar el regne de Granada, tot i que les relacions amb els musulmans eren força satisfactòries.

⁴² BAUCCELLS I REIG, *Vivir en la Edad Media*, vol. I. n. 4... Extracte no textual.

En aquest període de temps es va començar a estructurar el que serien les Corts Generals de Catalunya, amb els seus tres braços: el militar o noblesa, l'eclesiàstic i el reial o ciutadans o habitants de les viles. Les seves funcions principals eren la concessió de privilegis municipals de caràcter general, la decisió i forma de les empreses guerreres, la imposició de tributs, les qüestions de pau interior i lluites internes i bandolerismes. En l'àmbit moral i religiós, interessaven les lleis referents a la inviolabilitat dels llocs sagrats (Lleida 1214, Tortosa 1225 i Barcelona 1228), als heretges (Vilafranca 1218), a la usura (Barcelona 1228, Tarragona 1235, Girona 1241, Barcelona 1284, 1292, 1300 i 1311) i a diferents qüestions relatives a jueus i musulmans (Lleida 1301 i Barcelona 1311). Gràcies a les Corts hi hagué absència de motius greus de discrepància, amb el benefici de la concòrdia social.

Els motius de les conquestes catalanes no s'han de buscar en idealismes socials i religiosos, que també; sinó principalment en motius comercials. La grandesa comercial va ser primordial per a la grandesa política medieval catalana. I el centre motor de tot plegat va ser la ciutat de Barcelona.

2.3.2. Història⁴³

A Tarragona ja hi havia una comunitat cristiana organitzada a mitjan segle III, amb cristians que eren soldats del pretor o ciutadans ben coneguts. Entre els segles III i IV predicaven l'evangeli en el territori català dos missioners nord-africans, sant Cugat i sant Feliu, martiritzats en temps de l'emperador Dioclecià (303-311). Hi ha restes arqueològiques que testimonien una estreta relació entre l'Església a Catalunya i la del Nord d'Àfrica. La nostra primitiva Església devia més a l'esplendorosa Església de Cartago que no tant a la de Roma. Quan Teodosi fou batejat pels vols del 380, manà tancar els temples pagans, i el cristianisme esdevingué predominant. Durant aquest període de temps sembla ser que el bisbe de Tarragona ja exercia un cert primat sobre la resta de diòcesis. L'any 385 el papa Sirici disposa en una decretal al bisbe de Tarragona, entre altres qüestions, que el baptisme només sigui administrat per Nadal i per Pasqua. El bisbe sant Pacià de Barcelona (360-386), escriu un sermó sobre el baptisme.

En aquests segles, als comtes-reis, amb la conquesta de les terres de València, part de Múrcia i Mallorca, només els hi quedava una frontera poc extensa de contacte immediat amb els musulmans. Degut a les rivalitats amb els regnes castellans i a les enemistats amb els musulmans per raons de diferències de fe, les fronteres foren escenaris de lluites, trencament d'hostilitats i pactes. Hi va haver contactes diplomàtics i comercials normals entre la Corona d'Aragó i el regne de Granada; i s'arribà a formar una colònia de catalans a la ciutat de l'Alhambra.

Catalunya, sobretot a la denominada *Catalunya Vella*, al segle XIII, es va veure alliberada de les rebel·lions dels musulmans que en el regne de València preocuparen els governs de Jaume I i Pere el Gran. La conseqüència va ser la primera expulsió de musulmans el 1248. I a l'interior d'aquests països va quedar restablerta pel rei la pau en els camins i la seguretat personal.

⁴³ Ibíd. Extracte no textual.

2.3.3. Grups socials⁴⁴

De finals del segle IV a l'inici del segle VI ja s'havien organitzat totes les diòcesis catalanes. I s'anava creant un muntatge de parròquies i nomestirs que es repartien el territori en jurisdiccions. El papa Sirici, l'any 385, dóna instruccions al bisbe de Tarragona Himeri sobre la manera de reclutar i ordenar preveres; que havia quedat restringida pel concili de Saragossa de l'any 380 degut a l'heretgia priscil·lianista.

L'entrada dels visigots enfortí l'autoritat dels bisbes, i no sembla que deturés l'avenç de la cristianització ni del muntatge eclesiàstic. Les tres esglésies episcopals de Terrassa, iniciades en època visigòtica, formen una trilogia que sembla que és la que s'establí en les diòcesis de nova creació dels segles IV i V, doncs consta l'existència de semblant sistema a Vic i la Seu d'Urgell. Les de Terrassa segurament tenien repartides les següents funcions: Sant Pere seria la del culte normal de cada dia, Santa Maria dedicada al culte o iniciació baptismal, i la de Sant Miquel al culte exequial o dels difunts. Encara que sembla que hi ha un baptisteri, sense fonament arqueològic, a l'església de sant Miquel.

La conquesta àrab de la península comportà la destrucció d'algunes ciutats, entre elles Tarragona, i la successió coneguda dels seus bisbes. Hi ha un gran silenci entre l'any 713 i l'any 800. La vida del país era difícil per les ràtzies musulmanes i la inseguretat de l'època, com ho revela el fet que l'abat Àtala, vers el 780, va intentar establir, cap al sector de Peralada, un monestir, però hagué d'abandonar el seu intent i refugiar-se a l'altra banda dels Pirineus.

És probable que no es restaurés cap bisbat fins que el lloc no es trobés ben segur de la possible incursió dels musulmans. I amb les diòcesis apareixen les parròquies. Aquestes, amb les seves sagreres foren les que originaren la majoria de les nostres poblacions. També són elles les que han conservat el volum més gran de documentació de la seva època, ja que els rectors eren els notaris nats del terme. La creació de les parròquies era autoritzada pel bisbe, però en realitat eren els nobles o grups de ciutadans grans propietaris qui portaven la iniciativa. Es sufragaven de dotacions de masos i terres, llibres i utensilis per al culte, i els delmes, primícies i oblacions dels fidels. Eren regides per rectors, i per sobre d'ells, en algunes, hi havia un canonge. I per sota hi havia algun diaca i clergues menors. La seva influència no només era religiosa o eclesiàstica, sinó també civil i social.

A partir de l'any mil, la societat experimentà un canvi: anà deixant l'ambient rural cap a horitzons més amples i actius. Hi hagué una íntima connexió del poder civil amb l'eclesiàstic, fins el punt que les cases comtals catalanes i altres senyors feudals, nomenaven bisbes a membres de les seves pròpies famílies. Els comtes de Barcelona s'intitulaven senyors dels bisbats de Barcelona, Girona i Osona, i a més, disposaven de les seves rendes. Aquesta situació canvià a partir de l'any 1076, quan comencen a entrar en el país les noves idees de la reforma gregoriana. Entre els anys 989 i passat l'any 1200 hi hagué la institució de la pau i treva de Déu. Era un mitjà canònic i eclesiàstic per a combatre l'esperit bel·licós de la societat feudal als tombants del canvi

⁴⁴ *Ibíd.* vol. III. Extracte no textual.

de mil·leni. El seu principal impulsor fou el gran bisbe Oliba. Bàsicament era la prohibició de tot acte hostil contra persones o béns eclesiàstics. Els pageos i clergues no havien d'anar armats en el moment d'exercir llurs tasques, per tal de posar-los a cobert de les guerres privades i rampinyes dels nobles.

Amb el concepte de la pau de Déu van néixer les sagreres, terreny sagrat posat sota la protecció, propietat i immunitat eclesiàstiques, que envoltava les esglésies consagrades. Era el territori al voltant de les esglésies fins a trenta passos. Això fa que a molts pobles hi hagi cases i carrerons al voltant de les esglésies, per a la seva protecció, i grans places i carrers més amples, fora de la sagrera, que eren de domini dels senyors feudals. De totes maneres, hi hagueren tibantors i depredacions que alguns nobles feren a les sagreres.

A mitjan segle XI va iniciar-se a Roma, entorn del papat, un moviment de reforma, que tingué com a principal impulsor el papa Gregori VII (1071-1085), amb arrels del monestir francès de Cluny. Aquests volien que l'Església fos lliure de subjeccions del poder temporal, i de la simonia, bàsicament. Aquestes idees varen crear escola a la Roma dels anys 1036 i 1050, i tardaren uns anys a ser admeses plenament. La data de 1078 representa l'inici del triomf plenari de les idees de reforma romana en els comtats catalans.

Als segles XIII i XIV tots els individus, exceptuant els musulmans i els jueus, pertanyien a la societat cristiana. Són batejats per ser fills de batejats. No hi havia possibilitat de cap altra opció, no per cap imposició positiva, sinó com a efecte d'un sentit comú. Era a l'ànim de tots assegurar la salvació. Per tant, l'interès era la recepció vàlida del baptisme com a pòlissa firmada de l'assegurança de salvació. El baptisme, com el jurament de fidelitat feudal, es donava una vegada per sempre.

2.4. EVOLUCIÓ DE LA CELEBRACIÓ SAGRAMENTAL

2.4.1. *Introducció*

L'Església, per a l'execució dels actes culturals, utilitza determinats llibres, que són: el Missal, el Breviari, el Pontifical i el Ritual. El Missal conté els ritus i els formularis per a la celebració de la Missa. El Breviari prescriu la manera com han de resar les hores de cada dia eclesiàstic els qui hi estan obligats. En el Pontifical es troben els ritus del sagrament de la confirmació, de l'orde sagrat, de la consagració de les esglésies i altars i tot el demés relatiu a les benediccions reservades al bisbe. El Ritual, finalment, abraça els formularis pels sacraments i sacramentals, l'administració i distribució dels quals pertanyen al sacerdot per dret propi, o per especial autorització.

El Ritual és el més modern dels llibres anomenats litúrgics. Des de la més alta antiguitat hi havia formularis i instruccions per a les principals funcions sacerdotals, però no estaven aplegats dins un llibre especial, sinó que es trobaven involucrats dins altres llibres litúrgics. Però a la llarga, es va veure cada dia més clarament la conveniència de treure'ls d'aquells llibres i aplegar-los dins un llibre propi. Segons sembla, es començà aquesta tasca al segle XI; d'aquell temps almenys, daten els primers rituals. El seu ús, però, no es generalitzà fins més endavant de l'edat mitja.

La composició i ordenació d'un ritual, fins a les darreries de l'edat mitja, fou cosa privada de cada sacerdot, replegant els formularis que ja estaven en ús. Aquests rituals no estaven subjectes a la inspecció del bisbe; per tant, no hi havia un ritual diocesà uniformat. La diversitat dins una mateixa diòcesi era grandíssima. Aquest estat anàrquic anà desapareixent de mica en mica; i anaren apareixent rituals diocesans amb harmonia amb els seus usos dominants; rituals que els bisbes declaraven obligatoris per a tots els seus sacerdots. Aquesta uniformitat en l'administració dels sacraments i dels sacramentals a cada diòcesi, quedava lluny d'un ritual únic per a tota la cristiandat.

Dedicarem atenció al moment fundacional que representen els temps del Nou Testament i l'època patristica, període de gran creativitat litúrgica i teològica.

Hi ha uns aspectes històrics que pretenen ser un inventari de les riqueses que ens ofereix la tradició universal de l'Església: narrar l'evolució històrica, tant de la praxis com de la doctrina. Uns altres aspectes són la presentació de tot aquest material d'una manera sistemàtica i orgànica; doncs és aconsellable fixar-nos en el simbolisme i en la tipologia (*signum tantum*) per tal d'estudiar primerament les dimensions històrico-salvífiques (*res et sacramentum*) i passar finalment al que s'ha anomenat tradicionalment els *efectes* o la *gracia* de cada sacrament (*res sacramenti*), per a acabar de cara a la vida, assenyalant les seves exigències ètiques.⁴⁵

2.4.2. Evolució

Remarcarem les línies essencials del baptisme per veure com queden testimoniades a partir de les dades bàsiques de l'Esclitura, la Didakhé,⁴⁶ sant Ignasi d'Antioquia,⁴⁷ el pastor d'Hermes,⁴⁸ sant Justí,⁴⁹ Orígenes,⁵⁰ Tertul·lià⁵¹ i sant Hipòlit,⁵² a l'època que va de finals del segle I a principis del segle III, i això almenys per a les Esglésies de Roma i l'Àfrica del Nord. En els estudis d'aquests autors que citem en les notes, hi ha tota la informació. També farem referència al bisbe de Barcelona, sant Pacià, del segle IV.

A l'origen del cristianisme l'admissió a l'Església es feia pel baptisme. Els apòstols, seguint el precepte del Senyor, administraven el bateig immediatament després que els conversos fessin una professió de fe en Jesucrist. Fins al Concili de Nicea de l'any 325 són constants les referències al baptisme com a perdó dels pecats, nou naixement, i necessari per a la integració a l'Església. El baptisme es feia per immersió. A partir del segle IV no només es batejava durant la setmana pasqual sinó també per Nadal, Pentecosta i Epifania. I a partir del segle V les fonts baptismals s'obren tot l'any i per a totes les edats, d'acord amb la doctrina de sant Agustí, ja que, segons aquesta

⁴⁵ Informació resumida de: OÑATIBIA, *Bautismo y...*

⁴⁶ RUIZ BUENO, *Padres Apostólicos*; VIVES, *Los Padres de la Iglesia*, 17-30; *Pares Apostòlics*, 23-85.

⁴⁷ *Ibíd.*, *Ibíd.*, *Ibíd.*

⁴⁸ VIVES, *Ibíd.*, 52-59; *Ibíd.*, 209-301.

⁴⁹ RUIZ BUENO, *Padres apologistas...*; VIVES, *Los Padres...*, 73-82; *Apologetes...*

⁵⁰ RUIZ BUENO, *Orígenes...*; VIVES, *Los Padres...*, 250-359; RIUS CAMPS, J., professor de la Facultat de Teologia de Catalunya. Té molts estudis sobre Orígenes.

⁵¹ MIGNE, *Patrologia llatina*, vol. I i II; PARDO, *El apologético...*; DOLÇ, – SENTIES, *Apologético*; VIVES, *Los Padres...*, 361-420; *Sobre el baptisme...*

⁵² MIGNE, *Patrologia grega*, 10 i 16.

doctrina, el pecat original només es pot redimir per les aigües baptismals, que és la justificació teològica final del ritu.

Per posar un exemple del que diem, comentem del Concili d'Elvira (300-306) el cànon 77, que diu textualment:

«Si quis diaconus regens plebem sine episcopo vel presbytero aliquos baptizaverit, episcopus eos per benedictionem perficere debet; quod si ante de saeculo recesserint, sub fide qua quis credit poterit esse justus.»

Com a comentari a aquest cànon hem de dir que els cristians escampats per la ruralia formaven una parròquia amb l'església Catedral de la ciutat. Hi havia preveres o diaques, que, amb certes limitacions, hi exercien el ministeri pastoral. S'interpreta aquest cànon en el sentit que el baptisme administrat per un diaca ha d'ésser completat per la benedicció del bisbe, és a dir, per la Confirmació. I que el batejat per un diaca, si mor abans de rebre la confirmació, se salva per la fe que professà en rebre el baptisme.⁵³

Al baptisme li precedeix una dilatada preparació catequística dels neòfits, que fins l'al·lusió de sant Hipòlit als nens, se suposen generalment adults. És el catecumenat. Sembla ser que ja sant Pau diferia per algun temps l'administració del baptisme. A 1Co 1,14 diu: "Dono gràcies a Déu de no haver-ne batejat cap de vosaltres, fora de Crisp i Gaius." Al segle III va rebre una forma fixa que durava de dos a tres anys. Podia ser abreujat si el candidat estava suficientment preparat. Els catecúmens es dividien en dues classes: "audientes" i "competentes". Els oients durant dos anys eren instruits per un doctor o catequista, i se'ls exigia un comportament moral que era observat pels diaques o diaconesses. Als catecúmens se'ls exigia un comportament moral com el que es manava als cristians. Si no hi havia garanties d'un comportament cristià, es podia perllongar més anys i inclús per a tota la vida. Alguns romangueren voluntàriament en aquest estat de prova i formació i no reberen el baptisme fins a l'hora de la seva mort o fins una malaltia greu, ja que deien que no podrien suportar la penitència, si, com preveïen, caiguessin en pecat. La segona classe de catecúmens era la dels *competents*. En aquest estament hi ingressaven els destinats a ésser batejats, trenta o quaranta dies abans de rebre el sagrament. Era un període de preparació immediata. El baptisme s'administrava amb tota solemnitat sols dues vegades l'any: les vigílies de Pasqua i Pentecosta. Tertul·lià ja parla d'un padrí i d'una padrina, que responien davant del bisbe de les intencions del candidat al baptisme. Quan un catecumen sofria el martiri, la seva mort era considerada com un baptisme: era l'anomenat "baptisme de sang".⁵⁴

Després del catecumenat segueix una preparació més immediata, que consisteix en dejunis, oracions i promeses. Des de Tertul·lià sabem també que hi ha una santificació o consagració de l'aigua. El mateix baptisme és normalment un autèntic bany d'immersió en aigua corrent, pel que cal despullar-se, lògicament. Des de Tertul·lià, i probablement des de sant Justí, aquest bany es realitza per mitjà de tres immersions, amb la invocació a cadascuna d'elles, de les tres persones de la Santíssima Trinitat. A

⁵³ HEFELE, *Historie des Conciles*, vol. I, 261-262. Dada extreta d'aquesta referència.

⁵⁴ MARTÍ BONET, *Història...*, n. 8. 361-362. Dada extreta d'aquesta referència.

partir de Tertul·lià, segueix a la immersió la unció, el signe i la imposició de mans, i, segons sant Hipòlit, una unció i un signe més. Només així s'acaba el procés. I el neòfit té accés al culte comunitari dels germans o creients, al bes de la pau i a la celebració de l'eucaristia. Aquesta *simplicitat de les obres divines que s'observa en l'acció litúrgica* contrasta amb la *magnificència que es promet com a efecte*, que no és altra que la *increïble obtenció de l'eternitat*, diu Tertul·lià.

Va ser important la qüestió de la validesa del baptisme administrat als heretges. Tertul·lià negava la validesa del baptisme dels heretges. Alguns Concilis decidiren que calia rebatejar els heretges que demanessin l'admissió en l'Església catòlica. Són el de Cartago del 220, el de Sinnanda del 230 i el d'Icni també del 230. En canvi el Papa sant Esteve I amenaçà amb l'excomunió a dos bisbes, l'any 254, per seguir el costum de rebatejar-los. Per la intervenció de Dionís Alexandrí s'evità un cisma a l'Església per aquest motiu. Però dos nous concilis de Cartago els anys 255 i 256, confirmaren la pràctica africana de rebatejar els heretges. El papa sant Esteve I defensà la validesa del baptisme administrat per un heretge si s'havia administrat en el nom de la Santíssima Trinitat. La pràctica de no batejar de nou als heretges, s'acabà imposant. El Concili d'Arles de l'any 314 contra els donatistes, acabà la qüestió a favor de la validesa del baptisme conferit pels heretges i als heretges.⁵⁵

2.4.3. La iniciació cristiana

No podia faltar en el cristianisme el que els antropòlegs consideren “una dimensió específica de la condició humana” (M. Eliade), “una constant antropològica” (J.-B Renard), que és present pràcticament en totes les cultures i religions, i té especial rellevància en les anomenades religions de misteris (p. e., en els misteris de Eleusis, Isis i Mitra). Abans de ser una institució eclesiàstica, va ser una categoria antropològica universal. Per aprofundir en el sentit de la iniciació cristiana, poden ser d'utilitat els estudis dels antropòlegs sobre aquest fenomen universal tan important de l'etnologia i de la fenomenologia religiosa, salvant sempre la originalitat de la institució cristiana.

No es tracta de la iniciació a uns esdeveniments, sinó de la iniciació a la vida d'un grup (comunitat, societat, religió,...). Sempre es tracta d'entrar en un grup ja constituït, que té un projecte, una missió, unes tradicions, un llenguatge simbòlic. La integració vol dir entrar, sobretot, en contacte amb l'arquetip del grup, amb els seus orígens, amb els seus esdeveniments fundacionals que són a la base de la comunitat. La iniciació és un procés de socialització, de progressiva introducció en el grup, d'assimilació gradual dels valors comunitaris, socioculturals i religiosos.

Les persones ens hem de *fer cristians*. No hi naixem. Fer-se cristià és primordialment inserir-se en el misteri de Crist mort i ressuscitat, que no és un mite, sinó un esdeveniment salvífic històric. “La iniciació cristiana no és res més que la primera participació sacramental en la mort i resurrecció de Crist”.⁵⁶ Equival a fer-se membre del Cos de Crist que és l'Església.

⁵⁵ *Ibíd.*, 362-363.

⁵⁶ *Ritual de la Iniciación Cristiana de Adultos*, 8. Dada extreta d'aquesta referència.

En la iniciació és important la participació activa de la comunitat. Acull i acompanya els que s'inicien. L'èxit de la iniciació depèn de la vitalitat de la comunitat. Les intervencions dels responsables i sacerdots, són en nom de la comunitat.

L'Església es beneficia amb la incorporació de nous membres, i així es va reiniciant ella mateixa. No podem oblidar que en aquest procés hi pren cos i forma la iniciativa de Déu, que és qui dóna consistència a tot el procés.

2.4.4. *Els sacraments de la iniciació cristiana*

Dels tres sacraments de la iniciació cristiana, el baptisme, la confirmació i l'Eucaristia, ens centrarem en el baptisme. Tot i que no són tres ritus de pas independents, doncs hi ha un dinamisme interior que els connecta; són tres etapes d'un sol procés de progressiva introducció en el misteri de Crist.

Amb el baptisme, porta de la vida espiritual, es posen els fonaments de la vida cristiana. Per això els Pares grecs del segle IV gairebé sempre identifiquen la iniciació (*mystagògia*) amb la celebració mateixa dels *misteris*. Són moments de gran densitat sacramental.

2.4.5. *Probables models del baptisme cristià*

És lògic buscar les possibles arrels del baptisme cristià en les pràctiques baptismals en ús en el judaisme contemporani de l'Església naixent.

No entrarem en consideració de les nombroses prescripcions i notícies sobre *purificacions amb aigua*, del judaisme, sinó que per a nosaltres té un interès més directe el *moviment baptista* que, des del s. II a.C. fins el s. IV d.C., es va estendre per l'Orient Mitjà, sobretot per la regió del Jordà. Es caracteritzava per l'ampli ús que feia del bany religiós. Va marcar amb força l'espiritualitat d'aquells pobles. Dins d'aquest moviment s'hi enquadra l'anomenat *baptisme dels prosèlits*. Formava part del ritu d'iniciació i era irrepetible com el baptisme cristià.

En la vida d'alguns grups o sectes jueves, com els essenis, i, sobretot, en la comunitat de Qumram, es concedia molta importància als banys de purificació. A diferència del baptisme cristià, aquests banys són repetitius, no són expressió de conversió i perdó, sinó de fidelitat a Déu.

Les purificacions amb aigua, de la secta gnòstica dels mandeus, guarden analogies rituals i doctrinals amb el baptisme cristià: el baptisme és conferit per un ministre del culte, en *aigua viva*, per triple immersió, l'aigua és símbol de la llum i de la glòria, i font de puresa ritual, religiosa i moral. Però no podem donar-los-hi una influència directa al baptisme cristià, doncs no podem parlar d'una tradició mandea abans el segle II de la nostra era.

Altres *religions místiques* tenen ritus d'iniciació que només són ritus de purificació preparatòria, sense semblança amb el baptisme cristià.

2.4.6. *Baptisme de Joan i baptisme cristià*

De tots els *moviments baptistes*, és el de Joan Baptista el que té més probabilitats d'haver influït en els orígens del baptisme cristià.

Joan actuava de *Ministre*, el subjecte era batejat per ell, i només es rebia el baptisme una sola vegada. El seu bateig era un ritu d'iniciació i agregació a la comunitat dels penitents que es preparaven per a la imminent visita de Yahvé. A diferència de Qumram, era obert a tothom. Era un anunci del judici imminent de Déu. Era baptisme de penitència i de conversió. "En ser batejats confessaven els seus pecats" (Mc 1,5; Mt 3,6).

És evident la semblança entre el baptisme cristià i el de Joan. Però la diferència rau en que el cristià hi incorpora *batejar en el nom del senyor Jesús*, i en el *do de l'Esperit*.

2.4.7. *El baptisme de Jesús en el Jordà*

Alguns exegetes creuen advertir en Mt i Lc la intenció de presentar el baptisme de Jesús com el model arquetip del baptisme cristià, i inclús, com la seva institució. La narració de Mc 1,8-11 seria a la celebració del baptisme cristià el que el relat de la última Cena, Mc 14,22-25, a la celebració eucarística. El que és cert és que la tradició patristica va adoptar aviat i amb decisió, a partir d'Ignasi, Climent, Alexandrí i Tertul·lià, aquesta línia de pensament: en va fer el gran prototip del baptisme cristià. Els principals signes són: la presència de l'aigua *per a la remissió dels pecats, els cels oberts* (dimensió escatològica), la vinguda de l'Esperit Sant i la inauguració de la missió. De totes maneres, dels anàlisis comparatius de les narracions, la majoria dels exegetes en treuen la conclusió que cap dels autors neotestamentaris considerà el baptisme de Jesús en el Jordà per Joan, com fonament del baptisme cristià.

2.4.8. *"Ordo" de la iniciació cristiana*

Tot comença amb el *kerigma*, el primer anunci de la Bona Nova a la llum dels esdeveniments centrals de Crist.

Per tractar-se de jueus o pagans familiaritzats amb el judaisme, que són batejats immediatament després de la seva conversió, no es menciona la catequesi prèvia al baptisme. Presumiblement el temps de preparació hi era: ho veurem a 1 Cor 15,1ss; He 6,1-2; Mt 28,20.

Tot seguit els *oients acollien la Paraula, l'arrepentiment i la conversió*. És probable que s'exigís en aquest moment una *homologia* o alabança, com *Jesucrist és el fill de Déu* (Ac 8,37), o *Jesús és el Senyor* (Rm 10,9).

No hi ha dubte que l'element era l'aigua, *aigua viva*.

Batejar en el nom de Crist era la *fórmula litúrgica* que es feia servir? Alguns exegetes ho rebutgen, i altres creuen que s'usava fins que a finals del segle I va ser suplantada per la fórmula trinitària inspirada en Mt 28,19.

El gest de la *imposició de les mans*, (He 6,1; Ac 8,17-20; 19,6) sembla completar el baptisme, però no hi ha senyal d'una eventual fórmula. Encara no se la pot considerar un ritu constitutiu de la iniciació cristiana.

La participació en la vida de la nova comunitat, sobretot en la Eucaristia, és l'ingrés en l'Església.

2.4.9. La iniciació en el Nou Testament

Són molts els passatges del NT que explícitament o implícita, fan referència a l'entrada de nous membres a l'Església. El conjunt d'aquests passatges parlen d'un procés d'iniciació, si bé embrionari, en el que el baptisme hi té un lloc preferent.

En els Fets dels Apòstols 2,37-38.40.42.47 s'hi deixen veure les línies d'un procés: l'anunci de la salvació; la seva acollida favorable per part del oients (implícitament la fe); la invitació a la conversió; el baptisme. Destaquem l'expressió *batejar en el nom de Jesucrist*. La conversió hi figura com a condició per a rebre el baptisme; la relació directa entre baptisme i perdó dels pecats; una connexió, no tan específica, entre baptisme i do de l'Esperit Sant; la relació entre baptisme i incorporació a la vida de l'Església. Hi ha una invitació implícita a contemplar la iniciació cristiana, sobretot el baptisme, en el marc dels esdeveniments de la Pentecosta.

A Ac 8,5; 12-18a s'hi fa menció com a elements del procés l'anunci del *kerigma*, la seva acceptació en la fe, el baptisme en el nom de Jesús, la invocació de l'Esperit, seguida de la imposició de les mans. Sorpren el que la vinguda de l'Esperit Sant sobre els batejats, sigui atribuïda, no al baptisme, sinó a la imposició de les mans. Vol dir baptisme cristià sense el do de l'Esperit Sant? És el senyal d'un *ordo* baptismal en el que a l'acte baptismal pròpiament dit, li seguiria una imposició de les mans per a rebre el do de l'Esperit? La teologia catòlica, durant molt de temps, ha considerat aquest passatge com el testimoni bíblic a favor del sagrament de la confirmació. Avui en dia es considera que, exegèticament, no hi ha fonament suficient per a confirmar-ho.

A Ac 8,27-28.34-39 s'hi presenta un esbós de la praxis baptismal primitiva: l'anunci de la Bona Nova de Jesús a partir de l'Antic Testament, la petició del baptisme, la professió de fe i el baptisme. També, a la conversió de Pau, es parla primer de la imposició de mans per Ananias, i tot seguit: "i aixecant-se, va se batejat". (Ac 9,17-18).

Tant a les cartes estrictament paulines com en les altres del seu entorn, el baptisme hi apareix com una pràctica comú a totes les esglésies cristianes.

Si llegim 1Co 1,12b-15.17; 6,11 observarem com Pau té una gran cura de no alimentar l'opinió que era ell qui batejava, sinó que era Crist que batejava, i ell només era l'instrument.

Hi ha moltes més referències al baptisme en les cartes del Nou Testament: Pere, Joan, etc.

Tots aquests textos del Nou Testament permeten afirmar que des dels orígens -el mateix dia de la Pentecosta-, el baptisme s'imposa a totes les esglésies com el signe més característic de l'agregació de nous membres a l'Església.

Tots els qui accepten el missatge de Crist són batejats. No sembla clar que en aquesta decisió hi hagi influït el fet, recollit només per Jn 3,22-28; 4,1-3 que Jesús va batejar al principi del seu ministeri, tot i que la notícia pot tenir base històrica. Es pot parlar d'un mandat explícit de Jesús? Semblaria que una pràctica tan estesa universalment, no tindria cap explicació sense la disposició del seu Fundador. Així ho testimonien Mc 16,15-16 i Mt 28,19-20. Però el passatge de Mt 28,16-20 no té paral·lels en els sinòptics. També sorprèn el silenci de Pau. Per tant, s'ha de dir que, el passatge Mt 28,19, no el podem fer remuntar més enllà de la data de composició del primer evangelí: i l'atribució del mandat a Jesús resulta tardana i limitada.

2.4.10. *Temps pel baptisme*

Són els dies de l'any eclesiàstic en els quals, segons la disciplina dels primers segles del cristianisme i de l'edat mitja, solament es podia administrar el baptisme, exceptuats els casos de necessitat. Segons el costum romà eren aquests la vigília de Pasqua i la de Cinquagesma. A l'orient s'hi afegia la festa de l'Epifania com a record del baptisme del Senyor. A la Península Ibèrica es batejava per Pasqua, per Cinquagesma, per l'Epifania, per Nadal i per les festes dels apòstols i dels màrtirs. A la Gàl·lia també es batejava per Sant Joan Baptista. A la segona meitat de l'edat mitja es van llevar poc a poc les limitacions de batejar en determinades èpoques; s'estil·là cada dia més el batejar els infants ben aviat, després de la naixença, per tal d'evitar el perill de morir sense batejar. El cànon 770 prescriu aquesta obligació i el posa com un deure greu que els pares han de complir.

2.4.11. *La iniciació en l'Església antiga*

En aquesta època l'Església tractarà d'assegurar el rigor en la preparació dels candidats. A l'entorn del nucli central del baptisme s'introdueixen ritus importants per a expressar simbòlicament la opulenta riquesa del misteri. L'Església antiga va ésser d'una gran creativitat litúrgica. De la simplicitat dels seus orígens es va passar a litúrgies molt elaborades, que permetien celebracions majestuosos. Els rituals d'iniciació cristiana que avui estan en ús, provenen fonamentalment d'aquest període. Però, tant en l'Església antiga com en els temps del Nou Testament, no hi ha total uniformitat en la manera d'agregar nous membres a la Comunitat: subsisteix la pluralitat de tradicions en l'època patristica.

L'època dels Pares fou també un temps de fecunda reflexió teològica dels sacraments de la iniciació cristiana que, encara avui en dia, se'ns imposa com referència obligada per la seva adherència al ritu, la seva inspiració bíblica, la seva perspectiva històrico-salvífica i la seva profunditat doctrinal. Però, a finals d'aquest període, hi va haver profunds canvis en els costums litúrgics i en la manera de concebre aquests sacraments; fets que van portar a un procés de decadència en la praxis i en la concepció teològica.

2.4.12. La iniciació abans del Concili de Nicea⁵⁷

Diu Climent d'Alexandria que "el catecumen necessita temps". Això era compartit per tothom, però a la pràctica la duració del catecumenat varia segons les esglésies. La base de la instrucció era l'Esclatúra i el símbol de la fe. Per a la instrucció moral es servien, a més, de l'esquema de les *dues vies*⁵⁸. L'aspecte ritual en el catecumenat volia significar la part de Déu en aquest procés: gestos litúrgics com la imposició de mans, exorcismes, oracions especials, etc.

Van aparèixer ritus importants abans i després de la immersió. Abans del baptisme es beneïa l'aigua i els olis. El ritu de la renúncia a Satanàs, testimoniada a Alexandria, Nord d'Àfrica i Roma, simbolitzava que el baptisme és un combat victoriós sobre Satanàs i el pecat. La unció prebaptismal a Roma tenia un sentit d'exorcisme, mentre que a Síria s'interpretava com un símbol de la comunicació de l'Esperit Sant. Roma i el Nord d'Àfrica van escollir la Pasqua com la data del baptisme. La triple immersió i la triple professió de fe feien referència a la sepultura de Crist i al misteri trinitari. El costum de mencionar les tres persones de la Trinitat sembla ja universal en aquest temps. Tertulià veu lògic que també s'hi mencioni l'Església.

Els ritus que segueixen a la immersió, i que s'impartien abans de l'Eucaristia, en aquell temps es consideraven formant part del baptisme, però ja tenien una clara diferenciació, i és l'inici del que avui entenem com el sacrament de la Confirmació.

Qui primer es va referir al baptisme dels nens va ser Tertulià, encara que ho va fer desaconsellant-t'ho. Hipòlit, a TA 21, és el primer que aporta un testimoni directe sobre aquesta pràctica. Per sant Cebrià sabem que en alguns llocs es batejava als dos o tres dies de néixer. Podem pensar que en el segle III era un costum estes a la cristiandat.

En aquesta època hi van haver força controvèrsies sobre la doctrina del baptisme. Van ajudar a millorar alguns punts de teologia i a fixar una terminologia específicament cristiana de la iniciació: baptisme d'aigua i baptisme de l'Esperit, validesa del baptisme conferit pels heretges, suplència del baptisme per a la salvació pels baptismes de sang i de desig. També hi havia controvèrsies sobre el bateig dels nens, bateig justificat per la doctrina del pecat original.

⁵⁷ Algunes de les fonts d'informació més rellevants són: *El Pastor*, de HERMES; *I Apologia*, de JUSTÍ; *De baptismo*, de TERTULIÀ, que és l'únic tractat sobre el baptisme del període prenicenc; *De baptismate*, de MELITÓ DE SARDES, del que se'n conserven només alguns fragments; CLIMENT d'ALEXANDRIA; ORÍGENES; CEBRIÀ; DIONISI d'ALEXANDRIA; *Odes de Salomó*, s. II; *Evangeli de Felip*, Síria-Palestina, s. II; un seguit de Fets apòcrifs dels Apòstols: *Fets de Judas Tomàs*, *Fets de Joan*, *Fets de Pau*; *Escrips pseudoclementins*, de finals del s. III; un grup d'escrips canònic-litúrgics, com la *Didaché*, Síria-Palestina, 1ª meitat del s. II; la *Traditio Apostolica* d'HIPÒLIT, Roma ca. 215, que és el que ens ofereix el testimoni més complet; i la *Didascalia Apostolorum*, nord de Síria, meitat del s. III; Hi són representats els quatre grans centres de la vida eclesiàstica prenicenca: Síria, Alexandria, Roma i Àfrica del Nord. Tots els testimonis relatius al baptisme de l'època prenicenca són molt ben recollits en: BÉNOIT - MUNIER, *Le Baptême dans l'Église...*

⁵⁸ Vegis: *Didaché* 1-6, BAC 65, 77-84.

2.4.13. La iniciació en els segles IV – VII

Aquest període és l'edat d'or de la patristica, i podem dir també, de la institució de la iniciació cristiana. Però, al mateix temps, ja s'entreveuen els començos d'una davallada. Després de l'Edicte de Milà (313) l'afluència massiva de gent que volia entrar a l'Església, va portar una relaxació del rigor de l'època anterior.

Destaquem les catequesis *mistagògiques*⁵⁹, *sermons litúrgics* i *comentaris sobre la litúrgia*. Sobretot apareixen els primers llibres litúrgics, que podem qualificar d'*oficials*. I sobretot, els tractats dels Pares de l'Església, que van abordar directament qüestions relatives als sacraments de la iniciació cristiana.

Aquests segles no es distingeixen per una gran activitat creativa en el terreny dels ritus de la iniciació; malgrat tot, apareixen nous ritus. Abans del ritu central del bany baptismal, s'hi practica el ritu del *Ephpheta (apertio aurium)* que posa de relleu el poder de la Paraula i de la fe en la iniciació; els ritus de la *traditio-redditio symboli* i la *traditio-radditio orationis dominicae*, recordaven al catecúmen que pel baptisme entraven en una comunitat de fe i d'oració; l'obertura solemne del baptisteri, imatge, a la vegada, del paradís i del sí matern de l'Església. Després del bany baptismal nous ritus venen a expressar simbòlicament alguns dels efectes atribuïts al baptisme: la imposició de la vestidura baptismal i l'entrega d'una làmpada encesa.

A vegades la proliferació de ritus, com el lavatori de peus (Nord d'Itàlia, Gàlia i Irlanda) i la coronació dels neòfits (Síria), tenien el perill d'ofegar el significat dels ritus principals i el sentit de la dinàmica general del ritu.

A les esglésies de l'entorn siríac hi va haver una progressiva adopció d'una unció crismal postbaptismal, segons ho menciona Teodor de Mopsuèstia. També hi ha la presència, problemàtica, de la imposició de les mans com un ritu complementari del baptisme en les litúrgies orientals.

En el comportament del poble, en aquest període, hi van haver canvis: alguns dels qui s'havien assegurat el seu ingrés en el catecumenat i una vinculació superficial a l'Església, per temor a les exigències del baptisme diferien durant anys la seva decisió de fer-se batejar. Així, els sacraments de la iniciació passaven a ser, no el començament d'una nova vida, sinó la meta d'una llarga espera. I el catecumenat va perdre la seva autenticitat i contingut. I també hi va haver la pràctica, cada cop més estesa, de batejar els nens a la primera edat. Es feia servir, però, el ritual per a adults, cosa que va comportar una forta ritualització. La *catechizatio* es va quedar en un simple exorcisme.

També s'ha de fer esment en el fet que la consagració del crisma i la mateixa unció crismal, a Occident, van quedar reservades per al bisbe. Així ho va declarar el papa Innocenci I l'any 416. Això va comportar que en les esglésies parroquials presidides per preveres, en les que era cada cop més sovint el baptisme sense la presència del bisbe, es celebrés tot el ritu de la iniciació menys la confirmació, que quedava diferida per

⁵⁹ CIRIL/JOAN DE JERUSALEM, JOAN CRISÒSTOM, TEODOR DE MOPSUÈTIA, SEVER D'ANTIOQUIA, AMBROSI, AGUSTÍ, i NICETAS DE REMESIANA, principalment.

quan podes acudir-hi el bisbe. Era el primer pas per a la disgregació del ritu de la iniciació cristiana.

Els Sants Pares van treballar en l'elaboració d'una teologia dels sagraments de la iniciació cristiana. Amb l'AT i el NT se'ls hi obrien vies d'accés al misteri, sobretot del baptisme i de la confirmació. Per mitjà d'aquestes vies quedaven garantides la profunditat històrico-salvífica, la inspiració bíblica, l'adherència a la realitat sacramental, la varietat i riquesa d'intuïcions, el recolzament pastoral i el caràcter concret i vital de la doctrina resultant.

En la seva disputa amb els pelagians en defensa de la doctrina del pecat original hereditari, els autors catòlics, especialment sant Agustí, van aportar com a prova, la pràctica del baptisme dels nens, que es començava a generalitzar per totes bandes. Van aprofundir en les raons que legitimen aquesta pràctica i al mateix temps el paper que hi juga la fe de l'Església com a garant de l'eficàcia del sagrament. La conseqüència negativa de l'enduriment de posicions, va ser que cada vegada més va guanyar espai la *pastoral de la por*.

L'atenció a la significació teològica dels ritus postbaptismals posa les bases d'una teologia de la confirmació. A Occident, a partir del segle V, ja es fa servir el terme genèric *confirmatio*, per a nomenar aquests ritus postbaptismals *episcopals*.

2.4.14. El baptisme a la Roma medieval

Aquest text de l'*Ordo Romanus XI*⁶⁰ sobre la litúrgia del baptisme, ens situa en la pràctica romana de l'administració del baptisme, pròpia del segle VII, o potser de la segona meitat del segle VI. Malgrat que el manuscrit més antic que es coneix de l'esmentat *Ordo*, -procedent de versions anteriors del mateix-, és datat en el segle VIII. En aquesta època ja era habitual el bateig a l'edat infantil. Encara que aquest *Ordo XI* conserva l'estructura i l'itinerari propi del bateig d'adults, amb els diversos escritinis quaresmals.

2.4.15. Estructura de l'"Ordo Romanus XI"

Comença amb el ritual de celebració dels set escritinis. S'inicia amb un preàmbul que és la proclamació de l'escrutini dels elegits pel baptisme, que comença el dilluns de la tercera setmana de Quaresma.

Tot seguit hi ha el primer escritini, que comença amb la inscripció del nom del candidat i el dels seus padrins. Amb el senyal de la creu en el front dels nens, aquests són admesos al catecumenat. Hi ha unes pregàries a Déu totpoderós implorant la benedicció. Es fa el mateix amb els nens que amb les nenes. Es beneeix també la sal i es posa a la boca de cada nen o nena. En aquest moment es demana que els catecúmens surtin de l'Església i esperin que siguin cridats de nou. I és l'inici de la Missa; en la que, un cop acabada l'antífona, un acòlit crida els nens pel seu nom i per

⁶⁰ Informació extractada de: *El Bautismo en la Roma...*

ordre d'inscripció. El diaca els hi fa una admonició i demana als padrins que senyin els nens en el front amb el dit pulgar tot dient: "En el nom del Pare, i del Fill, i de l'Esperit Sant". Un acòlit fa semblantment, i a més els imposa la mà pronunciant sobre d'ells, en veu alta, una invocació. Fa el mateix amb les nenes. L'única diferència, en aquest cas, és l'inici de la invocació. La dels nens diu: "Déu d'Abraham, Déu d'Isaac, Déu de Jacob, Déu que et vas aparèixer a Moisès el teu servent en el món Sinaí, i que vas treure els fills d'Israel de la terra d'Egipte enviant-los l'àngel de la teva misericòrdia per tal que els custodiés dia i nit, et demanem, Senyor, que enviïs el teu sant àngel per a que custodiï també aquests servents teus i els porti a la gràcia del teu baptisme." I la de les nenes diu: "Déu del cel, Déu de la terra, Déu dels àngels, Déu dels arcàngels, Déu dels profetes, Déu dels màrtirs, Déu de les verges, Déu de tots els que viuen amb rectitut, Déu a quí confessa tota llengua en el cel, en la terra i en l'infern. Et demano, Senyor, que condueixis i custodiïs a aquestes serventes teves fins la gràcia del teu baptisme." La resta de la invocació de l'acòlit és la mateixa tant pels nens com per a les nenes. El diaca fa agenollar els catecúmens i els padrins o les padrines els senyen, com abans. I un altra acòlit fa el senyal de la creu als nens i a les nenes, com s'ha fet abans, i imposant les mans sobre d'ells, diu una oració pels nens i una altra per a les nenes. La dels nens: "Escolta, maleït Satanàs, jo et conjuro pel nom del Déu etern i del nostre Salvador el Fill de Déu: allunyat tremolant i gemegant amb la teva enveja vençuda. Que no hi hagi res en comú entre tu i aquests servents de Déu que ja tenen el seu pensament en les coses del cel, que renunciïn a tu i al teu món i que volen assolir la benaurada immortalitat. Dóna, doncs, honor a l'Esperit Sant que ve, el qual, descendint del més alt del cel, un cop purificats dels teus torbadors enganys els seus cors en la font divina i haver-los santificat, faci d'ells el seu temple i la seva estada, i aquests servents de Déu, plenament alliberats de tots els pecats de la seva vida passada, donin gràcies al Déu etern i beneïxin el seu sant nom pels segles dels segles." I la de les nenes: "Déu d'Abraham, Déu d'Isaac, Déu de Jacob, Déu que vares advertir a les tribus d'Israel i alliberares a Susanna d'una falsa imputació, et demano, Senyor, que alliberis també a aquestes serventes teves i les condueixis a la gràcia del teu baptisme." I aquí el diaca segueix l'oració exactament igual que amb els nens. En aquests moments el diaca demana els elegits que resin, i els padrins els senyen, com abans. Un tercer acòlit fa el senyal de la creu en el front dels nens i els imposa les mans; de la mateixa manera ho fa amb les nenes, tot dient una oració semblant a l'anterior, de conjur contra el diable, i que difereix en alguns paràgrafs, pels nens: "T'ho mana, maleït condemnat, aquell que caminà sobre el mar i va donar la mà a Pere quan s'enfonsava", i per les nenes: "T'ho mana, maleït condemnat, aquell que va obrir els ulls al cec de naixement i ressuscità a Llätzer del sepulcre quan ja portava quatre dies mort". El diaca fa una admonició, i el sacerdot fa el senyal de la creu a cada nen i nena, els imposa les mans al cap i diu una oració, en aquest cas la mateixa per a tothom. Finalment el diaca els exhorta, i tots contesten: "Amen". Els hi diu: "Seguiu quiets i en silenci". I els padrins els senyen de nou. En aquest moment segueix la celebració de la missa. Es llegeix la lectura del profeta Ezequiel. El diaca demana als catecúmens que surtin fins que s'acabi la missa. Es llegeix l'evangeli de Mateu i els pares o els padrins fan les seves ofrenes que el sacerdot posa sobre l'altar tot resant pels pares i padrins, dient cadascun dels seus noms. Acabat el cànon prega pels catecúmens, dient també els seus noms. S'acaba la missa després de combregar

tothom, menys els nens; i el sacerdot anuncia que tornin al següent escritini aquella mateixa setmana, dient: “El proper dissabte reunir-vos diligentment en l’església ...”.

El segon escritini es celebra el dia que es va dir; i tot es desenvolupa en el mateix ordre que el primer. De nou el sacerdot els hi anuncia quin dia de la setmana següent voldrà celebrar-lo, que és la quarta des de l’inici de la Quaresma.

Comença el tercer escritini quan el diaca diu en veu alta: “Que entrin els catecúmens”. Un acòlit crida els nens pel nom o per l’ordre d’inscripció, i que facin l’escrutini com en els dos dies anteriors, fins allà on diu: “Mantingueu-vos quiets i en silenci”. Abans de l’evangeli es llegeixen unes lectures (Is 55,2-7; Col 3,9 i Rm 10,18) amb dos responsoris. Es fa entrega dels quatre llibres dels evangelis col·locant-los en els quatre angles de l’altar. El sacerdot diu unes paraules i tot seguit el diaca llegeix Mt 1,1-21. I el sacerdot predica. Es fa de la mateixa manera amb els altres tres llibres dels evangelis, llegint els capítols Mc 1,1-8; Lc 1,1-17 i Jn 1,1-14 amb les corresponents prèdiques del sacerdot. Acabades les lectures dels evangelis es fa entrega del Símbol apostòlic: un acòlit sosté amb el seu braç esquerre a un dels nens, i el sacerdot li pregunta: “En quina llengua confessen a Nostre Senyor Jesucrist?” Contesten: “en grec” I es proclama la fe en la llengua que entenen. Es fa igual amb les nenes; i després el mateix però en llatí. S’acaba aquesta proclamació amb una admonició del sacerdot. A continuació es fa l’entrega de la Oració del Senyor, amb una introducció del sacerdot explicant cadascuna de les parts del Parenostre. Els pares i padrins surten amb els nens, els deixen en companyia, i entren de nou a l’església amb les ofrenes. Un cop acabada la missa combreguen tots excepte els nens, i el sacerdot anuncia el dia de la setmana per a la celebració del proper escritini. Aquesta propera setmana és la cinquena des de l’inici de la Quaresma.

I es celebra el quart escritini. Tot en el mateix ordre amb que es celebren els dos anteriors.

El cinquè escritini es fa semblantment que el quart. I s’anuncia als catecúmens que tornin pel sisè escritini la setmana següent, la última abans de la Pasqua.

El sisè escritini es fa de la mateixa manera que l’anterior. Així, doncs, s’haurà de procedir de manera que des del primer escritini, que comença la tercera setmana de Quaresma, fins el dissabte sant, vigília de la pasqua, tinguin lloc set escritinis, com els set dons de l’Esperit Sant, per tal que, mentres es va complint el nombre septenari, els hi sigui otorgada la gràcia septiforme de l’Esperit Sant. El sacerdot anunciarà que el dissabte sant, a les nou del matí, tornin a l’església, per a ser catequitzats, i repetiran el símbol i seran batejats i es completaran les set ofrenes per ells.

Aquest és l’ordre en el que seran catequitzats. Que és el setè escritini. Per ordre d’inscripció se situen els nens a la dreta i les nenes a l’esquerre. El sacerdot procedeix a l’exorcisme. Fa el senyal de la creu en el front de cadascun d’ells i recita una oració de rebuig a Satanàs. Acabat això, el sacerdot toca amb saliva de la seva boca el nas i les orelles de cadascun d’ells i els hi diu a cau d’orella: “*Effeta*, que significa: “Obre’t en olor de suavitat”. Acabat el ritu de l’*Effeta*, dona la volta a l’entorn dels nens,

imposant-los les mans al cap, mentre recita el *redditio*: el Símbol o Credo en veu alta. També fa el mateix amb les nenes. L'Arxidiaca els fa resar i agenollar, i finalment diuen *Amen*. De nou adverteix que es retirin els que encara són només catecúmens i que esperin el moment de la gràcia de Déu per a poder ser batejats.

Es passa seguidament al ritual de la Celebració de la nit Pasqual. Aquesta Celebració de la nit Pasqual consta de diverses parts: Benedicció del ciri i lectures, processó al baptisteri, benedicció de l'aigua, el Bateig, la Confirmació i finalment, la participació en l'Eucaristia.

2.4.16. *El baptisme a la diòcesi de Barcelona i el seu entorn, als segles XIII-XIV*⁶¹

La diòcesi de Barcelona és una comunitat de batejats. Tot i que s'admetia la convivència amb creients d'altres religions. El baptisme s'administrava als nens, fills de pares batejats. Era norma habitual pressuposada, encara que excepcionalment hi havia bateigs d'adults, com ara esclaus, no cristians, i d'altres. En el Sínode Barcelonès de 1241, en primer lloc es parla de nens, ja que al dictar la fórmula vàlida, hi afegim tot seguit: *semper nominando puerum vel puellam*, sense cap referència al baptisme d'adults. Explica el Sínode que del baptisme en depèn la salut dels infants. El patriarca Joan en el seu *Tractatus*, indica que el celebrant pronunciarà les paraules *puerum submergendo*, i en perill de mort preveu que en el part si *pueri caput appareat* se li administri el sagrament, si bé té en compte també l'adult per tal de fer ressaltar més l'efecte del sagrament en ordre al perdó de les faltes comeses amb anterioritat a la recepció del mateix. En la mentalitat senzilla hi ha una concomitància entre la salut espiritual i la corporal dels nens; per això es batejava als pocs dies de néixer.

Excepcionalment hi havia conversions de jueus i musulmans, sobretot d'aquests últims. Pere d'Albalat, amb els prelats provincials, en base a un cànon de l'any 1246, ordena als rectors que retinguin durant uns dies a qui d'ells es presenti per ser batejat, amb la finalitat que puguin conèixer *utrum in tenebris ambulent vel in luce*. Si eren perseverants en el seu propòsit, no se'ls hi havia de negar les aigües baptismals. L'autoritat civil cooperava en la mateixa direcció donant garanties als convertits: als benestants sobre la seguretat dels seus béns, i als humils sobre el possible canvi d'estat social. El convertit adoptava un nom a l'estil dels cristians barcelonins afegint-hi l'ús del mot "batejat", per exemple: Guillem batejat el 1311.

L'arquebisbe Pere, en el sínode de 1241 advertia en un avís que es tingués especial cura de la fórmula en el moment de batejar, per tal que no hi hagués el més mínim dubte sobre el contingut de la mateixa. Canviar o modificar la forma podia ser motiu d'invalidesa. Pere d'Albalat anteposa a la fórmula el nom del batejat.

En els casos urgents el cerimonial es podia reduir al mínim. Primerament s'havia d'assegurar l'ús de la fórmula canònica i després suplir a l'església la resta del ritual. Norma establerta en el sínode de 1241.

No hi ha cap mena de dubte sobre l'ús exclusiu de l'aigua com a única matèria vàlida per a l'administració del baptisme. En aquesta època tenia una gran acceptació el

⁶¹ Informació no textual extreta de: *Vivir en la edad...*, vol. I. n. 4.

baptisme per immersió, a base de submergir la persona a l'aigua, normalment tot el cos o bé només el cap. També es batejava per infusió a base de tirar aigua en el front o en el cap de la persona, i per aspersion tirant aigua sobre un grup de persones. El patriarca Joan en el *Tractatus* de 1330 adverteix que *verba debent proferri puerum submergendo, ita quod totum corpus immergi, vel saltim caput et facies*. Aquestes paraules les fa seves i obligatòries Ferrer d'Abella, per els sacerdots del bisbat. Excepcionalment es batejava per infusió, com preval avui en dia; però no hi ha dubte que en aquells segles era prioritària la immersió. Seguia en ús encara, a principis del segle XIV. Ho prova la capacitat i la fondària notable de les piles de batejar en ús en aquells temps. Aquest model perduraria fins a finals del segle XVI, en el que certament ja es practicava la infusió.

Els accidents sobrevinguts en submergir els nens va ser el motiu d'una constitució tarraconense de 1391, ordenant la fi de la immersió. Gudiol a *Nocions*, anota que fou llegida immediatament en el cor de la catedral de Vic, cosa que fa pensar que es tractava d'un cànon conciliar.

Tot i que en èpoques anteriors hi havia la polèmica sobre el nombre d'immersions: si havien de ser una o bé tres en pronunciar les paraules "del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant", -aquesta discussió va ser força apassionada en l'època visigòtica, amb addictees per un igual per a cada una de les posicions-, en l'època que ens ocupa no es parla tant del nombre d'immersions. Alexandre III recorda les tres immersions com normals, però a l'època, també es parla de les diferents maneres de batejar per immersió segons els costums de cada lloc. El concili de Toledo IV del 633 mana una sola immersió per tal d'evitar la possibilitat de cisma o confusió amb les doctrines arrianes. Aquest concili esmenta, per primera vegada, dos espais ben diferenciats per a la celebració d'aquest sacrament: la *fons* i el *vas*. Aquesta diferenciació queda justificada en el ritual que disposa que el sacrament sigui administrat en la *fons* (piscina baptismal) en el cas dels adults i en el *vas* (pila baptismal) en el cas dels infants. A la Barcelona dels segles XIII i XIV, superades les circumstàncies del Concili Toledà, i per influència de la litúrgia romana, s'hi introdueix la triple immersió, sense gaire apassionament, doncs el silenci sobre la qüestió fa pensar que era un tema menor.

Sobre el bateig individual i el col·lectiu sembla que no tenia cap predicament el col·lectiu, més propi d'adults catequitzats -cosa que no succeïa-, que no pas de nens acabats de néixer a qui era urgent batejar. Pere d'Albalat parla de bateig col·lectiu si queden nens per batejar, cosa força excepcional a l'època. Es batejava sobre la marxa. L'únic requisit era fer servir aigua beneïda les vigílies de Pasqua i Pentecosta. Totes aquestes normes eren reflex del desig de les autoritats eclesiàstiques per mantenir l'ideal teològic-pastoral exposat des de la més remota antiguitat. Però, en paral·lel, hi havia el desig popular d'emmotllar-se a altres conveniències, d'ordre sanitari, devocional, familiar, o de gust particular. Un exemple: es considerava més apte Nadal i Pasqua que no Pasqua i Pentecosta. Era un desig que va ser arraconat.

Els padrins tenen parentiu espiritual amb els fillols, i per tant augmenten els ja força sovintejats llaços de sang, donada la poca població i molt tancada en l'espai. Si eren dos els padrins, el parentiu espiritual era extensiu als pares de cadascun dels dos, i per tant sis eren molts. Més endavant queda fixat el nombre de dos padrins que només agafin parentiu espiritual. També va ser tractat el nombre de regals que els padrins

feien als seus fillols. Va arribar a ser tant excessiu que s'imposaven multes als infractors del que estava disposat per norma del 31 d'octubre de 1324: *Qualsevol home o dona que porti un fillol o fillola a batejar no s'atreveixi en endavant a entregar al fiol ne a la fiola que farà ne encara a la comare diners ne neguna moneda d'or de d'argent ne negun altre serviy per aquella rahó, exceptat tant solament la capida e les caneles que la comare hi puxa haver o donar segons és acostumat*. La multa podia ser de cinc-cents sous, o bé cent dies en el castell. Un dels objectes acostumats a regalar eren les capes.

L'adscripció a la societat per mitjà de la contrasenya que era el baptisme, donava pas a diferents modes de la seva manifestació adequats a moments diferents de la vida de cada individu. El mode subsegüent al baptisme era la confirmació. Ens hauríem de preguntar, però, si la gent s'hi emmotllava per rutina o bé creia fermament en la ratificació de persones adultes d'allò que havien rebut en néixer. Sembla que la gran massa de la població creia en el baptisme com a porta dels altres sacraments i de pertinença a l'Església, i, per consegüent, de salvació. I ja en tenien prou. Donaven tanta importància al baptisme que, per temor a no actuar correctament en aquest camp, exigien una total disponibilitat per part dels ministres; disponibilitat que es traduïa en horaris i elements indispensables per a la cerimònia d'una manera total. Malgrat tot, molts nens morien sense ser batejats a temps.

És interessant fer constar que, en aquella època, l'administració del baptisme i dels altres sacraments, era de disposició gratuïta, en paral·lel a la gratuïtat del sacerdoci rebut pel ministre celebrant. Superada la simonia i per tal d'obviar friccions entre clergat i poble. A la pràctica, però, el costum admetia pagar per poder rebre el sacrament, fins el punt que hi haurà una tassa denominada *canonica porcio*. Els clergues infractors de la prohibició de cobrar establerta pel sínode de 1244, podien ser castigats amb una multa que havien de donar als pobres, (sínode de 1291) i, més endavant, havia de ser invertida en ornaments (sínode de 1339).

El tractat sinodal de 1241 disposà que l'aigua baptismal havia de ser canviada cada vuit dies. S'havia de guardar en la pila baptismal tancada amb una tapa amb pany i clau. Una disposició del tot irrealitzable la de ser canviada cada vuit dies, però que denota l'interès pel sentit i la reverència a tot el que era sagrat. Igual norma era aplicable a l'oli, el crisma i l'eucaristia. En el sínode de París de l'any 1200 s'estableix que hi ha d'haver tres ampolles, una per a cada oli. La Tarraconense va ser molt curosa d'aquestes normes. Rebutja els materials que fàcilment es poden trencar, com el vidre o el cristall, i mana que siguin d'argent, estany o metall decorós. Han de ser sempre nets, i els olis vells han de ser cremats o llançats al desguàs especial del baptisteri, amb l'aigua que es fes servir per a la seva neteja. Cada rector, el dia de Dijous Sant, enviava algun clergue revestit de sobrepellís a buscar els olis i el crisma. En el cas de no actuar correctament, eren sancionats amb una multa, doncs donaven mal exemple al poble fidel al faltar la deguda reverència a les coses sagrades.

Les *capides* o *albes* també havien de participar del caràcter sagrat de tots els altres materials destinats al culte. Però aquest intent va ser impossible d'aplicar. Herència d'una antiquíssima tradició -en la primitiva Roma cristiana-, els catecúmens que eren batejats en la nit de Pasqua se'ls imposava un vestit blanc, que es treien transcorreguts vuit dies, el diumenge denominat expressament *Dominica in albis (deponendis)*. Per

això, en l'àmbit diocesà barcelonès, aquest vestit va rebre el nom de *alba* o, per tractar-se d'una peça de roba infantil, el seu diminutiu *albula*, i el de *capita* -diminutiu de *cappa*-, o, en el llenguatge romanç *les capides*, en al·lusió a la transformació que amb el temps havia sofert aquesta vestidura. Aquesta última locució era la preferida i que feia servir el poble, com així ho testimonia un cànon sinodal de 1318, a l'estatuir sobre les albes, vulgarment denominades *capide*. El seu ús perdurà durant molts anys. Ponç de Gualba insisteix en el caràcter sagrat de les *capides* força vegades, cosa que demostra que la qüestió no anava bé. Disposa una *capide* per a cada nen. La conseqüència és que aquestes es van acumular de tal manera que per reduir el seu nombre, llogaven les que tenien en excedent, inclús destinar-les a usos profans. Potser també hi havia un interès per fer diners. El poble a vegades pagaven lloguer per la *capide*, inclús les compraven. Més que res perquè no volien que el seu destinatari fos un qualsevol, ni tan sols algun clergue, o que algun d'ells se'n beneficiés per la venda.

En els segles XIII i XIV es practicava la separació per sexes a l'interior dels temples i en els actes litúrgics. Hi ha constància que aquest costum seguia vigent a Barcelona en el segle XVI. Inclús el Ritual de 1564 -que reproduïx en gran part els textos elaborats a la segona meitat del segle XVI en temps del concili de Trento, deutor a l'ensem de la normativa medieval, en relació al baptisme-, en el suposat que els nens a batejar fossin molts, ordena que: *si vero sint plures baptizandi sive masculi, sive feminae in catechismo masculi statuuntur ad dexteram, feminae vero ad sinistram* i sobre el baptisme d'adults, indica: *et si sint plures, mares et feminae, illi ad dexteram Sacerdotis, hae vero ad sinistram statuuntur.* (*Rituale*, p. 27 i 36). L'any 1569 el ritual relatiu al baptisme diu que en l'edat de la discreció, arribats tots al portal de l'església, el sacerdot *fara posar lo padri a la ma dreta, y la padrina a la esquerra*, respecte al batejant que estava agenollat i un ciri encès a la seva mà dreta. Aquestes disposicions es recolzaven en arguments bíblics, com l'episodi de l'arca de Noè o el rapte de noies, a més de considerar-ho una resposta a l'origen del pecat original.

És important observar que en la majoria de documentació consultada, quan es parla de l'ornamentació de les esglésies, dels altars laterals, dels ornaments litúrgics, dels vasos sagrats o del mobiliari litúrgic, rarament es mencionen els baptisteris amb els seus utensilis, ornaments cultuals, mobiliari, vasos sagrats, etc. Tot i que s'han pogut treure referències al baptisme que són el fons documental d'aquest treball, sembla ser que, de sempre, els baptisteris i les piles baptismals no han tingut la predicació que han tingut altres instruments litúrgics, mobles i immobles. No consta que els baptisteris hagin estat motiu de drets beneficials, o qualsevol altre dels que eren freqüents en la societat feudal.

Menció especial mereix la qüestió de la conversió dels jueus i musulmans de la ciutat de Barcelona. El rei Pere II s'oposà a que els jueus fossin batejats per força. Però va dictar providències per fer més atractiva la conversió, interessant i tranquil·la. Jaume I a les Corts de Tarragona de 1234 i a les de 1263, va concedir als jueus i musulmans que es bategessin, permís per retenir tots els béns adquirits amb anterioritat al baptisme, encara que, especificava Jaume II a les Corts de Barcelona de 1300, fossin guanys d'usures o lucre indeguts i els concedia, a més, poder deixar-los en herència. Aquests monarques volien tallar de soca-rel la tendència popular a motejar i censurar els jueus i musulmans batejats, anomenant-los despectivament *renegat vel cornalis vel*

consimile verbum, renegat tresalit, retallats o tornadís, fent així impracticable la conversió. Pere II a les Corts de Barcelona de 1283 va dictar una norma molt beneficiosa pel jueu o musulmà que es convertís, ja que pel baptisme adquiria la llibertat, i només havia de pagar l'import de la redempció legal. Les violències exercides pels cristians contra els jueus provocaven conversions massives d'aquests, tot i que en molts casos es mantenien secretament fidels a les seves antigues creences.

2.4.17. *Diversos paradigmes de la iniciació cristiana*

La interpretació més antiga concep el baptisme com un acte d'entrega: de *pertinença en Crist*. Ho trobem explícitament a: 1Co 1,12-13; Ga 3,27. La salvació que ens dona el baptisme significa *canvi de domini* (Col 1,13; 1Co 7,22; Ef 6,6).

Pau a 1Cor 10,1-13, troba en la comunitat hel·lenista de Corint una *concepció sacramentalista* del baptisme, que en part va assumir i en part va corregir.

Pren força la idea de *nou naixement* i de filiació divina. Jn 3,3.5-7; 1Pe 1,3-23.

Apreciem diferents formes d'associar el baptisme amb la *comunicació de l'Esperit Sant*, que es presenta en el NT com una característica principal del baptisme cristià (Ac 2,14-41). I la idea de que el baptisme ens *incorpora a la comunitat de salvació* (Ac 2,41). També apareix amb cert relleu la idea de procés de *purificació* per la *metanoia*, que desemboca en el perdó dels pecats (Ac 2,38; 22,16; 1 Cor 6,11; Ef 5,26).

2.4.18. *Figures bíbliques del baptisme*

Troblem figures bíbliques del baptisme en el NT. A 1Co 10,1-6 el pas del mar Roig i l'aigua de la roca de Horeb. La circumcisió a Rm 4,11; i Gal 6,14.15. El diluvi el trobem a 1Pe 3,18.21.

També trobem les figures del baptisme en el cicle de la creació: les aigües primordials, principi del cosmos, aigües vivificants, i principi de vida i fecunditat: tot en virtut de l'Esperit; la creació de l'univers, del primer home, del paradís.

El diluvi, *baptisme del món*, segons Tertulià, també és una figura baptismal: el baptisme com judici de condemna i salvació. I l'arca de Noè que és l'Església i el colom que és l'Esperit Sant.

Hi trobem la circumcisió com a purificació, incorporació al veritable Israel, que és el segell de l'aliança amb Déu.

També el pas del mar Roig que és un baptisme a una nova vida a través del pas per l'aigua.

Les aigües de Mara que es tornen dolces en virtut de la Creu; l'aigua que sorgeix de la roca de Horeb, aigües que apaguen la set del poble; aigua igual a Esperit Sant.

El pas del Jordà, frontera entre el desert i la terra promesa, que és el pas a l'Església; el Regne dels Cels, com a dimensió escatològica del baptisme.

L'assumpció d'Elies al cel: el *carro de foc* és el baptisme com a il·luminació. Sanejament de les aigües de Jericó, de l'esterilitat a la fecunditat.

El baptisme de Jesús, la curació del paralític de Betesda i del cec de naixement, el lavatori dels peus, l'aigua i la sang del costat de Crist en la creu.

Efectivament, són moltes les figures baptismals que observem en els llibres bíblics.

2.4.19. *El simbolisme i la tipologia, i els seus efectes*

El sagrament instituït per Nostre Senyor Jesucrist purifica de totes les culpes - especialment de la culpa original- a aquell que el rep, si abans no havia estat batejat, i, per mediació de la gràcia santificant que rep, esdevé membre de l'Església fundada per Jesucrist. És administrat tot tirant aigua al cap de la criatura batejada i dient aquestes paraules: *Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. És essencial l'anomenar a l'acte de batejar el qui es bateja i les tres divines persones. Això rep el nom de *Forma del* baptisme. Els ritus orientals en administrar el baptisme, tenen una altra forma igual en el seu contingut a la del ritu llatí: "Sigui batejat el servent de Déu N. En nom del Pare, etc." Per la validesa del baptisme tota aigua natural és bona; per la lícita administració, fora el cas de necessitat, cal fer ús d'aigua baptismal, beneïda pel Dissabte Sant o pel Dissabte de Cinquagesma. El baptisme es pot administrar per submersió, per immersió, per infusió i per aspersion. Pot rebre el baptisme qualsevol home no batejat que està *in statu vitae*, per tant cap mort, sí, emperò, un nonat. El ministre ordinari era en el seu origen el bisbe; amb la propagació del cristianisme també els preveres obtingueren el dret de batejar. Des del segle XI són els preveres els ministres ordinaris del sagrament. El diaca solament pot batejar amb solemnitat i amb comanda del bisbe o del prevere. En cas de necessitat pot batejar qualsevol home o dona, fins i tot un que no sigui cristià, amb tal que usi bé la matèria i la forma i posi la intenció de l'Església en administrar aquest sagrament per prescripció de Crist. El baptisme és absolutament indispensable per aconseguir la vida eterna, però pot ésser substituït, en cas de no poder-se administrar, pel baptisme de foc (*flaminis*) i pel baptisme de sang (*sanguinis*).

Als segles XIII i XIV s'accedia a l'Església a través de la celebració del baptisme, des de la més tendra infància, al poc temps després de néixer, amb l'ajuda dels ministres, el normal o rector de la parròquia, i l'excepcional o de pares, familiars i qualsevol persona, creient o no, que actués amb la mateixa intenció que l'Església, en els casos urgents. El temor d'invalidesa frenava la intervenció del ministre extraordinari. L'ordinari, per tant, devia estar disponible sempre davant d'una demanda angoixada i patètica per a evitar la mort de nens sense batejar. Als demés, o ministres extraordinaris, es demanava repetidament coneixement de les paraules i de l'aigua a utilitzar al batejar per tal d'assegurar la seva validesa. Després se suplien les cerimònies no realitzades. La manera usual de batejar era per immersió triple; ni que fos parcial del cap. S'indicava que el baptisme produïa la remissió de la pena original i que el nombre de padrins quedava limitat a tres com a màxim, en ordre a evitar la proliferació del parentiu espiritual i les seves conseqüències. El municipi ciutadà per la seva part estava preocupat per moderar l'auge de fer regals als padrins als seus fillols.

El baptisme es pot executar de diferents maneres: 1. Per completa immersió de qui el rep. 2. Per immersió parcial. 3. Per infusió de l'aigua. 4. Per aspersion amb l'aigua; però en aquest darrer cas ha d'ésser tan abundant que es pugui dir que és una veritable ablució, de tal manera que l'aigua sigui escampada. Antigament, les dues primeres

maneres eren les habituals; la infusió de l'aigua, regularment, sols es feia servir amb els malalts, que no convenia que fossin submergits ni immergits; en aquest cas el malalt es posava damunt la pila baptismal i se li tirava l'aigua damunt. El baptisme per immersió completa va ésser practicat, en el ritu llatí, fins al segle XIII; llavors va anar-se fent més freqüent el baptisme just per infusió, perquè aquest no oferia tantes dificultats ni tant perill per a la salut. No obstant, tan profundament havia arrelat el baptisme per immersió, que durà fins el segle XVII, en que fou bandejat del tot per la infusió. Aquest últim és l'usat habitualment avui en dia en el ritu llatí, exceptuant el ritu ambrosià, que conserva la immersió. En les comunitats de l'orient, -Grècia, Armènia, etc.-, regeix el baptisme de tres immersions, i tan sols entre els siríacs regeix el de tres infusions d'aigua.

La infusió de l'aigua es fa, com abans la immersió, tres vegades successives, i en forma de creu, com expressament prescriuen els rituals: la primera amb les paraules: En nom del Pare, la segona: I del Fill, i la tercera: I de l'Esperit Sant. No obstant, per a la validesa del sagrament no és indispensable la triple infusió, ni tampoc que la infusió sigui en forma de creu: n'hi ha prou amb una senzilla i sola infusió.

Per la validesa de l'administració del sagrament del baptisme és necessari i suficient l'aigua natural, com de font, de pou, de pluja, de rosada... però, fora en cas de necessitat, o sigui en l'administració solemne del baptisme, cal usar l'aigua baptismal.

L'aigua baptismal es diferencia de l'aigua beneïda ordinària: primerament en que la seva benedicció és molt més solemne i molt més rica amb oracions i cerimònies de sentit profund, que la de l'aigua beneïda; segonament, la benedicció de l'aigua baptismal es fa exclusivament per aquest fi especial, i aquest és el motiu perquè en les oracions i per medi de les cerimònies constantment es fa al·lusió a aquest fi determinat; en tercer lloc, en substitució de la sal beneïda, es barregen amb l'aigua baptismal l'oli dels catecúmens i el crisma consagrats pel bisbe el dijous sant; darrerament, l'aigua baptismal, a no ser en casos excepcionals, només és beneïda el Dissabte Sant i el Dissabte de Pentecosta.

El motiu perquè l'aigua baptismal no és beneïda en qualsevol temps, sinó tan sols en els dos dies esmentats, és que antigament en l'any eclesiàstic eren els dos únics dies indicats per administrar ordinàriament el baptisme. En aquests dies eren batejats no solament els adults que havien estat admesos al baptisme, sinó també els nens nats durant aquell any. Eren exceptuats tan sols els malalts amb perill de mort, que eren batejats en qualsevol dia de l'any. El motiu d'assenyalar només dos dies per administrar el baptisme, era per donar temps a que es preparassin els qui l'havien de rebre; fins i tot als malalts no es dispensaven del tot de preparar-se, si bé ordinàriament no els exigien més que un mínim de preparació. En el transcurs de la primera etapa medieval començà a decaure l'observança estricta de no batejar més que dos dies l'any, però el Dissabte Sant i el Dissabte de Pentecosta continuaren sent dies principalment destinats a batejar, per quant, igual que abans, en aquests dies tenia lloc la solemne benedicció de l'aigua baptismal. Més tard, aquests dos dies perderen completament el seu caràcter originari. Llavors es va prescriure que els infants fossin duts a rebre el baptisme el més aviat possible després del naixement. Solament es continuà celebrant els mateixos dies baptismals de l'antigor la benedicció

de l'aigua baptismal, com única supervivència i memòria de l'ús primitiu; doncs aquesta benedicció estava íntimament unida amb la litúrgia d'aquells dies.

L'aigua per batejar és l'aigua beneïda especialment per administrar el sagrament del Baptisme. Tertulià i Sant Cebrià ja parlen de l'aigua de batejar; un formulari per a preparar-la ja és conegut al segle IV. Des de temps immemorial el temps apte per beneir-la és el Dissabte Sant i el Dissabte de Cinquagesma, dates en els quals s'administrava el baptisme. La seva benedicció segueix la lectura de les profecies del Dissabte Sant i de Cinquagesma; va precedida d'un *tractus* seguit d'oració, d'altra oració de benedicció revestida de la forma d'un prefaci, durant el qual el sacerdot divideix l'aigua amb la mà, en forma de creu, la toca i fa creus damunt del mateix, la tira cap a les quatre direccions, li tira l'alè tres vegades, altres tantes hi fica el ciri pasqual cada vegada més endins fent la figura de ψ ; hi barreja l'oli dels catecúmens i el crisma i després els hi infon tots dos a la vegada. S'acaba amb el cant de les lletanies de tots els sants. El formulari actual d'aquesta benedicció ja apareix idènticament en el *Gelasianum* i en el *Gregorianum*; per tant, ha estat usat des de molt antic; res emperò s'hi troba de la barreja dels sants olis amb l'aigua de batejar; costum que al segle IX devia penetrar del ritu gal·licà en el ritu romà. Les cerimònies que acompanyen el solemne prefaci de benedicció compareixen en el *Gelasianum* i en el *Gregorianum* en els seus començaments. La rica elaboració que ens ofereixen avui la tenen de la darrerria de l'edat mitja. Pel cas d'haver de beneir aigua baptismal durant l'any, el ritual romà té un formulari més reduït. Ja se'n troben en els rituals de la fi de l'edat mitja.

La benedicció de l'aigua baptismal constitueix un element de la celebració de la vigília de Pasqua i de Pentecostès. Primitivament se celebrava a primera hora de la tarda; durant l'edat mitja es començà a celebrar, el mateix que les altres vigílies, poc després de migdia, fins que al final d'aquesta època fou celebrada a la part del matí, el mateix que totes les demés festivitats.

La benedicció de l'aigua baptismal data dels temps més primitius de l'Església, doncs en el segon i tercer segle se'n fa menció, si bé la seva forma no era la mateixa que la d'ara. No obstant, la forma actual és d'una antiguitat respectable, ja que tot el que és principal, es troba, literalment, en el Missal anomenat del papa Gelasi (+496), el qual data, almenys, del segle VI. Llegint les oracions de la benedicció de l'aigua baptismal, s'observarà fàcilment, en certs passatges, que hi hagué un temps en que aquesta benedicció anava unida amb l'administració solemne del baptisme i que en el mateix temps constituïa aquest, el seu primer acte. La benedicció de l'aigua ja es pot comprovar a l'orient al segle IV; i a l'occident al segle V era practicada. Els formularis més antics que coneixem per la seva preparació es troben en l'*Euchologion* del bisbe Serapion de Thmuis (+362); a l'occident en el tercer llibre del *Gelasianum*. L'apèndix al *Gregorianum* fet d'Alcuí ja conté el formulari que ens serveix avui per beneir l'aigua; per tant ja era conegut al segle VIII. Solament en l'edat mitja és conegut en els llibres litúrgics amb el nom de *benedictio minor salis et aquae*, per tal de distingir-lo d'una *benedictio maior salis et aquae*, coneguda en molts llocs d'Alemanya fins al segle XVIII, i que era una benedicció que troben en els seus inicis ja en el segle VIII, la qual començava amb el cant de les lletanies de tots els sants, anava caracteritzada d'un prefaci i de l'alenar al seu damunt. El ritu romà mai va conèixer aquesta *benedictio maior*.

La benedicció de les fonts per l'Epifania és la benedicció de l'aigua, acostumada a celebrar en tots els ritus orientals, des del segle IV, el dia de l'Epifania. Sembla que deriva d'una benedicció del riu Jordà que tenia lloc a Jerusalem el dia de l'Epifania, la qual ha de ser una recordança del baptisme de Jesús en el Jordà. A l'occident, en l'edat mitja, era coneguda solament allà on s'havia deixat sentir la influència grega, com en la Itàlia meridional; del segle XVI en avant es generalitza en molts llocs. En el ritu grec, quan es beneeix l'aigua en aquesta diada, s'hi fa una creu amb la mà. La cerimònia que ha de representar sensiblement el baptisme de Crist, que es va conservar a l'occident fins a l'any 1890, ha desaparegut en virtut d'un nou formulari prescrit de la Congregació de Ritus que en prescindeix completament. En la benedicció de les fonts baptismals s'hi practica, des d'antic, la cerimònia d'alenar; com també en el baptisme dels adults, en la consagració del sant crisma i del sant oli dels catecúmens. Consisteix en alenar sobre la persona o cosa consagrada, símbol de la santificació per virtut de l'Esperit Sant. Aquesta insuflació (*insuflatio*) sobre l'adult que és batejat, es fa quan es diuen les paraules: *Accipe spiritum bonum per istam insuflationem et Dei benedictionem. Pax tibi*. Ja compareix en el segle XII; a la fi de l'edat mitja encara estava poc en ús. Parlem també de la *Exsufflatio*, que és el ritu del Baptisme, o exorcisme consistent en alenar tres vegades l'infant que es vol batejar, dient: *Exi ab eo, immunde spiritus, et da locum Spiritui Sancto Paraclito*: i si és adult el que es bateja: *Accipe Spiritum bonum per istam insafflationem et Dei benedictionem*. El *Pax tibi* segueix la insuflació donada en forma de creu. La cerimònia de l'*exsufflatio* ja és citada en el *Gelasianum* en parlar del ritu del baptisme dels malalts; la seva popularitat, emperò, la va aconseguir a la segona meitat de l'edat mitja.

En la cerimònia d'administrar el baptisme, des d'antic, hi ha uns ritus que tenen la seva importància pel simbolisme que representen. Fem les següents mencions.

Imposició de les mans en els ritus del baptisme. Cerimònia constatada cap a l'any 300 en un cànon del sínode l'Elvira, que es practicava en l'admissió al catecumenat. En l'ordre dels escrutinis romans es repetia en cada escrutini. Avui compareix solament en la cerimònia del començament de la primera part de l'administració del baptisme; en el baptisme d'un adult compareix també en el començament de la segona part. En un i altre significa la destrucció del poder del dimoni i la presa de possessió de Crist i de l'Església en el catecumen. També és destacable la *Interrogatio de fide*. Són les preguntes que en tots els ritus del baptisme es dirigeixen al batejat o als padrins sobre la creença en la Santíssima Trinitat, la redempció obrada per Jesucrist, la santa Església cristiana, la comunió dels sants, la remissió dels pecats i la vida perdurable. La contesta afirmativa és expressió de l'ofrena d'entrega que es fa a Jesucrist, verdadera llum; és l'entrada al servei de Crist, per això en grec s'anomena *syntagé*, contracte. En els ritus orientals el batejat està de cara a l'orient, símbol de Crist que és la verdadera llum sobrenatural. Antigament en fer les promeses del baptisme el neòfit es col·locava en direcció cap a llevant: disposició en fer les promeses del baptisme observada del segle IV fins ara a l'orient i comprovable a l'occident en els primers temps del cristianisme. La direcció cap a llevant en fer les promeses correspon a la direcció cap a ponent en fer l'abjuració. L'orient representava la terra de la llum, Crist, la verdadera llum, el sol de justícia i el paradís novament obert al batejat per medi del baptisme; l'occident, en canvi, representava la regió de les tenebres, de la nit, el dimoni i el seu regne del pecat. Hi ha també el *lavatori dels peus en el ritu del baptisme*: cerimònia dels primers

temps del cristianisme coneguda a la península ibèrica, nord de l'Àfrica, i Milà, que encara era vivent en el segle VIII a la Gàl·lia; exhortació als neòfits a la pràctica de la caritat fraterna vers els hostes i estrangers la qual exhortació venia després de l'oració que el ritu gal·licà manava de dir al neòfit.

l'Ungiment amb l'oli dels catecúmens. Cerimònia del baptisme que segueix l'abjuració que fa el batejat de nou, consistent a ungir-li amb oli dels catecúmens el pit i la creuera de les espatlles. La tenen tots els ritus del baptisme amb petites variants. Les *Recognitiones* les segle III ja els citen el l'orient; Sant Ciril de Jerusalem el cita en el segle IV; el *Pseudo-Ambrosius* ja el certifica per l'occident al segle V. Sembla que al segle VII encara no s'havia connaturalitzat amb el ritu romà al qual hi va entrar del ritu gal·licà i en aquest s'introduí per vies de l'orient.

Imposició del vestit del baptisme (Alba). La túnica blanca amb la qual eren vestits els neòfits després de rebre el sagrament del baptisme i que havien de portar tota la setmana després de Pasqua fins el dissabte inclòs, almenys en assistir als actes del culte. Es diu *alba* per motiu del seu color. El costum de posar un vestit blanc als neòfits, després de rebre el baptisme, és conegut en tots els ritus. A l'occident, a les darreries de l'edat mitja, la túnica es va substituir per una capa amb caputxó o amb una gorreta de tela blanca dita mitra. El ritu romà del baptisme dels infants ha substituït aquest vestit blanc per un vel blanc de tela que el sacerdot els posa al cap; en canvi, en el baptisme dels adults s'ha conservat fins avui. La cerimònia de la imposició d'aquest vel significa la puresa i la santedat sobrenaturals, conferits al batejat pel baptisme, la qual cerimònia va acompanyada de les paraules del sacerdot de conservar-lo immaculat fins a presentar-se davant del tribunal de Crist, a l'hora de la mort.

Unes definicions bàsiques des dels primers temps del cristianisme, que fan referència al baptisme, són les següents:

Baptisme d'aspersió. El sagrament del baptisme administrat per medi de l'aspersió de l'aigua de les fonts baptismals. Solament s'acostumava quan s'havia de batejar una gran multitud. Per tal que sigui vàlid aquest baptisme, es fa necessària una aspersió tan intensa que es pugui parlar d'una ablució; per tant no és suficient que el que ha d'ésser batejat sigui tocat per una que altra gota d'aigua.

Baptisme de foc. (baptismus flaminis) És un acte d'amor perfecte unit amb el *votum sacramenti* i el desig del baptisme que no precisa ésser expressat, perquè ja va comprès en aquell acte. És un suplement del baptisme d'aigua quan és impossible rebre'l; aconsegueix la gràcia santificant, però no imprimeix en l'ànima el caràcter sacramental ni relleva l'obligació de rebre el baptisme d'aigua quan es presenti l'avinentesa.

Baptisme d'immersió. Classe de baptisme que consistia en submergir en part al batejat en l'aigua i en part se li tirava al damunt. Aquest costum s'introduí en el baptisme dels adults per no ésser la pila baptismal suficient per a immerngir-los, cosa que no oferia cap dificultat per al baptisme dels infants.

Baptisme de submersió. Baptisme que consisteix en submergir a l'aigua el batejat. Era una forma usual a l'occident, com a l'orient, fins a les darreries de l'edat mitja. El baptisme d'infusió el va arraconar d'occident; en canvi a Milà i a l'orient encara s'usa.

Baptisme dels infants. (*baptismus parvulorum, paedobaptismus*). Es el baptisme dels infants que encara no han arribat a l'ús de raó. La seva necessitat i la seva justificació no estan expressats taxativament en la Sagrada Escriptura, però sí assegurats certament per la tradició. Ja es pot comprovar als segles II i III com a general; per això el Concili tridentí el prengué sota la seva protecció considerant-lo com a justificat i necessari, amenaçant amb excomunió els qui neguin la seva necessitat.

Pascha annotinum. El dia que feia l'any de la celebració de la Pasqua de l'any passat. Era originàriament una festa aniversari d'acció de gràcies per part d'aquells que havien estat batejats; la seva pràctica es va anar perdent a mida que cessà la Pasqua d'ésser el termini oficial per a rebre el baptisme. Segons el *Micrologus* en el segle XI aquesta Pasqua ja es celebrava poc; es conservà, emperò, fins molt endins de l'edat mitja a Alemanya i a França, sobretot en aquelles regions on l'any civil començava per Pasqua. Aquí havia devingut una festa d'acció de gràcies per les mercès rebudes del Senyor l'anyada anterior. Si s'esqueia en temps de quaresma no es celebrava.

Batejar amb aigua, batejar amb Esperit. Es bateja en nom de Jesús, que és el bateig en l'Esperit, en oposició al bateig de Joan, que és el bateig amb aigua. Ho veiem a: Mc 1,8; cf. Hch 11,16; Jn 1,33; Hch 1,5. En tots aquests llocs s'hi afirma una oposició dialèctica entre el baptisme de Joan i el baptisme de Jesús. Tant *batejar en el nom de Crist*, com *batejar en l'Esperit*, és una manera nova de marcar diferències entre ambdós bateigs: el de Jesús confereix l'Esperit Sant, el de Joan no. Aquesta contraposició seria expressió de que tot bateig real amb aigua, inclòs el baptisme cristià, seria un simple ritus, obra de l'home. En canvi, el baptisme en l'Esperit, sense cap ritus extern, seria pura comunicació de l'Esperit, obra únicament de Déu, que renova l'home i el salva. De totes maneres, la comunitat cristiana primitiva va entendre el *baptisme en l'Esperit* com un baptisme real amb aigua, que porta aparellat el do de l'Esperit, i ho identificà amb el baptisme cristià. Per tant, el binomi *aigua-Esperit, bateig d'aigua-bateig d'Esperit*, no s'ha d'entendre primordialment com una oposició, sinó com una semblança: per a una ment bíblica, l'aigua és el símbol de l'Esperit. Ho veiem a: Gn 1,2; Ez 36,25-26; Is 44,3-4; Jn 7,37-39.

El baptisme dels nens. *Baptismus parvulorum.* Hi ha una controvèrsia en això: hi ha expressions que semblen afirmacions implícites: cf. 1Co 1,16; Ac 11,14; 16,15-31-33; 18,8; Col 2,11-13; 1Co 7,14; Mc 16,16; Jn 3,5; Mc 10,13-16; Ac 8,36; 10,47; 11,17. Però els adversaris troben molt fràgils aquests testimonis, i en els fets dels Apòstols, els batejats són sempre adults.

Baptismus clinicorum. És l'abús en la recepció del sant baptisme, retardada fins a la mort i administrat en el mateix llit de la mort.

2.4.20. Les dimensions històrico-salvífiques del sacrament del baptisme

Sant Pau va interpretar el ritu baptismal com una representació sacramental (*homoiôma*) de la mort i resurrecció de Crist: ritualment reproduïm els passos que van portar a Crist de la mort-sepultura a la resurrecció. Rm 6,2-6; Col 2,13-15; 1Cor 1,13. És

la unitat del misteri pasqual la que vol expressar el simbolisme doble de la immersió-emersió.

Aquesta interpretació paulina es va eclipsar durant el segle II, però ja en el segle III en van parlar alguns escriptors. Finalment, durant els segles IV i V se'n va fer un brillant ús d'aquest simbolisme.

Aquesta referència al ritu central de la Pasqua es va veure reforçada per certs detalls complementaris simbòlics: p. e., repetint-lo tres vegades en clara referència al Tridu pasqual, situant-lo en la Nit Pasqual, fent que el candidat travessi la piscina d'occident a orient, donant forma cruciforme a les piscines, posant tres graons per a davallar i remuntar...

Aquesta riquesa de símbols no és una simple representació teatral, sinó que en aquesta celebració simbòlica de l'Església es fa present el misteri salvador commemorat; concretament, "el baptisme commemora i *actualitza* el misteri pasqual".⁶² El baptisme és acció de Crist perquè ell és el protagonista de l'Esdeveniment pasqual. I aquest acció de Crist *és en l'Església*. És en el baptisme on l'Església mostra més clarament la seva maternitat, la seva funció mitjancera: dona a llum nous fills i els afegeix com a nous membres al seu Cos. Està previst que hi participi activament tota la comunitat local perquè es vegi que és ella el subjecte integral de tota la celebració, i que aquesta celebració aparegui com una veritable *celebració de l'església*.

Aquesta preocupació es va fer patent des dels orígens en el catecumenat antic: tota la comunitat es sentia fortament interessada i responsable de la preparació adequada dels nous membres. Aquesta progressiva entrada en els misteris de l'Església venien simbolitzats pels desplaçaments simbòlics, primer de l'exterior a l'interior del temple, i després per l'interior, fins arribar a l'altar. El ritu essencial del pas pel *sí matern* de la piscina baptismal marca el moment culminant d'aquest donar a llum de l'Església.

En el NT i en la tradició, baptisme i naixement de l'Església hi apareixen aparellats: el naixement de l'Església és atribuïble d'alguna manera al baptisme. Segons la primera epístola de Pere, el ritu baptismal és en propietat el principi de l'assemblea cristiana 1Pe 1,3-11.25; 3,18-22. Es diria que el NT valora més en el baptisme la seva funció d'estructurar l'Església que no pas la de ser el mitjà per a entrar en ella. Vegis també sant Pau: Ef 4,3-6; 5,25-27; 1Co 12,12.

El baptisme és el vincle sacramental d'unitat entre cristians. Ef 4,5 diu que en l'Església no hi ha més que un sol baptisme: unicitat. Aquest pensament va en contra de la pluralitat de baptismes que predicaven els heterodoxes: baptismes de foc, aigua i Esperit, segons alguns judeocristians; baptismes dels *pneumàtics*, els *psíquics* i els *hílics*, segons alguns gnòstics; doble baptisme: de l'aigua per als psíquics -imperfecte- i de l'Esperit pels pneumàtics -perfecte-, segons alguns altres.

Des d'un principi es va tenir plena consciència que el baptisme *és obra conjunta del Pare i del Fill i de l'Esperit Sant*. No és estrany que aquesta doctrina es convertís en un dels temes obligats de les catequesis dels segles IV i V.

⁶² Dada textual extreta de: *Ritual de la iniciació cristiana d'adults*, 6.

La fórmula trinitària que avui en dia totes les esglésies fan servir té uns orígens plens d'obscuritats. No queda clar si en els temps apostòlics hi havia la possibilitat de fer servir alternativament la fórmula cristològica: *en el nom de Crist*, o una fórmula trinitària inspirada en Mt 28, 19; o si una succeís l'altra, o bé, si a nivell de NT no es pot parlar encara de *fórmula* baptismal.

No hi ha cap indicació que el ministre pronunciés una fórmula mentre bategés. Al ritu sacramental hi acompanya únicament la confessió de fe del subjecte. Aquesta confessió de fe i el gest ritual de la immersió-emersió, són els dos únics elements constitutius del signe sacramental. En algunes Esglésies, a cada una de les tres preguntes sobre el símbol de la fe, respostes i immersions, el ministre va començar a afegir-hi una fórmula d'estructura trinitària en la que es feia referència explícita a l'acte de batejar.

I la fórmula trinitària es fa universal. Respon a tres preocupacions: assegurar una major fidelitat al manament del Senyor en la seva expressió evangèlica; explicitar la naturalesa de l'acte sacramental que s'està celebrant; proclamar la Trinitat com l'origen i la causa del baptisme. Desapareix la triple professió de fe que queda assegurada per una nova professió de fe en la fórmula trinitària, amb la diferència que la primera la pronuncia el neòfit, i la segona el ministre.

2.5. APORTACIONS CONCILIARS

Els primers concilis o sínodes coneguts daten de la meitat del segle II, a l'Àsia Menor, amb la finalitat d'aturar el progrés del montanisme. En un principi, les paraules concili i sínode significaven el mateix. Es van diferenciar amb el pas del temps; i, encara que concili és més aviat emprat per anomenar les assemblees generals dels pastors de l'Església, i la paraula sínode indica més aviat les assemblees provincials i diocesanes, s'accepta el seu ús indistint.

En el present treball inclourem tot el que fa referència al baptisme, tant de les assemblees generals o Concilis, com de les provincials i de les diocesanes, o sínodes. Sense distinció. Farem una separació, però, entre els concilis dels quatre primers segles per una banda, i els segles V al XIV per l'altra. I això ho farem tant a la península Ibèrica, com a la resta del cristianisme, que abraça Europa, Nord d'Àfrica i Àsia Menor i que per simplificar-ho, anomenarem Europa.

2.5.1. Concilis dels segles I al IV a la Península Ibèrica

Farem esment dels Concilis celebrats durant els quatre primers segles a la península, i la importància que van tenir en qüestions baptismals per a l'Església. I comentarem els canons que parlen d'aquest sacrament.

a) Referències, segons el contingut doctrinal

Encara que no forma part pròpiament de cap concili, ni tan sols del d'Elvira, és interessant esmentar el sermó de sant Pacià de Barcelona als *competentes* que en el segle IV es preparaven pel bateig, pel seu contingut doctrinal.⁶³ Es proposa explicar en

⁶³ Extracte de: PACIÀ, *De baptismo*, vol. I. 162-172, i vol. VI. 170.

què consisteix la gran felicitat de ser cristià. Explica que el bateig és naixement i innovació. Pel baptisme es neix a la vida eterna: *La vida del món la tenen igualment, i encara potser més llarga, els animals, les feres, les aus. En canvi és propi i exclusiu de l'home el que Crist li ha donat per mitjà de l'Esperit: la vida perpètua.* Per a arribar a néixer a la vida eterna fa falta, sobretot, la fe: *No s'insereix a l'Església el qui no creu, no l'engendra Crist si no rep el seu Esperit... Un cop desterrats els errors de la vida passada: servilisme als ídols, crueltat, fornicació, luxúria i altres vicis de la carn i de la sang, adoptem nous costums per l'Esperit en Crist: la fe, la puresa, la innocència, la castedat...* El resultat del nou comportament serà que el cristià *ja no morirà mai més, per més que s'hagi de desfer el seu cos; viurà en Crist.*

b) Referències, segons el contingut disciplinari

Concili d'Elvira,⁶⁴ prop de Granada. Regnat de Constantí. Any 300. (La data no es pot precisar, ja que alguns autors parlen dels anys 305/306, i d'altres inclús dels anys 323/324. El que sí és cert, és que va ser un dia 15 de maig.)⁶⁵ Segurament eren quaranta-tres els bisbes assistents. Almenys pels noms dels dinou bisbes dels que se'n té una autenticitat sobre la seva assistència, sabem que va ser un concili general de tota la península Ibèrica. Eren els mateixos anys que el Concili de Nicea. Amb referència al baptisme, disposa:

Cànon 1: «Si un adult batejat entra en un temple d'ídols per sacrificar als falsos déus, i ha comès també un crim capital, no pot ser rebut en la comunió fins a la fi de la seva vida.»

Els cànons 2, 3 i 4 parlen dels *Flamines*. La seva funció consistia, a les províncies de l'Imperi Romà, a oferir sacrificis als déus i preparar els jocs públics. Era hereditari, i com que comportava grans despeses, aquell que estava preparat per a ocupar-lo no se'n podia sostreure, inclús si era cristià. Ho diu el Codi de Justinià i l'escrit de sant Jeroni *De vita Hilarionis*. Per tant, conservaven els seus càrrecs familiars, fins i tot si eren catecúmens o batejats; però buscaven la manera de sostreure's als sacrificis, encara que no a preparar els jocs públics.

El sínode va decidir què fer d'aquests *Flamines* en els diversos casos que es podien presentar:

1-«Si ha estat batejat i s'avé a complir totes les seves funcions, pel fet de sacrificar als ídols, preparar els jocs dels gladiadors, i participar en homicidis i en actes d'immoralitat, la seva falta és triple, i per tant se'ls ha de refusar la comunió fins al final de la seva vida.»

2-«Si, estant batejats, però sense sacrificar als ídols, participen en els jocs, es pot, al final de la seva vida, administrar-los la comunió sempre que hagin fet una penitència convenient.»

⁶⁴ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. I. n. 31, 212-263.; GARCIA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia...*, vol. I, 104-106.

⁶⁵ Extret de: MANSI, *Consil. ampliss. coll. 1759*, vol. II. 58; VIVES, *Concilios visigóticos e hispano...*, vol. I.

3-«Si un *Flamines* és simplement catecumen, i si sense fer sacrificis compleix les seves funcions, després de tres anys de prova pot ser batejat.»

Cànon 24: «Aquells que van ser batejats en terres llunyanes, no poden ser promoguts al clergat fora de les seves províncies, ja que la seva vida és desconeguda. (Aquest cànon passa al *Corpus juridici canonici*.)»

Cànon 37: «Els energúmens, que són els qui posseeixen els mals esperits, poden ser batejats *in articulo mortis*, però no abans.»

Cànon 38: «Durant una travessia, o, en general, si l'església és lluny, un laic que no ha tacat el seu vestit baptismal, no ha hagut de fer penitència, i no és bígam, pot batejar un catecumen en l'agonia; el bisbe haurà d'imposar-li les mans al nou batejat, per confirmar-lo.»⁶⁶

Cànon 39: «Qui cau malalt en terra i pot demanar un bisbe prop d'ell, pot rebre, no només el baptisme sinó també la confirmació.»

Cànon 42: «Aquell que té bona reputació i vol ser cristià, haurà de ser catecumen durant dos anys, i després podrà ser batejat. Si cau malalt abans, i demana la gràcia del baptisme, se li pot concedir abans del termini dels dos anys.»

Cànon 45: «El catecumen, un cop acabat el seu catecumenat, encara que s'absenti de l'Església per temps indefinit, ha de ser admès al baptisme sempre que algun membre del clergat pugui testimoniar el seu comportament cristià.»

El cànon 48 estableix dues prohibicions relacionades amb el baptisme: la primera es refereix als neòfits que tenien el costum a Espanya, després del seu baptisme, de disposar una ofrena a la petxina que havia servit pel seu baptisme. S'ha de suprimir aquesta ofrena, anomenada més tard *dret d'estola*. La segona prohibició és sobre el costum a Espanya, com a Milà i a les Gàl·lies, de rentar els peus dels batejats quan sortien de l'aigua baptismal, per part del bisbe i dels clergues. Aquestes dues prohibicions que disposa aquest cànon número quaranta-vuit, van ser recollides en el *Corp. jur. canonici*.⁶⁷

Cànon 68: «Es retarda el baptisme fins a última hora a la catecúmena que concebi adulterinament i avorti.»

Cànon 73: «S'allarga el catecumenat per cinc anys als delators, i per tres als *Flamines*, suposada la renúncia a l'exercici del seu ministeri religiós.»

El cànon 77 diu que el baptisme administrat per un diaca ha d'ésser completat amb la benedicció del bisbe (o sia per la χειροτονία, o confirmació); i que aquell que ha estat batejat per un diaca mor abans de rebre la benedicció del bisbe, pot ser salvat en virtut de la fe que professa (rebuda pel baptisme).

⁶⁶ Dada textual de: MAYER, *Geschichte des Katechumenate...*

⁶⁷ Informació de: GARCÍA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia...*, vol. I. n. 42. 131.

Aquest Concili pressuposava que el ministre ordinari del baptisme era el bisbe, encara que admetia excepcions. Sant Pacià de Barcelona, testimonia que a finals del segle IV seguia sent-ho.⁶⁸ No era una idea acceptada per tots els bisbes hispans que no s'hauria de batejar de nou als arrians convertits al catolicisme. El papa Sirici diu:⁶⁹

«Al principi del teu escrit afirmes que molts batejats pels impius arrians demanen la fe catòlica i que alguns dels nostres germans els volen batejar de nou, la qual cosa no és lícita, perquè ho prohibeix l'Apòstol i s'hi oposen els cànons. Ho prohibeixen també els decrets generals enviats a les províncies pel meu predecessor de venerable memòria, Liberi, un cop abolit el Concili de Rímini.»

Mentre que en el Concili de Granada es parla només del baptisme i de la imposició de mans per part del bisbe, sant Pacià de Barcelona diu que el nou naixement en Crist no es realitza plenament *sinó per mitjà del sagrament del bany, del crisma i del bisbe, perquè pel bany es renten els pecats, pel crisma davalla l'Esperit Sant i ambdues coses s'aconsegueixen per la mà i la paraula del bisbe.*⁷⁰

2.5.2. Concilis dels segles I al IV a Europa

Tot seguit parlarem dels cànons que fan referència al baptisme i que van ser decretats en concilis europeus⁷¹. Encara que molts d'aquests concilis no eren generals, si que són un referent per tal de fer-nos la idea de la importància que es donava al sagrament del Baptisme.

a) Referències, segons el contingut doctrinal

L'autor anònim de *Prædestinatus* parla de tres concilis celebrats durant el segle II, però que, segons ell, són dubtosos.⁷² En el celebrat l'any 125 hi trobem la referència més antiga d'un concili sobre el baptisme. Efectivament: l'any 125 es va celebrar un sínode de tots els bisbes de Sicília, presidit per Eustaqui de Libybé i Théodore de Palerm. Aquest Sínode informa sobre la causa dels heracleònites. Aquests gnòstics deien en la seva doctrina que cap pecat no pot comprometre la salvació dels qui han estat batejats. El Sínode va enviar les actes al papa Alexandre per tal que decidís sobre aquest afer.⁷³

La sèrie de sínodes del segle III s'obre pel de Cartago, convocat per Agrippinus, bisbe.⁷⁴ Es reuní amb els bisbes de la Numídia i de l'Àfrica proconsular. Sant Cebrià parla d'aquest sínode en les seves cartes LXXI i LXXIII. Diu que tots els bisbes presents declaren nul el baptisme administrat pels herètics; aporta la seva pròpia opinió a aquesta qüestió i a tot el que passa en aquest Sínode.

⁶⁸ *Ibid.*, 276.

⁶⁹ Informació de: SIRICI, *Epist. al bisbe de Tarragona Himeri II*.

⁷⁰ Dada textual de: PACIÀ, *De baptismo*, vol. VI. n. 41. 170.

⁷¹ Veure més informació a: *Monumenta Germanie Historica: Concilia*, vol. II – III.

⁷² *Id. Id. a: HEFELE – LECLERCQ, Histoire...*, vol. I. n. 31. 151.

⁷³ *Id. Id. a: MANSI, Consil...* n. 43.

⁷⁴ *Id. Id. a: HEFELE – LECLERCQ, Histoire...*, vol. I. n. 31. 154-156.

Sembla que fou celebrat l'any 205 o el 212, segons els escrits de Tertul·lià a *De jejúnio*. I també ho certifica Hippolyte a *Philosophonema*, amb una petita variació: que fou celebrat entre els anys 218 i 222,⁷⁵ doncs explica que el costum de rebatejar, o sia, renovar el baptisme dels que havien estat batejats pels herètics, es va introduir pel bisbe de Roma, Calixte, a les esglésies en comunió amb ella.

Sant Agustí a *De baptismo contra donatistas* diu expressament que Agrippinus fou el primer a introduir el costum de rebatejar. Per tant sembla segur que el concili es va celebrar els anys 218/222, durant el papat de Calixte I. Això ho corrobora el fet que Tertul·lià fou el primer a escriure que declarava no vàlid el baptisme dels herètics. El seu llibre *De baptismo* pot haver influït en el Concili de Cartago.

Aquestes hipòtesis no es contradiuen amb el cànon apostòlic XLVII, que ordena als bisbes, sota pena de ser destituïts, de rebatejar els batejats pels herètics.

A l'adveniment del papa Fabià, es va celebrar un sínode a Iconiun, a l'Àsia Menor.⁷⁶ S'havia de pronunciar sobre la controvèrsia que va tenir lloc respecte el baptisme dels herètics.⁷⁷ Igual que el de Cartago, aquest sínode declara invàlid qualsevol baptisme conferit per un herètic.

Importants ressenyes sobre aquest sínode, les trobem en la carta que el bisbe Firmibilis de Cesarea de Capadòcia adreçà a sant Cebrià. Figura com la carta número setanta-cinc de la col·lecció de cartes de sant Cebrià, i diu:

«Alguns fidels han suscitat dubtes sobre la validesa del baptisme administrat pels herètics; i hem decidit, ja fa temps, en el Concili de Iconium amb els bisbes de la Galàcia, de Cilícia i d'altres províncies veïnes, que es mantindria contra els herètics l'antiga pràctica de no tenir en compte el bateig practicat per ells, i que així ho mantindrem.»

Al final de la carta, diu:

«Entre nosaltres, -de la mateixa manera que ningú no ha reconegut mai que una església no reconegui com a sant el bateig de la pròpia església-, alguns tenen dubtes sobre la validesa del baptisme dels qui admeten els nous profetes del montanisme, però els qui adoren el mateix Pare i el mateix Fill que nosaltres, reunits en gran nombre a Iconium, hem examinat a fons la qüestió, (*Diligentissime tractavimus*) i ens hem afermat en rebutjar qualsevol baptisme administrat fora de l'Església.»

Sínodes dels anys 255 i 256 sobre el baptisme dels herètics.⁷⁸ En els sínodes anteriors ja hem dit que es van declarar invàlids els baptismes administrats pels herètics. Aquest principi i la pràctica de l'Àsia Menor ocasionaren a finals de l'any 253, un conflicte

⁷⁵ Id. Id. a: DÖLLINGER, *Hippolytus und Kallistus*, 1853, 189, ss.

⁷⁶ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. n. 31. 159-160.

⁷⁷ Informació extreta de: TERTUL·LIÀ, *De jejúnio*, XIII, Vol. II. 1. Diu que a l'època van ser freqüents els sínodes a Grècia i a l'Àsia; MANSI, n. 43.

⁷⁸ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. n. 31. 172-191.

entre el papa sant Esteve i els bisbes de l'Àsia Menor, Heleni de Tars i Firmilià de Cesarea, recolzats per tots els bisbes de Cilícia, Capadòcia i de les províncies veïnes. Aquesta querella s'enverinà fins el punt que sant Esteve, escriu Dionís el Gran,⁷⁹ amenaçà aquests bisbes de l'excomunió, perquè repetien el baptisme conferit pels herètics. Dionís el Gran intervingué prop del papa i a favor dels bisbes de l'Àsia Menor, i la carta que li va escriure impedí que fossin exclosos de l'Església.

L'Església llatina d'Àfrica, i en particular sant Cebrià, també van tenir un paper en aquesta controvèrsia. Alguns bisbes africans deien que no era necessari rebatejar els qui abandonen les sectes herètiques per a entrar de nou a l'Església. Divuit bisbes de Numídia que pensaven diferent i rebatejaven els herètics i cismàtics, van demanar al sínode de Cartago de l'any 255, si s'havia de rebatejar en el moment que entraven de nou a l'Església els qui havien estat batejats pels herètics i cismàtics. Aquest sínode, presidit per sant Cebrià, comptava trenta-un bisbes; la LXX carta de sant Cebrià no és res més que una resposta del sínode als divuit bisbes numides, i diu que la seva opinió respecte al baptisme dels herètics, és perfectament justa: ja que cap persona no pot ser batejada fora de l'Església, i creu que no hi ha cap altre baptisme que el de l'Església.

Segurament que no tots els bisbes d'Àfrica van estar d'acord amb aquestes decisions, i per això un temps després, a la primavera de l'any 256, sant Cebrià es veié obligat a reunir un segon gran concili a Cartago, amb l'assistència de setanta-un bisbes. El punt principal a tractar, fou el baptisme dels herètics. A la carta sinodal d'aquesta gran assemblea que sant Cebrià adreçà al papa sant Esteve, que és la seva carta amb el número LXXII, es diu ben clarament que «aquell que abandona una secta ha de ser rebatejat,» i afegeix «que no és suficient imposar les mans als conversos si no reben el baptisme de l'Església.» Tot i l'oposició d'alguns bisbes africans i d'Orient, -el bisbe Firmilià de Cesarea compara el papa sant Esteve amb el traïdor Judes-, el papa sant Esteve es pronuncià explícitament en contra de l'opinió d'aquests bisbes africans, i per a la validesa del baptisme dels herètics; així condemna el costum de repetir el baptisme dels qui ja l'havien rebut dels herètics.

S'admet en general, que sant Cebrià respon a aquesta decisió de sant Esteve convocant un tercer concili a Cartago. Hi assisteixen vuitanta-set bisbes arribats de l'Àfrica proconsular, de la Numídia i Mauritània. També va presenciar el concili força gent del poble. S'obrí el dia 1 de setembre, suposadament de l'any 256. Amb sant Cebrià van declarar tots que el baptisme conferit pels herètics és invàlid i que per això fa falta tornar a batejar, abans d'admetre a l'Església a aquells que havien estat batejats pels herètics. Sant Cebrià va comunicar aquesta decisió al papa sant Esteve. I el papa es mostrà descontent amb les decisions preses pel concili, fins el punt que no va voler rebre els enviats dels bisbes africans i va prohibir que fossin rebuts a les cases dels fidels. Inclús va tractar a sant Cebrià de fals cristià, de fals apòstol i de *dolosus operarius*. Encara que la controvèrsia entre els dos personatges s'agreujà, no per això es va trencar la comunió eclesiàstica entre ells.

⁷⁹ Informació extreta de: EUSEBI, *Hist. eccles.*, vol. I i VII.

El papa sant Sixt, successor del papa sant Esteve, -mort màrtir durant la persecució de l'emperador Valerià l'agost de l'any 257, i venerat com a sant-, intentà arribar a una conciliació per mitjà de Dionís el Gran. El resultat fou una conciliació en uns termes que no aprofundien gaire en la qüestió del baptisme, però que va donar els seus fruits: sant Cebrià anomena el papa sant Sixt *bonus et pacificus sacerdos*, i s'interessa per la persecució que sofreix l'Església i el mateix papa.⁸⁰ Sant Cebrià és mort màrtir el 14 de setembre de 258.

Fem ara un resum de les posicions que defensaven sant Cebrià i el papa sant Esteve.

Sant Cebrià diu a la seva LXXIII carta:

«No és pas nou entre nosaltres el costum de rebatejar els herètics que entren a l'Església: doncs fa molts anys que sota l'episcopat d'Agripí, de santa memòria, un gran nombre de bisbes resolgueren aquesta qüestió en un sínode, i, d'aleshores fins els nostres dies, milers d'herètics han rebut el baptisme sense cap mena de dificultat.»

Aquesta antiguitat data de començaments del segle III, pels vols de l'any 220. Per tant sembla ser que fou Agripí qui introduí aquesta pràctica a l'Àfrica. Inclús sant Cebrià reconeix en un tercer passatge d'aquesta carta, que l'antic costum era de no rebatejar els batejats pels herètics.

Quan el papa sant Esteve apel·la a la tradició, sant Cebrià no contesta pas negant el fet, el reconeix; però en disminueix el valor al dir d'aquesta tradició, *humana traditio legitima*. (Carta LXXIV.) Un testimoni important a favor del papa i que prova que l'antic costum és el de no rebatejar, és el de l'autor anònim del llibre *De rebaptismate*, contemporani i probablement col·lega de sant Cebrià. Aquest autor diu que la pràctica defensada per sant Esteve, que consisteix simplement en imposar les mans als conversos sense rebatejar-los, és consagrada *vetustissima consuetudine ac traditione ecclesiastica*, consagrada com *prisca et memorabilis cunctorum emeritorum sanctorum et fidelium solemnissima observatio*, que per ella *auctoritas omnium Ecclesiarum*, però desgraciadament alguns se n'han allunyat per la mania de les innovacions.⁸¹

Sant Vicenç de Lerins està d'acord amb l'autor anònim citat, quan diu que Agripí de Cartago fou el primer que introduí el costum de rebatejar, *contra divinum canonem, et contra universalis Ecclesiae regulam, et contra morem atque instituta majorum*; però que el papa sant Esteve condemna la innovació i restableix la tradició, *retenta est antiquitas, explosa novitas*.⁸²

Sant Agustí creu que el costum de no rebatejar els herètics és de tradició apostòlica (*credo ex apostolica traditione venientem*), i que fou Agripí el primer en abolir aquest *saluberrima consuetudo*, sense reeixir en substituir-lo per un costum millor, així ho pensava sant Cebrià.⁸³

⁸⁰ Extret de: PONTIUS, *Vita Cypriani*, XIV, vol. III.

⁸¹ Extret de: *De rebaptismate 1*, vol. III.

⁸² Extret de: VICENÇ DE LERINS, *Commonitorium*, IX.

⁸³ Extret de: SANT AGUSTÍ, *De baptismo contra Donatistas*, I.

El testimoniatge més greu d'aquesta qüestió és el de *Philosophoumena*, en la que Hipòlit de Roma, que ho va escriure l'any 230, testimonia expressament que el costum de rebatejar no fou admès fins l'època del papa Calixt I, i que en conseqüència ho fou els anys 218 i 222.

Tertul·lià deixa entreveure a *De baptismo*, que no creu en la validesa del baptisme administrat pels heretges. Però només dels heretges que creuen en un altre Déu i en un altre Crist. I va tenir una influència en el Sínode de Cartago.⁸⁴ Dionisi el Gran, l'areopagita, tenia una opinió diferent de la del papa sant Esteve.⁸⁵ diu que no són els bisbes africans qui van començar a rebatejar, sinó que abans ja havia estat autoritzat per bisbes de nombroses esglésies.

Els canons apostòlics 45 i 46, parlen de la invalidesa del baptisme dels herètics;⁸⁶ però la qüestió és saber quina és la data d'aquests dos canons, ja que poden ser contemporanis dels sínodes d'Iconiun i de Synnada, o bé més recents.

Tots aquests textos no poden comprometre el valor històric de la conclusió, que és que aquells que retornen a la fe ortodoxa després de ser batejats pels herètics, no poden tornar a ser batejats, *si han rebut el baptisme en nom de la Trinitat o de Jesús*.

El cànon 8 del concili d'Arles i el cànon 4 de la sessió VII, *De baptismo*, del concili de Trento, ens diuen que el baptisme vàlid dels herètics, és l'administrat en nom del Pare, i del Fill i de l'Esperit Sant. Però, què en pensava el papa sant Esteve?: sembla que declara vàlid qualsevol baptisme herètic administrat amb, o sense la fórmula de la Trinitat.⁸⁷ Sant Cebrià a vegades argumenta com si compregués que aquest és el sentit de la proposició de sant Esteve, però, amb tot, no entén que el papa així ho cregui, doncs diu que reconeix que sant Esteve pensa com ell, quan diu que no té valor el baptisme administrat pels herètics si no ha estat administrat en nom de Jesucrist.

Si sant Cebrià diu que el papa no té per vàlid el baptisme que no és administrat en nom de Jesucrist, vol dir que no cal recórrer a altres testimonis que igualment ho testifiquin, com poden ser sant Jeroni o sant Agustí. Encara ens podríem preguntar si sant Esteve exigeix que s'anomenin les tres persones divines o si amb el nom de Jesucrist és suficient. Segons sant Cebrià, sembla que aquest últim sentiment és el del papa. Sembla que el papa creu que tots els herètics administren el baptisme de la mateixa manera que l'Església. No cal rebatejar, diu sant Esteve, perquè cap secta té un baptisme particular.

És difícil de dir, admetent aquestes hipòtesis, si el papa va cometre un error històric, ja que sant Ireneu⁸⁸ acusa els gnòstics d'usar diverses fórmules baptismals, i en canvi

⁸⁴ Extret de: DÖLLINGER, *Hippolytus und Kallistus*, 191.

⁸⁵ Extret de: EUSEBI DE CESAREA, *Εκκλησιαστική ιστορία*, I. Vol. VIII.

⁸⁶ Extret de: HARDOUIN, *Concil. col.*, vol. I; MANSI, n. 43.

⁸⁷ Extret de: SANT CEBRIÀ, *Epist.*, LXXIV, vol. III. 1174-1176.

⁸⁸ Extret de: SANT IRENEU, *Adv. haer.*, I. Vol. VII.

sant Agustí sembla que ratifica l'opinió del papa quan diu: *Facilius inveniuntur haeretici qui omnino non baptizent quam qui non illis verbis (in nomine Patris etc.) baptizent.*⁸⁹

Es podria fer una objecció a la posició del papa sobre l'acceptació del baptisme dels herètics si tenim en compte que els montanistes eren anti-trinitaristes, i per tant el seu baptisme, com que no es feia en nom de la santíssima Trinitat, no era vàlid. Però l'opinió del papa no està en contradicció amb el concili de Nicea (cànon 19) ja que la postura dels montanistes no va ser professada formalment fins molt després de la mort de sant Esteve.

Concili d'Arles a les Gàl·lies, l'any 314.⁹⁰ S'hi van veure representats un nombre molt gran de bisbes i patriarques de la cristiandat. Es pot considerar un concili general d'Occident (o del patriarcat romà);⁹¹ però no es pot dir que fou un concili ecumènic ja que els altres patriarcats no hi van prendre part ni van ser-hi convidats, i que l'Orient, com diu sant Agustí,⁹² ignora gairebé completament la controvèrsia donatista. En canvi el mateix sant Agustí, en el seu llibre *De baptismo contra donatistas*⁹³ diu: «La qüestió relativa al segon baptisme ha estat decidida contra Cebrià en un concili plenari, de tota l'Església, *plenarium concilium*, en un *concilium universae Ecclesiae*.»

El cànon 8 d'aquest concili tracta d'aquesta qüestió. Ja hem vist que en concilis anteriors es va debatre si calia rebatejar els herètics que demanaven entrar de nou a l'Església. Els africans sota Agripí i sant Cebrià així ho prescrivien. El concili d'Arles però, aboleix aquesta llei dels africans. Ordena de no rebatejar aquells que han rebut el baptisme de mans dels herètics en nom de la santíssima Trinitat, i que se'ls ha d'imposar simplement les mans. Amb aquest cànon 8 del concili d'Arles es promulga una regla que ha estat vigent en tots temps i que s'ha conservat fins els nostres dies. S'ha adoptat i renovat en el cànon dinou del concili ecumènic de Nicea.

El dia 1 de setembre de l'any 341 es va celebrar un concili a Antioquia, anomenat *in encaeniis*. Amb l'assistència de noranta-set bisbes, i en presència de l'emperador Constanci.⁹⁴ El Concili passà a redactar unes professions de fe, conservades per sant Anastasi. No traduïm aquí tota una professió per la seva amplitud, però hem de dir que hi ha una referència al baptisme quan diu, després de la professió de fe en el Pare i en el Fill:

«Creiem en l'Esperit Sant que ens ha estat donat per a la consolació, la santificació i la perfecció dels fidels; així ho ordenà Nostre Senyor Jesucrist quan va dir als seus deixebles: "Aneu i ensenyeu tots els pobles, i bategeu-los en el nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant."»

⁸⁹ Textual de: SANT AGUSTÍ, *De baptismo contra Donatistas*, vol. I i VI. n. 61.

⁹⁰ Extret de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. n. 31. 275-287.

⁹¹ Extret de: MANSI, n. 43; HARDOUIN, *Coll...* n. 64.

⁹² Extret de: SANT AGUSTÍ, *Contra Cresconium*, IV.

⁹³ Textual de: Ibid. *De baptismo...*, vol. II. n. 61.

⁹⁴ Extret de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. n. 31. 727. I SANT ANASTASI, *De Synodis*, XXV.

b) Referències, segons el contingut disciplinari

Concili Apostòlic d'Antioquia.⁹⁵ L'any 1572 el jesuïta Fr. Torres publicà un llibre titulat: *Adversus Magdeburgensis centuriatores pro canonibus apostolorum et pro epistolis decretalibus pontificum apostolicorum libri V*. El capítol XXV del llibre I conté la traducció llatina resumida d'uns cànons disciplinaris provinents d'un concili tingut pels apòstols a Antioquia.⁹⁶ Aquests cànons són nou. En el preàmbul d'aquests cànons es diu:

«Després de la Resurrecció i de l'Ascensió del Déu gran, nostre Salvador Jesucrist, els homes d'aleshores anomenaven galileus aquells que creien en ell; els apòstols reunits en Sínode a Antioquia de Síria, varen decidir:

Que els galileus seran anomenats des d'un principi, cristians, nació santa, sacerdoci reial; després de la gràcia del sant baptisme.

No s'ha de circumcidar els batejats seguint la legislació dels jueus, ja que el sant baptisme és una circumcisió, no feta a mà, pel despullament de l'home vell rebutjant l'antic pecat.»

El 15 de maig de l'any 252, el bisbe Cebrià va reunir un nou concili a Cartago, amb l'assistència de seixanta-sis bisbes.⁹⁷ Van tractar dos punts sotmesos als pares conciliaris pel bisbe africà Fidus. Aquest bisbe emet l'opinió que cal batejar els infants, no el dia del naixement, però si vuit dies després, per tal d'observar en el baptisme, el període de temps prescrit en altre temps per a la circumcisió. El sínode condemna unànimement aquesta opinió, i declara que no es pot retardar, durant vuit dies, administrar la gràcia baptismal als nous nats. El contingut sobre el baptisme d'aquest concili, és igual al d'un altre, també de Cartago, celebrat a la tardor de l'any 273 amb assistència de setanta bisbes, que va tractar de nombroses qüestions, moltes proposades per Fidus. Podria tractar-se del mateix concili? L'única diferència és l'any i l'estació de la celebració.⁹⁸

Primer Concili d'Ancira a la Galàcia.⁹⁹ Any 314. Celebrat per curar les ferides rebudes per l'Església durant la darrera persecució. La data de celebració no és exacta ja que se suposa que ho fou entre els anys 313 i 319. El cànon 12 diu:

«Aquells que han sacrificat als déus abans del seu baptisme, i que tot seguit han estat batejats, poden ser promoguts als ordes sagrats, ja que han estat purificats pel baptisme de tots els seus pecats anteriors.»

Concili de Neocèsaria, a Capadòcia. Anys 314/325. Celebrat entre el de Ancira i el de Nicea. El cànon 6 diu:

⁹⁵ Extret de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. n. 31. 1071. ss.

⁹⁶ Textual de: MANSI, *Concil...*, vol. III. n. 43.

⁹⁷ Dades extretes de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. 151, 170. n. 31. MANSI, *Consil...* vol. I. n. 43.

⁹⁸ Dades extretes de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. 1105. n. 31.

⁹⁹ Ibid. 298-315.

«Una dona embarassada pot ser batejada si ho demana, ja que qui infanta no té res en comú amb qui és infantat, doncs cadascú ha de fer conèixer la seva voluntat de ser batejat.»

Es pensava que la dona embarassada transmetia al fruit de les seves entranyes la gràcia del baptisme. I si es batejava l'infant quan naixia, era un rebatejat. I llavors tampoc es volia batejar una dona embarassada.

I els cànons 11 i 12 estableixen el següent:

«No es pot ordenar prevere a ningú abans dels trenta anys. Si algú n'és digne, s'haurà d'esperar. Doncs Nostre Senyor Jesucrist va ser batejat i començà a ensenyar a l'edat de trenta anys.»

«Aquell que ha estat batejat estant malalt, no pot ésser ordenat prevere; doncs no és una resolució espontània, sinó per necessitat, (per suposar la mort,) que ha fet professió de fe; se'l pot ordenar, amb tot, si ha manifestat tot seguit un gran zel, una fe viva, o si falten persones capaces.»

Els concilis d'Alexandria i Nicea no parlen amb extensió del baptisme, però són importants ja que tracten heretgies i configuren el símbol apostòlic o credo. Això vol dir que el baptisme no és causa de fondes discrepàncies. El Concili de Nicea es proposa posar fi al cisma de Meletius a Egipte.¹⁰⁰ Sant Atanasi és qui precisa més les coses sobre aquest cisma. D'una manera marginal parla del baptisme.¹⁰¹ Diu: «L'arquebisbe d'Alexandria, Pere, ha excomunicat Meletius i no accepta com a vàlid el seu baptisme.» Sembla una decisió una mica severa, ja que al Concili d'Arles del 314 la cosa quedava força clarificada.

També parla del baptisme el concili de Nicea, quan disposa:

«Sigui per necessitat, sigui per causa d'instància o sol·licitud d'algunes persones, s'han produït moltes coses contràries a les regles eclesiàstiques. Així s'ha acordat el bany espiritual, i amb el baptisme, la dignitat espiritual o sacerdotal a persones que a penes han passat de la vida espiritual a la fe; i que només han estat instruïts per poc temps. És just que d'ara endavant no actuem així, doncs fa falta un temps de catecumenat en vistes al baptisme, i després del baptisme un llarg temps de prova en vistes als ordes.» (Aquesta prohibició consta al cànon apostòlic número 80.)

Concili de Laodicea de Frigia (*Phrygia Pacatiana*).¹⁰² Sembla que es va celebrar entre els anys 341 i 381. Sobre això hi ha diverses teories. Va decretar seixanta cànons. El 7 diu que el concili té per vàlid el baptisme dels herètics *photiniens* i *quartodecimans* (*tessarescidecatistes*), i no prescriu rebatejar de nou els seus antics membres. Poden participar en el sant misteri després d'aprendre el símbol de la fe i d'ésser unguïts amb el sant crisma. En el cànon 8, en canvi, declara invàlid el baptisme dels montanistes per

¹⁰⁰ Dades extretes de: Ibid. 495-533.

¹⁰¹ Dades de: SOCRATE: *Sant Atanasi...*

¹⁰² Dades extretes de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. I. 989, 1000-1021. ss. n. 31.

professar opinions herètiques sobre la Trinitat. Altres autoritats de l'antiguitat cristiana no participen d'aquest supòsit i han dubtat sobre la validesa del baptisme dels montanistes. En canvi tenim l'opinió de sant Basili contra ells ja que diu que bategen en el nom del Pare, i del Fill i de *Montan* i de l'Esperit Sant.

Els cànons 45, 46, 47 i 48, diuen:

«No s'ha d'admetre ningú al baptisme fins després de la segona setmana de dejuni.»

«Aquells que han de ser batejats aprendran a cor la fe (el símbol), i ho recitaran el dijous davant del bisbe o dels preveres.»

«Que aquells que han rebut el baptisme durant una malaltia, aprendran i professaran la fe. Si es curen, s'han de mostrar dignes del diví present que se'ls ha fet.»

«Que aquells que han estat batejats siguin unguits amb el crisma celeste després del seu baptisme, i així esdevindran partícips del Regne de Crist.»

Conclusions semblants a les del Concili de Laodicea sobre el baptisme, les trobem en el Concili Ecumènic de Constantinoble de l'any 381.¹⁰³ L'emperador Teodosi convocà el concili per tal de regular la situació religiosa de Constantinoble i fer prevaldre les qüestions aprovades en el Concili de Nicea, acceptades per l'administrador de la Diòcesi, sant Gregori Nazianzè. El cànon 7 és important, perquè precisa quines són les heretgies i si han de ser rebatejats o no els seus membres quan entren a l'Església catòlica. Ho resumim:

«Aquells que passen de l'heretgia a l'ortodòxia i al nombre dels elegits, han de ser admesos de la següent manera: els arrians i els macedonians, els sabbacians i els novatians que s'anomenen càtars, i els aristerians, igual que els tetradites (*quartodecimans*), i els apol·linaristes, no han de ser admesos sinó després d'anatematitzar per escrit totes les heretgies que no s'acorden amb l'Església santa, catòlica, de Déu; i després de ser consagrats amb el crisma, dient: "el segell present és l'Esperit Sant." Però, en quant als anomeus, que bategen amb una sola immersió, i els montanistes i els sabel·lians, que ensenyen la doctrina del Fill-Pare, o que cometen coses greus, i altres heretges que en gran nombre venen de la Gàl·lia, i que volen passar a l'ortodòxia, els acceptarem com els pagans: el primer dia els farem cristians, el segon, catecúmens, el tercer, els exorcitzarem i els insuflarem tres vegades sobre els ulls i les orelles, i els instruirem i els elevarem de tal manera que restaran durant llarg temps a l'Església, i que entendran les sagrades escriptures; després d'això, nosaltres els batejarem.»

Concili de Roma. Any 386.¹⁰⁴ Sabem per una lletra sinodal del papa Sirici als bisbes d'Àfrica, que aquest concili, clausurat el gener del 387, i amb assistència de més de vuitanta bisbes, renovà moltes de les antigues lleis de l'Església. El cànon 8 d'aquest concili, disposa:

¹⁰³ Dades extretes de: Ibid. vol. II. 1, 36-38.

¹⁰⁴ Dades extretes de: Ibid. 68-71.

«Els qui provenen dels novatians o dels montesos, han d'ésser rebuts quan se'ls haurà imposat simplement les mans, i no rebatejats.»¹⁰⁵

Sembla ser que aquest cànon només feia referència als clergues i no als laics, igual que tots els altres d'aquest concili.

Concili a Hipona (Àfrica), any 393.¹⁰⁶ Presidit per l'arquebisbe de Cartago, Aureli, amb assistència d'un gran nombre de bisbes africans, fet que va donar motiu a ser anomenat concili ecumènic d'Àfrica.

El cànon 8: «No s'ha de donar l'Eucaristia al difunt, i no se l'ha de batejar.»

El cànon 41: «L'antiga prescripció dels concilis per la que qualsevol clergue donatista no pot ser rebut a l'Església només que en qualitat de laic, conserva tota la seva força; a excepció dels que no han estat rebatejats mai o que volen entrar dins l'Església amb la feligresia amb la que justament van sortir-ne (és a dir, que així poden guardar la seva dignitat eclesiàstica). És convenient consultar sobre aquest punt a l'Església d'enllà dels mars, per saber si els infants dels donatistes que no han rebut voluntàriament el baptisme donatista, sinó sota la demanda dels seus pares, i per causa de la falta dels seus pares, han de ser exclosos del servei de l'altar.»

IV Concili de Cartago, any 398.¹⁰⁷ Celebrat amb assistència de cent catorze bisbes. Se li atribueixen cent quatre cànons. Els quatre següents fan referència al baptisme:

Cànon 12: «Les vídues o les monges consagrades a Déu i que s'ocupen del baptisme de les dones, han d'estar en condicions d'instruir a les que són ignorants i rústegues, sobre el que han de conèixer abans del baptisme, i de la manera com han de viure després de rebre aquest sacrament.»

Cànon 85: «Aquells que volen ser batejats han de donar els seus noms; des del moment que han estat admesos per a l'abstinència de vi i de carn, i per una imposició de mans, han de ser batejats.»

Cànon 86: «Els batejats de nou s'han d'abstenir durant un cert temps de menjades abundants, de teatres i de les seves dones.»

Cànon 100: «Una dona no pot batejar.»

2.5.3. Concilis dels segles V al XIV a la Península Ibèrica

Els nombrosos concilis i sínodes de l'època, a la Península Ibèrica, són un senyal de la importància que tenia l'Església entre nosaltres. Per això els hi dediquem un capítol diferenciat dels de la resta d'Europa.

¹⁰⁵ Dada textual de: SANT EPIFANI, *Anchoratus*, XIII.

¹⁰⁶ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. II. 82-89. n. 31.

¹⁰⁷ *Ibid.* 97-113.

a) Referències, segons el contingut doctrinal

Concili visigot a Toledo,¹⁰⁸ el mes de maig de l'any 589. El va convocar el rei Recared després de la seva conversió. Amb assistència de seixanta-dos bisbes. S'hi condemna l'arrianisme a Espanya. El cànon quinze d'aquest Concili condemna com anatemes, aquells que practiquen o administren el segon baptisme. També va decretar uns cànons disciplinaris que els relacionem en l'apartat corresponent. El cànon 23, diu:

«En l'acte de professió dels bisbes, preveres i notables del poble got, amb aquest cànon es fa una professió de fe catòlica, que per la seva contundent condemna de l'arrianisme i de fidelitat als preceptes de l'Església, comporta una confirmació en el baptisme com signe de pertinença a la comunió dels fidels.»

IV Concili de Toledo.¹⁰⁹ Hi assistiren seixanta-sis bisbes, durant el regnat de Sisenand. Any 633. Amb referència al baptisme té molta importància el cànon VI.

Cànon VI: «Perquè a Espanya en el sagrament del baptisme, alguns bisbes practiquen una triple immersió, altres, en canvi, es limiten a una sola immersió, això és considerat per alguns, com un cisma, i com una ruptura de la unitat de la fe; perquè mentre les parts actuen de manera diferent i gairebé contrària, uns afirmen que els altres no han estat batejats. Per tant, com hem de procedir nosaltres en aquesta disputa sobre el sagrament, ens ve determinat pels preceptes de la seu apostòlica, seguint en això, no el nostre parer, sinó el parer dels nostres Pares. El Pontífex de l'Església romana, Gregori, de felïç record, que no només il·luminà les regions d'Itàlia, sinó que inclús les esglésies llunyanes van rebre els seus ensenyaments doctrinals, consultat pel santíssim bisbe Leandre, sobre aquesta diversitat espanyola, quina norma s'havia de seguir, entre altres coses va respondre dient: Respecte a la trina immersió del baptisme, no es pot respondre res més vertader que el que vós mateix opinàveu, perquè havent-hi una mateixa fe, res importen els diversos costums de la santa Església. Nosaltres, doncs, usant la trina immersió, signifiquem així el misteri de la sepultura durant tres dies, perquè quan es treu de les aigües per tres vegades al nen, s'expressi la resurrecció al tercer dia. Si algú creu que això s'ha de practicar en veneració de la summa Trinitat, en res s'oposa a això batejar submergeint una sola vegada a les aigües, perquè mentre en les tres subsistències només existeix una sola substància, de cap manera pot ser condemnable el que en el bateig se submergeixi l'infant una o tres vegades, perquè en la triple immersió se significa la trinitat de les persones i en l'única immersió la singularitat de la divinitat. I si fins aquí els heretges submergien en el baptisme tres vegades el nen, no crec que s'hagi de fer així entre vosaltres, per tal d'evitar que mentre enumeren les immersions divideixin a la divinitat, i seguint amb la seva pràctica, es gloriïn d'haver vençut el nostre costum.

Conseqüentment, encara que en qualsevol d'ambdues pràctiques del sant baptisme s'han donat raons suficients per un baró tant il·lustre sobre que ambdues són tingudes per rectes en la santa Església de Déu, per evitar l'escàndol del cisma herètic, practiquem una sola immersió en el baptisme. Perquè no sembli que aquells de

¹⁰⁸ Ibid. vol. III. 222, 224, 227.

¹⁰⁹ Informació extreta de: VIVES, *Concilios visigóticos...* vol. I. n. 43.

nosaltres que practiquen la triple immersió aproven les afirmacions dels heretges, imitant els seus costums. I perquè ningú dubti del significat de la simple immersió, vegi representat en ella la mort i la resurrecció de Crist. Doncs la immersió en les aigües és com la davallada als inferns i emergir de les aigües és la resurrecció. Inclús vegis com es representa en elles la unitat de la divinitat i la Trinitat de les persones. La unitat quan els submergim una sola vegada; la trinitat quan en el nom del Pare, i del Fill i de l'Esperit Sant, bategem. S'explica també el significat d'aquest simple baptisme amb l'exemple de les sagrades Escripures, segons ho testimonia l'apòstol Sant Pau: «Germans, no vull que desconegeu que els nostres pares estaven tots sota el núvol, tots van passar el Mar Roig i tots, per mitjà del núvol i el mar, foren batejats per Moisès.» (1Co 10,1-2) Certament, el Mar Roig significa el baptisme consagrat per la sang de Crist, pel que el poble de Déu va passar una vegada, però en el que se significa tota la Trinitat, per la columna de foc i fum que precedia a tot el poble, en el foc certament hi era representat el Pare, en la columna el Fill i en el núvol l'Esperit Sant. També el corrent del Jordà el va passar el poble de Déu una vegada, amb el que se significava la simple immersió del baptisme, ja que amb aquest sagrament es purifica l'església; i amb el bateig, com si es tractés del Jordà, des dels treballs d'aquest segle, s'entra en la terra de les promeses divines.»

b) Referències, segons el contingut disciplinari

Any 517, en el regnat de Teodoric, i amb l'assistència de set bisbes, es va celebrar el Concili de Girona.¹¹⁰

Cànon IV: «El baptisme, fora dels casos de necessitat, es reservava per a les festes de Pasqua i de Nadal.»¹¹¹

Cànon V: «Respecte dels nens acabats de néixer, disposem que, si es troben malalts i si, com acostuma a passar, no volen rebre el pit matern, se'ls bategi el mateix dia que neixen, en cas de ser presentats al baptisme.»

Cànon IX: «Aquells que, sense cap necessitat, ni forçats per cap turment, han recaigut en el pecat i han estat rebatejats en la prevaricació, disposem que per a ells es guardin aquelles determinacions que en el Concili Nicè es va establir pels prevaricadors; o sigui: que facin oració entre els catecúmens per espai de set anys, i dos més entre els catòlics, i després combreguin amb els fidels en l'ofrena i en l'eucaristia, sota la clement mirada del bisbe.»

Cànon XIV: «Els fidels consagrats a Déu no seguin a taula amb els rebatejats.»

Concili a l'església de Santa Eulàlia de Lleida.¹¹² El 6 d'agost de l'any 524, (per algunes fonts és de l'any 546), vuit bisbes i un prevere amb poders del seu bisbe, es reuniren en concili a Lleida. Entre els cànons decretats hi figuren els següents:

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ Dada textual de: GARCÍA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia...*, vol. I. 387. n. 42.

¹¹² Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. II. 1063-1066. n. 31.

Cànon 9: «Qui ha acceptat un segon baptisme sense ser-hi forçat, o sense haver-hi lluitat per tal d'evitar-ho, observarà les ordenances del Concili de Nicea respecte els pecadors: pregaran durant set anys entre els catecúmens, demoraran dos anys de figurar entre el nombre dels fidels i, finalment, gràcies a la benvolença del bisbe, podran participar de l'ofrena i de l'eucaristia.»

Cànon 13: «Quan un catòlic fa batejar els seus fills pels heretges, no s'ha de rebre més la seva ofrena a l'església.»

Cànon 14: «Els fidels no han de mantenir cap comunicació amb aquells que han estat batejats dues vegades, i tampoc han de menjar amb ells.»

I Concili de Braga.¹¹³ Any 561. Assistència de vuit bisbes, durant el regnat de Ariamir.

Cànon IV: «Amb referència als catecúmens que s'han de batejar, es disposa el següent: Perquè en la solemnitat de Pasqua i en la Nativitat del Senyor, quan la celebració és més solemne, més escassament van a batejar-se, en els demés dies de l'any s'ha d'admetre el bateig només als malalts, a qui no creiem convenient negar-los el baptisme en cap dia de l'any.»

Cànon V: «No es deixi de banda la litúrgia del bateig que abans practicava l'Església Metropolitana de Braga, i que per calmar els dubtes d'alguns, va rebre el bisbe Profutur, per escrit dels bisbes, i li fou tramesa per la Seu del beatíssim apòstol Pere.»

Cànon XLV: «Aquell que en altre temps fou catecumen, i durant molt temps mai va anar a l'Església, si algun clergue sap que era cristià, o hi ha testimonis del mateix fet, disposem que no se li negui el baptisme, ja que sembla que ha renunciat a l'home vell.»

Cànon XLIX: «No és lícit admetre al bateig a ningú, dues setmanes abans de Pasqua, sinó només tres setmanes abans; però convé que en aquestes tres setmanes aprenguin el *Credo*, i el dijous de l'última setmana, donin comptes al bisbe o al prevere.»

Cànon LIII: «No és permès al prevere entrar en el baptisteri abans que el bisbe, sinó en la seva companyia. Només per absència o malaltia.»

II Concili de Braga.¹¹⁴ Regnat de Miró, any 572. Dotze bisbes.

Cànon VII: «Es disposa que cada un dels bisbes ordeni per a les seves esglésies, el següent: aquells que presenten els seus fills al bateig, si ofereixen alguna cosa voluntàriament segons la seva devoció, els hi sigui rebut, però si per motiu de les angúnies de la pobresa no tenen res per oferir, que els clergues no els hi prenguin res violentament, doncs molts pobres, per la por que això passi, retiren els seus fills del baptisme. Si per culpa d'això emigren d'aquesta vida sense la gràcia del baptisme, s'ha

¹¹³ Informació de: VIVES, *Concilios visigóticos...*, vol. I. n. 43.

¹¹⁴ *Ibid.*

d'atribuir la seva perdició a aquells que per por d'espoliacions es van retraure de batejar.»

Cànon XXXVII: «Els qui són turmentats pels esperits immunds i es trobin en perill de mort, poden ser batejats.»

Cànon XXXVIII: «Navegant per països llunyans, o també, si no hi hagués una església pròxima, qualsevol fidel que no ha tacat el seu baptisme, ni és bígam, pot batejar el catecumen que es trobi greument malalt. Però si sobreviu, l'ha de portar a la presència del bisbe per tal que la seva regeneració sigui completada amb la imposició de les mans.»

Cànon XXXIX: «Els gentils que, per malaltia, desitgin rebre la imposició de les mans, i per altra banda, fossin d'honesta vida, decidim que se'ls imposi les mans i se'ls faci cristians.»

Cànon XLII: «Disposem que els qui s'acosten a rebre les primícies de la fe, si són de bons costums, siguin batejats dins del bienni; però, per urgència de malaltia, pot semblar més raonable auxiliar més promptament a qui sol·licita aquesta gràcia.»

Cànon XLVIII: «Disposem quedi suprimit el costum que, els qui són batejats, donin algun diner, per tal que no sembli que el bisbe concedeix per preu el que va rebre per gràcia. Tampoc bisbes i clergues rentaran els peus dels batejats.»

Cànon LIV: «Si una dona embarassada vol rebre el baptisme, pot fer-ho quan vulgui, ja que la mare, en això, no comunica res al nen que va a néixer. Doncs ha d'aparèixer en la professió baptismal el desig personal de cadascú.»

Cànon LXXVII: «Si algun diaca dels qui regeixen un grup de fidels, sense bisbe ni prevere, bateja a algú del grup, el bisbe l'haurà de confirmar després. Però si mor abans, quedarà justificat per aquella fe en la que va creure.»

Aquest II Concili de Braga també determina l'obligació dels bisbes d'urgir la preparació intensiva dels catecúmens durant els vint dies que precedeixen el baptisme.¹¹⁵ Diu el Concili:

«Els catecúmens han d'anar, els vint dies abans del baptisme, a la purificació dels exorcismes, i durant tots aquests vint dies s'ensenyarà als catecúmens, molt especialment, el símbol que comença: "Crec en Déu Pare omnipotent."»¹¹⁶

Concili visigot a Toledo,¹¹⁷ el mes de maig de l'any 589. Ja n'hem fet esment en l'apartat de contingut doctrinal, doncs aquest Concili va decretar uns canons en aquest

¹¹⁵ Dades extretes de: Ibíd. *Concilio II de Braga*, 81; MANSI, *De correctione rusticorum*, Exhortació final; GARCÍA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia...*, vol. I. 397. n. 42.

¹¹⁶ Dada textual de: Ibíd. 566.

¹¹⁷ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...*, vol. III. 222, 224, 227. n. 31.

sentit. Ara deixem constància de vint-i-tres cànons disciplinaris que va decretar, dels que el 14 és una disposició relativa als jueus:

«Cap jueu no pot tenir una cristiana per dona o per concubina; així i tot, els infants nascuts d'una semblant unió, han de ser batejats.»

Aquest cànon va ser inclòs per ordre del rei, i a prec del Concili.

Concili *Toletana IV*, de Toledo.¹¹⁸ Celebrat a l'Església de sant Leocadi el 5 de desembre de l'any 633. Convocat pel rei Sisenand i presidit per sant Isidor de Sevilla. 75 *Capitula*. El 60 disposa:

«En general, els fills batejats dels jueus han de ser separats dels seus pares i entregats als monestirs, per a esdevenir bons cristians i bones cristianes.»

Sembla que en aquesta qüestió hi havia diverses interpretacions.

El *Capitula 62*, disposa:

«Els jueus batejats no poden tenir relacions amb els que no ho són.»

IX Concili de Toledo.¹¹⁹ Començà el 2 de novembre de l'any 655 i continuà fins el *I o VIII Kal. Decembris*. Va ser una confirmació d'assemblees sinodals anteriors, i també decretà 17 nous cànons. L'últim d'aquests, disposa:

«Els dies de festes cristianes i els dies de festes jueves, els jueus batejats han d'assistir al servei diví celebrat pel bisbe, per tal que d'aquesta manera es pugui assegurar la seva fe.»

Sínodo provincial a Mèrida.¹²⁰ Se celebrà el dia 6 de novembre de l'any 666, convocat per Proficius, metropolità de la província de Lusitània. Va començà amb una professió de fe ortodoxa, que no era altra que el símbol nicenoconstantinopolità. El cànon 9 decreta que:

«Sota pena d'excomunió de tres mesos, ningú ha de demanar res per la confirmació ni pel baptisme. De totes maneres, hom pot rebre un present lliurement fet.»

L'onzè Sínodo de Toledo¹²¹ es va reunir el 7 de novembre de l'any 675. El cànon 8 disposa:

«Pel baptisme, la confirmació, el crisma i les ordenacions, cap clergue ha de reclamar o rebre cap retribució. El bisbe que permeti semblants fets serà excomunicat durant dos mesos. Si, instigat per un bisbe, és un prevere qui ha acceptat un present, aquest

¹¹⁸ Informació de: Ibíd. 267, 274, 275.

¹¹⁹ Ibíd. 291, 294.

¹²⁰ Ibíd. 303, 304.

¹²¹ Dada textual de: Ibíd. 311, 313.

prevere serà excomunicat durant tres mesos; si és un diaca, l'excomunió serà de quatre mesos; els sots-diaques i els altres clergues de rang inferior seran fustigats i excomunicats.»

XII Concili de Toledo.¹²² Any 681. El presidí el bisbe Julià de Sevilla. El rei Ervigi el convocà per tal de legitimar la seva successió, força dubtosa, al rei Wamba, que sembla que va ser enverinat després de ser tonsurat, cosa que l'obligava a entrar en un convent i l'incapacitava per ser rei. El cànon 2 d'aquest Concili tracta qüestions que fan una referència al baptisme, quan diu:

«Els malalts que en vida han mostrat interès en rebre la penitència, i que ara no poden degut al seu estat, si els seus familiars poden testificar aquesta disposició, per commiseració, han de rebre el viàtic. Però, si per la gràcia de Déu, retornen a la salut i refusen sotmetre's a les obligacions de la tonsura i de l'hàbit religiós al·legant que no ho havien demanat ells mateixos ni rebut conscientment l'estat de penitent, han de ser amonestats de com ells han rebut la vida espiritual pel baptisme. I si el baptisme als infants inconscients els és legítimament donat per la paraula dels seus pares, així el *donum paenitentiae* acordada pel testimoni dels seus propers, ha de ser inviolablement observada.»

I també el cànon 9 parla del baptisme:

«Les vint lleis decretades pel rei Ervigi contra els jueus, són aprovades i han de ser observades a partir d'ara. La tercera diu: pena als jueus que privin del baptisme a ells, als seus fills o als seus esclaus.»

XVII Concili de Toledo.¹²³ Una conjura tramada pels jueus de la península Ibèrica amb els seus coreligionaris d'Àfrica, determina al rei Ègica a reunir un altre Concili General, el dia 9 de novembre de l'any 694. El cànon número 2 fa referència al baptisme:

«Al començament de la quaresma s'hauran de segellar les fonts baptismals amb el segell del bisbe, i restaran segellades fins el despullament dels altars, en la solemnitat de la *Caena Domini*, ja que no hi ha autorització per batejar durant aquest temps, només en cas de necessitat absoluta.»

L'any 1050 el rei Ferran I el Gran de Castella i la seva dona la reina Sança, reuniren un Concili a Coyaca, a la diòcesi d'Oviedo.¹²⁴ Va decretar tretze ordenances o cànon.¹²⁵ El cinquè disposa que no s'ha de batejar només que el dissabte abans de pasqua.

Joan, arquebisbe de Santiago de Compostel·la, va celebrar el primer concili sota el pontificat de Benet XII, el maig de 1335 a la catedral de Salamanca.¹²⁶ Cànon 16:

¹²² Informació de: Ibíd. 541-544.

¹²³ Ibíd. 586.

¹²⁴ Ibíd. vol. IV. 1064, 1065.

¹²⁵ Informació de: MANSI, *Conc. Ampliss.* n. 4; BARONIUS, *Annales ann. 1050*.

¹²⁶ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. 833-835. n. 31.

«S'ha de batejar els infants el més aviat possible després del seu naixement.»¹²⁷

El baptisme, primer sacrament de la iniciació cristiana, va ser molt important en la consideració popular. Els bisbes van legislar força sobre aquesta qüestió, tant per corregir abusos com per prevenir que es cometessin. Hug de Saint-Victor i Pere Lombardo van elaborar treballs de teologia sistemàtica sobre el baptisme, inspirats en figures com sant Isidor. Van disposar que tots els nounats es bategessin les vigílies de pasqua i pentecosta, prohibint el bateig als nens fora d'aquestes dates, exceptuant els casos de necessitat. Amb això no feien res més que reafirmar la disciplina habitual de l'església universal. Però, com que cada vegada era menys freqüent el bateig dels adults, es generalitza el costum de batejar com més aviat millor els infants. El Concili de Salamanca de l'any 1335 ordena als rectors que administrin el sacrament tan aviat com els sigui possible.¹²⁸

Iñigo, arquebisbe de Tarragona, va celebrar diversos concilis provincials durant el seu pontificat. (1387-1407) El del 12 d'abril de 1391 va promulgà setze cànons.¹²⁹ El tercer, diu:

«El baptisme per immersió no està exempt de perill pels infants. Hom recomana als pares de sostenir-los, doncs el prevere es limitarà a banyar-los tot pronunciant la fórmula.»

És la referència al baptisme d'immersió que tenim de la península Ibèrica, més propera en el temps.¹³⁰

2.5.4. Concilis dels segles V al XIV a Europa

Durant els segles V al XIV van haver-hi nombrosos concilis a Europa, de cabdal importància. Molts d'ells feien una referència al baptisme, en gran part per clarificar qüestions doctrinals, així com de disciplina i costums, donades les heretgies sorgides a l'entorn de la doctrina i pràctica catòlica. Intentarem fer-ne, tot seguit, una recensió, classificant-los, segons els conceptes assenyalats.

a) Referències, segons el contingut doctrinal

XVI Concili de Cartago.¹³¹ També anomenat Concili general d'Àfrica, obert l'u de maig de l'any 418. Celebrat al *Secretarium basilicae Fausti*. L'assistència fou de dos-cents bisbes que promulgaren vuit o nou cànons contra el pelagianisme i uns altres onze contra el donatisme, o bé d'interès general. Figuren en el *Codex canonum Ecclesiae Africanae*.

¹²⁷ Extret de: MANSI, *Concil. Ampliss...*, 1047-1058. n. 43; HARDOUIN, *Concil. Coll.*, vol. VII. 1965, ss.

¹²⁸ Dades de: GARCIA VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia...*, vol. II. 293. n. 42.

¹²⁹ Dades de: HEFELE - LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. 1435. n. 31.

¹³⁰ Dades de: MANSI, *Concil. Ampliss...*, vol. XXVI. 567-569. n. 43.

¹³¹ Dades de: HEFELE - LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 190-192. n. 31; MANSI, *Concil. Ampliss...*, vol. III. 810-823. n. 43.

Cànon 2: «Aquell que diu que no és pas necessari batejar els nounats, o que, si se'ls ha de batejar, només és per a la remissió dels seus propis pecats, ja que en ells no hi ha el pecat original transmès per Adam als seus descendents, el qual pecat original serà rentat pel bany de la renaixença, si bé que, pels infants, la fórmula del baptisme: “per la remissió dels pecats”, no és així pròpiament dit, i tindrà un sentit impropí, que sigui anatema: ja que després de l’epístola als romans 5,12: “Per obra d’un sol home va entrar el pecat al món, i amb el pecat hi entrà també la mort; i així la mort s’ha estès a tots els homes, ja que tots han pecat”, la falta d’Adam és imputable a tots els seus descendents (*in quo omnes peccaverunt*).»

En l’antic *Codex* dels Ballerini hi figura un tercer cànon d’aquest Concili, l’autenticitat del qual és dubtosa. Però diu:

«Aquells que diuen que, en el Regne del Cel o en un altre lloc, hi ha un lloc intermedi on els infants morts sense batejar hi viuen feliços, (*Beate vivant*), ja que sense el baptisme no poden entrar en el Regne del Cel, és a dir, a la vida eterna, siguin anatemes.»

Concili tingut a Sardenya l’any 521.¹³² Thrasamond, rei dels vàndals, va exiliar a Sardenya molts bisbes africans, entre els quals, sant Fulgenci de Ruspe. Homes tinguts per savis i pietosos, eren consultats molt sovint. Moltes d’aquestes consultes es troben en el llibre de sant Fulgenci titulat *De incarnatione et gratia domini nostri Jesu Christi*, i en la cèlebre *Epistula synodica*. Aquests escrits s’han recopilat a l’Àfrica, un cop retornats de l’exili per la mort del rei Thrasamond, el 28 de maig de l’any 523. Sembla ser que aquest últim llibre va ser decidit en un veritable concili, que és el que ens ocupa. Del resum del llibre en destaquem el punt 13:

«Respecte dels infants, es pot establir el principi següent: l’infant batejat és salvat per la bondat gratuïta de Déu, aquell que mor sense baptisme és condemnat a causa del pecat original.»

Concili d’Orange, o *Arausicana II*.¹³³ És un dels concilis més importants del segle VI. Celebrat el 3 de juliol de l’any 529. Els cànons *De justificatione* (sessió VI) del Concili de Trento, van fer servir els cànons d’aquest Concili d’Orange.

Cànon 8: «És fals dir que uns arriben a la gràcia del baptisme per la misericòrdia de Déu, i els altres per la seva pròpia voluntat, que ha estat contrariada pel pecat d’Adam.»

Cànon 13: «El lliure albir afeblit en Adam, no pot ser rellevat més que per la gràcia del baptisme.»

Concili a Compiègne.¹³⁴ Celebrat el maig de l’any 757. Els legats del papa foren el bisbe Georges d’Òstia i el canceller Joan. Un cànon sobre el baptisme és el 12:

¹³² De: HEFELE - LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 1055, 1056. n. 31; H. LECLERCQ, *L’Afrique chrétienne*, 200.

¹³³ Informació de: HEFELE - LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 1085, 1093, 1096, 1097. n. 31.

¹³⁴ *Ibid.* vol. III. 940, 942.

«Si algú ha estat batejat per un prevere no batejat, aquest baptisme, com que ha estat administrat en nom de la Santíssima Trinitat, és vàlid; així ho va decidir el Papa Sergi. Encara que el bisbe haurà de fer la imposició de mans.»

El bisbe Georges i el canceller Joan van donar a conèixer la seva adhesió a això.¹³⁵ Durant els vint-i-cinc anys següents al II Concili Ecumènic de Nicea, es va desenvolupar a la península Ibèrica la falsa doctrina de l'adopcionisme. Aquesta doctrina deia que Crist, únicament en la seva naturalesa humana, no és veritable fill de Déu sinó només fill adoptiu de Déu. Tot home esdevé també fill adoptiu de Déu pel baptisme. També en Crist, pel seu baptisme, es produeix aquesta adopció.

El papa Adrià I no va tardar a ser informat d'aquests errors. I advertí a Carlemany del progrés d'aquesta heretgia pel sud del seu Imperi. D'aquí la reunió d'un Concili a Narbona,¹³⁶ l'any 788. Que condemnarà l'adopcionisme o *pestiferum dogma* de Fèlix, bisbe d'Urgell, el seu primer propagador. Aquesta qüestió va ser amplament debatuda en el Concili. L'any següent, el 789, es va celebrar un altre Concili a Aix-la-Chapelle,¹³⁷ refermant les condemnes del Concili de Narbona. La majoria dels seus cànons són disciplinaris i de condemna. Un exemple el tenim en el *Capitula 69*:

«Que els bisbes vetllin amb seny els seus preveres, i s'assegurin de la seva fe, si bategen, si diuen la missa, segons les regles...»

Concili de Aachen (809)¹³⁸ *Libellus de processione spiritus sancti*, de Theodulf von Orléans. A mig text de *Sanctus Augustinus in Omelia super Iohannem*, diu: *Seguitur ergo: una fides, unum baptisma, unus deus et pater omnium, qui super omnes et per omnes et in omnibus.*

En el mateix Concili de Aachen¹³⁹ Heito von Basel, a *Testimonia de processione spiritus sancti*, diu: *Auctoritas latinorum pontificum Ambrosius: Ambrosius episcopus libro sexto de fide ad gratianum imperatorem testatur spiritum sanctum a patre et filio procedere ita dicens: (fa una Expositio fidei amb tot un seguit de Credimus) Credimus intra sanctam ecclesiam unum baptisma in nomine patris et filii et spiritus sancti celandum in remissione peccatorum, extra quam fidei normam nullum salvari posse fateamur. Credimus et ea peccata, quae post baptismum contrahuntur, a domino dimitti, si tamen vera confessione opitulante fructuosa paenitentia agatur.*

El Concili de París¹⁴⁰ del juny de l'any 829, celebrat a l'Església de saint-Etienne, deixà publicades una col·lecció de les seves actes en tres llibres. El primer llibre va publicar cinquanta-quatre cànons. Sobre el baptisme diu:

¹³⁵ Carta del Papa Esteve II, *Explere*, que es troba a: BARONIUS, *Annales*, ann. 756. 14.

¹³⁶ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 1002, 1003, 1010. n. 31.

¹³⁷ *Ibid.* vol. II. 1027, 1028, 1032. n. 31; MANSI, *Conc. Ampliss...*, vol. XIII. 826. n. 43.

¹³⁸ Dada textual de: *Monumenta Germaniae Historica: Concilia*, vol. II. 362. n. 49.

¹³⁹ *Ibid.* 394.

¹⁴⁰ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. IV. 63, 68. n. 31; MANSI, *Concilia*, vol. I. 855; *Conc. Ampliss...*, vol. XIV. 529-604. n. 43.

Cànon 9: «El batejat fa un doble contracte: primerament renuncia al dimoni i a les seves obres; i en segon lloc, professa la fe al Pare, al Fill i a l'Esperit Sant. Sovint es violenta totalment aquest doble contracte, i sovint es violenta en part; totalment per la incredulitat, l'heretgia, el cisma, etc.; i en part per l'orgull, l'enveja, etc. És greument deplorable que molts fidels batejats en primerenca edat, no aprenguin allò que és el baptisme, sigui per pròpia negligència, sigui per negligència dels pares.»

També aquest Concili de París va publicar, a més dels esmentats cinquanta-quatre cànons, tretze *Capitula* en el segon llibre, sobre reformes a operar per part dels laics, prínceps o no. El *Capitula* 10 parla de:

«És fals això que diuen alguns que el batejat, guanyat pel pecat, no anirà pas al foc etern sinó només al purgatori: la fe sense les obres no condueix pas al reialme del cel. Els cristians que viuen en estat de pecat seran castigats més severament que aquells que no són cristians i en canvi s'apliquen a les bones obres.»

Fem més referència d'aquest Concili de París en l'apartat del present treball que tracta dels aspectes disciplinaris dels concilis europeus.

L'any 862 un Concili romà¹⁴¹ condemna la doctrina dels teopasquistes. Sobre el baptisme fa la següent declaració en la disposició número 2:

«Anatema contra aquells que sostenen que el baptisme no esborra pas el pecat original.»

Concili d'Arras de l'any 1025.¹⁴² Gerard, bisbe de Cambrai, convocà aquest Concili per tal de combatre l'heretgia maniquea. A Arras van fer-hi estada molts herètics vinguts d'Itàlia. Rebutjaven el baptisme i l'eucaristia, negaven la utilitat de la penitència, els horroritzava el matrimoni, "anul·laven" l'Església, declaraven que després dels apòstols i dels màrtirs cap sant és digne de veneració, i feien dependre la salvació exclusivament de les bones obres. La definició dels seus principis la tenien en les següents paraules:

«Hom ha de deixar el món, dominar els desigs carnals, viure del treball de les seves mans, no fer mal a ningú, estimar tots els qui són addictes a la seva secta. Qui practica aquesta justícia no necessita pas el baptisme, el qual no dóna cap gràcia, ja que: a) allò que li dóna és sovint pecar ell mateix, b) els batejats cauen sovint en nombroses faltes, i, c) es bateja sovint els infants que no ho demanen i no obtenen per això, la fe.»

El bisbe Gerard refutà les objeccions contra el baptisme en el diàleg que va mantenir amb ells. A les actes sinodals hi consta la condemna del maniqueisme.

¹⁴¹ Informació de: HEFELE – LECLERCO, *Histoire des...*, vol. IV. 311, 312. n. 31; MANSI, *Conc. Ampliss...*, vol. X. 607. n. 43.

¹⁴² *Ibid.* 940-942; MANSI, *Ibid.* vol. XIX. 423.

L'abril de l'any 1119, el papa Calixte II convocà un Concili per a la tardor, a Reims. Però abans, el vuit de juliol, el papa va presidir a Tolosa de Llenguadoc un Concili¹⁴³ del que en queden deu cànons. El tercer diu:

«Els qui, amb el pretext del zel, retarden, ajornen, o rebutgen els sacraments, (entre ells el baptisme), són exclosos de l'Església com herètics, els condemnem i demanem que siguin castigats pel poder temporal.»

El 4 d'abril de 1139 el papa Innocenci II obrí el X Concili General, segon de Laterà.¹⁴⁴ Va ser convocat per tal d'extirpar les últimes restes del cisma d'Anaclet II, que va durar nou anys, reformar els costums dels clergues i dels laics, i no per altra cosa més que restablir els costums antics, més que no pas establir noves lleis. Per això observem per exemple, que el cànon 23 és semblant al cànon 3 del Concili de Tolosa de Llenguadoc del 8 de juliol de l'any 1119. Donada la importància d'aquest Concili General, l'esmentat cànon vint-i-tres, que fa referència al baptisme, el transcrivim primerament en llatí seguit de la seva traducció.

«Eos autem qui, religiositatis speciem simulantes, Domini corporis et sanguinis sacramentum, baptismum puerorum, sacerdotium, et caeteros ecclesiasticos ordines, et legitimarum damnant foedera nuptiarum, tanquam haereticos ab Ecclesia Dei pellimus, et damnamus, et per potestates exteras coerceri praecipimus, defensores quoque ipsorum ejusdem damnationis vinculo innodamus.»

«Rebutgem de l'Església com a herètics aquells que, sota el fals pretext d'un zel religiós, condemnen l'eucaristia, el bateig dels infants, el sacerdoci i el matrimoni, i ordenem que siguin castigats pel braç secular. La mateixa pena s'aplicarà als qui participin d'aquests errors.»

El papa Eugeni II va ser rebut a París amb gran solemnitat el 30 de març de l'any 1147. Va celebrar la festa de pasqua a Saint-Denis, i a l'abril va convocar un Sínode per examinar les queixes, o denúncies, contra el cèlebre escolàstic Gilbert de la Porrée.¹⁴⁵ Aquest escolàstic, de Poitiers, tractà filosofia i teologia. Gilbert deia que les tres persones divines eren tres coses diferents de Déu. Nombroses personalitats van creure un deure denunciar-ho al papa. Gilbert va ser citat a París per tal de respondre als atacs. El papa va presidir l'Assemblea. Entre els personatges hi havia sant Bernard. Escollim, de tot el que es va tractar, el punt que diu que, -afeblint els mèrits dels cristians-, ningú, només Crist, no adquireix mèrits davant Déu; per tant, contra la doctrina dels sacraments, Gilbert sosté que, en conseqüència, només estaria veritablement batejat qui fes tot seguit la seva salvació.

Sabem que aquest últim punt va ser tractat en el Concili de Reims. El sots-diacon romà Henri de Pisa, refermà la següent proposició herètica:

¹⁴³ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. V. 570. n. 31; MANSI, *Concilia*, vol. II. 341; *Conc. Ampliss...*, vol. XXI. 225. n. 43.

¹⁴⁴ Informació de: HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. V. 721, 731, 732. n. 31; MANSI, *Concilia*, vol. II. 433; *Conc. ampliss...*, vol. XXI. 523. n. 43.

¹⁴⁵ HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. V. 811, 814. n. 31; WATTERICH, *Vitae pont. Rom.*, vol. II. 298.

«El baptisme no atribueix cap exempció a aquells que són condemnats; per això, el baptisme no és més que un bany que no té cap efecte, no més que els altres sacraments.»

Certament que Gilbert es va indignar d'aquestes acusacions dient que havia estat mal comprès per alguns alumnes poc intel·ligents que li imputaven les seves pròpies idees extravagants. Va condemnar aquesta última proposició insensata. Tots els cardenals es van posar a favor de Gilbert i el papa ordenà de posar per parts l'acta d'acusació d'Henri de Pisa.

XV Concili Ecumènic de Viena. (Delfinat).¹⁴⁶ 1311/1312. Hom anomena *Clementines* la recopilació dels decrets i constitucions del Concili de Viena ordenada pel papa Joan XXII, seguint els desigs del seu predecessor Climent V, que volgué que s'hi afegissin els seus decrets com a papa, a part dels del Concili. Es fa difícil distingir quins són els uns i quins són els altres, tant els d'abans, com durant, com després del Concili.

Ja a la tardor de l'any 1309, una de les primeres qüestions que va tractar el Concili, va ser estudiar i rebatre els errors de la doctrina i els escrits d'Olivi, (o Pèire Olieu), franciscà espiritual, en temps de les disputes entre aquests i els conventuals, sobretot pel que fa a la pobresa absoluta. Entre altres coses, Olivi posa en dubte la infusió de la gràcia i de les virtuts (*habitus virtutum*) en l'ànima dels infants en el moment del seu baptisme. Contesta el caràcter indeleble dels sacraments de l'església.

Hubertin de Casale, portaveu dels espirituals, presenta una refutació dels càrrecs que se'ls fa, amb un recull de cites apropiades de les obres d'Olivi, i les mostra sota la seva veritable intenció. Hubertin demostra que sobre el baptisme dels infants Olivi ensenya, -com l'Església Catòlica-, que la força de la gràcia baptismal els purifica del pecat original i els fa fills de Déu, nascuts de nou en el Crist i hereus de la vida eterna. Sobre la qüestió de si aquesta gràcia baptismal posseeix *l'habitus virtutum*, cita dues solucions teològiques raonades, afirmativa una i negativa l'altra. Ho deixa en un interrogant, doncs encara que ell és partidari de la negativa, de fet no fa un greuge, ja que l'Església encara no ho ha jutjat.¹⁴⁷

El papa Climent V declara *sacro approbante concilio*, que l'opinió dels teòlegs que diuen que el baptisme no treu només als infants el pecat original, sinó que a més els confereix la virtut i la gràcia, -*quoad habitum, etei non pro illo tempore quoad usum*-, és molt probable. N'hi ha prou de llegir aquest decret per comprendre que el papa no retalla en res l'ensenyament d'Olivi, que no condemna cap part i no ho contradia.

Entre els nombrosos sínodes haguts sota el papat de Benet XII, és important el de Sis de l'any 1307, celebrat després de la mort d'aquest papa, però promogut per ell.¹⁴⁸ Benet XII, arran d'una ajuda que els armenis li van demanar per lluitar contra els

¹⁴⁶ Dades de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. 665, 668, 670. n. 31.

¹⁴⁷ Dades de: KÜHN, *Die christliche Lehre von der göttlichen Guade*, vol. I. 397, ss.

¹⁴⁸ Dades de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. 846-848, 852-853, 855, 860, 864, 865. n. 31.

sarraïns, els diu que ell no pot fer-hi res si abans no renuncien als seus errors. I els fa una llista o *Libellus*. En aquests,¹⁴⁹ es diu el següent:

«Hom rebateja a Armènia aquells que provenen d'una altra Església, sota la falsa persuasió que no hi ha pas enlloc més el veritable baptisme. Per a administrar aquest sagrament els armenis fan servir fórmules diferents, alguns bategen amb llet o amb vi, i creuen que sense el sant crisma no es pot batejat vàlidament. Sostenen la necessitat, per part dels batejats, de rebre immediatament l'eucaristia; també tots els nens petits. Només reconeixen als bisbes o als preveres la facultat de batejar.»

Els batejats pel ritu armeni, i rebatejats més tard pel ritu romà, se sentiran dir a Florència, pels armenis, que aquest baptisme llatí és reiteratiu, i és només un simple bany que no produeix més efecte que *l'orina d'un gos*.

Els armenis van contestar el *Libellus* amb una extensa defensa, tant dels aspectes polèmics com dels dogmàtics. El Sínode de Sis, i sobre els aspectes dogmàtics, elabora una resposta precisa i interessant per a la història del dogma catòlic.

Sobre el pecat original, en els articles 4, 6 i 13, diu el Sínode que la creença de l'Església Armènia sobre l'existència i els efectes del pecat original, és de sobres contestada pels llibres litúrgics i les pregàries que contenen a propòsit del baptisme. Quan es tracta del cas dels infants morts sense el sagrament de la regeneració, no es fa cap diferència entre els que són nascuts de pares cristians i els que no; són exclosos tots del reialme celeste i de la glòria, però no són mereixedors de penes sensibles. Van al paradís terrestre, seu d'Adam abans del pecat, al *limbus qui est super infernum*.

També la resposta del Sínode de Sis sobre el baptisme és força extensa en els articles 36, 59 i 76, que, resumida, diu: Els armenis ortodoxos no neguen pas la validesa del baptisme llatí o grec; admeten en part que es pugui rebatejar un cristià que faci precisament un greuge.

Segons els acusadors d'haver actuat de tal manera en Armènia pel que fa a les persones que havien rebut el baptisme seguint els usos del seu país, els armenis queden sorpresos que, a l'Església Romana, es rebategi aquells que s'han batejat vàlidament. En l'administració d'aquest sagrament fan servir l'aigua com a matèria, i, com a forma, les paraules: *Talis veniens a catechumeno ad baptismum, baptizatus in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*.

Les explicacions donades amb ocasió d'aquests articles contenen útils ensenyances sobre la manera que els armenis administren el baptisme, la confirmació i l'Eucaristia. L'ús que fan de donar sempre a un mateix temps aquests tres sagraments, fa comprendre, sense justificar-ho, l'acusació contra ells d'ignorar la confirmació i de no reconèixer com a ministre del baptisme només que el bisbe i els preveres.

¹⁴⁹ D'aquest *Libellus*, fan referència a qüestions sobre el baptisme, els articles 36, 38, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 67, 73, 76, 77 i 78, dels que n'hem tret la informació que resumim. (HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. n. 31.)

Concili Provincial de Londres, 17 de maig de 1382.¹⁵⁰ És Primat d'Anglaterra el bisbe de Londres, Guillem Courtenay. En aquest concili es van debatre les proposicions de Jean Wiclef, personatge anglès carregat de bones intencions davant els defectes i les mancances de la seva època, però que va equivocar el camí per intentar resoldre-ho.¹⁵¹ El 21 de maig de 1382 el Concili declarà herètiques les deu proposicions de la primera sèrie i errònies les catorze de la segona. De les primeres, la quarta diu:

«El prevere o el bisbe que es troba en estat de pecat mortal no consagra, no bateja, etc.»

b) Referències, segons el contingut disciplinari

VI Concili de Cartago.¹⁵² Celebrat el 13 de setembre de l'any 401, al *Secretarium basilicae Restitutae*. Un tema important a tractar era la lluita contra els donatistes. El cànon nº 7 dels aprovats, diu:

«No s'ha de dubtar a batejar els infants, si no és que ja estan batejats.»

Concili de Roma de l'any 402.¹⁵³ El celebrà el papa Innocenci I. En queden setze cànons que són respostes fetes a qüestions plantejades pels bisbes gals.

Cànon 5: «Algú que, batejat des de la infància, segueix cast, o bé algú que, batejat quan ja és adult, segueix sent de bona conducta i només s'ha casat una sola vegada, pot entrar al clergat; però no hi pot entrar si anteriorment ha portat mala conducta (o sigui, després del seu baptisme). Aquesta és la pràctica de l'Església Romana.»

Cànon 7: «Durant el temps pasqual el prevere i el diaca batejaran en nom del bisbe. En un altre temps, i si es presenta un cas urgent, el prevere sol, i no el diaca, haurà de batejar.»

Concili a la diòcesi d'Orange.¹⁵⁴ Celebrat el 8 de novembre de l'any 441, per a l'Església *Justinianensis*. El presideix Hilari, metropolità d'Arles. El segon cànon disposa:

«Els preveres que bategen, han d'estar sempre proveïts de *Chrisma*. No es pot permetre (entre els gals) només que una sola unció amb el *Chrisma*, i, si per qualsevol motiu, ha estat omesa en el moment del baptisme, s'ha d'advertir al bisbe en el moment de la confirmació. No està prohibit renovar la unció del *Chrisma*, però no és necessari.»

Sobre aquest cànon hem de dir que a l'Església Catòlica s'administrava una doble unció amb el Crisma. Una en el moment del baptisme, feta al cap; l'altra a l'hora de la confirmació feta al front. El Concili d'Orange ho remet tot a una sola unció en el

¹⁵⁰ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. VI. 1404, 1414-1415. n. 31.

¹⁵¹ Informació extreta de: MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. XXVI. 697-721. n. 43.

¹⁵² De: HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 126-128. n. 31; MANSI, *Concil. ampliss...*, vol. III. 763. n. 43.

¹⁵³ *Ibid.* 136; *Ibid.* 1019, 1133.

¹⁵⁴ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 430-445. n. 31.

baptisme. I si per qualsevol cosa faltés, es demana fer-la al moment de la confirmació. Ja es veu que es descarta el costum antic d'administrar tot seguit el baptisme, la unció i l'eucaristia.

Cànon 12: «Si algú esdevé de cop i volta mut, pot ser admès al baptisme i a la penitència, si expressa amb signes el desig de rebre-ho, o bé que algú altre, com a testimoni, provi aquest desig anterior.»

Cànon 13: «S'acorda administrar a tots els qui esdevenen bojós, totes les benediccions de l'Església, és a dir: pregària, baptisme, extremunció, i la santa eucaristia, quan ho van demanar encara en estat de raó.»

Cànon 14: «Els endimoniats que han estat batejats i que són lliurats als clergues per ésser curats i aconduïts, han de combregar per tal d'afermar-se contra els atacs del mal esperit, o per deslliurar-se'n totalment.»

Cànon 15: «Els endimoniats que només són catecúmens, han de ser batejats, doncs és necessari i convenient.»

Cànon 19: «Els catecúmens no han de ser mai admesos en el *baptisterium* abans del seu baptisme.»

Concili de Calcedonia.¹⁵⁵ IV Concili General, obert el 8 d'octubre de l'any 451. Convocat per l'emperador Marcià, i amb l'assentiment posterior del papa Lleó el Gran. Aquí no es tracta de parlar de la seva importància, que no es pot negar, sinó de parlar només del que fa referència al baptisme. A la 15ª sessió, el dia 31 d'octubre, van decretar els vint-i-vuit cànons. El 14 diu:

«Com que en algunes províncies s'ha permès als lectors i als xantres, casar-se, el Concili decideix que cap d'ells no ho faci amb una dona heretge. Aquells que han tingut fills després d'haver contractat semblants casaments, si ja han fet batejar els fills pels herètics, els han de fer admetre a la comunió de l'Església Catòlica; si aquests nens encara no són batejats, no els han de fer batejar amb els heretges, i que no els donin en matrimoni ni a un herètic ni a un jueu. Si algú va en contra d'aquesta ordenança, serà castigat amb les penes canòniques.»

Dos Concilis a Irlanda.¹⁵⁶ Celebrats per sant Patrici a la segona meitat del segle V. El primer va decretar trenta-quatre cànons i el segon, trenta-un. Van tractar qüestions de disciplina eclesiàstica. Molts d'aquests cànons s'han perdut i altres són intel·ligibles. Del primer Sínode destaquem el cànon 24:

«Un estranger que s'estableix en una localitat, no hi podrà batejar, etc., sense tenir l'aprovació del bisbe.»

¹⁵⁵ Ibid. 649, 767, 802, 803; MANSI, *Conc. Ampliss...*, vol. VI. 529-1230. Vol. VII. 1-871. n. 43.

¹⁵⁶ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 888, 894, 898. n. 31; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. VI. 513-538. n. 43.

I el cànon 29: «Tots els qui demanin el baptisme no el podran rebre abans d’haver complert un dejuni de quaranta dies.»

Del segon Sínode en destaquem el cànon 7:

«Prohibit rebatejar aquells que han rebut el Símbol, i aquells que se suposa que l’han rebut. Igual que la llavor no és pas tacada per la impuresa del sembrador, no és pas rebatejar que dóna el sagrament a aquells que no han pas rebut el Símbol. En quant als apòstates, el rebran per l’imposició de mans.» (Sobre el Símbol: La *traditio symboli* forma part de la disciplina del catecumenat. És el Símbol dels Apòstols.)

També el cànon 19: «S’ha de batejar per Pasqua, Pentecosta i Epifania.»

I el cànon 31: «Totes les faltes són esborrades pel baptisme. Si durant el temps d’abans de la recepció del baptisme, un pagà, que és ja cristià per la fe, ha pecat, ha de fer penitència com un cristià.»

Concili de Dovin, a Armènia, el 527.¹⁵⁷ El *theatin* Clément Galano, parla en el seu treball *Historia armeniae ecclesiastica et politica*, d’un Concili celebrat pel *katholikós* Nerses d’Ashtarag, l’any 536 a Thevin. Sembla que es tracta d’un sol concili. Acceptaren la doctrina del Concili de Calcedònia. Trenta-vuit cànons aprovats. Destaquem els tres següents:

Cànon 16: «El baptisme ha d’èsser administrat a l’Església, i només en cas de necessitat podrà ser-ho a les cases.»

Cànon 17: «Arran de l’administració del baptisme, les dones no poden servir en qualitat de diaconesses.»

Cànon 18: «Sense necessitat, cap diaca no pot administrar el baptisme.»

Segon Concili d’Orleans. 23 de juny de l’any 533.¹⁵⁸ Vint-i-un cànons. El 16, diu:

«Ningú ha de ser ordenat prevere o diaca si no posseeix els coneixements necessaris, o si no ha estat batejat.»

Tercer Concili d’Orleans, any 538.¹⁵⁹ No va ser estrictament provincial ja que hi assistiren bisbes de diverses províncies. El cànon 31 parla sobre el baptisme:

«El jutge que no castiga un rebatejador, serà excomunicat durant un any.»

Concili de Braga.¹⁶⁰ 1 de maig de l’any 563. Reunit per defensar la fe contra les doctrines priscilianistes. Va promulgar disset ordenances i diversos cànons disciplinaris.

¹⁵⁷ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. II. 1077, 1079. n. 31.

¹⁵⁸ *Ibid.* 1130, 1135.

¹⁵⁹ *Ibid.* 1155, 1162; MANSI, *Concil. ampliss...*, vol. IX. 10-22. n. 43.

¹⁶⁰ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 178. n. 31.

També és important una carta del papa Vigili, el 538, a l'arquebisbe de Braga Profuturus.¹⁶¹ El cànon 17 parla del baptisme:

«Dels catecúmens morts abans de rebre el baptisme no se'n farà memòria al sant sacrifici, i els seus cossos no seran amortallats amb el cant dels salms.»

Segon Concili de Maçon.¹⁶² 23 d'octubre de l'any 585. Presidit per Priscus, arquebisbe de Lió, sembla ser que amb el títol de Patriarca, que fins llavors només tenien comptats bisbes, com ara els bisbes de Toledo i de Canterbury. Va ser un Concili general de tota la nació franca, llavors dividida en tres regnes. Dels vint cànons decretats, el tercer diu:

«Llevat del cas de necessitat, ningú ha de ser batejat el dissabte sant.»¹⁶³

Sabem per Gregori de Tours, que no era estrany que es bategés amb ocasió de diferents festes; per això ho prohibeix el present cànon.

Sínodo diocesà d'Auxene.¹⁶⁴ Convocat pel bisbe Aunacharius, l'any 578. De quaranta-cinc cànons destaquem el 14:

«No s'ha d'enterrar cap difunt en el baptisteri.»¹⁶⁵

I també el 18: «A part dels casos de necessitat, no es pot batejar només que per pasqua.»

Concili de París del 17 d'octubre de l'any 614 (Per alguns l'any 615).¹⁶⁶ L'any 613 Clotari II va esdevenir rei de tota la monarquia franca per la mort dels seus cosins. I va reunir un nombrós Concili a París amb els bisbes del regne franc: setanta-nou bisbes. Es tractava d'adequar els antics cànons als temps actuals per tal de respondre als nous plantejaments. El cànon 17 diu:

«Cap jueu no pot tenir sobre els cristians un poder militar o civil. Si n'exerceix algun, serà batejat ell i tota la seva família»¹⁶⁷

Un nou Concili celebrat a París,¹⁶⁸ del que no se'n sap l'època exacta, va confirmar les ordenances del Concili anterior, i n'hi va afegir d'altres. La sisena diu:

«En els monestirs no es pot batejar ni celebrar el servei diví pels difunts... sense el permís del bisbe.»

¹⁶¹ Informació de: HARDOUIN, *Coll. Concil.*, n. 64; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. IX. 777. n. 43.

¹⁶² Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 208, 209. n. 31.

¹⁶³ Dada textual de: GREGORI DE TOURS, *Hist. Francor.*, vol. VIII. 9.

¹⁶⁴ Informació de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 214, 219. n. 31.

¹⁶⁵ Dada textual de: THOMASSIN, *Anc. discipl. De l'Église*, vol. III. 3.

¹⁶⁶ De: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 250-253. n. 31; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. X. 539. n. 43.

¹⁶⁷ Dada textual de: WAITZ, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, vol. II. 445.

¹⁶⁸ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 524. n. 31.

Concili *Quinisexte* de Constantinoble.¹⁶⁹ Anys 691-692. Va ser una continuació del VI Concili Ecumènic de Constantinoble celebrat els anys 680-681. Convocat per l'emperador Justinià II i celebrat a la sala *Intrullo* del palau imperial. Els seus cent dos cànons es poden considerar com de l'esmentat Concili general, segons alguns autors. Tot seguit transcrivim els cànons que fan referència al baptisme, deixant de banda altres aspectes que els mateixos cànons puguin contenir:

Cànon 3: «D'ara endavant ningú pot, segons els antics cànons, esdevenir bisbe o clergue si després del seu baptisme ha estat casat dues vegades.»

Cànon 84: «Quan no es té la certesa que un infant ha estat batejat, se li ha d'administrar el baptisme.»

Cànon 95: «Per aquell que té el baptisme dels herètics i retorna a l'Església, el Concili *Quinisexte* renova el setè cànon del II Concili Ecumènic, però fent-li un afegitó: "Els maniqueus, els valentinians, els maronites i altres herètics semblants, sense ésser batejats de nou, han de presentar una professió de fe escrita amb els anatemes contra l'heretgia."»

Aquest text és, evidentment, apòcrif. Ja que: a) és un principi ben conegut de l'Església dels primers temps que el baptisme dels gnòstics no té valor: així un gnòstic que entra a l'Església s'ha de batejar de nou. I b) de què servirà fer anatematitzar nestorians, monofisistes d'Eutiques, etc., per un gnòstic, si no se'ls bateja de nou? Per tant els herètics s'han de batejar de nou.

Concili a Anglaterra,¹⁷⁰ a la mateixa època del Concili *Quinisexte*, comandat pels bisbes Heddi de Winchester i Erkenwald de Londres. Entre les decisions que van prendre, hi trobem:

Cànon 2: «Els nens han de ser batejats en el període de trenta dies després del seu naixement; s'observarà aquesta regla, sota pena de multa de trenta *soldi*. Si l'infant mor sense baptisme després dels trenta dies, els béns dels pares seran confiscats.»

Cànon 9: «Aquell que mata un infant que ha portat a les fonts baptismals, serà tractat com assassí dels seus pares, llevat que es trobés en un cas de legítima defensa.»¹⁷¹

Concili de Berghamsted.¹⁷² Any 697. El reuní el rei Withred sota el comandament de l'arquebisbe Britwald de Canterbury i el bisbe Gybmund de Rochester. Decretà vint-i-vuit cànons coneguts amb el nom de *Judicia Withredi regis*. El setè diu:

«Si un prevere ha tolerat una disbauxa, si ha diferit el baptisme d'un malalt, o si s'ha embriagat fins l'extrem de no poder complir les seves funcions, serà destituït.»

¹⁶⁹ Informació extreta de: Ibíd. 178, 560, 564, 573, 574; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. XIII. 219. n. 43; HARDOUIN, *Coll. Concil.*, vol. IV. 335. n. 64.

¹⁷⁰ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 581-582. n. 31.

¹⁷¹ Dades de: MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. XII. 56. n. 43; HARDOUIN, *Coll. Concil.*, vol. I. 1783. n. 64.

¹⁷² Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 588. n. 31.

II Concili de Nicea.¹⁷³ Octubre de l'any 787. Vint-i-dos cànons. El cànon 8 diu:

«No s'ha d'admetre ni a la comunió ni a la pregària els jueus que només ho fan veure que s'han convertit al cristianisme, però que segueixen celebrant en secret el sàbat i les altres pràctiques jueves; no s'ha de permetre que aquests jueus visitin les esglésies. No s'han de batejar els seus fills, i no poden tenir esclaves cristianes. Si un jueu es converteix sincerament, se l'ha de rebre, batejar, i fer el mateix amb els seus fills.»

Concili General Germànic.¹⁷⁴ O *Concilium Germanicum*. Carlemany, des del començament del seu regnat, va insistir a sant Bonifaci sobre la necessitat d'un gran concili per tal de millorar la situació religiosa del seu imperi. Sant Bonifaci ho proposà al papa sant Zacaries, i el 21 d'abril de l'any 742 es va obrir aquest concili. El tercer cànon disposa:

«Els preveres que ocupen plaça dins la jurisdicció d'un bisbe, a la seva diòcesi, han de passar comptes tots els anys, durant la quaresma, sobre la manera com exerceix el seu ministeri, com bateja, etc.»

El gener de l'any 747, el papa sant Zacaries¹⁷⁵ envià una carta al rei franc Pipí I, després del Concili romà de l'any 745, on hi relaciona vint-i-set *Capitula*, que per la seva importància els tenim en compte, tot i que de fet, no es tracta d'un concili de l'Església. Resumint-ne el contingut, el *capitula* 13 diu, sobre els monjos que no són clergues, que el papa disposa que no s'han de casar, i no han de perdre la seva innocència que tenien ja d'abans d'entrar al Monestir, i que han conservat durant tants anys. Si no han rebut el baptisme i no són entrats al convent sinó després d'haver comès una falta carnal, no s'han de casar, ja que segons una antiga regla, qui ha pecat abans del seu baptisme, ha de prometre, en esdevenir clergue, viure en el celibat.

Concili de Cloveshoë.¹⁷⁶ A Anglaterra. El papa sant Zacaries el va promoure, també a instàncies de sant Bonifaci. Celebrat l'any 747. Es tractava de renovellar la vida eclesiàstica a Anglaterra, en franca decadència després de la mort de l'arquebisbe de Canterbury, sant Teodor. Una carta de sant Bonifaci va inspirar la major part dels trenta *capitula*. El 10 diu:

«Els preveres han d'aprendre amb seny les seves funcions; han de poder traduir i explicar en la llengua del país, el Símbol, el *Pater* i totes les paraules de la missa i dels ritus del Baptisme; han de conèixer el significat espiritual dels *sacramenta* i ritus de la missa, del baptisme i de les altres funcions eclesiàstiques.»

Capitula 11: «Tots els preveres han d'observar les mateixes regles pel servei diví, el baptisme, l'ensenyament, la conducta dels fidels, etc.»

¹⁷³ Informació extreta de: Ibíd. 759, 782; MANSI, *Conc. Ampliss...*, vol. XII. 951. Vol. XIII. 1. n. 43; HARDOUIN, *Coll. Concil.*, vol. IV. 1. n. 64.

¹⁷⁴ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 815, 819, 823. n. 31.

¹⁷⁵ Informació extreta de: Ibíd. 887, 888, 891; HARDOUIN, *Coll. Conc.*, vol. I. 1001. n. 64.

¹⁷⁶ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 903-907. n. 31; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. XII. 395. n. 43; HARDOUIN, *Coll. Conc.*, vol. III. 1952. n. 64.

Capitula 13: «El prevere celebrarà de la mateixa manera els dies de festa del Senyor, tots els diversos ritus que s'hi han d'acomplir: baptisme, misses, cants, etc.»

Sant Bonifaci va reunir dues col·leccions d'ordenances eclesiàstiques¹⁷⁷ que tenen el seu origen en concilis de la seva època o bé en concilis anteriors a ell. La segona d'aquestes col·leccions, dels voltants de l'any 747, porta per títol: *Statuta quaedam S. Bonifaci*. I la seva ordenança número 16, diu:

«El bisbe ha d'examinar amb seny els preveres de la seva diòcesi, i vetllar allò que, a cadascú d'ells, s'ajusta correctament al *signacula* i al *baptisteria*. Instruirà als preveres sobre el sentit dels mots i de les frases usades en el *baptisterium*, La paraula *signacula* és sinònim de *symbolum* i de la fórmula d'abjuració en ús pel baptisme. *Baptisterium* significa, al contrari, les altres pregàries que són recitades durant aquesta cerimònia.»

L'ordenança 27 diu: «Els preveres faran conèixer als neòfits en la seva llengua materna, la fórmula d'abjuració, així com la professió de fe, per tal que sàpiguen bé que prometen i allò que renuncien. Qui faci altrament haurà de deixar la seva parròquia.»

I finalment, l'ordenança 28 diu: «Si és dubtós que algú ha estat batejat, s'haurà de batejar sense vacil·lar, però fent servir la fórmula: "si tu no ets encara batejat..."»

Concili *in yerno palatio*, entremig de París i Compiègne.¹⁷⁸ A la mort de Sant Bonifaci el rei Pipí el Breu convocà un concili l'11 de juliol de l'any 755.

Cànon 7: «No hi haurà *baptisterium* públic només allà on el bisbe de la diòcesi ho disposi. Però en cas de necessitat els preveres podran batejar en qualsevol lloc.»

Cànon 8: «Tots els preveres que viuen en una diòcesi cauen dins la jurisdicció del bisbe i no poden batejar ni celebrar la missa sense la seva autorització. Igualment han d'assistir al consell del bisbe.»

Concili a la Llombardia.¹⁷⁹ Any 782. De Pipí, segon fill de Carlemany, rei de la Llombardia l'any 781, i mort l'any 811, tenim un Capítulari en un llatí detestable, on hi ha unes prescripcions, de les que la primera diu:

«Qui ha aixecat esglésies baptismals o cases de frares (*oraculas*) haurà de preveure la restauració d'aquests edificis, sobre els que la Cort reial i els longobards hi tenen el poder tradicional.»

Carlemany, l'any 782, convocà a Colònia i *ad fontes Lippiae*, dos sínodes o dietes, relatius als saxons i per a la creació de bisbes en aquest país.¹⁸⁰ De la Dieta sinodal celebrada a Thion-Ville i a Worms, tenim el Capítulari de l'any 783. La disposició número 2, diu:

¹⁷⁷ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 926, 929, 931. n. 31.

¹⁷⁸ *Ibid.* 934, 936; MANSI, *Conc. ampliss...*, vol. XII, 578. n. 43; HARDOUIN, *Coll. Concil.*, vol. III. 1994. n. 64.

¹⁷⁹ Dades de: HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 983. n. 31; MANSI, *Conc. Ampliss.*, vol. XII. 901. n. 43.

¹⁸⁰ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 984. n. 31.

«Els preveres i no els laics, han d'estar en possessió de les esglésies baptismals.»

A la primavera de l'any 785, Carlemany va celebrar a Paderborn un *Concilium mixtum*¹⁸¹ en el que, probablement, Saxònia fou dividida en diòcesis. Va publicar trenta-quatre *Capitula*. El 19, disposa:

«Aquell que no faci batejar el seu fill en el període d'un any, serà castigat.»

L'any 787, dos legats del papa, Gregori, bisbe d'Òstia, i Théophylades de Tody, ambaixadors a Anglaterra, varen reunir dos concilis a Northumberland i al Sud.¹⁸² El segon d'aquests concilis va subscriure els vint *Capitula* del primer. El segon d'aquests *Capitula* parla del baptisme:

«El baptisme ha de ser sempre administrat en el temps determinat pels cànons, llevat dels casos de necessitat. Els padrins han de saber de cor el Símbol i el Pare Nostre, els quals ensenyaran als seus fillols quan siguin a l'edat d'apadrinar-lo.»

L'any 800, el zelós arquebisbe de Salzburg, Arno, reuní un Concili provincial a Riesbach, o Reisbach,¹⁸³ que continuà a Freising i que acabà al Monestir de Sant Pere de Salzburg. Decretà trenta-un cànons a Riesbach i Freising, i setze ordenances a Salzburg. La primera d'aquestes ordenances diu:

«A totes les diòcesis (parròquies) es construïran baptisteris, segons les regles, i s'hi aixecarà una font baptismal convenient.»

Concili d'Aix-la-Chapelle, el 801 o el 802.¹⁸⁴ Vint-i-un *Capitula*. El 10:

«S'observaran exactament les prescripcions canòniques en l'administració del baptisme.»

L'11: «Els clergues batejaran els malalts a l'hora que sigui.»

El 12: «No s'acceptaran diners per cap funció.»

El 9 de juny de l'any 813 s'obrí el Concili de Mayence.¹⁸⁵ El presidí l'arquebisbe Hildebrand de Colònia, i els arquebisbes Riculf de Mayence i Arno de Salzburg. També l'arquebisbe Bernard de Worms. El *Capitula* 4 disposa:

«Amb referència al baptisme, s'adequarà en tot al costum romà; s'observarà el *scrutin* (que ajuda a conèixer si l'infant que es bateja està convenientment instruït¹⁸⁶) i les

¹⁸¹ Informació extreta de: Ibíd. 992-993; MANSI, *Conc. ampliss.*, vol. XII. 935. n. 43.

¹⁸² Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 995, 996. n. 31.

¹⁸³ Informació extreta de: Ibíd. 1101, 1107; MANSI, *Conc. ampliss.*, vol. XIII. 1030. n. 43.

¹⁸⁴ Informació extreta de: Ibíd. 1117, 1118; Ibíd. 1099.

¹⁸⁵ Informació extreta de: Ibíd. 1138, 1139; Ibíd. vol. XIV. 63.

¹⁸⁶ Informació extreta de: MAYER, *Geschichte des... n. 44.*

dues èpoques reservades per a aquesta cerimònia, pasqua i pentecosta, sense que sigui prohibit, en cas de perill, de batejar fora d'aquestes èpoques.»

L'any 813 se celebrà un concili a Chalon-sur-Saône.¹⁸⁷ Hi assistiren tots els bisbes de la *Gallia Lugdunensis*, en nombre de seixanta-sis. El cànon 19 d'aquest Concili disposa:

«Cadascú ha de pagar el delme a l'Església on escolta la missa tot l'any i on hi bateja els seus fills.»

El cànon 28: «No s'ha de repetir ni la confirmació ni el baptisme.»

Ja hem parlat d'alguns aspectes contemplats en els cinc concilis reformadors celebrats a Arles, Reims, Mayence, Tours i Chalon, l'any 813. Les decisions d'aquests cinc concilis foren entregades a l'emperador Carlemany, que reuní la Dieta a Aix-la-Chapelle el setembre de l'any 813. Lluís el Pietós, un cop proclamat emperador, publicà dos capitularis. El segon, sota el títol de *Excerpta canonum* conté vint-i-sis cànons provinents d'aquests esmentats concilis.¹⁸⁸ El primer diu:

«Qualsevol arquebisbe ha d'exhortar vivament els seus sufraganis a examinar com els preveres administren el sagrament del baptisme.»

El 15 de novembre de l'any 826, el papa Eugeni II va celebrar un gran Concili a Roma,¹⁸⁹ que va decretà trenta-vuit cànons. El cànon 8 disposa:

«Els bisbes hauran de procurar rectors a les esglésies baptismals (parròquies rurals), i establir-hi preveres d'acord amb les necessitats.»

El Concili de París de juny de l'any 829, adreçà una carta als emperadors Lluís I i el seu fill Lotari I degut al malestar a l'Imperi, sobretot a l'Est, per la invasió dels búlgars el 828. Per la carta sabem que l'emperador Lluís va proposar als bisbes de prescriure un dejuni de tres dies i altres mesures, i anuncià al mateix temps un *placitum generale* que no es va poder reunir degut a les esmentades invasions, i a les dels normands. Llavors l'emperador en va convocar un altre de menys important a Aix-la-Chapelle,¹⁹⁰ l'hivern dels anys 828/829. D'aquí en van sortir un seguit de documents en els que hi trobem disposicions referents al baptisme que diuen que, a part dels casos de necessitat, només es batejarà en èpoques determinades.

I pel que fa referència al Concili de París¹⁹¹ que ja hem esmentat, i que se celebrà el juny de l'any 829 a l'església de saint-Etienne, existeix una col·lecció de les seves actes en tres llibres. El primer llibre va publicar cinquanta-quatre cànons, dels que els següents són els que fan referència al baptisme:

¹⁸⁷ Informació extreta de: HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des...*, vol. III. 1143-1144. n. 31; MANSI, *Conc. ampliss.*, vol. XIV. 81. n. 43.

¹⁸⁸ Informació extreta de: *Ibid.* 1145; *Ibid.* 344.C.

¹⁸⁹ Informació extreta de: *Ibid.* vol. IV. 50, 51; *Ibid.* 999.

¹⁹⁰ Informació extreta de: *Ibid.* 55, 56, 58; *Ibid.* 529; HARDOUIN, *Coll. Concil.*, vol. IV. 1289. n. 64.

¹⁹¹ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. IV, 1ª part, 60, 62, 63, 65, 68. n. 31; MANSI, *Conc...* vol. XIV, 529, 604. n. 43.

Cànon 6: «Només es donarà el baptisme als catecúmens instruïts en la fe. Avui en dia, tenint en compte que tots els pares són cristians, s'actuarà d'altra manera; però és una greu negligència no instruir suficientment aquells que han estat batejats durant la seva primera infància.»

Cànon 7: «A part dels casos de necessitat, només s'ha de batejar per pasqua i per pentecosta; els padrins han de ser ells mateixos, suficientment instruïts per tal d'instruir més tard els seus fillols. Això, d'acord amb el passatge de sant Agustí que parla dels deures envers els fillols.»

Cànon 8: «No s'ha d'admetre al clergat, ni aquells que han estat batejats en el seu llit¹⁹² ni aquells que per rebre el baptisme han fet servir mitjans prohibits (*qui per cupiditatem aut per temeritatem contempta canonica auctoritate, baptizantur*).

Cànon 10: «Els clergues posaran més cura, des d'ara, a ensenyar el significat del baptisme; per la seva part els laics posaran més cura a instruir-se. Explicació del sentit dels mots: “renunciar a Satanàs i a les seves obres.”»

Cànon 33: «El bisbe ha d'estar en dejú per administrar la confirmació; de la mateixa manera pel baptisme, llevat en cas d'urgència. El temps fixat per la confirmació, com pel baptisme, és pasqua i pentecosta.»

Cànon 54: «No s'admetrà en qualitat de padrins, al baptisme i a la confirmació, les persones que han estat sotmeses a la penitència pública.»

Ja hem fet més referència d'aquest Concili de París en l'anterior apartat d'aquest treball que tracta sobre els aspectes doctrinals dels concilis europeus.

Els arquebisbes Wenilo de Seus, Hincmar de Reims i Rodulf de Bourges, es reuniren sota les ordres del rei Carles el Calb, amb els seus sufraganis, a Meaux,¹⁹³ el 17 de juny de l'any 845. Però després de la celebració d'aquest Concili, diverses circumstàncies no van permetre l'execució dels decrets. Per tant, els mateixos bisbes es van reunir amb Guntbold de Rouen, a París, amb el consentiment del rei Carles, el 14 de febrer de l'any 846, per tal d'acabar el que es va començar a Meaux. Els vint-i-quatre primers cànons són repeticions de concilis anteriors. I pel que ens interessa, transcriurem el cànon 48:

«Llevat d'un cas de necessitat, no s'ha d'administrar el baptisme només que en els baptisteris i en les èpoques assenyalades pels cànons.»

¹⁹² GRABATARI, Mc 2,4: “Veient que amb tanta gent no podien dur-lo fins a Jesús, van fer un forat al sostre sobre l'indret on ell era i van baixar la llitera on jeia el paralític”. A la primitiva església el baptisme administrat en aquestes condicions s'anomenava “baptisme de clíniques” (clínici).

¹⁹³ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. IV, 1ª part, 121. n. 31; MANSI, *Conc...* vol. XIV, 811. n. 43.

Primer Concili de Mayence.¹⁹⁴ Es va celebrar a l'octubre de l'any 847 sota la presidència de l'arquebisbe Rhaban-Maur. Va decretar trenta-un Capítula o cànons. El 3, diu:

«El baptisme ha de ser administrat en totes les parròquies, segons el costum romà, i, llevat dels casos de necessitat, no es batejarà només que per pasqua i pentecosta.»

COETLEU (848-849)¹⁹⁵. *De decimis insto ordine non tantum nobis sed et maioribus visum est plebibus tantum, ubi sacrosancta dantur baptismata deleri.*

MAINZ (Octubre 852)¹⁹⁶ Cànon Hludowici Regis. I. *De concordia episcoporum comitumque fidelium. Sane opus est, ut pax et concordia sit atque unanimitas in populo christiano, quia unum deum patrem habemus in celis et unam matrem ecclesiam, unam fidem, unum baptisma.* II. *De infantibus oppressis. Si quis infantem suum incaute oppresserit aut vestimentorum pondere suffocaverit post baptismum, proximos XL dies peniteat in pane et aqua et oleribus atque leguminibus et a coniugio se absteineat; post ea III annos in penitentia exigat per legitimas ferias et III quadragesimas. Et si ante baptismum oppresserit infantem, proximos dies XL ut supra; post ea vero quinquemnum expleat.* XVI. *De parvulis infirmis baptizandis. Si parvulus egrotans ad quem libet presbiterum baptismi gratia de cuius libet parrochia allatus fuerit, ei baptismi sacramentum nullomodo negetur. Si quis hoc munus petendi concedere detraxerit et ille parvulus absque baptismatis gratia mortuus fuerit, noverit se ille, qui eum non baptizavit, pro eius anima rationem redditurum in die iudicii.*

Ratbord, arquebisbe de Trèves, obrí a Metz, l'u de gener de l'any 888, un Concili Provincial¹⁹⁷ que publicà tretze cànons. El 6è. diu, entre altres coses:

«Pel baptisme d'un nen no s'admetrà més que un sol padrí.»

L'any 1048 l'arquebisbe Mauger (*Malgerius*) de Rouen, va celebrar un petit Concili en aquella població.¹⁹⁸ Els dinou cànons decretats prohibeixen la simonia, els trasllats, les enemistats entre els clergues, i també prohibeixen demanar diners pel crisma, el baptisme i les consagracions d'esglésies. El diumenge de *Quasimodo* no s'ha d'exigir als nous batejats només que el ciri i la roba blanca (*caputxa*) que cobreix el seu front; a partir del seu baptisme han de comptar anar a l'església durant vuit dies amb els vestits blancs. (A Normandia hi havia encara en aquesta època, molts pagans, i en conseqüència, molts baptismes d'adults).

Lleó XI, el 1049, celebrà un gran Concili a Reims.¹⁹⁹ Es van decretar dotze cànons. El cinquè diu que no s'ha de demanar ni exigir res pel baptisme, la sepultura, l'eucaristia i la visita als malalts.

¹⁹⁴ De: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. IV, 1ª part, 131-133. n. 31; MANSI, *Conc...* vol. XIV, 899. n. 43..

¹⁹⁵ *Monumeta...* vol. III, 843-859. n. 49. Dada textual.

¹⁹⁶ *Ibid.* 241, 247, 251. Dada textual.

¹⁹⁷ Dades de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. IV, 2ª part, 688, 689. n. 31; MANSI, *Conc...* vol. XVIII, 77.

¹⁹⁸ Informació extreta de: *Ibid.* 993, 994; *Ibid.* vol. XIX, 751.

¹⁹⁹ Informació extreta de: *Ibid.* 1011, 1023; *Ibid.* 724.

Joan, arquebisbe de Rouen, celebrà l'any 1072, amb els seus sufraganis, a l'Església de santa Maria de Rouen, un Concili Provincial.²⁰⁰ Van decretar vint-i-quatre canons. El 6è. parla, encara que de manera indirecta, del baptisme:

«Les sagrades formes i l'aigua baptismal no poden ser conservades més enllà de sis dies.»

I el canó 24: «El baptisme general no ha de celebrar-se només que els dissabtes de la vetlla de pasqua i de pentecosta, i no la vigília de l'Epifania, llevat dels casos de necessitat.»²⁰¹

El papa Gregori VI celebrà un Concili a Roma²⁰² l'any 1083, que va decretar trenta-dos canons. El 1er. diu:

«Cap laic no pot posseir una església o un benefici eclesiàstic; no pot recollir-ne les ofrenes, rebre honoraris per enterraments i bateigs, i, en general, per tot el que és d'incumbència d'un *feudum presbyterale*.»

El canó 6: «Cap monjo no pot exercir les funcions dels preveres, només que per a administrar el baptisme i l'absolució, en cas de necessitat i per l'absència de qualsevol altre prevere.»

El canó 7: «Cap prevere no pot exercir les funcions eclesiàstiques pels fidels d'una altra parròquia, només per a administrar el baptisme i l'absolució en cas de necessitat.»

I el canó 29: «No s'ha d'administrar el baptisme només que per la pasqua i per la pentecosta, llevat de casos de necessitat.»

El rei Ladislau d'Hongria, el maig de l'any 1092, convocà un Concili a Szaboles,²⁰³ d'acord amb el primat Serafí, arquebisbe de Gran, per tal d'abolir gran quantitat d'abusos introduïts i propagats gràcies als desordres haguts. El *Capitula* 9, diu:

«Si després d'haver rebut el baptisme, els ismaïlites (sarraïns) retornen a la seva antiga obediència, seran allunyats dels seus habitatges i repartits per altres *villae*.»

Concili de Reims.²⁰⁴ El papa Calixte II a la cinquena sessió, el 29 d'octubre de l'any 1119, va tancar-lo. Ja hem parlat d'aquest Concili a l'apartat dedicat a les referències doctrinals dels concilis europeus. El cardenal Crisòstom, bibliotecari de l'església romana va dictar els decrets. El canó 4 disposa:

²⁰⁰ Informació extreta de: Ibíd. 1281, 1283; Ibíd. vol. XX. 34.

²⁰¹ HARDOUIN, *Conc. coll.*, vol. VI. 1187. n. 64; MANSI, *Conc. Ampliss...* vol. XX. 34. n. 43. Dada textual.

²⁰² Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. V, 1ª part, 307-310. n. 31.

²⁰³ Informació extreta de: Ibíd. 369; MANSI, *Conc...* vol. XX, 751. n. 43.

²⁰⁴ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire des...* vol. V, 1ª part, 576, 587, 589. n. 31.

«No s'han de transmetre les càrregues eclesiàstiques per via d'herència, ni demanar cap remuneració pel baptisme...»

Acabat el Sínode de Roxburg el 1124, el legat dels papes Calixte II i Honori II a Londres, el cardenal Jean de Crème, presidí el 9 de setembre de l'any 1125 a l'Església de sant Pere de Westminster, un Concili no convocat per ell sinó pel primat de Canterbury, segons una antiga tradició.²⁰⁵ Va proclamar disset cànons. Referent al baptisme diu:

Cànon 1 i 2: «Ningú no pot ser ordenat per diners.» I, «Aquest no pot ser sol·licitat per a administrar el crisma, el baptisme, la penitència, la visita als malalts, l'extremunció, la comunió i l'enterrament.»

L'any 1138, el 13 de desembre, es va celebrar un Sínode a Westminster, Londres, en una època de constants guerres entre Anglaterra i Escòcia. I després de diverses temptatives anteriors per celebrar-lo.²⁰⁶ Disset cànons. El 1er., diu:

«No s'ha de demanar res pel crisma, la penitència, el baptisme, el viàtic, els casaments, els enterraments, etc.»

Concili de Tours.²⁰⁷ 19 de maig de 1163. El papa Alexandre III hi assistí en persona, a l'Església de Saint-Maurice. A la seva dreta hi havia Thomas Becket. El Concili promulgà deu cànons. L'últim diu:

«Els capellans dels castells són obligats al que segueix: si un d'ells sap que un bé de l'església forma part de les possessions del castell o ha estat arrabassat per la força pels castellans, haurà d'exhortar al senyor del lloc o al seu representant, a la restitució. Si aquesta demanda resta infructuosa, deurà suspendre el servei diví vuit dies després, i limitar-se a batejar, confessar i administrar el viàtic als malalts en perill de mort.»

El 18 de març de 1195 el papa Celestí III va nomenar legat prop del rei Ricard Cor de Lleó, d'Anglaterra, l'arquebisbe Hubert de Canterbury. El 15 de juny del mateix any Hubert presidí un Concili a York²⁰⁸ que decretà dotze cànons. El 4 diu:

«Pel baptisme no hi ha d'haver més de tres padrins per un noi, dos homes i una dona, i a l'inrevés. Si es troba un infant abandonat sense saber si ha estat batejat, se li haurà d'administrar aquest sagrament. No és només que en un cas de gran necessitat que un diaca podrà batejar, o donar la santa eucaristia o imposar la penitència.

En temps del papa Innocenci III, l'any 1200, l'Arquebisbe Hubert de Canterbury, presidí un Sínode a Westminster.²⁰⁹ El cànon 3 diu:

²⁰⁵ Informació extreta de: *Ibíd.* 658.

²⁰⁶ Informació extreta de: *Ibíd.* 720: MANSI, *Conc. Ampliss...* vol. XXI. 507. n. 43.

²⁰⁷ Informació extreta de: *Ibíd.* 2ª part, 963, 069; *Ibíd.* 1167.

²⁰⁸ Informació extreta de: *Ibíd.* 1169, 1170; *Ibíd.* vol. XXII. 652.

²⁰⁹ Informació extreta de: *Ibíd.* 1219, 1224; *Ibíd.* 698; HARDOUIN, vol. VI. 1947. n. 179.

«El baptisme i la confirmació s'han d'administrar a qualsevol persona, si no és que ja hagin rebut aquests sacraments. Els diaques no poden batejar ni imposar la penitència, si no és en perill de mort i en absència de qualsevol prevere. Si, degut a un cas de necessitat, un infant ha estat batejat per un laic, tot seguit el prevere haurà de suplir les cerimònies que segueixen a la immersió, però no les que la precedeixen. Si, degut a un cas de necessitat, un infant rep el baptisme de mans del seu pare o de la seva mare, d'això no en resultarà cap restricció al tracte conjugal.»

El cànon 8 diu: «No s'ha d'exigir res per a l'administració dels sacraments.»

El cànon 11, sobre el matrimoni diu: «Ningú no es pot casar amb la filla del seu padrí o de la persona que li ha administrat el baptisme.»

XII Concili Ecumènic, quart de Laterà.²¹⁰ Convocat pel papa Innocenci III el 19 d'abril de 1213. Convocatòria que es fa extensiva a tots els patriarques, arquebisbes i bisbes d'Orient i d'Occident. Vol tractar de l'alliberament de Terra Santa i de la reforma de l'Església Universal. Se'n conserven setanta *Capitula* i un Decret sobre Terra Santa. Transcrivim el cànon 4:

«Sota pena d'excomunió i de privació de qualsevol dignitat, els grecs-units no han de rebatejar més els infants ja batejats pels llatins, tot i que alguns ho han fet.

I el cànon 70: «Els jueus que es fan batejar han d'abandonar tots els seus antics ritus.»

En temps del papa Honori III, l'any 1222, i sota la presidència de l'arquebisbe Etienne Laugton, se celebrà un Sínode a Oxford²¹¹ per a la reforma de l'Església d'Anglaterra. Quaranta-nou canons promulgats. El 23 fa referència al baptisme:

Durant la seva visita, l'arxidiaca vetllarà per què el text del cànon de la missa sigui correcte; que els preveres pronunciïn exactament i amb comprensió almenys les paraules del cànon i les del baptisme; i que els laics, aquells que algun cop es veuen en la necessitat de batejar, ho sàpiguen fer en la llengua que tenen per costum.»

El primer de març de 1227, durant les últimes setmanes del pontificat del papa Honori III, va celebrar-se un Concili a l'Església *Marienkirche* de Trèves,²¹² sota la presidència de l'arquebisbe Teodoric. Molts historiadors creuen dubtosa la celebració d'aquest concili; alguns, li donen la importància d'un sínode provincial; i altres, inclús en neguen l'existència, doncs creuen els *Capitula* una còpia dels aprovats al II Concili de Lyon de l'any 1274, o bé del Concili Provincial de Trèves de l'any 1310. Fos com fos, el 1er. cànon diu:

«El baptisme s'ha d'administrar amb respecte, conforme les regles, amb aigua natural i amb aquesta fórmula: "Jo et batejo..." Els preveres instruiran els laics i les dones que hagin d'administrar aquest sacrament en cas de necessitat. Les paraules sacramentals

²¹⁰ Informació extreta de: Ibíd. 1316, 1323, 1388; Ibíd. 953.

²¹¹ Ibíd. 1429, 1432, 1433; Ibíd. 1085, 1132.

²¹² Ibíd. 1454.1457; Ibíd. vol. XXIII. 26. ss.

han de ser pronunciades exactament i nítida. Els preveres francesos ensenyaran als laics la fórmula en llengua romànica: “*Je te baptioi en nomine Patre et do Fis et do Sainte Esperit.*” Els alemanys diran: “*Ich duffen dich in deme Name des Vaders, inde des Somnes, inde des heiligen Geistes.*” Després que un laic haurà administrat el baptisme en un cas de necessitat, el prevere es farà repetir les paraules dites i explicar el ritu empleat. Si ha pronunciat les paraules sacramentals amb la intenció real de batejar, el prevere ratificarà el que s’ha fet sense rebatejar l’infant; es limitarà a fer la unció amb el crisma. No hi haurà més de tres o quatre padrins.»

L’any 1231 es va celebrar un Sínode Provincial a Rouen,²¹³ sota la presidència de l’arquebisbe Maurici. Quaranta-nou cànons. Els vuit primers, són repetició dels promulgats l’any 912 al Sínode de Sens. El cànon 34, diu:

«El diaca té prohibit donar l’eucaristia als malalts, de confessar i de batejar, llevat de casos de necessitat.»

El mateix any 1231 es va celebrar un altre Sínode a la província eclesiàstica de Reims, a Saint-Quentin, sota la presidència de l’arquebisbe Henri. Disset cànons. L’11 diu:

«Quan els laics han usurpat els béns de l’església, si el jutge civil refusa posar-hi remei, el bisbe podrà prohibir-los qualsevol servei religiós a la seva diòcesi, feta excepció del baptisme i de la confessió als malalts.»

Els anys compresos entre les dècades 1220 i 1230, foren prolífics en errors d’un gnosticisme maniqueu. Fermentà molt durant el segle XII. Entre les mesures per tallar-ho de soca-rel, l’arquebisbe de Mayence convocà el 25 de juliol de 1233 un concili en presència del rei Enric i de l’arquebisbe Sigfrid.²¹⁴ El principal objecte de deliberació foren les qüestions herètiques i la disciplina de l’Església. Entre les decisions preses hi figuren les següents, relatives al baptisme:

Cànon 5: «Tots els sacraments seran administrats amb el més gran respecte; per administrar el baptisme, el sant viàtic i l’extremunció, els preveres prendran sempre el roquet.»

Cànon 6: Confirmant un cànon d’un precedent concili de Mayence: «Per a l’administració del baptisme, les paraules essencials són: “Jo et batejo, N..., en el nom del Pare i del Fill i de l’Esperit Sant.” Aquestes paraules seran pronunciades exactament i nítida.»

Cànon 7: «Els preveres hauran d’ensenyar als laics l’administració del baptisme en cas de necessitat; la mateixa mare podrà fer servir la fórmula assenyalada. En cas d’urgència, doncs, els pares hauran de batejar els seus fills. Després s’haurà d’explicar exactament al prevere la manera com el baptisme ha estat administrat; si aquest creu que el baptisme ha estat ben administrat, ratificarà el que s’ha fet; si no, l’administrarà d’una manera correcta.»

²¹³ Ibíd. 1524, 1527.

²¹⁴ Informació extreta de: Ibíd. 1534, 1547.

Cànon 8: «Per causa dels impediments per parentiu espiritual, no s'admetran més de tres padrins.» (Aquest cànon i molts dels següents, presenten una gran analogia amb les decisions del Concili de Treves de l'any 1227.)

Cànon 9: «Per tal d'evitar la fetilleria, es guardarà el sant crisma, la santa eucaristia, l'aigua del baptisme, l'oli sant i els corporals, en llocs perfectament tancats.»

L'any 1236 sant Edmond, arquebisbe de Canterbury, publicà un estatut format per quaranta-un capítols,²¹⁵ alguns dels quals es pretén que van ser promulgats en un sínode provincial, doncs els continguts així ho donen a entendre. Edmond dóna consells als seus oficials. Reproduïm els que tracten del baptisme:

Capitula 9: «L'aigua baptismal i els sants olis han de ser guardats sota clau.»

Capitula 10: «Totes les esglésies baptismals han de tenir les fonts baptismals de pedra, no serviran per a cap altra cosa més, i estaran sempre tapades. L'aigua que haurà servit per a batejar els infants, no haurà de ser guardada més de set dies en el baptisteri. Si un nen ha estat batejat per un laic a casa seva, l'aigua serà llançada al foc o abocada al baptisteri. En quant al vas que s'haurà fet servir, serà cremat o donat a l'església.»

Capitula 11: «Si un laic ha administrat el baptisme, el prevere haurà d'examinar amb seny si s'ha administrat d'acord amb les regles; tant en llatí, com en gal·lès, com en anglès.»

Capitula 12: «Els diaques no poden batejar ni imposar la penitència llevat dels casos de necessitat.»

Capitula 37: «Les dones embarassades s'hauran de confessar abans d'anar de part; i al moment del part es prepararà l'aigua pel cas que faci falta batejar immediatament l'infant.»

El rei Enric III d'Anglaterra sol·licità al papa Gregori IX, la tramesa d'un legat. El juny de 1237 fou rebut el cardenal-diaconat Otton de Saint-Nicolas, però amb gran desplaença per part de la noblesa i els prelats, excepció feta de sant Edmond, arquebisbe de Canterbury. El legat proposà l'obertura d'un concili per a la reforma de l'església d'Anglaterra.²¹⁶ S'obrí el 19 de novembre del mateix any, i aprovà trenta-un *Capitula*.

El segon: «Els sagraments s'han d'administrar pels ministres de l'Església sense esperit d'avarícia, i no s'exigirà res per la seva administració. Els *sacramenta principalia* són: el baptisme, la confirmació, la penitència, l'eucaristia, l'extremunció, l'orde i el matrimoni. A les conferències del deganat, els arxidiaques hauran d'assenyalar exactament als preveres allò que han de fer per a l'administració dels sagraments.»

²¹⁵ Ibíd. 1574, 1576.

²¹⁶ Informació extreta de: Ibíd. 1577, 1579; MANSI, *Conc. Ampliss...* 441. n. 43.

I el tercer: «Hom reaccionarà contra la creença supersticiosa, molt escampada, que és perillós fer batejar els infants els dissabtes de pasqua o de la pentecosta. El mateix papa bateja en aquests dos dies.»

A Trèves, sota l'arquebisbe Théodoric, el 21 de setembre de 1238 es van promulgar unes ordenances que no aporten cap novetat.²¹⁷ Cal fer esment que parlaren de la custòdia de l'aigua baptismal, entre altres qüestions potser més importants.

Sigfrid, arquebisbe de Mayence, convocà a Fritzlar el 30 de maig de 1243, un Concili Provincial²¹⁸ que, a més de confirmar l'excomunió de l'emperador Frederic, decretà tot un seguit de canons, dels que només se'n conserven catorze. El primer, disposa:

«S'ha d'administrar el baptisme amb la més respectuosa intenció, sobretot en la pronúncia de les paraules: *Ego te baptizo*, de les que en depèn tot el valor del sagrament. Els preveres hauran d'ensenyar als laics com, en cas de necessitat, han de batejar en la seva llengua materna. Els pares no podran batejar els seus propis fills només que en casos d'extrema necessitat. Quan el baptisme hagi estat administrat així, amb les formes degudes, el prevere l'ha de tenir per vàlid i s'ha d'acontentar de suplir les cerimònies i les uncions que hi manquin.»

I el segon: «A cada església l'aigua baptismal, el crisma i l'eucaristia, s'han de guardar sota pany i clau, per tal que ningú en pugui fer servir.»

L'any 1255, Florentinus, Arquebisbe d'Arles, condemna els escrits de Joachim de Flore, de Calabria, tot i que a l'any 1202 va morir en olor de santedat. Predicava una doctrina sobre les tres edats o períodes del món, *status mundi*, que el va fer cèlebre. En el Sínode Provincial que convocà Florentinus,²¹⁹ el segon canon fa referència al baptisme:

«Els preveres han d'instruir els seus parroquians sobre la manera d'administrar el baptisme en cas de necessitat.»

Concili Provincial alemany a Mayence.²²⁰ Any 1261. Ordenat per l'arquebisbe Werner. Cinquanta-quatre canons. El tercer diu:

«Per a l'administració del baptisme, l'extremunció i el sant viàtic, els preveres s'han de revestir amb l'alba blanca o bé el roquet.»

I el quart, diu: «El baptisme ha de ser administrat amb el més gran respecte. S'ensenyarà als laics la manera d'administrar-lo en cas de necessitat. Per causa de l'impediment de parentiu espiritual, no s'admetran més de tres padrins per a aquest sagrament. L'aigua baptismal, l'oli, el crisma i la santa eucaristia, han de ser guardats a l'abric de tota profanació.»

²¹⁷ Ibíd. 1581; Ibíd. 478, 485.

²¹⁸ Ibíd. 1625; Ibíd. 688.

²¹⁹ Dades de: Ibíd. vol. VI. 1ª part, 113-115; Ibíd. 1001; HARDOUIN, *Conc. coll...* vol. VII. 505, ss. n. 64.

²²⁰ Informació extreta de: Ibíd. 99, 100; Ibíd. 1073.

El Cardenal Ottoboni, legat del papa Clement IV, reuní a l'abril de 1268 a la catedral de Sant Pau de Londres, un Concili General²²¹ per a Anglaterra, Escòcia, Irlanda i Gal·les, amb assistència del rei Enric III. El cànon 1, diu:

«S'ha d'instruir el poble per fer-los abandonar la creença supersticiosa que un infant batejat el dissabte sant o el dissabte vigília de la pentecosta, no pot viure. Els capellans i vicaris han d'ensenyar els diumenges als parroquians, com han d'administrar el baptisme en cas de necessitat.»

El juliol de l'any 1279, Johan Peckham, Arquebisbe de Canterbury, presideix un Sínode Provincial a Reading.²²² Sembla ser que per consell personal del papa Gregori X. El *Capitula* 4 diu:

«Els infants nascuts els vuit dies abans de pasqua o de la pentecosta seran, llevat dels casos de necessitat, batejats aquests dos dies de festa, que són especialment destinats als bateigs.»

El Sínode de Colònia,²²³ del que hi ha dubtes sobre la data de la seva celebració, doncs tant es pensa que fou l'any 1276 com el 1280, o també el 1281, va ser convocat per l'arquebisbe Sigfrid. No parla amb detall sobre el baptisme, però en el *Status* nº 4 diu:

«Prescripcions per a l'administració del baptisme.»

Ampliant aquesta qüestió, trobem en el Concili de Colònia²²⁴ del 9 de març de 1310, reunit per l'arquebisbe Enric per ordre del papa Clement V, que el *Capitula* 25 diu:

«L'ordenança de l'arquebisbe Sigfrid sobre el baptisme ha d'ésser exactament observada.»

Però seguim sense tenir-ne més detalls del contingut d'aquestes prescripcions.

El 7 d'octubre de l'any 1281 se celebra a Lambeth, Anglaterra, un Sínode.²²⁵ També el presideix l'arquebisbe Johan Peckhman. El tercer *Capitula* disposa:

«No cal reiterar el baptisme a qui ha rebut el baptisme de necessitat.»

Dóna instruccions sobre el baptisme de necessitat i sobre el baptisme condicional.

A l'Isla (Insulana), de l'arquebisbat de Cavaillon (Comtat-Venecià), l'any 1274 hi ha un Sínode presidit per Rostaing, arquebisbe d'Arles.²²⁶ El cànon 17 diu:

²²¹ Ibíd. 141; Ibíd. 1213-1260; Ibíd. 614.

²²² Ibíd. 246; Ibíd. vol. XXIV. 257.270.

²²³ Informació extreta de: Ibíd. 258, 260.

²²⁴ Ibíd. 610; Ibíd. vol. XXV. 230-294.

²²⁵ Ibíd. 277; Ibíb. vol. XXIV. 421.

²²⁶ Ibíd. 322; Ibíd. 1055-1063.

«Molts infants moren sense baptisme perquè les despeses ocasionades als padrins, pel bateig, són força considerables. D'ara endavant queda prohibit de donar res per l'infant, per la mare, o per qualsevol altra persona, a excepció del vestit blanc de l'infant. (*Nisi solam albam*).»

L'arquebisbe Jeroni de Drontheim (Nidaros), el 29 d'agost de 1290, celebra un Concili Provincial.²²⁷ Promulga unes ordenances que encara que no fan referència al baptisme d'una manera directa, si que indirectament en parlen les ordenances números 6, 7 i 8. Diuen que les fonts baptismals han de ser pulcres, que un prevere no pot administrar els sacraments en una parròquia estrangera, a excepció d'un cas de necessitat urgent, o amb el permís de l'ordinari del lloc. I sobretot es diu que per a l'administració dels sacraments s'ha d'abolir tota exacció pecuniària, per tal que no siguin un obstacle per a la seva celebració.

El 15 de setembre de 1292 l'arquebisbe de Mayence, Gerard, va celebrar un Sínode amb els seus sufraganis a Aschaffenburg.²²⁸ El *Capitula* 3, a més d'altres consideracions, explica:

«El prevere no pot exigir res pel sant viàtic, el baptisme, l'enterrament, ni, en general, per l'administració dels sacraments; de totes maneres pot acceptar el que li és entregat voluntàriament pels fidels. Els arquebisbes ho han de vetllar en els seus sínodes i en les reunions del capítol. Si descobreixen un vicari culpable l'han d'expulsar de l'arquebisbat, sense esperança de ser admès de nou. Qui ha comès aquesta falta ha de ser suspès *ab officio et beneficio* fins que l'arquebisbe l'absolgui d'aquesta simonia.»

L'any 1310 Balduí, arquebisbe de Trèves, obeint ordres del papa Climent V, reuneix un Concili Provincial a l'Església de sant Pere de Trèves.²²⁹ Sembla que el motiu de la convocatòria era el tema dels Templers,²³⁰ però a l'hora de la veritat es van tractar altres qüestions. Entre aquestes qüestions hi trobem les següents relacionades amb el baptisme:

Cànon 72: «Un clergue no pot prohibir els sacraments a una persona perquè li degui quelcom a ell o a la seva església.»

Cànon 115: «L'adult que rep el baptisme abans ha de confessar els seus pecats.»

El Concili de Mayence²³¹ del 13 de maig de 1310, convocat per l'arquebisbe Aichspalter, no es distingeix del de Colònia del 19 de març del mateix any, i en tenim poques referències. Sabem que en el cànon 103 es parla del baptisme, però no res més concret. Si que es concreta més en el cànon 104 ja que diu que l'aigua baptismal ha de

²²⁷ *Ibid.* 324; JOH. FINNUS, *Hist. Eccles. Island.*, vol. I. 472,

²²⁸ Informació extreta de: *Ibid.* 341; MANSI, *Concil. Ampliss...* vol. XXIV. 1103. n. 43.

²²⁹ *Ibid.* 611-616; *Ibid.* vol. XXV. 247-294.

²³⁰ Dades de: RAYNOUARD, *Monuments historiques relatifs à la condamnation des Templiers*, 270.

²³¹ Informació extreta de: HEFELE – LECLERCQ, *Histoire...* vol. VI. 1ª part, 625, 627, 628. n. 31; MANSI, *Concil. ampliss...* vol. XXV. 297-350. n. 43.

ser guardada amb pany i clau. I també el cànon 137 diu que un prevere excomunicat o suspès, no pot complir funcions eclesiàstiques.

El 21 de juny de 1311 es va signar el Procés-Verbal del Concili de Ravenna,²³² sota la presidència de l'arquebisbe Raynald. Publica, sota el títol de *Rubricae*, trenta-dues ordenances per a la reforma de l'església. Aquesta és l'ordenança 6:

«Tots els sacraments han d'ésser administrats, sempre que sigui possible, en dejú, gratuïtament, i amb els ornaments convenients.»

I l'ordenança 11: «Manera d'administrar el baptisme: *Sub-trina aspersione vel immersione*.

Aquesta referència a la immersió és la més propera en el temps que trobem d'Europa, salvant la península Ibèrica.

Les col·leccions dels concilis fixen pel 1313 el primer Sínode Provincial celebrat a Magdebourg sota la presidència de l'arquebisbe Burchard III.²³³ Però pel contingut de les actes d'aquest Sínode, es pot parlar amb certesa que no es podia haver celebrat fins l'any 1315, com a mínim. I això, perquè els cànon aprovats parlen de condemnes per l'empresonament de l'arquebisbe, empresonament que va produir-se el 1314 en un conflicte esclatat després del seu retorn del Concili de Viena i que va degenerar en una veritable guerra. Els cànon 1 i 2, i també els cànon 4 al 8, condemnen els qui cometin un crim semblant com l'esmentat; i diuen que els serveis religiosos seran suspesos en tota la província. El cànon 3, però, fa excepció del baptisme, de la penitència, del viàtic i de la confirmació.

El 10 d'octubre de 1314 l'arquebisbe Raymond de la diòcesi de Ravenna, va celebrar un Sínode Provincial a l'Església de sant Nicolau del castell d'Argenta.²³⁴ Entre els vint decrets que reben el nom de *Rubricae*, hi ha el 14 que fa referència al baptisme:

«Tot prevere de parròquia ha d'ensenyar al poble, tres vegades l'any, la fórmula del baptisme».

Sínode General d'Avignon.²³⁵ 18 de juny de 1326. Diu el cànon nº 5:

«Els baptisteris han de romandre tancats.»

El primer arquebisbe de Praga, Ernest de Pardubitz, va aprovar en el Sínode Provincial celebrat el 1349,²³⁶ tot un seguit de cànon, entre els quals, el número 49:

²³² Ibíd. 637; Ibíd. 450, ss.; HARDOUIN, *Concil. coll.*, 1361, ss. n. 64.

²³³ Informació extreta de: Ibíd. 2ª part, 728; Ibíd. vol. XXIII. 1162, vol. XXIV. 765, ss., XXV. 523, ss.

²³⁴ Ibíd. 734-736; Ibíd. vol. XXV. 535-550; HARDOUIN, *Concil. coll.*, 1382-1392. n. 64.

²³⁵ Ibíd. 801; Ibíd. 739-774.

²³⁶ Ibíd. 902; Ibíd. vol. XXVI. 75-106, 382-412.

«Molts preveres, amb el pretext d'un costum inveterat, no volen administrar el baptisme, l'eucaristia, la penitència, l'extremunció, donar la benedicció nupcial, enterrar els morts, o complir altres funcions del seu estat, si no és cobrant. Això és castigat amb penes severes com si fos simonia.»

El papa Bonifaci X (1389-1404) convocà un Concili Provincial a Magdebourg.²³⁷ En els canons fa referència al baptisme, el número 33. Com que aquest concili va ser convocat principalment per tornar a posar vigents les qüestions que per laxitud amb el pas del temps, havien caigut en desús, el canó 33 es correspon amb el canó 103 del Concili de Mayence de l'any 1310. Però ja hem dit que d'aquest últim canó en sabem només que existeix i res més.

²³⁷ *Ibíd.* 1430-1432; *Ibíd.* 567-589.

3. PILES BAPTISMALS DELS PRIMERS SEGLES DE L'ESGLÉSIA FINS L'ACABAMENT DE L'EDAT MITJANA

3.1. PRIMERS SEGLES DE L'ESGLÉSIA

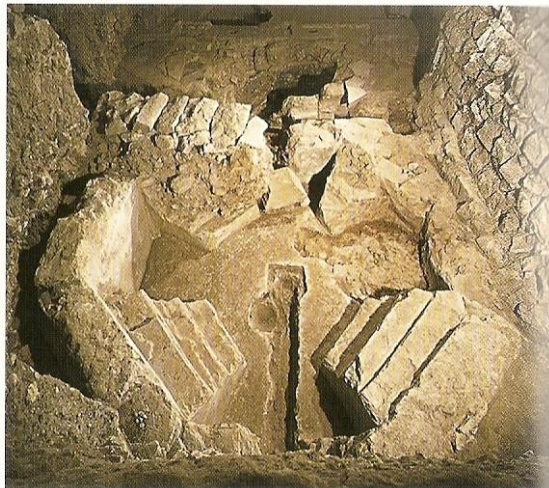
Els primers segles del cristianisme són els del gran període del baptisme per immersió. Els cristians tenien molt present batejar amb aigua viva. I amb aquesta intenció van néixer les piscines baptismals amb l'aigua que hi entrava i sortia. Temps avenir, les piles romàniques rectangulars i ovalades buscaven una semblança formal i simbòlica amb els sepulcres. Doncs sabien que el baptisme allibera de la mort i dona nova vida al cristià. Amb aquesta nova interpretació moltes petites piles rústegues rectangulars tenen una clara intenció funerària. I la utilització de sarcòfacs antics i medievals per a l'administració del baptisme no és una cosa excepcional, sinó força corrent. Ho veiem en els sepulcres de Terrassa, Santa Maria del Mar, i altres.

El baptisme -segons mossèn Gudiol²³⁸ va administrar-se per immersió a Catalunya fins al segle XIV, creient que senyala la fi d'aquest costum una constitució tarragonina de l'any 1391. De totes maneres, en el ritual de Vic de l'any 1508, o potser d'últims del segle XV, al parlar del baptisme ja usen els termes "*E lavos lo curat prengua de la aygue de les fonts don ne tres vegades sobre lo cap del infant*".

En aquest capítol hi ha referències a vuit piles d'immersió i dues d'infusió.

Catedral de Barcelona

La Catedral de Barcelona té tres piles baptismals, dues s'inclouen en aquest grup.

Primerament parlarem de la piscina baptismal que figura en el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, entrant pel soterrani. Situada en un baptisteri que cau sota el reracor de la catedral actual. Es tracta d'una piscina octogonal. Aquest baptisteri fou excavat per l'arqueòleg Frederic Pau Verrier l'any 1965. Des del segle IV dC. *Barcino* va disposar d'un santuari on se celebrava el culte cristià. La basílica es troba sota l'actual catedral. Al peu de l'església episcopal i comunicat amb aquesta, es conserva l'edifici

²³⁸ Vegis: JOSEP GUDIOL I CCUNILL: *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana*. 373.

destinat a l'administració del baptisme. Al centre de l'espai baptismal se situava la piscina, de la qual es conserva només un extrem, sense que poguem determinar si la planta era rectangular o en forma de creu, tipologies pròpies de les piscines dels primers baptisteris. Si observem atentament les restes, veurem que hi ha uns grups de graons per a accedir al seu interior, i una canalització per desaiugar.

La segona que ara estudiem és la pila romànica, de marbre de Luni, del segle XI, procedent de la catedral romànica; situada al Museu de la Catedral que el formen les dues sales anomenades Capbreuació i Capitular. Procedent d'algun element arquitectònic romà, va ser buidada fins a una profunditat de 50 cm. Té forma quadrilobulada, amb un gruix de les parets de 9'5 cm. A la part superior hi ha dues estries per on podria sortir l'aigua abans que sobreixís. A dues de les seves parets hi ha decoració esculpida de l'època romana: en un costat hi ha tres cubs, per sota dels quals hi ha un fris amb elements vegetals, i a l'altre s'hi veu només ornamentació floral. Es tracta d'una pila d'immersió pròpia de l'època, per les seves característiques. La base quadrangular és molt posterior.

La tercera pila baptismal figura relacionada en el capítol: "Període Medieval".

Basílica de Santa Maria del Mar de Barcelona

Nota històrica; Va ser constituïda església parroquial segons els cànons 6 i 16 del Concili de Toledo de l'any 693. Va tenir rector fins l'any 1009. I el 1324 va ser constituït en ardiaconat. L'església és dels anys 1329 a 1383. El baptisteri és en una capella especial. La pila baptismal és de pedra, i segons tradició, és el primitiu sepulcre de Santa Eulàlia. La Junta d'Obra de la Parròquia diu en el seu informe que en el baptisteri la pila baptismal és un sepulcre romà. Hi ha tres quadres a l'oli de Ferran, que representen el baptisme de N. S. Jesucrist, de Santa Eulàlia de Barcelona, que segons tradició va ser enterrada en aquest sepulcre, i de Santa Maria de Cervelló que fou batejada en aquesta pila.²³⁹ Una referència important relacionada amb el baptisme de Santa Maria de Cervelló: aquesta santa va néixer el dia 1 de desembre de 1230, i fou batejada el dia següent a la pila baptismal de Santa Maria del Mar de Barcelona, que havia estat el sepulcre de Santa Eulàlia.²⁴⁰

²³⁹ Vegis: *Elencos*. Vol. I. 155, 165. n. 1.

²⁴⁰ Més informació a: JAUME ARMENGOL I ARMENGOL, *Barcelona cuna y mansión de santos*, Barcelona 1958.

A la visita *in situ*, el Sr. Rector, Mn. Albert Taulé Viñas, diu que la pila baptismal era el sarcòfag de Santa Eulàlia, i que en passar les despulles de la Santa a la cripta de la Catedral, es va fer servir de pila baptismal durant els segles IV al XX. L'any 1936 el Sr. Marés la recull perquè no es malmeti amb la guerra, i queda dipositada al Museu d'Arqueologia de Catalunya. S'està reclamant perquè torni a la Basílica, al peu del vitrall del baptisme de Jesús, de l'any 1920.²⁴¹

Està decorat amb estrigils i amb un quadrat llis al mig. És de marbre de Carrara. Cultura romana dels segles III al IV dC. A l'interior hi ha un forat per a la sortida de l'aigua, i prop d'un dels laterals hi ha una ranura com per a encaixar-hi una peça de separació amb el contingut de l'aigua. Segurament era un espai per a seure-hi el diaca, ja que és molt probable que en un principi servís per el baptisme d'immersió; o bé un espai més petit i pràctic per batejar-hi, quan es va abandonar la pràctica baptismal de la immersió..

Podem establir un paral·lelisme entre aquest sarcòfag funerari, i que després té un ús baptismal, per una banda; amb el sagrament del baptisme, que allibera el neòfit de la mort del pecat a la nova vida amb Crist.

Afegim un seguit de dades històriques que creiem interessants, ja que fan referència a Santa Maria del Mar i al seu baptisteri amb la pila baptismal.

L'Església Parroquial s'anomenava també, com veiem pel Concili de Barcelona de l'any 599, "Església Baptismal", per a distingir-la de les esglésies anomenades "pròpies" (propietat d'un senyor feudal) que no tenien el privilegi de tenir pila baptismal.²⁴²

El baptisteri de Santa Maria del Mar és a la capella de "Sant Anton Abad i Sant Bernard", tal com diu la revista *Hormiga de Oro* (18/2/1922).

A l'entrada de l'església, el primer altar de la paret lateral de l'esquerra (que és el tercer des de la porta de l'entrada), hi ha la capella de Sant Antoni i Sant Bernat, que des de l'any 1829 és baptisteri, i l'any 1976, de la Mare de Déu del Roser.

²⁴¹ Fotografia autoritzada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. 29 novembre 2005.

²⁴² Nota de: *Presa de possessió dels pàrrocos*. 1924. Editorial Balmes, nova edició 1948.

“Fins l’any 1828 les fonts baptismals estigueren a rampeu de l’església, davant del contrafort parçoner de les capelles de Sant Llorenç i de Santa Llúcia. Santa Maria de Cervelló, dita comunment del Socós, hi fou batejada el 10 de desembre de 1230. El lloc era poc adient, i per això es traslladà a la capella de Sant Antoni Abad; amb pintures de Ferran sobre el tema del baptisme de Jesús, de Santa Eulàlia de Barcelona i de Santa Maria del Socós. El joiell del baptisteri era la pila que servia per a administrar les aigües regeneradores del Sagrament, la qual, segons tradició ben fonamentada, fou el sarcòfag estrigil·lat de la protomàrtir barcelonina Santa Eulàlia. El sarcòfag és un paral·lelepípede de marbre blanc, d’una sola peça llargaruda. A la cara del davant, al mig, hi havia un plafó llis quadrat i a ambdues bandes les típiques estries romanes o *Strigili*”.²⁴³

A “Bases per a la restauració de la Basílica de Santa Maria del Mar”, del 28 de novembre de 1863, l’arquitecte Elias Rogent, quan parla de *Proyectos parciales que inmediatamente podrian acordarse*, diu: *3º Decoración del Baptisterio*.

A “Full amb notes sobre les destrosses de l’Església de Santa Maria del Mar” (1936), hi figura: “Notas ampliatorias de lo declarado por el infrascrito, el día 11 de marzo de 1941, ante el Sr. Fiscal Instructor de *Causa General* de Barcelona: 1º Daños y perjuicios.- Con la destrucción de las 33 capillas, más la del Ssmo. Sacramento, perecieron altares, imágenes de talla, cuadros, de los mejores artistas. Cabe mencionar la pila bautismal, sepulcro romano que según la tradición sirvió de sepultura de Santa Eulàlia, patrona de la ciudad. Los magníficos cuadros del pintor Ferran, en el mismo Bautisterio”.

La monografia: “Santa Maria del Mar. El templo de Santa Maria del Mar”, de J. M. Garrut, (Barcelona, 1952), diu: *Capilla del Baptisterio. La pila era el mencionado sarcófago de Santa Eulàlia*.

Observem que és el mateix criteri el que demostra la ubicació de la pila baptismal i l’autor de les pintures. Com també l’origen del sarcòfag de Santa Eulàlia. Ja es va programar una reforma a fons de la Basílica, l’any 1863, i una altra a causa de la destrucció de l’any 1936. El Sr. Fiscal Instructor, l’any 1941, desconeixia l’actuació del Sr. Marés per tal de salvar la pila baptismal. Potser si ho hagués sabut, ara figuraria de nou en el seu lloc primigeni, tal com es demana amb insistència actualment.

Parròquia dels Sants Just i Pastor. Barcelona

En aquesta parròquia recentment s’ha trobat un baptisteri amb una piscina baptismal del segle VI.²⁴⁴ Sobre la pila actual en parlem en el capítol dedicat a les piles baptismals del segle XIX i primera meitat del segle XX.

Aquest baptisteri del segle VI, que encara està en fase d’excavació, és una prova que el temple era el segon nucli episcopal de la ciutat de Barcelona, la qual cosa confirma la rellevància de Barcino durant l’imperi visigòtic. Ja que el baptisteri era un element que només feien servir els bisbes -una vegada a l’any, a la vigília de Pasqua-, hem de

²⁴³ Més informació a: BONAVENTURA BASSEGODA, *Santa Maria del Mar*, 165-171. U.P.B. Barcelona 1976.

²⁴⁴ Troballa feta a les excavacions dels anys 2012 i 2013, segons recullen diversos mijans de comunicació del dia 21 de gener de 2013.

creure en l'existència d'un segon bisbe, possiblement el cristià, desplaçat de la Catedral pel bisbe arrià, que hauria entrat a la ciutat l'any 415 amb els visigots. Aquest baptisteri hauria estat cobert per una capa de pintura vermella; té forma de creu, probablement irregular, de la que s'en conserva un braç i part d'un segon braç. També es conserven una graons dins la part interior del braç sencer, que servien per entrar i sortir de la piscina. Esperem que a l'acaballa de les excavacions tinguem més informació sobre aquesta troballa excepcional.

Parròquia de Santa Maria. Badalona

A ca l'Alzina del carrer Fluvià, a Dalt la Vila, es troba una pila. És de pedra de Montjuïc, de forma troncocònica invertida. Fa 40 cm. d'alçada i 37 cm. de diàmetre. Té una part decorada, i l'altra, -que devia anar arrambada en un angle o encastada a la paret-, és llisa. Per sota és plana, perquè devia estar assentada sobre una columna.

La pila queda dividida a l'exterior, en dues parts, per una soga que ceneix el recipient, esculpida en la mateixa pedra. El cos que queda per sota de la soga no té cap mena de decoració. En canvi, la part superior presenta una decoració vegetal que vol simbolitzar pàmpols de vinya, amb tiges al voltant, que s'ajunten amb les fulles per l'extrem,

configurant dues petites volutes en el centre del motiu. Tot aquest conjunt decoratiu és molt similar al de la imposta de la Seu de Barcelona que es conserva al Museu d'Art de Catalunya.

No sabem del cert d'on procedeix aquesta pila, però cal creure que prové de Santa Maria, com així ho creu tothom. Datada pels vols de l'any 1000, segons estudis comparatius entre la decoració de la pila i elements decoratius de la mateixa època, fets per Lourdes Cayetano. Ho corrobora la mateixa forma de la pila. Va ser feta, doncs, per a l'església de Santa Maria, que precedí l'edifici romànic consagrat el 1112.

Hi ha dubtes sobre si es tracta d'una pila de bateig o bé d'una pica d'aigua beneïda, doncs a l'època que s'ha datat, el baptisme per infusió encara no es practicava. El que és segur és que no és d'immersió.²⁴⁵

Més endavant parlem de l'actual baptisteri i fem algunes referències sobre el que hi havia abans de l'any 1936.

Parroquial basílica de la Mare de Déu de la Mercè i Sant Miquel Arcàngel. Barcelona

Nota històrica: Beneïda el 9 de setembre de 1775. Però ja se'n parla l'any 1249. El baptisteri està situat a la primera capella al costat de l'evangeli. És de marbre. «*Esta pila, verdadera notabilidad arqueológica, procede del antiguo templo de San Miguel donde por centenares de años tuvo el mismo uso. En realidad es un capitel bizantino de marmol blanco de extraordinaria magnitud, y trabajado con todo esmero, en el cual, por la parte de su ábaco, hicieron un hueco a manera de pila, para contener el agua.*»²⁴⁶ Està dividida en dues parts: una de més gran per contenir l'aigua i una altra de més petita per rebre la que cau del cap del nen batejat i conduir-la a terra. Té una tapa de fusta. El baptisteri està envoltat d'una reixa que es tanca amb clau. Té un quadre de Sant Joan batejant a Crist. Hi ha una petita caixa de fusta on s'hi guarda el que està prescrit per a l'administració del baptisme.²⁴⁷

²⁴⁵ Informació extreta de: *Carrer dels Arbres*, nº 26. Badalona 1982.

²⁴⁶ Informació extreta de: P. GAZULLA, *La patrona de Barcelona y su Santuario*, 1918.

²⁴⁷ Informació extreta de: *Elencos*, vol. II. 137. n. 1.

No es conserva cap arxiu que parli de la pila baptismal. Més endavant parlem de la pila actual.

Al Museu d'Arqueologia de Catalunya hi ha la pila baptismal que és el capitell bizantí venecià ressenyat en la visita pastoral de l'any 1921. Tota ella està treballada amb un relleu de fulles buidades per la part de dins, i amb una base envoltada d'unes petites creus. El seu interior no es compon de dues parts, com diu la citada ressenya.²⁴⁸

Parròquia castrense de plaça. Parròquia personal. Barcelona

L'església és dels anys 1770, i va sofrir diverses vicissituds: desacralitzada, parc de bombers, i sacralitzada de nou els anys 1960.

Al lloc on hi hauria d'haver el baptisteri, que actualment és la sala de màquines de la calefacció, hi ha situada i en desús, una pila baptismal de marbre. Trencada. Se suposa que podria ser romana, encara que aquesta versió presenta alguns dubtes. En realitat no se'n sap l'origen. És de grans dimensions, rodona, i tot el conjunt té forma de copa.

El seu interior està dividit en dues parts, possiblement d'època posterior a la seva construcció, ja que el marbre de separació que s'hi veu col·locat i afegit és de diferent tonalitat que la resta. Descansa sobre una base quadrada del mateix material. Podria ser ben bé per al baptisme d'immersió.

Més endavant parlem de la pila baptismal construïda l'any 2007.

Parròquia de Sant Pere de Terrassa

Són varies les piles baptismals que d'una manera o altra estan relacionades amb les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Per això en parlem en els capítols dedicats a les piles dels primers segles de l'Església, a les del període medieval i al del període dels segles XV al XVIII.

²⁴⁸ Fotografia autoritzada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. 29 novembre 2005.

Un dels camins de penetració de la fe i les formes cristianes a la Mediterrània, va ser el comerç marítim amb el nord d'Àfrica. La configuració de les primitives estructures basilicals, baptisteris i altres elements ornamentals foren alguns dels elements d'influència africana.

Hi ha una primera pila baptismal del segle IV.^{249*250} En la fase anomenada pels arqueòlegs «preepiscopal II», amb una cronologia entre mitjan segle IV i el 385, hi trobem una primera basílica d'una sola nau. D'una segona etapa d'aquest període, queden restes d'una segona església. I a l'est del temple hi ha restes d'un primer baptisteri, també d'època preepiscopal, i que l'arqueologia situa entre el 385 i el 420-430. Aquest baptisteri poligonal darrere l'absis, a l'est de la basílica de Santa Maria, és una construcció octogonal amb una piscina de base quadrada i costats corbats, com trobem a la zona de l'Adriàtic i a la Provença. Aquesta primitiva estructura baptismal amb espais compartimentats té dos dipòsits i un conducte de desguàs. El model poligonal de piscina ve del Nord d'Itàlia, a través de models provençals.

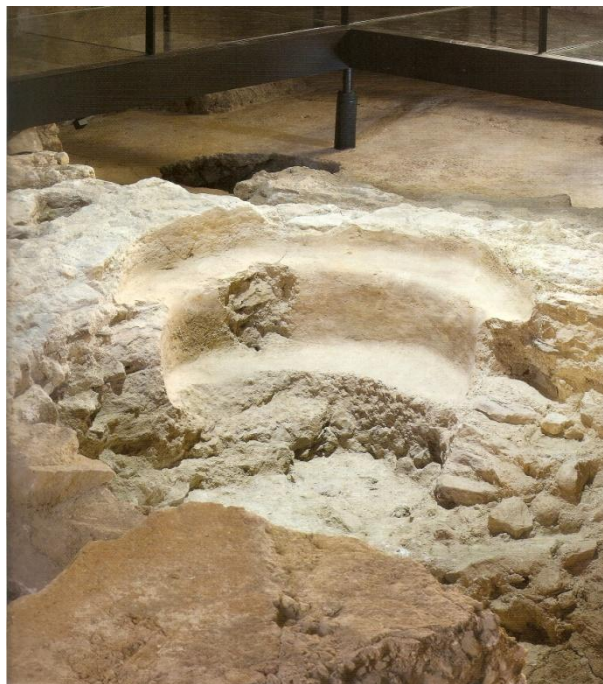
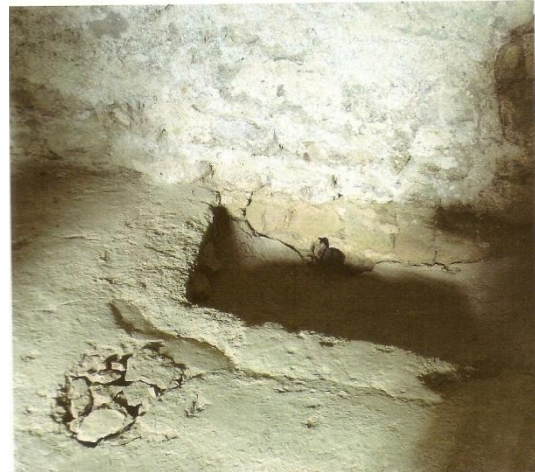
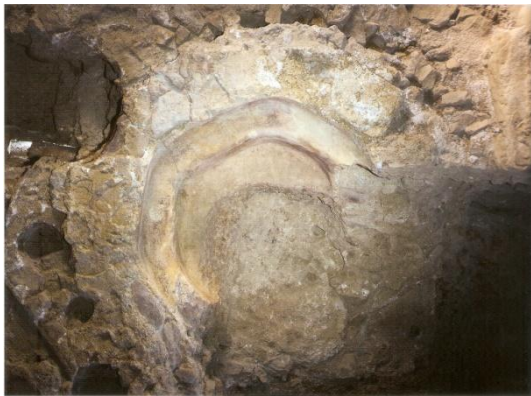
La monografia: "Terme. Revista d'Història". Del Centre d'Estudis històrics de Terrassa, de l'any 2001, diu: *Cal destacar la troballa d'una piscina baptismal, posterior a la coneguda, i situada dins l'actual església de Santa Maria, piscina que hom relaciona amb la primera catedral de l'any 450. Aquesta segona piscina, de planta octogonal, es relacionaria amb una fase anterior a la configuració del conjunt episcopal de les tres esglésies, amb una datació aportada pels arqueòlegs entorn de mitjan segle VI.*

²⁴⁹ Informació extreta de: FERRAN, DOMÈNEC – LLORDÉS, TERESA, *Ecclesiae Egarenses, Les esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Caixa Terrassa i Lunweg, S. L. Barcelona 2009.

²⁵⁰ El rector Mn. Antoni Deulofeu, durant les visites del 30 de maig i del 14 de novembre de 2012, em dóna informació oral i bibliografia.

Una segona pila baptismal del segle V, any 450. A partir d'aquest any es construeix la primera catedral, d'una sola nau, i un baptisteri amb piscina de planta octogonal, situat a l'oest de l'església. Una canalització d'obra i de secció rectangular portava l'aigua del pou central del davant de Sant Miquel cap a la piscina baptismal. Aquesta piscina baptismal té dos seus graons d'accés i amb dos nivells interiors, amb un orifici de conducció de l'aigua al més baix que arriba fins a un pou de desguàs situat a la nau sud. Al segle VI el temple s'amplia i es construeix l'església de tres naus, mantenint el mateix baptisteri anterior al peu de la nau central. A la rectoria d'aquesta catedral de Santa Maria hi ha les restes rectangulars d'un lavatori de peus, de mitjan segle V. Era habitual al lavatori de peus previ al baptisme, segurament per qüestions d'higiene.

Durant els anys 1906-1907 J. Puig i Cadafalch excava al centre de l'església de Sant Miquel, on troba el que ell considera els fonaments d'una piscina baptismal, i durant els anys 1917-1929, es reconstrueix. Es basava en la teoria sobre litúrgia, i sobre altres baptisteris paleocristians que, al costat d'altres arguments, va publicar l'any 1936 a *La seu visigòtica* d'Egara. Estudis posteriors no han donat credibilitat a aquesta teoria,

explicant que l'església de Sant Miquel tenia una funció funerària. Sant Miquel no apareix documentat fins el 1185; tanmateix és constant la referència del cementiri, que estaria presidit per una capella que durant l'època carolíngia probablement rebé el nom de Sant Miquel, ja que els francs tenien gran devoció a aquest arcàngel. Sabem que l'any 1202 el prevere Berenguer de Far va fundar a Sant Miquel la celebració d'una missa de difunts amb una dotació de 300 sous per a la compra d'un alou, les rendes del qual es destinarien al canonge que s'encarregués del servei. Però abans, al segle VI, aquesta església de Sant Miquel ja existia, encara que desconeixem el titular. La pintura mural representa un pantocràtor que s'adiu perfectament amb la funció funerària del temple. Jesucrist és l'alfa i l'òmega, judica des del seu tro amb els ancians o apòstols. Amb la intenció de donar certa credibilitat a l'explicació de J. Puig i Cadafalch, hi ha la teoria que diu que no es adient la funció d'una església funerària en els temps en que s'enterrava a la Sagrera, doncs ja hi havia la pròpia església de Santa Maria. I ben bé podria ser que degut a la invasió sarraïna desaparegués la piscina baptismal si era construïda amb materials rics de valor, i que destinessin el temple a mesquita. D'aquí que no en quedessin restes. És una manera de pensar plausible, i com a tal, en deixem constància.

En el magatzem del Museu de l'Ajuntament de Terrassa hi ha un sarcòfag romà de marbre blanc, que a simple vista sembla ser de gra finíssim, cosa que fa pensar en una procedència de les canteres de *Luni-Carrara*. Fa 64,5 centímetres d'alçada per 221,5 centímetres de llargada i 58 centímetres d'amplada. L'interior fa 44 centímetres d'alçada en el cantó dret i 37 centímetres en el cantó esquerre, amb un a llargada de 201 centímetres i un bisellat de 44,5 centímetres. Aquest sarcòfag només tenia relleus en la seva part frontal com era costum en l'antiguitat. Relleus no gens recognoscibles. Sembla que era de l'església de Sant Pere i que havia servit per batejar-hi. L'any 1898, abans de la reforma, passa a l'església de Sant Miquel que era un magatzem. Però amb la reforma de Puig i Cadafalch, l'any 1927, s'hi bateja fins l'any 1965, que és quan les normes del Concili Vaticà II ho deixen obsolet. Vegis les fotografies d'aquesta ubicació. La seva funció baptismal la corrobora el forat de desguàs que hi ha al fons i les restes de ciment i òxid degudes per les grapes de ferro que fixaven tres fustes que feien les funcions de tapa d'aquesta pila.²⁵¹

²⁵¹ MONTSERRAT CLAVERÍA, ANTONIO MORO GARCÍA I ISABEL RODÀ, *Sarcófagos e inscripciones hallados en las recientes excavaciones de Sant Pere de Terrassa (Egara, Barcelona)*. Publicat a la revista italiana L'ERMA, suplementi 18: Le due patrie acquisite. Studi archeologia dedicati a Walter Trillmich. Roma 2008. 129 a 147.

3.2. PERÍODE MEDIEVAL

No totes les piles baptismals d'aquest capítol que classifiquem com gòtiques, es poden considerar *a priori* com gòtiques. Però, ja que en el seu conjunt guarden una semblança tipològica, les estudiem com tot un bloc unitari; doncs algunes d'elles és difícil datar-les amb rigorosa exactitud. Algunes poden considerar-se de finals del

període gòtic. Aquestes piles són vint-i-cinc, de les setanta-una que s'inclouen en el capítol. La primera descrita, d'aquestes característiques, és la de Sant Feliu d'Allella.

Catedral de Barcelona

Dues primeres piles baptismals de la Catedral de Barcelona ja les hem tractat en el capítol precedent.

Aquesta tercera pila baptismal de és la que actualment està situada en el Baptisteri, entrant a la Catedral per la porta principal, a l'esquerra. Tancada amb una reixa.

Aquest Baptisteri es troba situat a sobre del Baptisteri de la primitiva església paleocristiana, Aquesta pila baptismal és obra de l'escultor florentí Onofre Julià. És de marbre blanc de Carrara, tallada en forma de copa, amb arestes helicoïdals, i es va construir a Barcelona l'any 1433. El seu interior és d'una sola cavitat. La base la formen uns marbres que alternen les peces blanques amb les rosades, amb un perímetre total de dotze cares semicirculars.

En aquesta pila s'hi haurien batejat els primers indis portats d'Amèrica per Cristòfol Colom, en el viatge de retorn. Cosa, però, força improbable, segons criteri d'alguns historiadors. És interessant un article que sobre aquest tema escriu Mn. Martí Bonet en el butlletí del Centre d'Estudis Colombins: *Que cal dir del baptisme dels 6 indis a Barcelona, l'any 1493?* (Butlletí número 9, pàgina 24).

A l'Arxiu Capitular de la Catedral s'han revisat els Llibres de l'Obra dels anys 1431-1435, i no s'hi ha trobat res de rellevant que no figuri en aquesta descripció. I en el llibre de Mn. Josep Mas, de l'any 1906: "Notes històriques del Bisbat de Barcelona", hi ha només la següent referència: *23-Capella del Sant Sepulcre y del Baptisteri: Clau de la volta.- Escut d'armes del Patriarca Saper.- Baptisme de Jesús. La capella de les Fonts es troba citada en la Visita feta en 1495. (Arxiu Diocesà. Visitatio Sedis, 1504.)*

Parròquia de Sant Simó. Mataró

L'Església de Sant Simó és una antiga ermita de pescadors, de l'any 1611. L'any 1965 va ser erigida parròquia. Segons diu el Rector Mn. Vicenç Mira Massaguer, Mn. Pou de la parròquia de Santa Maria de Mataró, va cedir-los la pila baptismal, ja que ells en tenien unes altres. En un principi estava situada entrant a mà esquerra de l'ermita. Actualment es troba a l'esquerra del presbiteri. Aquesta pila era d'abans de la guerra

del 1936. Es tracta d'una pila medieval. És rodona, de marbre blanc, amb un suport de ferro. El seu interior el formen una part molt gran i una altra de més petita. Tota ella és d'una sola peça.

Parròquia de Santa Maria. Caldes d'Estrac

Erigida el 4 de setembre de l'any 1230. El temple primitiu era del segle XII, gòtic. L'any 1830 es va acabar l'església actual. L'església té baptisteri, situat a la part de l'evangeli, i en la seva última capella. La pila baptismal és de pedra. Té una sola cavitat. L'aigua que s'ha fet servir es rep en una palangana i es tira finalment a la piscina. Té una tapa de metall i dues de fusta, però cap d'elles es tanca amb clau. Hi ha un quadre amb Sant Joan Baptista batejant a Crist. Dins de la capella hi ha un armari de fusta que es tanca amb pany i clau on es guarda el que està prescrit per a administrar el baptisme. La capella del baptisteri té una balustrada de fusta que es tanca amb clau.²⁵²

Aquesta descripció de l'any 1921 no té res a veure amb la realitat actual; segurament el que descriu seria destruït durant la guerra 1936-1939. Afegim que el volum XIV de la

²⁵² Informació extreta de: *Elencos*, vol. XVII, 79. n. 1.

col·lecció “*Visitatio ectarû totius Diocesis barcinonem extra urbem in duas partes divisa de anno 1421*”, conté una nota d’aquesta visita pastoral que diu: “*Visitavit etiam sacrum crisma et oleum sanctum atque sacros fontes babtismales clave clausos sed tunc indigent copertorium*”. Hi ha el dubte raonable si aquesta pila del 1421 és la mateixa de l’any 1921. La Parròquia va ser erigida l’any 1379.

L’edifici primitiu de l’església, del 1219, s’engrandí el 1557 i el 1603. L’edifici actual és dels anys 1805 i 1830. De l’antiga església només en queda una pila baptismal i una làpida amb escriptura gòtica, dels segles XIV-XV.

No queda clar si es tracta d’una pica d’aigua beneïta o bé d’una pila per batejar. Sembla, segons confirma el rector, que es tracta d’una d’aigua beneïta, doncs no és la que parlen les visites pastorals esmentades. Era l’època que es va deixar d’administrar el baptisme per immersió.

Parròquia de Sant Feliu. Alella

L’arxiver Sr. Salvador Artés m’informa que no consten dades d’arxiu que facin esment del baptisteri o bé de la pila baptismal, tot i que la parròquia és molt antiga: l’any 997 ja es parla de l’existència de la parròquia d’Alella. Al segle XV s’amplia.

Entrant a mà dreta hi ha una fornícula amb reixa, on es troba una pila baptismal. La pila i el seu peu semblen d’una sola peça, i pel seu estil es pot tractar d’una obra gòtica, cosa que ho corrobora el fet que no fos destruïda durant la guerra de l’any 1936.

És de pedra i té dues parts en el seu interior. A la seva dreta hi ha un armari amb porta de fusta, destinat a guardar-hi els sants olis per el baptisme.

Segons Mn. Manuel Trens, el baptisteri està situat en una petita capella a la porta de l’entrada. La pila és de pedra, i no està dividida. És una pila gòtica, molt bonica.²⁵³ La tapa es tanca amb clau. En el baptisteri hi ha una reixa amb clau. Hi ha una pintura amb Sant Joan. I un armari amb tot el necessari. Hi ha una crismera de metall i una cullera de plata.²⁵⁴

Les referències orals corroboren que la pila actual és gòtica; encara que hi ha el dubte,

²⁵³ Informació extreta de: MANUEL TRENS, *Inventari del Tresor...* 205.

²⁵⁴ Informació extreta de: *Elencos*, vol. XVIII. 245, 247. n. 1.

perquè la visita *in situ* confirma que el seu interior té dues parts, i en canvi Mn. Trens parla d'una sola cavitat.

De totes maneres, hi fem referència en aquest capítol dels segles XII al XV, sobretot pel seu indubtable origen gòtic de la primitiva pila; i també parlem en aquest capítol d'altres piles, que totes elles tenen el peu de suport idèntic, i alguna referència del seu caràcter gòtic, tal com exposem en les respectives descripcions.

Parròquia de Santa Maria de Vallvidrera. Barcelona

*Visitavit etiam sacrum crisma et oleum sanctum atque sacros fontes bapismales clave clausos que omnia invenit bene condecenter.*²⁵⁵ Erigida l'any 800. Consagrada i beneïda el 25 de desembre de 1568. Aquest mateix any es va edificar. Té el baptisteri col·locat al peu de l'església. La pila baptismal és de pedra massissa, sense estar dividida en parts, i l'aigua cau en una palangana i a la piscina. Té tapa de fusta que es tanca amb clau. No està envoltada per cap reixa. Té un quadre amb Sant Joan Baptista batejant a Crist. No té cap armari propi per guardar-hi el que està prescrit per els bateigs, sinó que es guarda tot en un altre armari.²⁵⁶

La parròquia antiga, situada a la *valle vitraria*, envoltada de vegetació, apareix esmentada per primera vegada l'any 987. Hi ha notícia que, l'any 1567 hi havia un altar dedicat a Sant Joan Baptista. Potser baptisteri? La pila és de ciment pedra, amb vuit cantons i una sola cavitat. La columna de suport és totalment llisa, més estreta a la part final i més ample per la base.

Observem que les anteriors notes històriques coincideixen força amb la descripció actual feta *in situ*. No hi ha dubte que es tracta de la mateixa pila.

²⁵⁵ Dades textuals de: *Visitatio...*, n. 1.

²⁵⁶ Informació extreta de: *Elencos*, vol. X. 24. n. 1.

Ja parlarem de la nova parròquia de Santa Maria de Vallvidrera, més endavant, situada a dalt de la carena, en el nucli urbà.

Parròquia de Sant Aciscle i Santa Victòria. Dosrius

*Visitavit etiam sacrum crisma et oleum sanctum atque sacros fontes bapismales clave clausos que omnia invenit condecenter.*²⁵⁷

Sembla ser que al segle XIII ja hi havia rector, però la construcció potser és dels segles XV i XVI. Abans de l'actual temple, pot ser que ja n'hi havia un altre. L'estil és gòtic. Transcrivim les següents dades històriques de la pila -o piles- ja desapareguda. El baptisteri, amb capella pròpia, està situat a l'entrada, al costat de l'epístola. La pila és de ciment. No està dividida en dues parts. L'aigua es recull en una palangana i es tira a la piscina. Té una bona tapa de fusta amb pany i clau. També, amb pany i clau, hi ha una reixa que tanca el baptisteri. Hi ha un quadre representant Sant Joan batejant Crist. I també un armari amb tot el necessari per batejar.²⁵⁸

Pila baptismal de pedra picada. La va fer construir el rector Mn. Artur Bosch Batllori, l'any 2007. És octogonal i té una sola cavitat al seu interior. El pilar que la suporta, de diferent pedra, és també octogonal, i es va eixamplant fins arribar a una base quadrada. El baptisteri està situat a la dreta de l'entrada de l'església. Al costat de la pila hi ha el ciri pasqual. Actualment es fa servir per a batejar-hi.

El Sr. Agustí Guinart, l'arxiver de la parròquia, diu que a l'arxiu, des del 1600, no hi ha dades sobre l'origen, construcció o època de la pila. Però la semblança del peu amb els de les dues piles estudiades anteriorment, fa pensar que aquest peu sigui gòtic.

Parròquia de Sant Andreu. Alfar (Dosrius)

Pila octogonal de pedra picada, amb una sola cavitat en el seu interior. El peu té un voraviu que el separa en dues parts. La base de la pila passa d'octogonal a quadrada.

²⁵⁷ Dades textuals de: *Visitatio...*, n. 1.

²⁵⁸ Informació extreta de: *Elencos*, vol. XVII. 129. n. 1.

Aquest pilar que la sosté es va eixamplant, atès que la base és molt ampla. Situada a l'esquerra de la porta d'entrada a l'església. Segons l'arxiver, Sr. Agustí Guinart, l'arxiu es va cremar pels vols de l'any 1936. La forma del peu acredita el seu origen gòtic.

Parròquia de Sant Vicenç. Sant Vicenç de Montalt

Erigida el 18 de maig de 1577. Edificada durant els anys 1591 a 1601. Estil gòtic.

El baptisteri es troba a la capella de la Puríssima Concepció, la primera entrant a l'església al costat de l'epístola. La pila baptismal és de marbre. Consta de dues parts, la més gran per contenir-hi l'aigua, i la petita per rebre la que s'ha fet servir. Té una bona tapa de fusta treballada que no es tanca amb clau. La capella on hi ha el baptisteri es tanca amb una reixa de ferro que té portes amb pany i clau. Hi ha un humil quadre amb Sant Joan batejant Crist. Prop del baptisteri hi ha un armari amb tot el necessari per batejar. Conté un cullerot de metall.²⁵⁹

El 29 de març de 1947 fou inaugurada la capella del baptisteri, situada a l'entrada de l'església, a la dreta. És obra de Rafael Solanic i Balius. Hi ha un relleu en fusta que representa el bateig de Jesús per Sant Joan Baptista. El baptisteri està tancat per una reixa de ferro forjat, que dibuixa una filigrana.

La pila és de pedra picada, amb una sola cavitat en el seu interior, sense sortida d'aigua. La seva forma és octogonal. El peu també és de pedra, i segueix les línies octogonals de la pila, amb un relleu que fa de separació entre la part que la sosté i la

²⁵⁹ Informació extreta de: *Elencos*, vol. XVII. 157, 158. n. 1.

que és la base del suport al terra. La base té quatre aplicacions que simulen quatre ancoratges de fixació al terra. Segurament es tracta de la pila de la nota del 1921.

Parròquia de Sant Pere. Premià de Dalt

Per les següents notes històriques, sembla ser que ja existia l'any 990: *Visitavit etiam sacrum crisma et oleum sanctum atque sacros fontes babtismales clave clausos que omnia invenit condecenter.*²⁶⁰

²⁶⁰ Dades textuais de: *Visitatio...*, n. 1.

És una barreja d'estil ogival i bizantí. El baptisteri es troba situat en un forat de la paret de la façana, al cantó de l'epístola.

La pila baptismal és de pedra. Només té una concavitat, i l'aigua que s'ha fet servir la recull una safata. Tocant a la pila, hi ha la piscina on s'hi diposita l'aigua recollida per la safata. La pila té dues tapes, una de metall i una altra de fusta. La de fusta es tanca amb clau. Hi ha un quadre que representa Sant Joan batejant el Salvador. A sobre de la pila baptismal hi ha un armari amb tot el necessari, amb una crismera de plata per a administrar el baptisme i una cullera en forma de petxina, també de plata.²⁶¹

Els anys quaranta, quan es va reconstruir l'església, es va trobar el peu de la pila antiga, gòtica, i se li va afegir una pila el més semblant possible a l'anterior, totalment destruïda per la guerra. Té dues parts interiors. Una tapa de ferro i llautó. No es fa servir.

A l'arxiu s'ha trobat una inscripció en les pàgines sobreres del llibre de la Confraria del Roser de l'any 1808, escrita el dia 1 de gener de 1942 per l'ecònom Mn. Joaquim Monforte, sobre el que hi havia i es va destruir durant la guerra. En relació amb la pila baptismal diu: *Pila bautismal de piedra natural, con pie de piedra picada. Restos que quedaron de la primitiva destruida durante el incendio del templo.*

Parròquia de Sant Pere de les Puel·les. Barcelona

Hi ha dues piles baptismals. Aquí només fem constar l'antiga. Més endavant fem una descripció de la nova.

²⁶¹ Informació extreta de: *Elencos*, vol. XV. 29, 31. n. 1.

Fundada l'any 801. Consagrada l'any 946. Té baptisteri al costat de l'església. A la pila baptismal hi va ser batejat Sant Josep Oriol. Té sortida de l'aigua feta servir. Una bona tapa que es tanca amb clau. El baptisteri té reixa i clau pròpia. Hi ha un quadre del baptisme de Jesús. I el corresponent armari.²⁶² Aquesta nota històrica coincideix en part amb la descripció actual:

Conservada al baptisteri actual de l'església, és anterior al segle XVII, i hi va ser batejat Sant Josep Oriol. És una pila de pedra, d'una sola peça, amb un voraviu a l'entorn superior. Fins l'any 1936 es conservava la partida de baptisme, que deia:

A vint-i-tres de novembre any mil siscents i cinquanta per mi Barthomeu Fontanals Gumer de Sant Pere fonch batejat, Joseph, Miquel, Antoni, fill de Joan Oriol velluter y de Gretrudis muller sua foren padrins lo Sr. Antoni Morell doctor en medicina y la Sra. Maria Puig Ventos muller del Sr. Miquel Puig Ventos Meres? tots ciutadans delares?

Basílica de Santa Maria del Pi. Barcelona

Les notes històriques diuen que l'església va ser acabada l'any 1391. La primera de les tres que hi hagueren successivament, és del segle V.

A la primera capella lateral del cantó esquerre de la nau hi ha situat el Baptisteri d'aquesta església, la pila baptismal del qual és de pedra i dividida en dues parts, una, més gran que conté l'aigua, i una altra, més petita per rebre la que cau del cap del nen batejat, que la condueix sota terra; la pila té una bona tapa de fusta que es tanca amb pany i clau.

El baptisteri queda tancat amb una reixa de ferro i clau, i té un quadre que representa sant Joan batejant a Crist, i un armari on es guarda el que està prescrit per a administrar el baptisme. Hi ha una cullera de plata.²⁶³

A les notes històriques del llibre *De la memoria de Santa Maria del Pino*, de José Mariano de Cabanes y de Escofet (1839-1840, pg.12), hi trobem:

La iglesia parroquial de Santa Maria del Pino es la primera y más antigua parroquia de la ciudad de Barcelona... Con la toma, saqueo e incendio de Barcelona por las tropas de Almanzor en tiempo del conde Borrell II, a 6 de julio de 986, todo se quemó y se destruyó. Asi no es de extrañar que no se encuentren noticias de esta primera iglesia. Se conservan si, varias escrituras de los siglos X, XI y XII que tratan de la segunda iglesia del Pino.

²⁶² *Ibíd.* vol. II. 167.

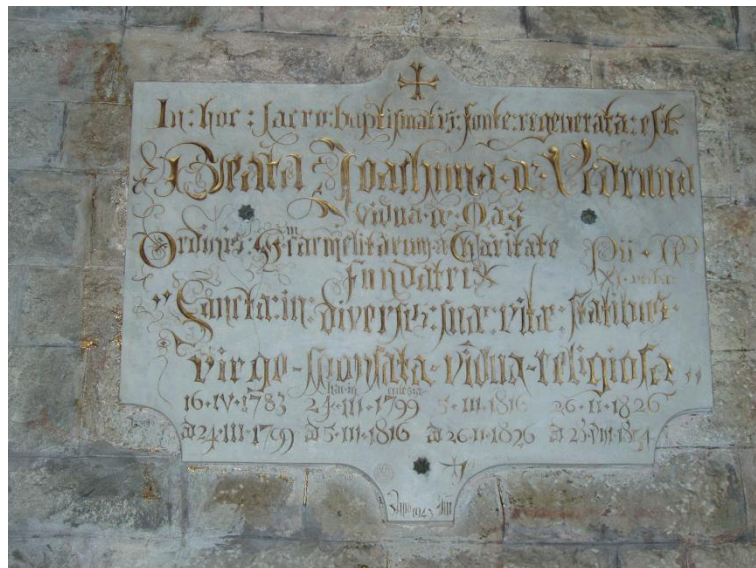
²⁶³ *Ibíd.* vol.II. 48, 52.

Hi ha una tercera -i actual- església del Pi. El mateix llibre, a la pg.21 diu: *El gusto del templo y las noticias que se han adquirido, dan motivo para creer que la obra se empezó a fines del siglo XIII, a poca diferencia cuando se empezó la Catedral.*

La capella del baptisteri, a l'esquerra de l'entrada de l'església, des de la seva fundació l'any 1376 era un benefici en honor de Sant Nicolau i Sant Bernat, segons explica Joan Miralles en el llibre *Notas Históricas* (pg.44). A: *Santa Maria del Pi i la seva història*, de Tomàs Vergés (La Formiga d'or, pg.62), s'hi diu que la capella del baptisteri té dues claus de volta: l'inferior sembla l'Esperit Sant i la superior Sant Bernat. A *Speculum*, 298, Campillo diu: *Hoc altare est ultimum ecclesiae in cornu Evangelii.*

Possiblement, juntament amb el retaule de Sant Nicolau i Sant Bernat hi havia ja la pila baptismal, que devia ser molt senzilla. El 16 d'abril de 1691 s'hi beneí una pila baptismal de marbre de Gènova, pagada per Onofre Estalella, cirurgià. (*AP, Consulta rectoris de Pinu. 1684. Manuscrit f. 105*).

Entre el 1751 i el 1783 el retaule i l'altar de Sant Bernat i Sant Nicolau són traslladats a la capella de Sant Joaquim (Actualment de Sant Pancraç), i la primera queda només com a baptisteri. Hi fou batejada Santa Joaquina de Vedruna. Per celebrar la seva beatificació, el juliol de 1945, s'hi posà una placa de marbre commemorativa.

El llibre *Lucerna Speculum Rectoris a Pinii 1642*, de Damià Bollo, diu: *Baptisseri de marmol construit dins las fonts baptismals del Pi, fou fet en 1691. (Vide fol.105 â gasto del Sr. Onofre Estalella essent obrer).*

A l'arxiu de plànols antics dels altars del Pi hi ha un plànol del 18 d'octubre de 1578 amb la distribució dels altars de l'església. I entrant per la porta principal o portal major, a l'esquerra, hi ha primerament l'escala de l'orgue, i a continuació, en el lloc del primer altar, amb el número 9, hi diu: *Fons baptismals, y Sant Bernat y Sant Nicolau.*

També s'ha consultat el *Llibre Negre*, que és una recopilació de la memòria de tot el que es va cremar fins el segle XVI. No hi ha res sobre el baptisteri i la pila baptismal.

No és ben bé circular, ja que el seu cercle està format per dotze cares còncaues, que a mesura que baixen cap a la base es van empentint fins acabar amb un peu de suport, igualment de dotze cares còncaues. Marbre molt enfosquit. L'interior té una cavitat molt basta, on hi ha un petit gibrell de marbre que serveix per a l'aigua, segurament per higiene.

A la monografia: "Santa Maria del Pi", Joan Miralles i Zamora diu: *Aquesta església, la tercera, fou consagrada el 17 de juny de 1453. En la descripció del temple, hi ha una inscripció que diu que la capella del Baptisteri està dividida per la tribuna a cor alt, i a la part inferior on hi ha la pila baptismal, en la clau hi ha esculpit un colom i a la part superior hi ha la figur d'un abad, Sant Bernat, ja que la capella abans estava dedicada a aquests sant.*

Parròquia de Sant Pere de Reixac

La pila baptismal és de dues peces, amb el peu octogonal. Aquest peu, semblant al de la parròquia de Sant Feliu d'Allella, pot tenir un origen gòtic.

La pila té una sola cavitat, sense sortida d'aigua. És d'època posterior i afegida al seu peu. L'han adaptada amb rodes en una base de fusta octogonal, pel seu trasllat en el moment dels bateigs. Està coberta amb una tapa de fusta.

Nota històrica: *Visitavit etiam sacrum crisma et oleum sanctum atque sacros fontes babtismales clave clausos que omnia invenit condecenter.*²⁶⁴

²⁶⁴ Dades textuais de: *Visitatio...*, n.1.

Parròquia de Sant Pere de Rubí

El baptisteri està situat a l'esquerra de la porta de l'entrada. A la part superior de les quatre parets hi ha unes pintures murals:

1ª: L'àngel expulsant Adam i Eva del paradís. Al peu hi ha la inscripció: *Peccatum in hunc mundum intravit* (Rm 5,12)

2ª: Sant Joan batejant a Crist. Amb la inscripció: *Baptismi in poenitentiae* (Mc 1,4)

3ª: Jesús predicant. Pintura molt malmesa per la humitat. La inscripció diu: *Baptizantes eos in nomine Patrie et Filii et Spiritus Sanctum* (Mt 28,19)

4ª: Davallament de la creu. Diu la inscripció: *Haurietis de fontibus Salvatoris* (Is 12,3)

La pila baptismal, de pedra, és octogonal. El seu interior té dues parts, amb sortida d'aigua la més petita de les dues. El cos de la pila, octogonal, el formen dues parts ben diferenciades, una més sortida que l'altra. Descansa sobre un peu de pedra octogonal a la base i al tronc, que s'estreny a mesura que va pujant. Abans d'unir-se amb la concavitat de la pila, el peu està envoltat per un voraviu de pedra. Aquesta pila està coberta per una tapa de fusta, també octogonal, amb una armadura de ferro trenat que la separa per quadrats. El pom d'obrir la tapa és de llautó amb la base en forma d'estrella de vuit puntes i rematat per una creu.

Degut a la impossibilitat d'obtenir informació històrica, i per tal de fixar l'època de la pila, hem de dir que té una semblança amb la pila de Sant Feliu d'Allella. L'edifici de l'Església de Sant Pere de Rubí és d'època romànica. El rector Mn. Jesús Cañas em diu que la pila sembla d'estil gòtic i que no tenen dades en els arxius parroquials. Només que es salvà quan varen incendiar l'església el juliol de 1936.

La monografia: "Sant Pere de Rubí", de Miquel Rufé i Majó, del Museu – Biblioteca de Rubí, de l'any 1987, diu: *Entrant pel portal vell, a mà esquerra trobem el baptisteri, que és un petit recinte tancat, que abans servia per a batejar-hi els nadons. Avui els bateigs es fan a l'altar major. La volta és pintada al fresc per l'artista Francesc Fornells i Pla, i hi són representats: el pecat original, el bateig del Senyor, el dels primers cristians i el davallament de la creu. Al primer motiu, s'hi pot llegir: "El pecat entrà en el món"; al segon: "El baptisme de penitència"; al tercer: "Batejeu-los en el nom del Pare, del Fill, i de l'Esperit Sant"; al darrer: "Beureu de les Fonts del Salvador". La pica baptismal és de pedra i fou recuperada després de l'incendi de l'any 1936, Sembla ésser gòtica, però encara no s'ha estudiat prou per a determinar-ne l'època. La tapa de l'esmentada pica és de fusta treballada, obra d'artesanía executada per Lluís Miranda i Bujons, com també ho són la tauleta i les cadires. Unes llànties de forja pengen del sostre. El petit finestral que dona a l'exterior és cobert per un vitrall. Any 1868: Col·locació de dues piques i un baptisteri. 12 novembre 1933: El jove escultor Jordi Baró donà un relleu de terra cuita pel baptisteri. 2 gener 1937: L'església és oberta després d'emparedar els portals el 23 de juliol de 1936, i s'utilitzà per magatzem del sindicat agrícola i el baptisteri servia d'oficina. 8 desembre 1940: S'inaugurà la restauració del baptisteri. 3 gener 1965: El bisbe de la diòcesi autoritzà que els baptismes podien fer-se comunitaris, i en llengües modernes en comptes del llatí.*

Parròquia de Sant Cebrià de Valldoreix

Pila de pedra, octogonal, molt antiga segons el rector Mn. Josep Mª Manresa. Té una sola cavitat interior, amb sortida d'aigua a terra.

La base de la columna de suport és quadrada, i segueix amunt amb vuit cares. La tapa és de fusta. En el seu interior hi ha un recipient d'aram amb una creu gravada a la seva tapa, que serveix per a dipositar-hi l'aigua que es fa servir per batejar.

Aquesta pila, antigament era a l'entrada de l'església a la dreta, però com que no era pràctica la ubicació per celebrar-hi els bateigs, es va traslladar al primer altar a l'esquerra. Sembla ser que aquest ja era el seu lloc d'origen.

Parròquia de Sant Cristòfor de Terrassa

La parròquia és de l'any 1956. La pila era de l'ermita romànica de Sant Cristòfor, del segle X, i va ser traslladada a la parròquia, al peu de l'ambó, i després a un altre lloc més digne.

La cavitat per a l'aigua és octogonal. El material de que està feta és la pedra. I també el peu que la suporta. Per la semblança d'aquest peu i de tota la pila amb altres piles, podem dir que és d'època gòtica, encara que ni tan antiga com l'ermita de on prové. Un a de les cares té gravada una creu. Sense tapadora que la preservi de la pols o altres elements que puguin perjudicar l'aigua beneïta. De fet es bateja amb un estri d'aram que es trasllada a l'altar major per batejar. A sobre s'hi observen uns punts de ferro, tallats, que segurament en altre temps eren on hi anava una tapa.

Parròquia de Sant Feliu del Racó

La fàbrica de l'església és d'origen romànic. Reconstruïda l'any 1945. La pila és de pedra, octogonal –simbolitzant la plenitud–, amb una sola cavitat interior i sense sortida d'aigua. A tot el seu voltant hi ha dues estries gravades. Descansa sobre una base quadrada. Una tapa de fusta amb relleus també de fusta, la preserva de la pols i altres inconvenients. Aquesta pila és antiga. Pot ser gòtica. Col·locada a la dreta de l'entrada.

Parròquia de Sant Pere de Terrassa

Són varies les piles baptismals que d'una manera o altra estan relacionades amb les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Per això en parlem en els capítols dedicats a les piles dels primers segles de l'Església, a les del període medieval i al del període dels segles XV al XVIII.

Parlem d'una altra pila baptismal, que sembla que era de Santa Maria, però no hi ha documentació que ho afirmi. Va ser trobada durant les excavacions de Puig i Cadafalch i de Serra Ràfols els anys 1947/48. És de pedra, i durant un temps va servir de peu d'una escultura gòtica, col·locada a l'inrevés. Per l'exterior fa quaranta-vuit per cinquanta-dos centímetres, i és rectangular. El seu diàmetre interior és de quaranta-dos centímetres, i el fons en fa dinou. Fa setanta-dos centímetres d'alçada. Hi ha una fotografia del moment de l'excavació, quan va ser retirada de la seva ubicació. És als magatzems del Museu de l'Ajuntament de Terrassa.

La pila baptismal que descrivim tot seguit, estava situada a l'exterior del castell de Vallparadís des de l'any 1950, que es quan es va restaurar el castell i la van treure del seu interior. Durant els anys 1990 a 1992 va ser traslladada als magatzems del Museu de l'Ajuntament de Terrassa. És una pila còncava, de pedra. En el seu interior hi ha dotze arcades semicirculars que s'acaben per baix amb la sortida d'aigua. Fa quaranta-vuit centímetres de diàmetre exterior i trenta-dos d'interior, i una alçada de trenta-sis

centímetres. La fondària és de vint-i-un centímetres, i el seu fons fa trenta-tres centímetres de diàmetre. Cada una de les dotze arcades semicirculars fa vuit centímetres d'amplada. El perímetre exterior el formen vuit cares on hi ha gravats vuit escuts, alguns força deteriorats. Es repeteixen quatre escuts dues vegades. El primer i el cinquè té gravada una flor, el segon i el sisè tres ocells, el tercer i el setè la flor de lis, i el quart i el vuitè dues creus i les claus de Sant Pere.

A la part de fora del castell de Vallparadís hi havia una altra pila que actualment també es guarda als magatzems del Museu de l'Ajuntament de Terrassa. De pedra, i de base quadrada que segueix circular cap amunt. En una de les vuit cares del peu perímetres hi ha gravada una mà. El seu exterior fa uns cinquanta-sis centímetres de diàmetre i el seu interior en fa quaranta, amb una fondària de disset centímetres. L'altura per l'exterior és de vint-i-set centímetres. A les parets del seu interior hi ha gravades vuit

protuberàncies lobulars, separades per un séc profund, d'uns tretze centímetres d'amplada cada una d'elles. Acaben en el centre d'aquesta pila.

Parròquia de Sant Julià d'Altura de ca n'Oriac de Sabadell

La pila és a l'entrada de l'església a l'esquerra. És de pedra, octogonal i d'una sola cavitat. La pila, pel seu exterior, comença amb una part més ampla, i li segueix una de més estreta. El peu és semblant a la de la pila de Sant Feliu d'Alella, cosa que fa pensar que sigui gòtica.

Parròquia de Sant Vicenç de Vallromanes

L'església té una pica d'aigua beneita octogonal, còncaves cada una d'aquestes cares. És de pedra. En el voraviu de sobre hi ha les restes metàl·liques d'una frontissa; cosa que vol dir que tenia tapa i que, per tant, podia haver fet les funcions de pila baptismal. El peu que la suporta és més modern.

En el capítol dedicat a les piles dels segles XIX i primera meitat del segle XX, parlem de la pila baptismal actual.

Parròquia de Santa Agnès de Malanyanes de la Roca del Vallès

A l'atri de l'entrada de l'església hi ha, abandonada i trencada, una pila baptismal romànica. De granit. Hi va ser col·locada l'any 1923. Era d'immersió. Acampanada. A tot el seu exterior hi ha gravades unes cel·les amb arcs de mig punt, en dos rengles, juxtaposats, També té gravada la seva base. A la part de dalt li dóna la volta una motllure. La data podria ser el segle XII. De la pila baptismal actual en fem referència en el capítol on parlem de les piles baptismals de la segona meitat del segle XX, només d'interès funcional.

A l'arxiu Diocesà, en un lligall que inclou els anys 1558-1571, hi ha un document d'inventari on hi figura: "*La pica de las fonts Baptismals ab son sacrari, clautro y pannelo de fusta*". Per falta de data en aquest document és fa difícil la seva atribució. Pot ser dels anys 1558/1571, del segle XVIII per les característiques del paper on està escrit, semblants a les d'aquest segle.

Llibre Major de la Obra y demás Administracions de la Iglesia de Santa Agnès de Malanyanes, a 1722 en avant: (a la pàgina 281 revers any 1824) 16 d'octubre: Una clau per les fonts baptismals costa peseta y mitja.

Llibre de obra fins 1628: Janer de 1612: P^o als fustes p adobar les fonts 0 lliures 6 sous. Pot referir-se a les fonts baptismals.

Parròquia de Sant Pere de Bigues

L'església és romànica. La pila baptismal és a l'entrada a la dreta, on abans hi havia la porta d'entrada que va ser tapiada. És de pedra. Té dotze cares i una sola cavitat, amb tapa metàl·lica. Fa noranta-cinc centímetres d'ample. El peu és octogonal, encara que per la seva factura és més modern que la pila. Aquesta pila no té cap tipus de decoració. No hi ha constància, però, de la seva antiguitat. Potser romana o romànica? Va ser construïda per fer el servei de pila baptismal?

Parròquia de Santa Coloma de Marata

La pila baptismal està situada a l'entrada, a la dreta, tapada per un confessional i envoltada d'imatges, ja no es fa servir. Tancada amb una reixa i una cortina.

Té vuit cares, cinc d'elles amb una creu de Malta, de pedra esculpida. Una sola cavitat amb sortida d'aigua. Té peu on s'hi recolze, que per la seva factura sembla gòtic, també de vuit cares, començant per un voraviu més sortit, que es va eixamplant fins acabar amb una base quadrada on a cada extrem hi ha esculpit un relleu.

Parròquia de Sant Sebastià de Montmajor de Caldes de Montbui

A l'esquerra de l'entrada hi ha la pila baptismal de pedra. Té vuit cares. La tapa és de fusta amb aplicacions de llautó amb petxines i creus. Només la cara del davant de la pila té un sortit de pedra. La resta no té més ornamentació. El peu on descansa la pila, comença amb un voraviu que es va eixamplant una mica cap avall. També té vuit cares. A quatre d'aquestes cares hi ha un relleu. Tot el conjunt descansa sobre una base quadrada.

Parròquia de Sant Cristòfol de Forgars de Montclús

Es tracta d'una pila baptismal d'immersió, romànica, còncava d'una sola cavitat, d'uns 95 centímetres de diàmetre. Situada en una capella a la dreta de l'altar major.

Es molt simple, tallada en un bloc de pedra granítica. Té forma acampanada, recolzada directament a terra, amb sortida d'aigua. No té cap tipus de decoració externa. Fa 70 centímetres d'alçada amb un gruix de 9 centímetres. La fondària és de 5 centímetres. La seva base és de 56 centímetres de diàmetre exterior. La seva talla és força regular. Podem dir que la data d'aquesta pila entraria dins el període que abraça els segles X al XIII. Segurament pertanyia a l'època del segle X, doncs la segona església de Fogars va ser consagrada l'any 1144.

Parròquia de Sant Sadurní de Collsabadell de Llinars del Vallès

La pila baptismal està situada al darrere de l'altar major. És de pedra, romànica, i té un diàmetre de 90 centímetres aproximadament. Una sola cavitat semiesfèrica sense sortida d'aigua. En els seus orígens s'hi batejava per immersió.

Sembla col·locada a dins d'una piscina baptismal antiga, com podria demostrar-ho el mur de pedra que l'envolta per la part del darrere del ciri pasqual; però és molt gran per ser-ho.

Parròquia de Santa Maria de Vilalba Sasserra

Llibre de comptes de la parròquia de Vilalba, sufragània de Vallgorguina:

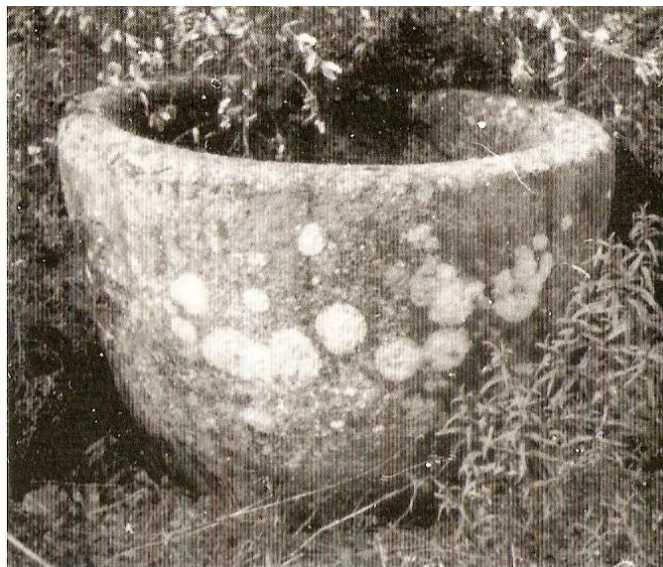
“mes he pagat de un cobertor per la conca de les fons: # 5 lliures. 6 de janer del Present any de 1644. Ha donat compte Bartomeu Agell del bassi de la hobra a Jaume Bonet tots de la parroquia de Vilalba”

En el llibre de visites pastorals de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina, hi ha les següents inscripcions:

6 novembre 1682. El canonge Joseph Ramon, Visitador general, a la Iglesia Parroquial Sofreganea de Santa Maria de Vilalba Sa Serra: *Mana als obrers que fassen adobar las Crismeras en pena de Excomunió major.*

L'església parroquial actual és moderna, inaugurada el 1927. L'antiga, restaurada recentment, és d'estil romànic tardà, possiblement del segle XIII, i va ser reformada el segle XVII. Documentada l'any 1034.

Al cementiri de Santa Maria de Vilalba Saserra hi ha abandonada l'antiga pila baptismal. És una peça de dimensions considerables i desproveïda de qualsevol element decoratiu. La seva senzillesa impedeix precisar la datació de la peça, tot i que és ben possible que sigui d'època romànica, igual que altres exemplars com el de Santa Eulàlia de Tapioles, a Vallgorguina, a la mateixa comarca. Segurament pertanyia a l'església romànica esmentada.

Llibre 40. 26 gener 1740: *Per fer un marcó per lo altar major y un quadro per las fons baptismals: 2 lliures, 13 sous.* 27 maig 1755: *Claus per les fons i per la pell: 13 sous, 3 diners.*

La monografia: "De Vulpiliariis a Vilalba Sasserra", de Paulina Almerich i Padró, editada a Barcelona l'any 2002, diu: *A la visita pastoral de l'any 1586 es diu: Les fons baptismals són tancades amb clau, correctes, així com les crismares i canadelles. Igual durant la visita de l'any 1601. La de l'any 1609 es fa una observació sobre les fons baptismals, ja que es considera molt "indecent" el que ara hi ha. Se'ls penalitzarà si no es procuren una petxina de plata per a infondre l'aigua en els batejos. La de l'any 1610 diu que el visitador es limita a insistir en que es cobreixi la pila baptismal. L'any 1626: està ben conservada la pila baptismal. 1727: Es troben acceptables les fons baptismals i deficient la imatge de Sant Joan Baptista. Es demana que s'hi posi un quadre com és de rúbrica. La segona església de Santa Maria de Vilalba Sasserra, inaugurada el 25 de juliol de 1909: A la dreta hi ha la pila del baptisteri, massa gran: per això l'aigua es guarda en un petit recipient de metall. La tapa és de fusta, tancada amb clau. Hi ha dos quadrets al·lusius. Una reixa tanca el baptisteri, la clau del qual només té el rector.*

Hi ha una altra pila en aquesta demarcació parroquial de la que en parlem més endavant en aquest mateix capítol.

Parròquia de Sant Joan de Campins

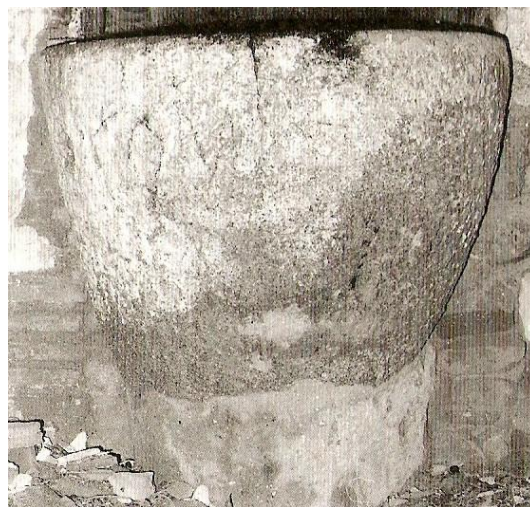
A l'església de Sant Joan de Campins es conserva una pila baptismal d'immersió. De la seva funció primitiva ha passat a ser, en posició invertida, la base de l'altar major. Abans havia estat abandonada al pati.

Aquesta pila és un bloc monolític, en forma de copa sense peu, molt engrossida, de planta circular i sense cap element que la decori, la qual cosa li assigna un aire molt rústec i auster. L'aspecte és molt feixuc i robust, tal com són la majoria d'aquestes peces. És difícil precisar una data, però exemplars com aquest o similars es troben per tota la zona del romànic. Possiblement sigui de final del segle XII o de l'inici del XIII.²⁶⁵

Hi ha una altra pila baptismal que se'n parla en el capítol dedicat als segles XV al XVIII.

Església de Santa Eulàlia de Tapioles a Vallgorguina

²⁶⁵ Informació extreta de: *Catalunya Romànica*. Vol. XVIII. 320.

Aquesta església conservava, fins els anys 1970, una pila baptismal a l'interior de la nau. Actualment és desapareguda del seu emplaçament original. Era de grans dimensions i tenia la superfície totalment llisa, sense cap decoració. Per la semblança amb altres piles del Vallès sabem que era romànica, però es fa difícil precisar-ne la data. I més degut a la desaparició de la peça²⁶⁶

Església de Sant Joan Samora de Sant Llorenç d'Hortons, sufragània de la Parròquia de Sant Esteve Sesrovires

Poques dades hi ha sobre la pila baptismal de Sant Joan Samora. Mn. Trens, l'any 1926, ja la descrivia com una pila *molt interessant amb decoració de triangles i losanges*. Començarem amb les mides. El diàmetre exterior de la boca és de 90 centímetres i l'interior és de 68 centímetres. L'alçada total és de 89 centímetres i la profunditat del vas interior és de 45 centímetres. La peanya fa 28 centímetres. És una pila de bateig per immersió, de pedra.

La seva estructura és circular i la part superior és envoltada per dos grossos bordons d'uns 8 centímetres de gruix. A sota mateix hi ha una sanefa en relleu, de motius triangulars invertits o dents de serra, amb les puntes dirigides a terra. A la part inferior hi ha un altre gros bordó i, en sentit ascendent, una altra sanefa repujada, formada per una mena de puntes de llança, o bé triangles acabats amb petits rombes. Tota la superfície és coberta d'una capa de pintura de color terrós. Entre les dues fotografies que s'inclouen en aquest treball, es pot observar amb una certa nitidesa, la pintura terrosa, el relleu i la base que li fa de suport. Alguns estudiosos consideren que és una llàstima que aquesta curiosa pila es trobi coberta per la capa de pintura de color terrós, actualment força deteriorada. En una fotografia anterior, la base és ben bé cilíndrica. No sabem quan va ser canviada.

La primera referència que hi ha sobre l'església de Sant Joan Samora, és un document escrit de l'any 1080, on l'Abat de Sant Cugat encomana l'església al clergue Ramon Sunifred. Al llibre d'òbits i testaments dels anys 1527-1540 de la parròquia de Sant Llorenç d'Hortons, apareix citada l'església de Sant Joan Samora com a parròquia dins la Universitat de Gelida. Com a tal parròquia doncs, podia disposar d'una pila baptismal. L'actual església fou edificada entre els segles XIII i XIV, en la transició del

²⁶⁶ Informació extreta de: *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. 434.

romànic al gòtic. La pila és romànica, com ho demostra la seva senzillesa i austeritat. I també la seva rusticitat, doncs les puntes de llança esmentades no encaixen simètricament amb els triangles invertits superiors. El peu que li fa de suport s'assembla força a una piràmide truncada que té menjats els angles d'intersecció de les cares d'una manera irregular.

Hi ha un certificat de baptisme del dia 22 de febrer de 1833. Diu que el rector Miquel Riu Pujol ha batejat a les fonts baptismals de l'església parroquial de Sant Llorenç d'Hortons un nen de nom Josep Isidre i Pau Moliné Mas.

Parròquia de Santa Maria de La Llacuna

Aquesta parròquia té dues piles baptismals. Una d'antiga, que no es fa servir, i una altra de moderna. Sobre la moderna en parlem en el capítol dedicat a les piles de la segona meitat del segle XX que tenen interès artístic i funcional.

Aquesta pila baptismal, segurament procedeix de l'antiga església de Santa Maria, documentada ja abans de l'any 1020. La boca té un diàmetre exterior de 96 centímetres, un d'interior de 77 centímetres, una alçada total de 85 centímetres, amb la peanya, i una profunditat interior del vas de 43 centímetres. Està situada en una capella, entrant a mà dreta, tancada per un a reixa. És molt rústega i està coberta per una capa de calç. Força salinada; i la pedra té un alt grau de degradació. Rodona i amb dues parts interiors, una de més gran que l'altra, fetes recentment. A 3 centímetres de la boca, la circumda un voraviu de 7 centímetres d'ample. Té la forma troncocònica, però força concavada. Descansa sobre una peanya de pedra quadrada amb els quatre cantons aixamfranats. Tapa de fusta.

Parròquia de Sant Pere. Màger

Aquesta pila baptismal es conserva a l'interior de l'església de Sant Pere De Màger, església que va tenir un primer edifici reformat l'any 1160. Segurament la pila data d'aquest temps, encara que és difícil de precisar, doncs ni la forma ni la decoració són típiques de l'edat mitjana. Tot i que sembla seguir -en part-, les pautes medievals, és una peça molt local i particular. Fa 110 centímetres de diàmetre exterior, 87 d'interior i

85 d'alçada. De pedra. Estructura troncocònica en la part superior i quadrangular en la inferior. Aquesta és una característica que no es troba en cap altra pila del seu entorn.

La línia en què de rodona es va transformant en quadrangular, està situada a 39 cm de terra. També hi ha una franja similar a la part baixa, tocant a terra, encara que quadrangular. I una altra a la part superior, que té un gruix d'uns 8 centímetres. Conserva part de la policromia original: pigment de color vermell terrós i negre.

Hi ha elements esculpits en alt relleu. Quatre mènsules a les quatre cares que semblen sostenir la part superior. Aquesta part superior no té cap tipus de decoració. Sota la franja central mostra elements en forma de forques de tres puntes a cada una de les seves cares. Escuts totalment llisos, que semblen sostenir la part superior de la pila. Alguns angles aixamfranats de la base quadrangular, mostren un gran escut escapçat per la part baixa, i uns altres, unes flors lanceolades, segurament identificatives d'algun llinatge relacionat amb aquesta església. A les arestes que hi ha sobre la franja que toca a terra, s'hi veuen quatre pinyes.

Parròquia de Sant Martí de Torrelles de Llobregat

A la capella anomenada de Sant Pau,²⁶⁷ de propietat particular, hi ha una pila baptismal procedent de Santa Bàrbara de Llor, del terme de Sant Boi de Llobregat, del

²⁶⁷ Informació facilitada pel Sr. Miquel Casas, del forn "Cal Forneret," creador i conservador de la capella i el museu on hi figuren instal·lades les dues piles a que es refereix el present apartat.

segle X. Abans estava situada a la casa residència del Bisbe de Barcelona, del segle X, que va ser destruïda l'any 1936. És de pedra, d'una sola cavitat. El peu és d'època actual.

Procedent de la derruïda església romànica de Sant Martí de Torrelles, hi ha al Museu de Cal Forneret una pica d'aigua beneïda que durant els vuitanta anys transcorreguts des de l'esmentat enderroc fins que l'any 1979 la va recuperar el Sr. Miquel Casas, era a la font de cal Perruca, on amb càntirs s'hi anava a buscar l'aigua. Ben bé podia haver servit de pila baptismal en els seus orígens, degut a les seves dimensions. Estava adossada a la paret i podia ser una peça més d'una columna, donades les seves característiques. Al davant hi ha gravada una cara. La va reproduir l'escultor de Torrelles Sr. Ceferino Lamelas. Té una fondària de 30 centímetres, i una amplada de 38 per 40 centímetres. Els encaixos possibles a la columna són de 20 centímetres. L'alçada exterior és de 41 centímetres.

Sobre la pila baptismal que hi ha a la parròquia de Sant Martí, en parlem en el capítol dedicat a les piles dels segles XIX i primera meitat del XX.

Parròquia de Sant Pere de Gelida

Pila de marbre, provinent del castell de Gelida dels segles X – XI. En el seu interior hi ha dues parts. L'any 1892 va ser recoberta de motllures de ciment, on hi ha l'escut papal. Situada a la dreta de l'altar major. Descansa sobre un plataforma amb rodes per poder ser traslladada. Fa un metre de diàmetre, aproximadament. A la documentació que se cita en el llibre: *Cinc esglésies gelidenques*, de Enric Carafí i Morera i Joan Civil i Vallès, de l'any 1972, hi figura una anotació que diu que l'any 1375, Berenguer Bertrand, senyor de la vila de Gelida, fou el probable donador de l'únic retaule gòtic que guardava l'església, representant a Jesús batejat per Sant Joan. Aquesta representació

sempre ha anat lligada als baptisteris i a les piles baptismals. Per tant, no seria res estrany deduir que la pila baptismal que ens ocupa, fos d'aquella època.

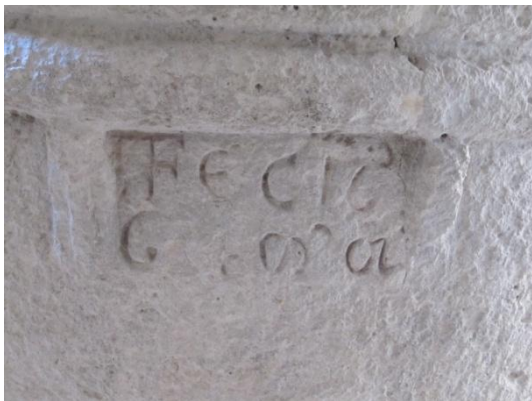

Parròquia de Sant Pere de Lavern

La pila baptismal d'aquesta parròquia és romànica. Pertanyia al temple romànic anterior a l'actual que va ser derruït l'any 1916 per bastir-ne un de dimensions més grans. L'any 1936 va ser cremat aquest nou temple i refet durant els anys 40/50. La pila romànica era a fora de la nau, a l'exterior, en el mateix lloc que ocupava a la primitiva església. Amb un tractor va ser traslladada a la seva ubicació actual, entrant a l'esquerra de l'església.

És una pila de pedra, còncava, i ha estat arreglada en algunes parts que es devien escrostonar, doncs hi ha pegots de ciment. Fa un diàmetre exterior de 130 centímetres, per un d'interior de 107. La seva alçada és de 90 centímetres i la fondària té 55 centímetres. És d'una sola cavitat tetralobular sense sortida d'aigua. Per l'exterior de la part de dalt fa tres bordons de pedra dels que arrenquen tretze sortints

o mènsules verticals. Que es difuminen dins el ventre de la pila. A partir d'aquí la pila és llisa, sense cap tipus de decoració. Entre els dos sortints centrals hi ha una inscripció -força malmesa-, que sembla ser el nom del constructor. Diu: FECIT GURCO.

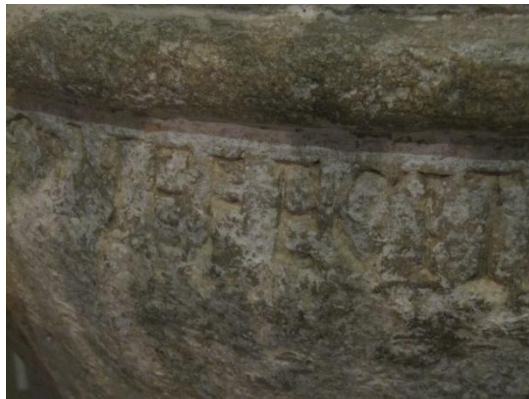

Parròquia de Sant Pau d'Ordal

Pila baptismal romànica de pedra, situada a la dreta de l'entrada. És una pila molt ben treballada, amb uns gravats per la part de sobre en forma de sanefa de petits triangles capiculats. A tot el voltant de la part de dalt fa dos bordons de pedra. Les restes que en queden venen a demostrar que era del tot rodona, amb un diàmetre de 120 centímetres, una alçada de 80 centímetres i una fondària de 45 centímetres. La part interior superior no és circular sinó que tindria una disposició de quatre lòbuls segurament en forma de creu, dels que només se'n conserven tres. La concavitat d'aquesta pila acaba amb una petita base circular.

A la seva cara vista hi ha gravada la inscripció: GURCO ME FECIT, que està força malmesa. La forma interna de la pila fa que la seva data pugui ser considerada molt antiga, sense poder-la fixar, ja que pels vols dels segles V i VI eren freqüents aquestes formes i duraren fins els segles XIII i XIV. D'aquest últim període podem fixar la data de la inscripció. Podria ser del constructor o bé de la persona que la va pagar.

Parròquia de Santa Maria de Mediona. (Sant Pere i Sacarrera)

Pel que fa referència a la documentació d'aquesta parròquia, no hi ha res de res. Tot va ser intervingut per la Generalitat l'any 1936. Segurament hi ha dipositada alguna cosa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a Sant Cugat. A l'arxiu de la parròquia que hi ha a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, hi consten les següents anotacions referides al baptisme:

"3 janer 1782. Per lo import per un llibre x Batismes: 1 lliura, 10 sous, 0 diners.

3 de jener de 1787. Per una estola Morada y Blanca de Seda per batejar: 3 lliures.

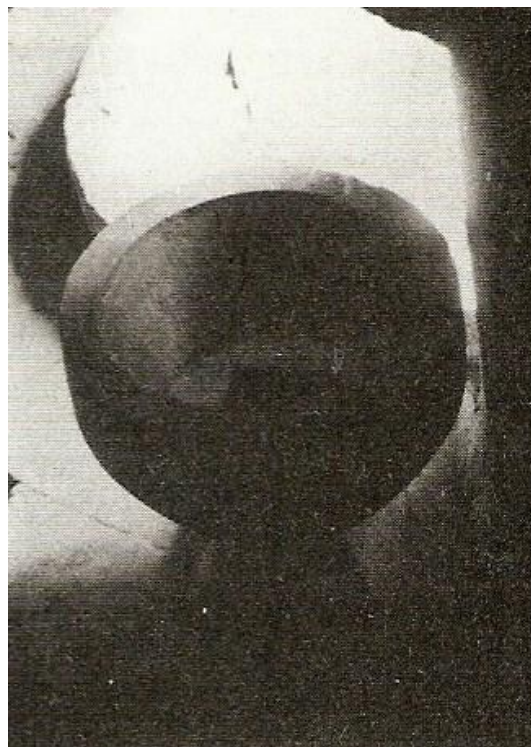
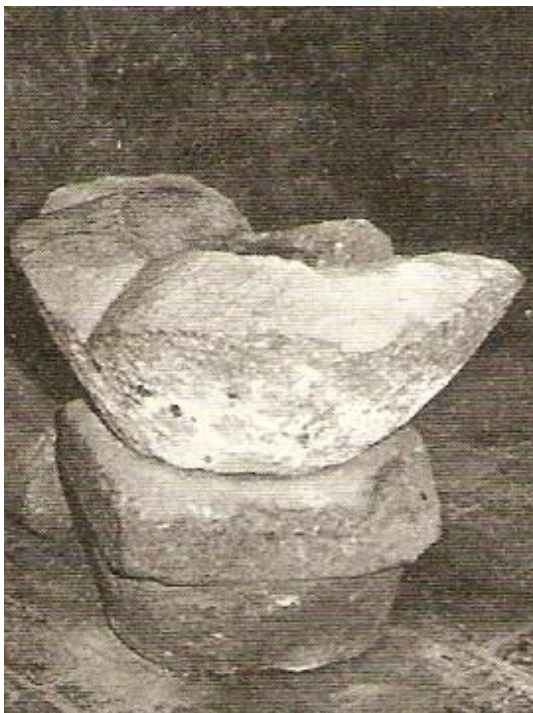
Any 1859. Per estaña la conca de batejar: 2 lliures, 18 sous.

Any 1867. Per una pica de pedra per las fons Baptismals: 180 rals. Per una barandilla de ferro per el Prtesbiteri del altar major, y un rextat per las fons Baptismals: 5.426 rals.

29 juliol 1774. Se ha tret del Arxiu, per una capida nova per batejar: 3 lliures, 12 sous".

Transcrivim del llibre *Piques baptismals d'immersió* d'Esteve Cruañes, sobre una pila baptismal situada a l'església de Santa Maria del Castell de Mediona, a la que segurament fan referència les dades anteriors:

Aquesta pica fou trencada recentment en diversos fragments, i malauradament avui només se'n conserva la part més inferior, o base de la mateixa, col·locada sobre un capitell llis, com una peça de record.

Del dibuix reproduït a la portada del llibre "Mediona – Apuntes para una historia", i especialment d'una fotografia gentilmente cedida pel Sr. Josep Gallard de Sant Joan de Mediona hem pogut obtenir una idea aproximada de les seves peculiaritats. Era de forma troncocònica lleugerament concavada de característiques similars a les veïnes de la Llacuna i d'Esblada, pel que creiem que les seves dimensions aproximades deurien ésser de 90 cm de diàmetre i 60 cm d'alçària. La seva superfície era totalment llisa, tal vegada amb una faixa envoltant la boca.

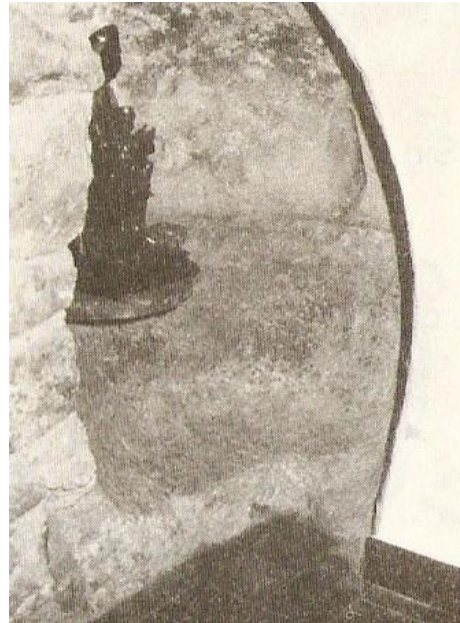
Hi ha una altra pila baptismal que se'n parla en el capítol sobre les piles baptismals dels segles XV al XVIII.

Parròquia de Sant Llorenç d'Hortons

Situada a fora de l'església, a la dreta, hi ha una pila, probablement romànica. És de pedra, i de forma semiesfèrica. Té una sola cavitat sense sortida d'aigua. Entre aquesta pila i la columna, hi ha un bordó. Tot descansa sobre una gruixuda base octogonal.

En unes obres de recuperació de les parets romàniques de l'antiga església, es van trobar les restes d'una pila, encastades en un angle de la paret, que segurament servia d'abeurador. Les mides aproximades són: 108 cm de diàmetre exterior, 88 cm d'interior, 47 cm de fondària i 70 cm d'alçada.²⁶⁸ Encara que la fotografia que hi ha d'aquestes restes, situada a la dreta de l'anterior, és molt deficient, en deixem constància.

²⁶⁸ Informació extreta de: CRUAÑES, *Piques baptismals*. 48-49.

A més d'aquestes dues piles, a la parròquia hi ha una altra pila de la que en parlem en el capítol dedicat a les piles dels segles XV al XVIII.

Parròquia de Sant Jaume Sesoliveres (Piera)

La pila baptismal està situada a l'esquerra de l'entrada. És de pedra i rodona. El seu interior està dividit en dues parts iguals, sense sortida d'aigua cap de les dues. La tapa de fusta fa tres espais superposats i acaba amb una creu. A tot el voltant d'aquesta pila hi ha uns gravats a la pedra en forma de gallons. Descansa sobre una columna cilíndrica de diferent color que la resta, la qual cosa fa pensar que es tracta d'un afegit posterior. Segueix un bordó des del que baixa la resta del suport en forma de vuit cares que es van eixamplant fins descansar en una base, també octogonal.

Parròquia de Sant Pere de Ribes

Aquesta pila baptismal era de l'església antiga de Sant Pere de Sota-Ribes, on estava arraconada a la paret, doncs té una part malmesa que ho demostra. Es guarda en un racó de l'església actual, a la dreta de l'altar major, sense utilitat, i a l'espera de donar-li una ubicació més digna. És romànica, de pedra, datada durant el temps que

transcorre entre finals del segle XIII i inicis del XIV. Fa un diàmetre exterior de 95 cm aproximadament. El seu diàmetre interior és de 77 cm. La fondària interior és de 47 cm i l'alçada de 81 cm. Té forma de copa. A la part de dalt hi ha dues bandes gravades a la mateixa pedra, la més estreta en forma de bordó, i a tot el perímetre d'aquesta pila hi ha gravades unes formes gallonades emmarcades per arcs o faixes sobresortints, que la circumden. Aquestes cel·les s'estrenyen fins arribar a la base de la pila.

Parròquia de Sant Martí de Carme

És una pila antiga, romànica, situada a la dreta de l'entrada. És de pedra. Fa uns 94 cm de diàmetre exterior, una fondària interior de 30 cm, un diàmetre interior de 74 cm i una alçada de 59 cm.

En el seu interior hi ha dues parts, encara que la separació que les formen sembla molt posterior a la construcció de la pila, doncs es veu de ciment; de la mateixa manera que les reparacions que hi ha a moltes parts; degut al seu mal estat. És troncocònica amb laterals concavats. Té dos bordons grans i a continuació un bordó més petit semicilíndric. El peu es veu més actual que la cavitat d'aquesta pila. No seria estrany que inicialment descansés al terra directament.

Parròquia de Santa Maria de Miralles

A l'ermita del Castell de Santa Maria de Miralles hi ha una pila antiga.

Situada al fons de la nau en una fornícula. És de pedra, i amb una cavitat de vuit cares. Romànica. El peu no sembla que pertanyi originàriament a aquesta pila. Fa 96 cm de diàmetre exterior. I 104 cm entre vèrtex, per uns diàmetres interiors de 83 i 88 cm, i una fondària de 42 cm. Un gruix de les parets de vuit centímetres. Les vuit cares tenen una inclinació cap a l'interior, i als 39 cm de la boca s'inicia una curvatura cap a la base. El peu és rodó amb una volta al mig. Tot el conjunt sembla un gros copó.

Sobre la pila actual en parlem en el capítol dedicat a les piles dels segles XIX i primera meitat del XX.

Parròquia de Sant Joan d'Olesa de Bonesvalls

Dins la demarcació de la parròquia de Sant Joan d'Olesa de Bonesvalls hi ha la Capella de l'Antic Hospital de Cervelló del segle XIII. A l'esquerra de l'entrada, al fons de la nau, hi trobem una pila baptismal de pedra, octogonal, adossada a la paret. Abans estava

situada a la dreta de l'entrada. El peu és de pedra, però posterior, arranjat durant la segona meitat del segle XX. Aquesta pila fa uns setanta centímetres de diàmetre.

En el capítol de les piles dels segles XV al XVIII hi ressenyem la pila que hi ha a la parròquia d'aquesta demarcació.

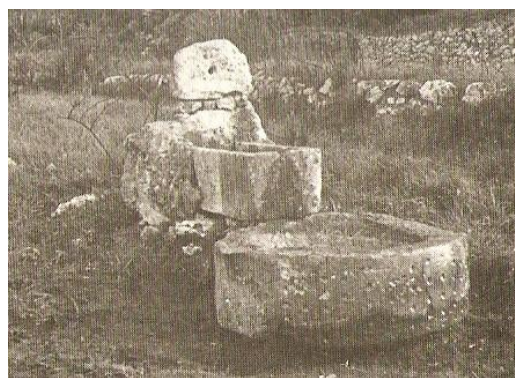
Parròquia de Sant Pere i Sant Fèlix d'Olivella

De l'antiga església de Sant Pere del Castellvell d'Olivella, totalment en runes, es conserva una pila baptismal, que forma part de l'anomenada font del Rector, que es troba on hi havia les hortes del Mas del Rector. La part superior del vas és trencada, i

només en resten uns 15 cms. La seva estructura és cilíndrica i tan sols presenta com a decoració uns cercles fets per incisió i amb punxó.²⁶⁹

Té trencada la part superior que formava el vas.²⁷⁰ Les seves dimensions actuals són: 121 cm de diàmetre exterior, 90 cm d'interior, i una altura del que en resta de 37 cm. La base és plana i la seva superfície lateral està decorada a base d'unes petites concavitats gravades d'uns 20 a 40 mm de diàmetre i 5 mm de fondària. Aquests petits clots estan disposats en línies a l'entorn de la pila a un a distància de 7 a 9 cm sense seguir un ordre molt estricte. N'hi ha unes sis fileres d'aquests clots en alguns punts.

Sobre la pila actual d'aquesta parròquia ja en parlem en el capítol dedicat a les piles de la segona meitat del segle XX sense valor artístic.

Parròquia de Sant Salvador de Les Gunyoles d'Avinyonet del Penedès

Aquesta pila baptismal, que alguns diuen que és d'aigua beneita, està situada a la dreta de l'entrada al temple, adossada a un angle de la paret. És rodona i de pedra.

Té una sola cavitat interior. Romànica. Per la part de fora fa unes arcades a la pedra a sota d'un bordó. Cada tres arcades fan un conjunt diferenciats del del seu costat per uns sortints verticals com columnes que aguanten els arcs. Segueix el peu de suport que és rectangular i que té unes gravacions indefinides degut al seu mal estat, però que formen unes X. A la base quadrada hi ha un cercle.

²⁶⁹ Informació extreta de: CATALUNYA ROMÀNICA. Vol. XIX. Barcelona 1992. 267.

²⁷⁰ Informació extreta de: CRUAÑES, *Piques baptismals*, 69-70.

Transcrivim l'acta de la visita pastoral de l'any 1921²⁷¹, però sense cap garantia que faci referència a la pila descrita: *Tiene la Iglesia baptisterio, situado al lado de la puerta de entrada. La pila bautismal es de piedra, pero en la concavidad, hay un recipiente de cobre bien ajustado a la piedra, tapandose con una pieza del mismo metal, y todo junto queda cubierto con una caja de seis lados de forma piramidal, cerrandose con llave. La pila no se halla dividida y la agua se recoje en una cofaina y se echa en la piscina que hay al pie de la pila. Por tanto tiene doble tapa de metal y de madera, cerrandose la de madera con llave. El baptisterio va cerrado por unas puertas de madera que se cierran con llave. Hay un cuadro de S. Juan B. Bautizando a Cristo. En la Sacristia se guarda lo prescrito para administrar el bautismo.*

Santuari de la Mare de Déu de Foix del Terme Parroquial de Santa Maria de Foix de El Terme de Torrelles de Foix

Aquesta pila baptismal està situada en un espai de capella enfront de la porta d'entrada lateral. A l'esquerra de la nau.

És romànica. Troncocònica, amb els costats còncaus. Fa un diàmetre exterior de 112 centímetres i un interior de 87 centímetres, un gruix de les parets de 12 centímetres, i una fondària interior de 107 centímetres. L'alçada, inclòs el peu, és de 97 centímetres. Una sola cavitat per a immersió. Per la part de dalt, per la de baix i pel mig té unes faixes gravades a la pedra, d'uns 8 centímetres d'amplada.

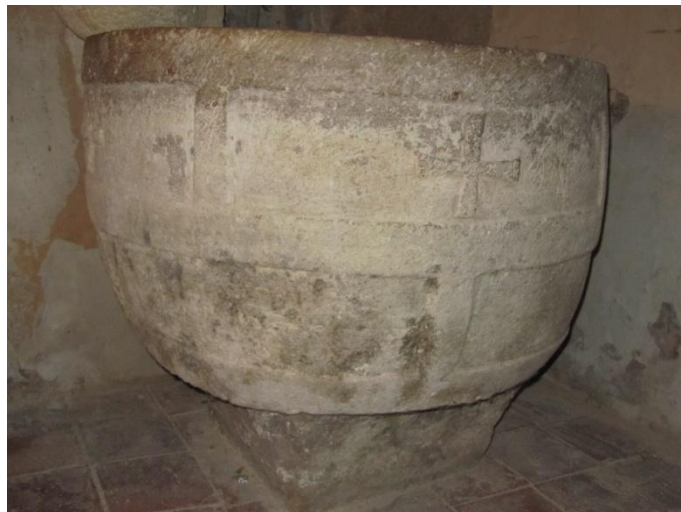
²⁷¹ Dades textuais de: V.P. ELENOS. *Arciprestazgo Vilafranca del Penedès, any 1921*. Vol. 27.

La base al terra es quadrada. És de la mateixa peça que la pila. La part que queda emmarcada pels dos primers cercles queda dividida en quatre parts rectangulars per unes faixes verticals, i en dos d'aquests rectangles hi ha gravada una creu llatina. I la part emmarcada pel cercle del mig i pel de sota, també té quatre parts rectangulars que no coincideixen amb les de sobre.

Parròquia de Santa Magdalena de Pontons

Es tracta d'una pila baptismal romànica, de pedra, que fa uns cent-vint centímetres de diàmetre i una fondària interior de cinquanta-dos centímetres. El gruix de les parets circulars és de quinze centímetres. És una pila d'una sola cavitat interior, per a immersió. Situada a la dreta de l'entrada del temple parroquial. El peu és de la mateixa pedra que la pila. Per la part de dalt, del mig i de baix de la cavitat exterior hi ha gravades a la pedra unes voltes que la separen en dues parts, i que a la vegada estan separades per quatre relleus verticals que en fan vuit parts iguals. Les quatre de dalt tenen gravada una creu a cada una d'elles.

A la monografia: "Reculls històrics de la parròquia de Santa Magdalena de Pontons" de Joan Casellas i Casanovas, de l'any 1998, s'hi diu: *L'església, reconstruïda el segle XIII, guarda en el seu interior una pila baptismal d'immersió romànica, en forma de copa, decorada amb tres faixes horitzontals, que s'ajusten entre si per una faixa*

vertical; s'hi veu una creu de quatre braços iguals, és de la primitiva capella romànica i es pot datar del segle XI. Aquesta pila baptismal va estar molts anys en el cementiri com a jardinera, a la cruïlla dels braços de la creu que formen els xiprers.

Capella de Sant Vicenç del Morrocurt de can Serdà de Guardiola de Font-Rubí

Aquesta pila baptismal és a l'aire lliure, doncs la capella està totalment derruïda, amb perill de les inclemències del temps i de la destrucció dels homes. Se li hauria de donar un destí més noble.

És una pila romànica d'uns 120 centímetres de diàmetre exterior per uns 83 de diàmetre interior i una fondària de 50 centímetres. Té una sanefa a dalt i una altra a baix, aquesta en forma de ziga-zaga.

Capella de Sant Cugat de Moja (Olèrdola) dita de Sant Esteve

Aquesta capella romànica està al costat, paret per paret, de la parròquia de Sant Jaume de Moja.

Hi ha una pila baptismal que també podria haver fet el servei de pica beneitera. Situada a la part sud, als peus de l'entrada d'aquesta capella. És de pedra polida, de forma quadrada, troncocònica.

Transcrivim notes històriques d'aquesta capella, que donen testimoni de l'antiguitat de la celebració del baptisme, i per tant, d'aquesta o d'una altra pila baptismal. Extretes de la cara posterior dels Goigs a llaor de l'Apòstol Sant Jaume, titular de la parròquia de Moja (Alt Penedès):

Moja té la història menuda que tenen tots els pobles, una història que en part encara dorm en un lligam de manuscrit conservat a la Parròquia. És el primer llibre de Baptismes de la Parròquia de Sant Jaume i Sant Cugat de Moja, que conté 284 registres de Baptismes i va des del 8 de maig de 1616 fins el 2 d'abril de 1713, en total 97 anys. És un quadern format per 132 folis d'una mida aproximada de 210mm d'alçada per 150mm d'amplada. Una bona part dels folis és malmesa com a conseqüència del mal estat de conservació en que va romandre durant molt de temps i potser també per manca de relligadura en el seu origen. Trobem, a més, taques d'humitat que fan difícil llegir part d'algunes partides i s'hi observen, com és natural, canvis de ploma i de lletra.

Llibre de Baptismes de la Parròquia de Sant Jaume i Sant Cugat de Moja entre els anys 1616-1713 (Transcripció literal):

Llibre de batejats de la parroquial iglesia de moja / comensat vuit de maig del any de mil sis cents / y setze per m i masia carbo prevere rector de / dita rectoria de moja

bisbat de barcelona. Jo Pere Respall prevere y Rector de / Sant jaume y sant Cugat de moja / comenco a dir las misas de na Pedró (o Pedrosa) / las qual se assenyala ab un Pu (punt) Masciá Santromá del terme de la Llacuna de Sant Pere / de Vilademajer pages y fadri y padrina Coloma Solera de sant / Valentí de les Cabanyes muller de Josep Soler pages / Joseph y Jaume Vinyals 4 de maig

Parròquia de Sant Andreu de Puigdàlber

A l'atri d'entrada, a l'esquerra, hi ha una pila baptismal de pedra, que és una resta del romànic antic de la parròquia. Rodona, amb una sola cavitat i amb la pedra gravada amb cel·les gallonades. La columna és llisa.

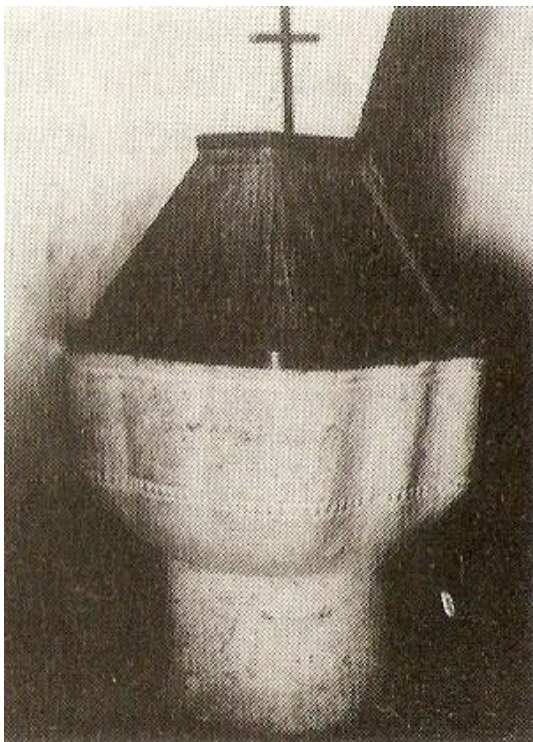
A la monografia: "Puigdàlber. 50 anys de la reconstrucció de la nova església", de Ramon Fontanals i Cols i Ramona Valls i Montserrat, de l'any 1992, s'hi diu: *De l'antiga església queda part de la pila baptismal de pedra treballada, situada a l'atri de l'església nova.*

En el capítol dedicat a les piles baptismals de la segona meitat del segle XX, amb valor artístic i funcional, hi fem una ressenya de la pila actual.

Parròquia de Sant Sadurní de Castellví de La Marca

Al volum XIX de "Catalunya Romànica" a la pàgina 113, hi ha la següent nota que pel seu interès, transcrivim:

Procedent d'aquesta església, al jardí situat als voltants de l'actual parroquial de Sant Sadurní (les Casesnoves de la Riera) es conserva una pica baptismal en estat fragmentari. Dels tres trossos que en resten, dos corresponen a la totalitat de la base i el tercer a una part del vas. Gràcies a una fotografia de Josep Mas feta l'any 1921 podem saber com era la seva forma originària: quadrangular, amb els angles arrodonits i els costats un xic ondulats, molt semblant en estructura a la pica de Sant Jaume dels Domenys.

Les seves mides aproximades, tot partint dels fragments conservats, devien ser les següents: 104 cm de diàmetre exterior i 84 cm de diàmetre interior a la boca; 60 cm d'alçada, que podria arribar als 100-110 cm si comptem amb el peu sobre el qual anava muntada; la profunditat del vas devia fer uns 36 cm i el diàmetre de la base 60 cm.

La decoració es reduïa a un bordó d'uns 5 cm d'ample que emmarcava la boca i una sanefa de 5 cm d'ample formada per un seguit de petites piràmides o puntes de diamant (els fragments conservats encara mostren una part d'aquesta decoració). L'interior del vas era de parets rectes i fons pla, en el centre del qual hi havia una concavitat circular de 22 cm de diàmetre per 6 de fondària.

En l'inventari dels béns mobles existents a les esglésies del bisbat de Barcelona, realitzat per Trens l'any 1926, surt esmentada aquesta interessant pica, que pocs anys després seria destrossada.

L'any 1962 Jaume Rafanell en localitzava quatre dels fragments entre les runes dels voltants de la rectoria, un dels quals avui resta perdut Fruit d'aquesta troballa publicà un interessant article (RAFANELL, 1962) on descriu aquesta peça tot basant-se en la fotografia de Josep Mas esmentada abans. Segons ell la pica es trobava situada vora el cor de l'església romànica de Sant Sadurní, però durant els anys 1934 i 1936 fou trossejada.

Si observem el que diu la nota anterior sobre la fotografia feta l'any 1921, i que aquesta pila es guardava al jardí, conclourem que no és la pila baptismal que tracta la visita pastoral del citat any 1921²⁷², i que segurament va ser destruïda. Aquesta visita pastoral diu: *Los santos óleos, colocados en tres vasos de plata, con sus*

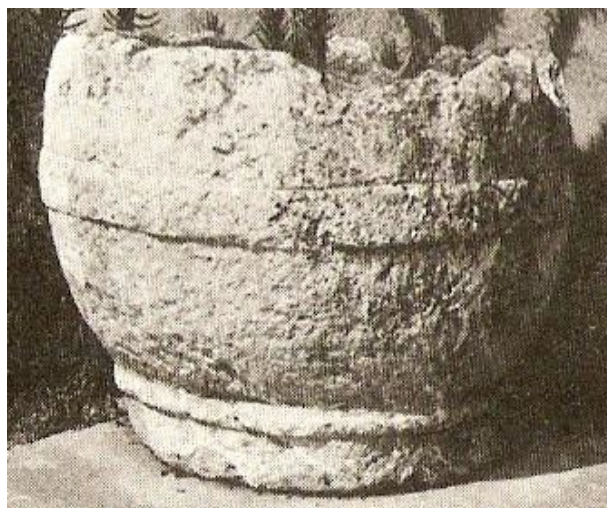
²⁷² Informació extreta de: V.P. ELENOS. *Arciprestazgo Vilafranca del Penedès, any 1921*. Vol. 27.

correspondientes inscripciones claras, se guardan en el armario del baptisterio. La pila bautismal, de grandes dimensiones, de piedra, se halla situada en la parte inferior de la iglesia. En el interior hay un caldero de cobre estañado para el agua. La pila está cubierta por una cúpula de madera, que cierra con llave el conjunto que forma armario. Dentro se guardan los santos óleos y todo lo necesario para administrar el bautismo. Tiene el cuadro del bautismo de Cristo, y una bandeja para recibir el agua que cae de la cabeza del bautizado.

En la monografia: "Castellví de la Marca", de l'any 2000, el seu autor Salvador Llorac i Santis, diu: *L'antiga església parroquial de Sant Sadurn de Castellví havia tingut una interessant pila baptismal d'immersió, que fou esmicolada durant els fets revolucionaris dels anys 30 del segle XX; avui solament en resten tres fragments, conservats al jardí del costat de la noca església parroquial de Sant Sadurní. La seva forma és poc comuna, atès que era quadrangular amb els angles arrodonits i els costats una mica ondulats amb uns cons verticals per a cadascun. Com a decoració tenia un bordó que emmarcava la boca i una orla feta per un seguit de petites piràmides a uns 80 cm de la bocana, que marcava l'inici de la part aconcavada que portava a la base de la peça monolítica. El buidat era de parets rectes i fons pla amb un rebuidat al centre, circular i poc profund. El seu emplaçament dins el temple era damunt un cilindre de fusta situat vora del cor, sota l'arrencada d'una de les arcades apuntades que separen la nau romànica de la gòtica. Es conserva una fotografia, feta per mossèn Mas l'any 1921, de la pila.*

Sobre la pila baptismal actual d'aquesta parròquia, en parlem en el capítol dedicat a les piles de la segona meitat del segle XX amb interès artístic i funcional.

Parròquia de Sant Marçal de Castellet i La Gornal. Can Raspall de Sant Marçal de Castellet i la Gornal

En aquesta finca hi ha una pila baptismal procedent de la derruïda capella de Rubió.²⁷³ És una peça monolítica de forma quasi semiesfèrica, amb el peu diferenciats. Presenta una decoració molt senzilla a base de faixes i bordons. Al centre hi ha una faixa sobresortida d'uns 10 cm d'ample, i a la base, abans de peu, hi ha un bordó

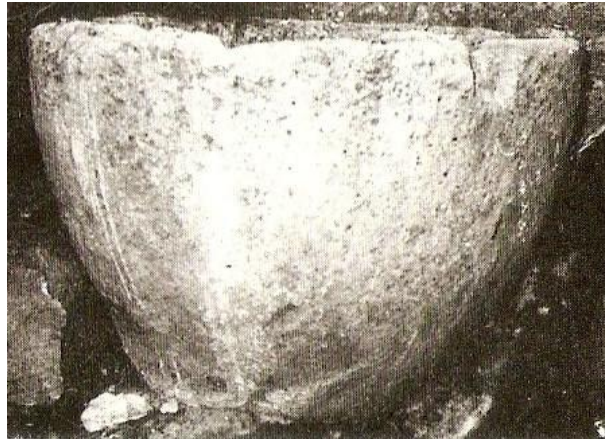
²⁷³ Informació extreta de: CRUAÑES, *Piques baptismals*, 68.

semicircular de 6 cm. Molt escrostonada degut a que serví d'abeurador a la font d'Espitorella. Actualment serveix de torreta per a cactus.

En el capítol dedicat a les piles de la segona meitat del segle XX que només tenen valor funcional, ja parlem de la pila actual d'aquesta parròquia.

Ca l'Altet de Torrelletes de Sant Marçal de Castellet i la Gornal

En aquesta finca hi ha una pila baptismal de la desapareguda capella de Santa Magdalena de Torrelletes, enderrocada el 1936.²⁷⁴

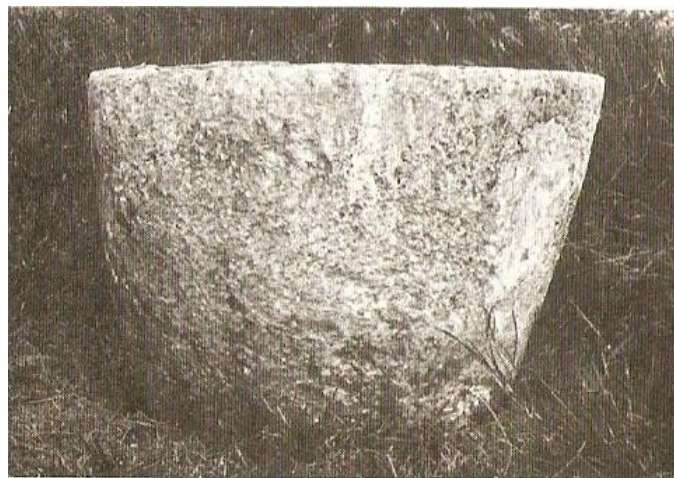

Fa un diàmetre exterior de 115 cm per un d'interior de 92 cm i una alçada de 76 cm. Molt senzilla i rústega, de forma troncocònica, sense cap motiu ornamental.

En el capítol dedicat a les piles de la segona meitat del segle XX que només tenen valor funcional, ja parlem de la pila actual d'aquesta parròquia.

Ermita de la Mare de Déu de La Bleda de Santa Margarida i Els Monjos

La pila baptismal d'aquesta ermita es trobava abandonada a l'exterior fins l'any 1984. Ara ja es troba en el seu interior.²⁷⁵

²⁷⁴ Informació extreta de: Ibíd., 69.

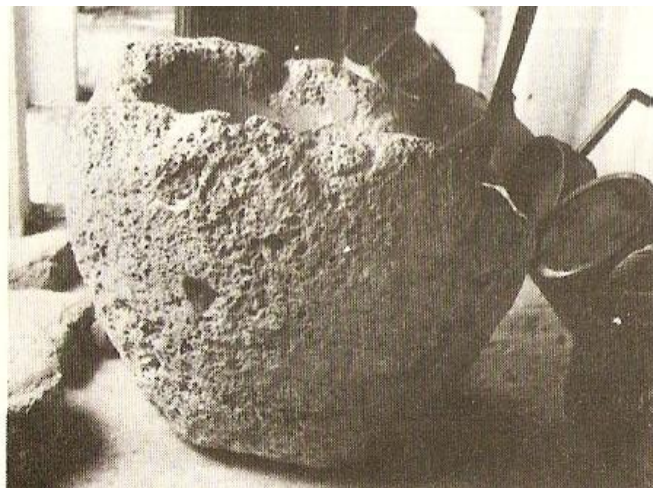
²⁷⁵ Informació extreta de: Ibíd., 47-48.

La seva construcció és molt rudimentària, tallada en pedra calcària fossilífera. Forma troncocònica irregular, de laterals rectes o bé lleugerament concavats. Pateix una restauració molt matussera- la qual cosa fa impossible determinar la seva profunditat real. Fa 83 cm de diàmetre exterior de la boca, i 70 cm d'interior. 60 cm d'alçada, fondària estimada del vas 44 cm, i diàmetre de la base 54 cm. Les seves parets no tenen cap ornamentació, i està força deteriorada.

Església Romànica de Santa Creu de Creixà de Piera

En el Museu de les caves Marquès de Monistrol hi ha una pila baptismal que sembla procedent d'aquesta església de Creixà.²⁷⁶

Té una forma quasi esfèrica, sobretot en la part de la boca que queda molt tancada en relació al seu ventre. El seu diàmetre exterior és de 103 cm. I l'interior 76 cm. I l'alçada 85 cm. La pedra, calcària, ha sofert un gran desgast al llarg dels anys: sembla corcada. Falta un tros de la boca.

Santa Maria de Vallformosa de Vilobí del Penedès. Museu del vi de Vilafranca del Penedès

²⁷⁶ Informació extreta de: *Ibíd.*, 51.

La pila baptismal d'immersió d'aquesta ermita va ser abandonada al costat de l'església i era utilitzada com a test. Va ser traslladada al Museu de Vilafranca del Penedès, on l'any 1945 va ser inaugurada com a brollador.²⁷⁷

El material de la seva construcció és la pedra calcària. Està força erosionada. Té forma troncocònica amb els costats còncavs, sobretot en la part més inferior. Fa 99 cm de diàmetre exterior, 81 cm d'interior, una alçada de 65 cm i una base de 48 cm. El seu interior fa 73 cm. Només té com a ornamentació una faixa al voltant de la boca de 9 cm d'ample.

Les últimes notícies són que l'any 2006 encara feia les funcions de brollador. Però avui en dia (any 2013) està situada en unes dependències del Museu de Vilafranca del Penedès en espera de donar-li una destinació més adient.

A la monografia: "Vilobí del Penedès", de Salvador Llorac i Santís, de l'Ajuntament de Vilobí del Penedès, de l'any 1991, el seu autor diu: *La pila baptismal de l'església actualment fa de brollador al pati del Museu de Vilafranca. En l'estar abandonada a un costat d'aquesta, s'entregà, durant la dècada dels 40 d'aquest segle a dita institució vilafranquina.*

Ermita de Santa Margarida de Martorell

Aquesta pila procedeix de l'antic priorat romànic de Sant Genís de Rocafort, l'església del qual està actualment dedicada a Santa Margarida.²⁷⁸

Alguns indicis fan pensar que aquesta pila és del segle VI o principis del VII. Per tant, paleocristiana. Francesc de S. Maspons i Labrós, l'any 1884, diu: *...era sens dubte, una pica de batejar per immersió.*

²⁷⁷ Informació extreta de: *Ibíd.*, 56-57.

²⁷⁸ Informació extreta de: *Ibíd.*, 98-99.

És una pila troncocònica un poc concavada, que té trencada la part superior de la boca. Les seves mides són: 99 cm de diàmetre exterior, 79 cm de diàmetre interior, 63 cm d'alçada i 48 cm de fondària interior. Tallada d'un sol bloc de pedra arenisca vermella. És molt rudimentàtia i no presenta cap tipus de decoració.

Parròquia de Sant Muç de Cànoves

L'església és de l'any 1643, però hi ha dades del romànic, segons em diu el conservador de la parròquia Sr. Ramon Fort.

La pila baptismal està situada a la dreta de l'entrada. És de pedra i té vuit cares còncaues que les formen dues parts, la de dalt més sortida que la de baix. Té una sola cavitat sense sortida d'aigua. La base és quadrada de la que puja una columna de vuit cares amb una volta de pedra que l'estreny al mig. Sembla de l'època gòtica. Ja hi era abans de la guerra de 1936. S'hi va afegir la part de dalt o recipient per a l'aigua de batejar. Una tapa molt senzilla de fusta.

Parròquia de Sant Joan de Sanata. Sanata. (Llinars del Vallès)

Aquesta església té una antiguitat d'uns quatre-cents anys. La pila baptismal està situada al darrera de l'altar major. És octogonal i cada una de les cares la formen dues

parts de diferent fondària. Té una sola cavitat amb sortida d'aigua. La part de baix del peu que la sustenta és quadrada. Pugen d'aquesta base dues parts octogonals ben diferents, una de més estreta, on s'hi adjunta la base de la cavitat de la pila, que sembla d'època més moderna que el peu, tant pel color com pel gravat de la pedra. Sembla ser que en època anterior tenia una tapa collada, doncs hi ha senyals que així ho indiquen.

Parròquia de Santa Maria de Vilalba Sasserra

Situada darrera de l'altar major. És una pila octogonal, de pedra, amb dues parts en el seu interior, però cap de les dues sense sortida d'aigua. Hi ha els senyals que indiquen que anteriorment devia tenir una tapa. Les vuit cares de la pila, a la part de baix, tenen una regata que separa una superfície gran d'una més estreta. I per la part de dalt hi ha un sortint format per dies estries de pedra. El peu és de base quadrada que es va estrenyent a mesura que puja amunt, formant vuit cares que coincideixen amb cada una de les vuit de la cavitat de la pila, amb la que s'uneix després de passar un voraviu de pedra. Sembla força moderna, tot i que l'estructura es pot dir que és gòtica. Per això l'incloem en aquest capítol.

Hi ha una altra pila en aquesta demarcació parroquial de la que ja n'hem parlat en aquest mateix capítol.

Parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina

La pila baptismal està situada a l'esquerra de l'entrada de l'església. El material és la pedra, i la forma és octogonal. La cobreix una tapa de fusta amb tres estrats diferents i acabada amb una creu. Cada una de les cares de la pila tenen dos parts ben diferenciades, que s'estrenyen fins enllaçar amb el peu, també octogonal, i partit pel mig amb un voraviu de pedra. Acaba al terra amb una base quadrada amb un relleu sortint a cada angle. Té tot l'aspecte d'una pila gòtica.

Notes històriques de l'Arxiu Diocesà de Barcelona:

Llibre de comptes de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina:

"dia 23 dit (de febrer de 1741) per un llibre per notar les partidas de baptismes: 8 sous"

"dia 6 de maig de 1743 per un guadamassil per cobrir las fons Baptismals: 1# liura"

"dia 10 de setembre de 1770 per adobar las Chrismeras en Mataro: 13 sous"

"dia 9 de novembre de 1774 per una clau per las Fons Baptismals.3 sous 9"

"als 2 de novembre de 1798 capida per los Baptismes 15 sous"

"13 abril 1805 frontissa per las Fons baptismals" (pagat juntament amb compondre dos confessoraris: 5 lliures 17 sous 6)"

"7 octubre 1805. Per una Patxina de Plata per batejar: Plata y mans 56 lliures 8 sous 9. Per una Capsa per Crismeras ab tres vasets tot de Plata, Plata y mans 37 lliures 7 sous 9"

"1813. Fen noves las Crismeras de llauna 16 sous"

"30 desembre 1814. Per dos potets de plata per las Crismeras, que robaren los Francesos, plata y mans 6 lliures"

"24 maig 1817. Per fer la tapada de las Fonts Baptismals entre fusta claus, pintura y mans 7 lliures 19 sous 2"

"13 de mars de 1819. Per una maneta de sal per batejar 7 sous 6"

"26 de gener de 1740: Per fer un march per lo Altar Major,... y un quadro per las fons baptismals: 2 lliures 13 sous."

“Dia 7 febrer 1819 per 4 pams de tela per purificadors y per aixugar els caps de las criaturas batejades 1 lliura 4 sous.”

“Dia 1 Mars 1818 per una maneta de sal per batejar 9 sous 8.”

“Dia 11 abril 1824 per una conca per las fonts Baptismals 10 lliures 10 sous.”

“Dia 26 Maig de 1826 Per un quadro de St Joan Batista 5 lliures 12 sous 6.”

“1852: Al fuster per las fonts Baptismals 20 lliures 12 sous 6.”

“1856: Per 3 dvicers?, Basos per los S. Olis, y caxeta 17 lliures 12 sous 6.”

En el llibre de visites pastorals de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina, hi ha les següents inscripcions:

6 octubre 1682. El canonge Joseph Ramon, Visitador general, a la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina: *Mana als obrers que fassen adobar las Crismeras en pena de Excomunió major.*

25 de novembre de 1683. Molt Reverend Sr. Joseph Ros, rector de la parroquial Iglesia de Sant Esteve de la vila de Granollers, Degà i Oficial del Valles, y Visitador General. Visita feta en la Iglesia Parroquial de St. Andreu de Vallgorguina: *Manam als obrers de la Parroquia fassan adobar la tapa y fassen fer un Coberto de guademasil? ales fonts Baptismals.*

Semblant nota a la visita pastoral, sobre les crismares, la trobem en la del dia 22 de novembre de 1684.

23 novembre 1747. Reverend Dr. Genís Padro, Prvre. Rector de la Iglesia Parroquial de Sant Genís de la Ametlla, Degà y Oficial del Valles y Visitador delegat per visitar la parroquia de Sant Andreu de Vallgorguina. *Establim, ordenam y manam , que de assí en avant las partides dels baptismes y desposoris se sotascrigan per lo Parroco, y si altra sacerdot ministrara lo Baptisma, se sotascriga també aquest.*

Dom Assens Sales Bisbe de Barcelona. Visita la Iglesia de Vallgorguina, y de Vilalba Sa Serra. 6 de novembre de 1756. *Manam a tots los curals que en las partides de Desposoris y Baptismes dic. com consta en citada visita de 25 de novembre de 1747. Com en Nostras Sinodals tit. 2 del Sagrament del Baptisme, Cost. 7, es siga prohibit que dona alguna no puga exercir lo ofici de llevadora que primer no sia instruhida per lo Parrocho y aprovada por Nos Dic, Perço manam â totes segles llevadores que dins sis mesos del dia de la publicació del present capbell facia ostentació al Pasroco de la aprovació de Nostra Gracia y de nostres Entecedssors; y no fentho aixis las suspenem de dit ofici fins aqe presentit exa aprovació del Parroco.*

Iguals ordres i recomanacions les trobem en la visita del dia 20 de maig de 1766. Visita feta pel visitador Pau Nadal, rector de Sant Celoni.

Visita a Sant Andreu de Vallgorguina, el 27 de juny de 1851. Punt setè de la visita: (Traduïm del castellà)) La pila baptismal es posarà al racó immediat col·locant-la dins d'un armari pe a que estigui tancada i fora de la comunicació del poble. (Com que el

Punt sisè parla de l'altar major, vol dir que el "racó immediat" ho és el d'aquest altar?). José, bisbe de Barcelona.

Manam y ordenam als obrers de dita Iglesia posen un quadro o a lo menos una estampa gran del Baptisma de Christo y de Sant Joan Baptista cerca de las Fonts de dita Iglesia conforme es de rubrica. 23 de novembre de 1730, (No queda clar el nom del bisbe visitador).

Llibre d'obra de la Iglesia de Vallgorguina:

Any 1823 i següents: 11 abril 1824: *Per una conca per las fonts baptismals: 10 lliures i 10 sous.* 26 maig 1826: *Per un quadro de St. Joan Batista: 5 lliures, 12 sous i 6 diners.* En els comptes tancats el 31 de desembre de 1852: *Al fuster per las fonts Baptismals: 20 lliures, 12 sous, 6 diners.* En el llibre de visites pastorals de Vallgorguina, número 56, hi figura: *Santa Visita de San Andrés de Vallgorguina: 27 junio 1851: 7º; La Pila Bautismal se arrimará al rincón inmediato colocándose dentro de un armario para estar cerrada y fuera de la comunicación del pueblo.* 8 octubre 1867, Pantaleón Montserrat y Navarro, bisbe de Barcelona: *3º; Que la pila bautismal se rodee de una verjita de madera para que no puedan hacerse actos contrarios al respeto y veneración que se les debe.*

Parròquia de Sant Esteve de La Costa del Montseny

La pila baptismal està situada a la dreta de l'altar major. És de pedra i té vuit cares. Té una sola cavitat interior sense sortida d'aigua. Tapa de metacrilat acabada amb una creu metàl·lica de quatre braços. Per la part de fora de la cavitat semiesfèrica d'aquesta pila, les vuit cares formen dues parts ben definides, la de dalt més sortida, i la de baix es tanca fins arribar al començament de la columna de suport, que comença octogonal, seguit d'un voraviu també octogonal. A continuació aquesta columna agafa

la forma quadrada que té les quatre arestes menjades. La base és octogonal amb quatre relleus a quatre de les cares alternes. Acaba amb un a base quadrada a terra. L'estructura sembla gòtica, com la de la parròquia de Sant Andreu de Vallgorguina i altres de semblants d'aquesta zona geogràfica.

La monografia: "La Costa del Montseny", de Joan Portals i Martí, (Arenys de Mar, 2000), diu: *Entre els danys que va sofrir l'església a la Revolució de juliol de 1936 hi figura el saqueig del seu interior en el que va ser derruïda la pila baptismal.*

Parròquia de Santa Coloma de Cervelló

La pila baptismal, de pedra, gòtica, no es fa servir, doncs és el peu de l'altar que hi ha a la capella del Santíssim. És octogonal, té dues parts a l'exterior de la seva cubeta, una de molt ampla, i la més petita que només és un voraviu. El peu és semblant a moltíssims peus de l'època. Comença estret i octogonal, i acaba molt ampla sobre una base quadrada que a cada cantonada hi té esculpit un relleu de pedra.

Parròquia de Santa Maria de Corbera de Llobregat

Pila baptismal octogonal, de pedra, amb una sola cavitat interior i sense sortida d'aigua. La tapa és de fusta. Situat en el baptisteri, que es fa servir, a l'esquerra de l'entrada de l'església. És d'estructura igual que moltes altres piles que s'enquadren dins les gòtiques.

La pila té dues parts ben definides, i el peu és estret i octogonal per la part de dalt, envoltat pel mig per un voraviu de pedra, també octogonal. Aquest peu s'eixampla fins descansar en una base quadrada que té els cantells amb una forma esculpida.

Parròquia de Santa Maria de La Palma de Cervelló

L'any 1936 fou saquejat el baptisteri, i l'any 1962 fou restaurat de nou. Actualment la pila està situada a la dreta de l'altar major.

Aquesta pila baptismal és semblant a moltes altres que incloem en el període gòtic, degut a la informació que hi ha d'algunes d'elles, que així ho demostren. Però,

referències orals ens diuen que podria ser una construcció més moderna, adaptada a l'estil antic. El peu que la sosté sí que sembla més antic.

La tapa de fusta té vuit parts que s'ajunten per la part de dalt en una creu de doble braç. En aquestes parts de la tapa hi ha, alternades, un colom simbolitzant l'Esperit Sant, dos triangles amb espigues simbolitzant l'Eucaristia, i tres creus.

Parròquia de Sant Andreu de Sant Andreu de La Barca

Pila baptismal situada a l'altar major, a la dreta. Té una sola cavitat. És de vuit cares. De pedra. La tapa és de fusta. A la part de dalt de la pila hi ha un forat per on hi entra un conducte elèctric amb una resistència per a escalfar l'aigua. A la part del darrera hi ha un suport on s'hi col·loca el salpasser per a l'aigua beneïta. La descripció és gòtica. Les vuit cares de la cubeta per a l'aigua, segueixen avall formant la columna de suport que descansa sobre una base que té quatre cares llises i quatre cares esculpides.

4. ASPECTES DE LA SOCIETAT A LA FI DEL SEGLE XV I ALS PRIMERS SEGLES DE L'EDAT MODERNA QUE INCIDEIXEN EN L'ÀMBIT DEL BAPTISME

4.1. SITUACIÓ RELIGIOSA

El pròleg que Miquel Batllori, S. I. escriu en el llibre de Joan Bada,²⁷⁹ diu que aquest ha sabut captar la religiositat exterior del poble, de la pietat personal i dels costums privats. L'obra és centrada en els bisbes de Barcelona Jaume Cassador (1546-1561) i el seu nebot Guillem Cassador (1561-1570). Pertanyen al grup de bisbes reformadors pre-tridentins. Guillem assistí al Concili de Trento els anys 1561-1563. Aquest concili manà la convocatòria de concilis provincials, entre ells el de la Tarraconense. Aquest concili de la Tarraconense fou convocat lliurement per l'arquebisbe Loaces el 2 d'octubre de 1564 a Tarragona, i suspès el 7 de novembre per Felip II, fins que no hi hagués nomenat un representant seu personal. El rei veia perillar els seus privilegis en el nomenament dels bisbes arran de la reforma impulsada pel concili.

El nombre de 20.000 persones que formaven l'estament eclesiàstic era degut a que l'ingrés en l'estat clerical, tant secular com regular, era considerat una garantia de subsistència en aquells temps de crisi econòmica, doncs les rendes dels bisbats eren abundoses. Cal tenir en compte que molts d'ells eren simples clergues, de manera que la proporció entre aquests i els que s'ordenaven de preveres era enorme. Abundaven els monestirs de religiosos, especialment els benedictins, generalment petits, que, entre 1600-1620, van ser dissolts i units a d'altres de més grans. Durant el segle XVI, aplicant la concessió pontifícia i conciliar de poder posseir quatre beneficis, aquests s'acumulaven i donaven lloc a l'absentisme de les parròquies, arribant a xifres veritablement alarmants. Les rendes per a fer front a les seves despeses també era alarmant: unes 300 lliures anuals. La situació moral del clergat no era gens edificant: jocs, concubinatge, capacitat intel·lectual força limitada, i molts d'ells ficats en la pràctica del bandolerisme, en la que la seva condició de clergues els feia immunes a la justícia reial. El clergat tenia el defecte d'una gran buidor de l'esperit religiós, que fins i tot havia envaït els monestirs i les persones desitjoses de vida perfecta.

L'any 1569 el bisbe Guillem Cassador ofereix l'*Ordinarium Barciononense* que ha d'ajudar els sacerdots en llur triple funció pastoral, és a dir, *populus institutio, administratiu sacramentorum, celebratio divinatorum officiorum*. Destaquem, pel que fa referència al baptisme, per comparació amb el ritual actual, algunes petites variants, com per exemple, la petició inicial no és simplement *fidem* sinó *fidem Christi*; aquesta insistència, que podríem qualificar de cristocèntrica, es troba també significada en la primera persignació, que es fa amb les paraules de *Christus vincit*, en el front, *Christus regnat*, en la boca, i *Christus imperat*, en el pit, per acabar dient: *Christus ab omni malo te defendat*. La monició als padrins va intercalada a la recitació del Credo. Després del baptisme i la imposició de la capeta i lliurament del ciri, té lloc l'aspersió, com entrada a la processó cap a l'altar, on es recita l'evangeli *beatus venter...*, acabant la cerimònia coneguda encara actualment en pobles de la diòcesi com imposició dels evangelis, amb l'aclamació *per sancti evangelii verbum possideas coeleste regnum. Amen*. Els diàlegs són sempre en català, mentre que les oracions són en llatí. Les rúbriques són

²⁷⁹ Informació extreta de: JOAN BADA, *Situació religiosa de Barcelona en el...*

també redactades en llengua romanç, perquè, com es diu en la introducció, així és més fàcil que tothom pugui entendre-les.

Degut sobretot a l'aparició del luteranisme, a l'Església es demanava amb insistència la convocatòria d'un concili, doncs la qüestió de la reforma catòlica encara no havia estat resolta. Inclús havia empitjorat. Hi havia, sobretot, el problema de la unitat de l'Església. Es volia un concili que aportés els elements per a la reforma definitiva de l'Església *in capite et in membris*. Finalment, després de lluites polítiques i suspicàcies eclesiàstiques, sobretot per part dels papes Climent VII i Pau IV, aquest en ple període conciliar, el concili obrí les seves portes a Trento el dia 13 de desembre de 1545. L'emperador volia que fossin tractats els problemes de la reforma; el papa preferia tractar les qüestions dogmàtiques. Finalment es decidí tractar ambdues qüestions. Les conclusions del Tridentí van ser la refutació categòrica de la nova heretgia.

Un altra aspecte important del fet religiós de l'època va ser Ignasi de Loyola i els jesuïtes. A Barcelona les primícies de la seva conversió es tradueixen en socórrer els pobres, visitar els hospitals, consolar els presos, treure dels llocs de pecat les dones de mala vida, ensenyar pels carrers i places la doctrina cristiana als nens i a la gent sense cultura, i mendicar el seu sosteniment i el dels pobres de Crist.

Parlem ara dels nous cristians, procedents del judaisme i el criptojudaisme, com a falsa postura religiosa. La Inquisició a la Corona d'Aragó era competent en matèria religiosa: comprovar i verificar -inquirir- la puresa de la fe dels creients procedents del judaisme, ja que emergeix amb força aquesta qüestió dels judaïtzants, pel fet que moltes vegades el baptisme era l'únic mitjà de salvar la vida. Atesa la importància de la colònia jueva, les actuacions del tribunal havien creat consciència de perill que afectaria a un dels grups econòmicament més actius de la ciutat, tant, que els consellers deien que caldria tancar la Llotja, perquè esdevindria innecessària. També eren perseguits els criptoislamistes, els moriscos i els renegats. Els dos primers casos es veieren el 1491 i el 1503, però la sèrie continuada no començà fins el 1561. L'etapa de consolidació de la Inquisició fou entre els anys 1487 i 1598. També es jutjaren altres causes com els delictes sexuals, la superstició, la bruixeria, etc. Cal destacar que les institucions catalanes s'oposaren no ja al comportament de la Inquisició, sinó a la seva mateixa existència. El 15 de gener de 1484 els catalans s'havien negat a participar a les Corts de Tarassona, que havien d'aprovar l'establiment del tribunal als territoris de la Corona d'Aragó. Un cop forçats a acceptar-la, procuraren limitar-ne l'acció i, a ser possible, enquadrar-la en el respecte a les Constitucions de Catalunya. Altres oposicions que cal destacar foren la de 1585 i la de 1640-1641, després del Corpus de Sang.

4.1.1. *Bibliografia i hagiografia*

Un estudi a fons dels segles XV i XVI (1400-1600), s'observa que en aquest període no hi ha gaires biografies de sants del bisbat de Barcelona amb incidència en el fet religiós de l'època,²⁸⁰ i menys que tinguin algun lligam amb el baptisme.

²⁸⁰ Informació extreta de: ARMENGOL, *Barcelona cuna...*

El beat Mateu de Agrigento, l'any 1419 va a Sicília i coneix la reforma franciscana de Sant Bernardí de Sena i intima amb aquests Observants reformats. Predica aquesta reforma a Barcelona, l'any 1427. Barcelona era presa d'espantosos terratrèmols. El 22 de març de 1451 sant Joan de Capistrano va assistir a Barcelona al capítol general dels frares reformats de Sant Bernardí de Sena.

Sant Salvador d'Horta (1520-1567) va haver d'anar a Barcelona per comparèixer davant el tribunal de la Inquisició. La seva senzillesa va conquerir l'ànim dels seus jutges que s'encomanaren a les seves oracions.

El beat Gaspar de Bono, valencià, l'any 1580 visità el convent de Sant Francesc de Paula, situat on avui (1957) hi ha l'Orfeó Català.

Francesc Climent Sopera (o Çopera), bisbe de Barcelona. Nascut a València el 1360. Fou conseller del rei Martí l'Humà. L'any 1416 fou nomenat bisbe de Barcelona. Aquest càrrec no l'ocupà personalment, doncs estava absorbit en els problemes de la successió del rei Martí i en el cisma que hi havia a l'Església. L'any 1420 fou nomenat administrador apostòlic de Barcelona. Es va trobar amb una ciutat afligida per forts terratrèmols. La gent, espantada, abandonava les seves cases per a anar a viure al ras. La celebració de l'ofici de Nadal de l'any 1420 va ser entorpida per un fort sisme. Francesc Climent exhortava la gent a l'oració i la penitència per implorar el favor diví. Durant aquest període assistia a processons de penitència "demacrat per cruels maceracions, amb una soga al coll i una pesada creu a les seves espatlles, demanant perdó i misericòrdia, com si ell fos el responsable del terratrèmol." Així ho comenta el canonge Ribas en la monografia "Çopera." Dictà les constitucions de l'Església Catedral de Barcelona i fou benefactor de la Pía Almoïna, que en aquell temps alimentava a més de dos-cents pobres. Restaurà l'hospital de Sant Sever per a capellans pobres, patrocinà la fundació del Monestir de Sant Jeroni de la Murtra de Badalona, rectificà el rès del bisbe màrtir Sant Sever, i la seva gran obra va ser acabar la construcció del claustre i el transcor de la catedral de Barcelona. Fou nomenat patriarca de Jerusalem pel papa Martí V. La creu processional d'esmalts de la Catedral és obra seva. Fou enterrat a la capella de Sant Climent de la Catedral.

En la biografia del sacerdot Dr. Diego Pérez de Valdívila (1510/1589), s'hi diu que durant el carnaval va establí l'exposició solemne del Santíssim Sagrament. I que avorria els balls, les màscares i les comèdies, perquè deia que era pitjor el seu mal que el seu bé, segons l'experiència demostrava.

A la biografia de Fray Pedro del Campo, (1403/1592), s'explica que ell sortia de la muralla de la ciutat per curar els empestats, cosa que atreïa la visita de prínceps i magnats.

4.1.2. *Estudis sobre les visites pastorals*

En general, les tesis de llicenciatura o doctorals realitzades, participen d'una visió molt pessimista sobre l'estat dels beneficis i la crisi de la religiositat a finals de l'edat mitjana, provocada per la qüestió de l'absentisme i l'acumulació de beneficis i pel fet de deixar de banda altres aspectes, com l'aixovar litúrgic, l'estat del clergat i dels fidels. Actualment, però, es comença a demostrar que ja durant la baixa edat mitjana es

posaren les bases de la nova religiositat i reforma, que s'esdevindrà oficial a partir del Concili de Trento, així com que les comunitats parroquials funcionaven molt millor d'allò que s'havia pensat.

Un exemple d'ús de les visites pastorals, que s'escapen de l'àmbit purament eclesiàstic, és el que fa Isidre Prades (1989). Les fa servir com a font per a investigar els moviments sísmics dels anys 1427-1428, a Girona: parròquies derruïdes, altres en mal estat, etc. Ajuda a localitzar l'epicentre del sisme. Un altre exemple és el que fa Jesús Alturo per a esbrinar quina era l'humil composició de les biblioteques parroquials baixmedievales, o la més ben equipada com la de la catedral de Barcelona, estudiada a partir de la visita realitzada per Saperà.

Immaculada Puig i Aleu (1985), en la tesi de llicenciatura, centrà el seu estudi sobre les visites pastorals al Baix Empordà durant els anys 1420-1421, en la qüestió dels beneficis, observant que la columna vertebral de l'organització eclesiàstica, el sistema beneficial, feia aigües per tots costats i esdevenia tot un símbol de la crisi que vivia l'Església. Estudia la influència de la cristianització en la formació del nostre poble; l'origen dels nostres avantpassats, durant aquest període de temps. Fa l'estudi dels efectes d'aquesta cristianització i la importància que religió i Església tingueren per delimitar els fonaments de la nostra pròpia identitat. El cristianisme és l'instrument principal de la integració europea. L'Església controlava el temps, tant l'annual (calendari) com el diürn: temps de treball (campanes), de festa, de pau, d'abstinència. Control sobre els lligams de parentiu i les formes de matrimoni.

Pere Benito (1992), sense utilitzar altres fonts ni considerar la part corresponent a la "visitatio rerum", va pretendre reconstruir la vida parroquial del Maresme per al període 1305-1447, analitzant la vida i moralitat de clergues i feligresos, per a acabar amb un estudi econòmic de les parròquies del Maresme.

Lluís Monjas (1996) en la tesi de llicenciatura, d'època medieval, estudia les visites del patriarca Saperà a les parròquies del Baix Llobregat els anys 1414, 1421 i 1425. Aborda les qüestions econòmiques relatives als beneficis; la problemàtica social relativa a clergues i feligresos, i tota la qüestió de la religiositat popular. La visita del bisbe Bertran a Girona, és paral·lela a més, a la que el bisbe de Barcelona, Francesc Climent, anomenat Saperà, va promoure l'any 1421 a la diòcesi barcelonina, que s'han de relacionar; tant pel fet de ser contemporànies com per llur enfocament i contingut. El lligam entre ambdós personatges, els bisbes Saperà i Andreu Bertran, són molts, ja que junts s'havien format com homes d'en Benet XIII, el papa Luna, i Saperà fou qui rellevà Andreu Bertran en el bisbat de Barcelona quan aquest fou designat bisbe de Girona l'any 1420. Però, a més, perquè aquests dos personatges de l'Església catalana eren portadors del mateix esperit de reforma que el Cisma estava atiant en el si de l'Església catalano-aragonesa. La disposició i el tractament de cadascun dels apartats dins la visita pastoral a les parròquies presenten, pràcticament sempre, el mateix esquema i ordre: en paral·lel Barcelona i Girona.

4.1.3. *El desenvolupament de les visites pastorals: de l'època medieval a la vigília del Concili de Trento*

El Concili de Tarragona de l'any 516 ja postula la visita anual: “*I cada any siguin visitades les diòcesis pels seus bisbes*”.²⁸¹ Ho va dificultar, però, el gran nombre de parròquies i l'arribada dels musulmans a la Península. No es va reemprendre fins que els bisbats no van tornar a estar ben organitzats, al segle XIII, amb l'impuls del Concili IV del Laterà de l'any 1215. A la Tarraconense les disposicions del Laterà van ser recordades en els Concilis dels anys 1230, 1239, 1243, i el Sínode de Barcelona de l'any 1241. Fins a la vigília del Concili de Trento, l'any 1545, podem parlar d'unes mateixes directrius en la pràctica de la visita. Els intents reformistes del Concili de Constança (1414-1418) no van quedar plasmats fins el Concili de Trento.

Com afirma en la seva tesi doctoral Josep Baucells (1998, I, pgs. 258-259), els millors registres europeus de visites pastorals de la baixa edat mitjana són els catalans, ja que les fonts catalanes són les més abundants (més, fins i tot, que les italianes). El mateix Baucells, a la pàgina 290, constata, però, la pèrdua irreparable de registres de visites pastorals, ja que, per a la diòcesi de Barcelona, en la primera meitat del segle XIV, relaciona trenta referències sobre tantes actes avui no conservades.

Si observem els registres que han arribat fins a nosaltres, copsem que és difícil trobar períodes molt extensos sense l'existència d'alguna visita pastoral (especialment en els bisbats de Barcelona i Girona on s'han conservat més registres); així, els períodes més extensos sense registres de visites pastorals, poden tenir una clara explicació per la conjuntura política, social i econòmica, com l'interval entre 1344 i 1366 a la diòcesi de Barcelona i el de 1354 a 1360 a la diòcesi de Girona o el de 1339 a 1388 a la diòcesi de Vic, que podríem explicar per l'arribada de la gran crisi de la pesta negra, crisi demogràfica i econòmica que dificultava als prelats demanar exaccions, la *procuratio*, o exigir grans esforços econòmics per millorar el culte. Un altre període significatiu és el que va de 1455 a 1470 al bisbat de Girona, o de 1446 a 1484 a la diòcesi de Barcelona, o de 1450 a 1470 a la diòcesi de Vic i que podríem explicar per la inestabilitat i violència generada per la Guerra Civil de Joan II i les lluites remences.

4.1.4. *Els qüestionaris, formularis i els edictes de visita*

Per tal de dur a terme correctament les visites pastorals, els prelats feien servir qüestionaris. A través d'ells es pot copsar la política pastoral dels bisbes. Els qüestionaris són documents que permeten estudiar les visites, les parròquies, l'aplicació del dret canònic, etc. Ens expliquen el deure dels preveres de llegir les normes de concilis i de sínodes, i d'acomplir les seves disposicions. Parlen sobre el model que han de ser els clergues per als seus feligresos, etc. Sobre els parroquians, parlen de les obligacions de confessar i combregar anualment. S'inquireix especialment sobre la moralitat de clergues (celibat, no jugar, no prestar, etc.), i sobre la moralitat dels feligresos (matrimoni, relacions amoroses entre homes i dones, usura, jocs, relació entre la fe i la seva expressió, etc.).

²⁸¹ Informació extreta de: *Concilis Provincials Tarraconenses*, Clàssics del Cristianisme, 50 bis, 58.

4.1.5. *El cerimonial*

Podem destacar tres parts: una litúrgica o ritual, la inspecció dels béns immobles i mobles o *visitatio rerum* i la investigació de la vida i costums de les persones o *visitatio hominum*. Dins la primera part, si el visitador era el bisbe i no un delegat seu, es procedia a administrar el sagrament de la confirmació a tots aquells que ho necessitessin. També tenia lloc la recepció dels nois en l'estat eclesiàstic mitjançant la cerimònia de la tonsura, es tractava dels futurs aspirants als ordes i als nombrosos beneficis eclesiàstics que s'establien en aquells temps.

La informació que ens ofereix la *visitatio rerum* de les visites pastorals és altament valuosa per al coneixement de l'ornamentació, dels objectes litúrgics, i, amb ells, de l'evolució de la litúrgia, del culte i de la religiositat popular. El que em sembla interessant és el seu reflex de la realitat social i econòmica de les comunitats parroquials.

Primerament es visitava el cementiri i es feia l'absolució dels difunts. Després s'iniciava la *visitatio rerum*: es revisava amb deteniment el temple, tots els altars i les dotacions d'objectes i ornaments litúrgics, la font baptismal, els beneficis i l'estat dels edificis.

La *Visitatio rerum* era detinguda i sistemàtica. Ens interessa prendre nota de tot el que envolta el sagrament del baptisme.

La inspecció examinava els Sants Olis, el crisma de les uncions i els olis dels catecúmens i malalts, per al sagraments del bateig i l'extremaunció: *Chrisma et Olea Sancta cathecumenorum et infirmorum*, tant en contingut com en continent, és a dir, en els objectes per preservar-los i transportar-los. L'estat i la ubicació òptima era contenir cadascun d'ells, crisma i Sants Olis, dins una petita àmfora que havia d'ésser d'estany, col·locades normalment en capsetes de fusta tancades amb clau. Però aquesta ubicació òptima era molt deficient a la majoria de parròquies. Per exemple, cada àmfora no tenia el seu compartiment propi i s'havien de fer *mijans* de lli, un sistema de separació, dins de la capsa o *tecatiolum*, de les dues àmfores. En algunes esglésies, per tal que els olis no poguessin vessar *non aspengantur*, el bisbe manava fer *bombate*, que, per la seva arrel (*bombix*), podria tractar-se de taps de cotó per a cada àmfora. Un altre detall era posar el nom a l'exterior de les àmfores del que contenien per no confondre-les. Algunes àmfores eren deficientes ja que es tractava d'àmfores de vidre que es podien trencar amb facilitat. En pocs indrets la conservació dels Sants Olis es podia considerar "indecent", segons paraules textuais: putrefactes, àmfores obertes o bé buides.

La inspecció de les sagrades formes i els Sants Olis, pel deteniment amb el qual es realitzava, era prioritària. Constituïen matèries fonamentals per a la celebració dels sagraments. La conservació d'aquestes matèries afectaven tota la comunitat, doncs, per exemple, fer àmfores noves amb materials nobles era costós i durava mesos, i, a vegades, anys. L'interdicte contra l'incompliment dels manaments de conservació, apareixia també relacionat amb les obres de certa envergadura, com reparacions de fonts baptismals. Un tipus de penes de dissuasió eren les multes pecuniàries.

Una altra matèria fonamental que era objecte d'inspecció era l'aigua, matèria principal del sagrament del bateig. El bisbe inspeccionava les fonts baptismals, comprovava si

retenien bé l'aigua, si era prou neta o *nítida*, si el cobertor que la protegia dels profanadors i de la pols estava en bon estat, i amb tanca de clau. El cobertor era el defecte principal en moltes parròquies, doncs no tancava bé, a prova de profanadors i paràsits.

Sobre les fonts baptismals, les disposicions episcopals anaven orientades a la litúrgia, i no es descriuen físicament, ni la seva forma ni la seva ubicació. La transparència de la visita a les fonts rau en el sagrament del bateig i en la conservació de l'aigua com a element central. L'aigua havia de beneir-se cada diumenge. Quan una font baptismal era seca d'aigua, i havien de batejar, el padrí posava l'aigua en les fonts baptismals, el sagristà la beneïa segons l'ordenació de l'Ordinari i feia la unció amb el crisma. Però no ho feia així en Dissabte Sant.

En el sagrament del bateig apareix també l'element simbòlic de la llum, el ciri de bateig, que il·lumina els catecúmens en el camí cap a la nova vida. Destaca, en aquest sentit, l'interès reiterat del bisbe que cada vigília de Pentecosta, tal i com establia el decret de Gracià,²⁸² fos batejat un infant "amb la solemnitat amb que se sol fer el Dissabte Sant" i que també aleshores els parroquians oferissin un nou ciri de bateig.

Després de la *visitatio hominum*, el visitador prenia les decisions necessàries.

4.1.6. *Els drets de visita*

Els visitadors tenien dret a percebre una ajuda de part del responsable de la parròquia, dret sancionat pel costum i regulat pel papat. El terme per referir-se a aquesta exacció era procuració (*procuratio* o *evectio*). El realisme feia que la *procuratio* s'adaptés a la capacitat econòmica de cada parròquia.

4.1.7. *Característiques generals de les actes de visita*

Inicialment els registres eren escrits en llatí, molt catalanitzat, i, fins i tot de vegades, podem trobar algun registre o parts de registres escrits en català. La mateixa estructura sintàctica de les frases llatines resulta una traducció literal de la catalana. Fa l'efecte que la visita, la inspecció, i, sobretot, els interrogatoris, es duïen a terme en llengua vulgar i que l'escrivà prenia nota i, sovint, traduïa sobre la marxa. El caràcter formulari dels textos fa que el vocabulari tècnic o específic, eminentment eclesiàstic, es repeteixi constantment. Podem dividir els registres de la baixa edat mitjana, en dos períodes: 1) Des del començament dels registres l'any 1303 (a la diòcesi de Barcelona amb Ponç de Gualba) fins l'any 1344, just abans de l'inici de la terrible pesta negra de 1348; i 2) Posteriorment a la pesta fins el Concili de Trento. Les visites de la primera etapa són riques per a la història de la moralitat, de la religiositat popular, per a l'antropologia del parentiu, etc.; les visites de la segona etapa ho són per a la història social i econòmica, per a la demografia, per a la història de l'art i de la cultura religiosa (litúrgia, codicologia), etc.

S'observava una acció impositiva sobre els objectes litúrgics tan normals a les nostres esglésies, com la llum cremant prop del sagrari, la custòdia per portar l'eucaristia als malalts, la custòdia per a l'exposició del Santíssim, on dipositar el crisma i els olis dels

²⁸² Informació extreta de: Decret de Gracià (D4. Cc. 11-18)

catecúmens i dels malalts, les fonts baptismals i l'aigua de batejar, els altars, la trona, el cor, els llibres litúrgics; tot era objecte d'examen.

4.1.8. El clergat i els bisbes

Les visites pastorals queden emmarcades en el context reformista del segle XV. Són principalment per a l'examen de la situació del clergat. Aquest seguia depenent dels laics, col·laboradors de beneficis.

Les intromissions en el sistema beneficial, la magresa de les rendes i la pressió fiscal expliquen el problema de l'absentisme que afectava negativament el clergat i que era el centre de l'atenció del bisbe en la reforma del mapa beneficial.

Esbrina l'origen social del clergat i el seu nivell cultural. L'Església parroquial, i per tant, el clergat, era el centre de la vida de les comunitats rurals i urbanes. Els clergues mantenien una autoritat sobre els fidels i mantenien les pràctiques religioses.

Membres de la noblesa i de famílies amb recursos, apareixen amb el dret de presentació de titulars de beneficis.

Les visites pastorals estudiaven quins eren els obtentors dels diferents beneficis (curats i no curats) de les parròquies, si residien en el benefici i si feien correctament els serveis requerits en els documents de dotació i fundació. S'ha analitzat la situació real de beneficis i beneficiats en el moment de la visita, per concloure que el sistema beneficial estava, aleshores, en un moment de crisi i transformació, atiat per fenòmens com l'empobriment o l'especulació, que es manifestaven en l'absentisme, l'alt grau de mobilitat, l'acumulació de beneficis, i tota una sèrie de situacions que reclamaven l'acció de control i de reforma. El rector era el càrrec principal de la parròquia, que havia de ser el representant de Déu en el poble, i que tenia l'autoritat directiva i moral. El rector era el clergue que posseïa la *cura animarum*, el manteniment del culte, la celebració de les misses preestablertes pel costum, i el res o cant de les hores canòniques; l'administració dels sagraments, excepte dels reservats al bisbe; i la predicació, informació i instrucció dels laics. El rector també era l'"agent" de les instàncies superiors, qui vetllava per l'execució de les sentències i els manaments oficials; i l'auxiliar local de la Inquisició. També feia de notari, i la parròquia era el centre de documentació. Exercia un cert control sobre els costums de la comunitat.

A través de les constitucions sinodals es donava als clergues pautes i formació, se'ls mostrava com havien de viure, què era lícit i què no ho era, com havien d'exercir llurs oficis, i quines mesures havien de prendre en casos extrems de conducta immoral laica.

L'abundància de constitucions sinodals sobre un mateix aspecte i la repetició monòtona de certes normes anaven lligades a la imposició de penes cada cop més severes. La reiteració es manifesta, sobretot, en les constitucions a partir de la segona meitat del segle XIV. Tot sembla afavorir la idea d'una vigilància persistent i obstinada per part del legislador, des de l'estructura central diocesana. Però l'assimilació d'aquestes normes per part de la base eclesiàstica de clergues i beneficiats semblava lenta i a vegades difícil.

Cada parròquia constituïa una persona moral, i la visita pastoral ens mostra la seva vida i el seu funcionament intern. Sembla evident que, visita pastoral i sínodes, configuraven una forma de govern original de l'Església occidental. En el cas dels sínodes, el clergat era obligat a deixar el seu centre parroquial i a acudir a la reunió sinodal, perquè allà s'establien les principals normes per al funcionament de la parròquia i per als propis clergues. En el cas de la visita pastoral, l'ordinari, el delegat o el visitador, es traslladava a la base parroquial per a una comprovació sobre el terreny.

L'origen geogràfic dels clergues en les zones rurals acostumava a ser de la mateixa comarca o de comarques properes, i era reclutat entre els membres de la pagesia local benestant, però eren lluny de llurs superiors, i s'equiparaven en vida, costums, problemes i aspiracions, als seus veïns laics més que no pas a qualsevol representant de l'Església diocesana. Això provocava que la formació moral, cultural i religiosa de molts d'aquests clergues fos generalment mediocre, cosa que feu intervenir el bisbe per intentar reformar aquesta situació (Monjas, 1998b, pgs. 206-212 i 218-234). Durant la primera meitat del segle XIV els bisbes incidiren en la moralitat del clergat i el seu ministeri pastoral; en canvi a partir de la segona meitat del segle XIV, el desig de millorar es manifestà sobretot, en l'interès per la formació dels preveres. Molts motius, com ara l'empobriment o el desig de prosperar, feien que els clergues empressin els únics recursos que tenien al seu abast, que provenien de llurs beneficis, per a fins externs a l'Església. A les ciutats, els beneficis eclesiàstics tenien un valor polític i es repartien entre les elits socials.

La crisi econòmica de mitjans del segle XIV féu que hi hagués una davallada de les rendes beneficials, per la qual cosa molts beneficiats es veieren abocats a acumular beneficis per tal de poder sobreviure, i la conseqüència és que només podien residir en un d'ells, generant el problema de l'absentisme.

En l'aspecte religiós, els bisbes potenciaven les visites pastorals amb suport a unes eucaristies més sovintejades, com també la resta de sagraments. I més esplendor en el culte. Però els bisbes eren de presentació reial i per tant, castellans molts d'ells. El segle XVII va representar la submissió de Catalunya a l'hegemonia castellana.

La reforma tridentina reforçà el paper dels bisbes i minvà el dels capítols catedralicis. I augmentà la tutela de la monarquia sobre l'Església catalana. Hi hagué una dissociació entre ambdós estaments eclesiàstics, doncs els segons eren coberts per membres del poble català. Un dels líders d'aquesta oposició fou Pau Claris (1586-1641), canonge de la Seu d'Urgell des de 1612, que es caracteritzà per una defensa dels privilegis del capítol enfront del bisbe d'Urgell, monàrquic declarat. També s'oposà a la Cort de Barcelona de 1626 a la guerra que Felip IV menava contra França, i al pagament de l'impost religiós. Pau Claris fou elegit president de la Generalitat.

La guerra dels segadors fou la revolta popular d'aquests, concentrats a Barcelona per trobar qui els llogués, el Corpus, dia 7 de juny de 1640. Es varen fer de manifest les diferències que oposaven l'alta jerarquia i la més propera al poble. Catalunya, obligada per les circumstàncies, prestà fidelitat com a rei seu Lluís XIII de França. França portà nous superiors per als ordes religiosos i per a algunes diòcesis.

L'Església d'inicis del set-cents vivia dels recursos propis i dels que rebia com a prestació tradicional dels fidels, segons uns mòduls establerts o creats des de l'època medieval. El patrimoni eclesiàstic, en alguns llocs, s'acostava a la quarta part del total de les terres conreables. I sobre les rendes d'aquest patrimoni el rei exigia un impost: el dret d'"excusat", que era una vintena part. Això produí enfrontaments, fins el punt que alguns clergues defensaren els seus interessos amb les armes.

Carles III prohibí de celebrar més concilis provincials de Tarragona, que trencà l'antiga tradició conciliar de la nostra Església i que arribà fins a prohibir els sínodes diocesans per creure'ls oposats al seu esperit reformista i innovador.

En aquesta època és remarcable l'actuació del bisbe de Barcelona Josep Climent: donà noves constitucions a congregacions religioses, s'oposà al mal gust de l'oratòria barroca, buida i ampul·losa, i s'esforçà a netejar les processons i altres actes de pietat del seu aparat espectacular i supersticiós. Creà un cementiri fora de Barcelona. Reorganitzà l'hospici i altres obres socials a favor dels obrers, i lluità contra la indigència i la mendicitat. Tenia com a ideal social una mena de comunisme utòpic que el portà a ser denunciat a la Inquisició; institució que volia posar també sota el control eclesiàstic.

4.1.9. *Els laics*

Aquestes visites pastorals són un excel·lent observatori, però no l'únic, per poder apropar-nos als homes i les dones "comuns", "petits" en rang social. És la microhistòria de les experiències quotidianes de la gent corrent amb el seu marge de maniobra i llibertat.

Els laics tenen un paper deliberadament secundari. S'analitza quin és el paper que el bisbe els dóna, com a grup o individualment. Els laics adquireixen especial rellevància en els interrogatoris. La font documental esdevé aquí un viu testimoni de la vida quotidiana.

Els laics sortien freqüentment en temes relacionats amb la moralitat (cohabitació dins del matrimoni, concubinatge, adulteri, ...), la usura, els jocs, les blasfèmies, els sortilegis i els endevinaments, i la qüestió de la celebració i solemnització del matrimoni; però a partir del segle XV aquests temes seran controlats per altres vies i desapareixeran de les visites pastorals, i hom posarà èmfasi en el control de la confessió i dels excomunicats. En les visites pastorals normalment els rectors encobrien llurs parroquians, i aquests als rectors. El precepte pasqual era complert per la majoria de parroquians i els excomunicats cada cop eren menys.

Els testimonis sinodals eren reclutats entre la pagesia benestant. I molts d'ells ocupaven càrrecs en la naixent institució municipal.

La intervenció laica més directa és la figura de l'obrer. Excepte la *res sacrae*, responsabilitat directa dels curats, els béns materials i valuosos de la parròquia i el seu bon estat i manteniment, d'una banda, i l'administració i el control dels diners i rendes, de l'altra, era a càrrec de l'obreria, institució formada generalment per un parell d'obres a cada parròquia. En el segle XV, segons els registres de visita, el seu rol era no solament més definit, sinó més important. Però de la seva institució oficial les

constitucions sinodals i conciliars en parlen molt poc. Sembla que aquesta institució va venir donada per la pròpia dinàmica del fet parroquial. De la pràctica a la normalització: és possible que la legislació canònica afavorís la consolidació i la generalització d'aquesta institució d'origen popular.

L'autoritat eclesiàstica es basava en aquesta institució laica per intervenir en els assumptes interns de la parròquia, en el moment de canvis profunds de la institució beneficent. L'obreria esdevingué als ulls de l'autoritat eclesiàstica l'element estable i permanent que donava continuïtat al fet parroquial. Els obrers acostumaven a ser "prohoms de la vila". Respectats i respectables dins la comunitat. La seva elecció semblava ser un fet totalment comunitari. No sembla un càrrec o ocupació vitalici. Els testimonis dels obrers eren equiparats als del batlle i/o jurats del lloc. No sabem si hi havia retribució econòmica. Sabem que rebien rendes i diners a través de deixes testamentàries.

4.1.10. Informacions demogràfiques

A les visites del bisbe Francesc Climent al bisbat de Barcelona, els anys 1414, 1421 i 1425 hi trobem la dada *parroquià*. La xifra de parroquians s'assembla força a les que tenim per als *focs*. Fins ara els fogatges havien estat l'única font de què disposàvem a l'hora d'intentar reconstruir la població baix medieval, però tenim un gran buit de més d'un segle, que va des del 1378 al 1381 i fins al 1497, en que no disposem de cap foc; les dades sobre parroquians de les visites pastorals podrien completar aquesta font.

El clergat, tant a partir de la confessió quaresmal i de l'acompliment pasqual, com a través de l'administració dels sacraments (baptisme i enterraments), era testimoni privilegiat de tots els esdeveniments demogràfics i coneixia millor que ningú els membres de la comunitat. Els termes *parroquians* i *focs* poden amagar moltes inexactituds. Recordem que el concepte *parroquià* cal entendre'l com a cap de casa o família. D'aquí ve l'interès de la cúria episcopal per conèixer el nombre dels seus parroquians, doncs els impostos i el valor de la parròquia eren variables.

Eren manifestacions populars les confraries, capelles, processons i santuaris, per vot o devoció, per assegurar les collites, el culte als difunts, festes de sants titulars, patrons de confraries, advocats contra la pesta o altres calamitats, festes votades. Són punts importants per a analitzar la pietat popular dels segles XVI en endavant.

Aquests segles es caracteritzen per l'aplicació de les reformes del Concili de Trento. Es pretén potenciar el predomini del sentiment per sobre de la raó, molt malmès per motiu de la Reforma Protestant. Però això portarà a resultats contradictoris, doncs hi haurà un augment de corrents místics i una desviació de la pietat que durà part de la religiositat cap a supersticions, fins i tot a pràctiques de bruixeria.

Un exemple del que diem: mentre els jesuïtes passaven de mil membres l'any 1556 a tretze mil a la mort de Sant Ignasi, el poble era immers en un clima d'exaltació religiosa, misèria i guerres, que potenciaven situacions fora de l'ortodòxia catòlica.

4.1.11. *L'expressió de la religiositat popular*

A l'església parroquial s'hi celebraven les cerimònies dels sagraments, com el baptisme. Hom hi era present des dels naixement fins el traspàs.

La missa era el punt central i culminant de la litúrgia de l'Església; però hi havia més manifestacions. Aquesta litúrgia modelarà el cristià de finals de l'edat mitjana en una *religió de pràctiques externes*.

Sembla diàfan l'intent de reconduir la devoció popular perquè aquesta no caigui en la superstició i l'heretgia. Tota la política pastoral de la baixa edat mitjana sembla dirigir-se cap a la nova *sensibilitat eucarística*, que anticipa el Concili de Trento.

4.1.12. *Les dones a les visites pastorals*

De les dones se'n parla gairebé sempre indirectament, com també de la gent sotmesa a servitud. Apareixen citades per al·lusions en declaracions d'altres testimonis. La seva intervenció en els afers parroquials i eclesiàstics és pràcticament nul·la.

L'Església intenta "reconduir" les dones cap a l'ordre que la societat feudal els imposa. Si no ho aconsegueix les intenta castigar i apartar de la societat per tal que no "infectin" el cos social "sa": es tracta de concubines, adúlteres, fornicadores, prostitutes, bruixes, conjuradores, sortílegues, endevinaires, curanderes, ...

Hi ha algunes esclaves al servei dels clergues, tot i que les prohibicions dels bisbes les feia allunyar del lloc; però com que no tenien mitjans de vida, a vegades hi tornaven per fer alguns serveis, com rentar-los-hi la roba. Als ulls dels vilatans, potser també als ulls de l'escrivà apostòlic, les esclaves tenien una escassa valoració per als propòsits de la *inquisitio*, tan poca o menys que les altres dones.

4.2. SITUACIÓ SOCIAL

Anys 1546-1570. Ambient social i econòmic de Catalunya lligat amb la temàtica de la reforma: problemes morals, casuístics, del mercantilisme, el bandolerisme, la insuficiència demogràfica del Principat que atreu immigrants del Llenguadoc i Gascunya i el posa en contacte amb les heretgies del temps, calvinisme i luteranisme. Aquesta situació comporta una intervenció de la Inquisició espanyola, i aquest ambient socio-polític passa a ser eclesial.

És difícil precisar la demografia catalana de l'època, doncs aquesta es basava en els fogatges, que més que una finalitat estadística tenia una finalitat tributària, o personal o material. Els habitants a Catalunya oscil·laven entre els 280.000 i els 335.000. Aquesta falta d'habitants fomentà la immigració francesa, i com a conseqüència el desenrotllament del bandolerisme català, i de retop, l'augment de les activitats de la Inquisició. També és un factor a tenir en compte, la pesta, que si bé era important en les zones urbanes, no deixava de produir-se en les zones rurals. La victòria de Lepant sobre els turcs desmantellà la flota marítima otomana i per tant la pirateria a les nostres costes. Aquesta nova situació propicià el repoblament de la franja marítima, més oberta al comerç i al benestar econòmic.

La majoria de la població pertanyia al món de la pagesia i l'artesanat, fornida la primera de braços dels immigrants francesos. Només un 10% pertanyien a la burgesia, econòmicament poc poderosa. Un 6% de la població la formava l'estament eclesiàstic, i un 0,8% els cavallers.

En l'aspecte cultural, la Catalunya del cinc-cents només tenia un centre superior d'estudis: l'Estudi General o Universitat de Lleida, que en aquest període ja es trobava en la seva fase decadent, degut en part a la benvolença dels examinadors i les bandositats en la provisió de les càtedres i en l'elecció del rector. Barcelona, per un privilegi d'Alfons el Magnànim i la butlla de Nicolau V, el 1450, era autoritzada a la creació d'un Estudi General, però la seva edificació no fou emesa fins al cap d'un cent anys, el 1536. L'any 1565, un conveni entre la Universitat de Medicina i la Universitat de l'Estudi General, posà fi a la oposició que la classe mèdica havia practicat fins llavors. Dins aquesta línia de col·laboració, el bisbe Guillem Cassador proposà per a establir dins l'Estudi General, les càtedres d'Antic Testament com inici del seminari conciliar. Malgrat els decrets d'erecció signats el 1567, el seminari no va obrir les seves portes fins l'any 1598, en l'antic monestir de monges agustines de Montalegre. Malgrat que es creà també el col·legi de Betlem pels jesuïtes i el de Santa Maria i Sant Jaume, conegut amb el nom de cordelles, aquesta manca de centres culturals fou suplida per les sortides a estudiar a l'exterior. Però la situació econòmica i les mesures de Felip II per evitar el contagi calvinista, van interrompre l'emigració d'estudiants i la manca de titulars docents en terres catalanes. També va influir en la davallada del món cultural, l'abandó de la llengua catalana per part de la noblesa, i si bé aquesta llengua fou defensada per la burgesia, la classe culta preferia el llatí. D'aquí un pas a deixar el poble sense classe directora, també per falta d'un humanisme, encara poc assimilat.

Hi havia un fort lligam entre la vida religiosa i la política i social. Qualsevol acte sociocitadà, des de les simples malalties dels membres de la família reial fins a les victòries assolides en les guerres polítiques, passant per tot acte futur, imprimeix el seu segell religiós, generalment en forma de processons o de rogatives públiques. Aquest fenomen religiós apareix en tota la seva dimensió a propòsit de la pesta, "flagell de la ira de Déu". Adquireix caràcter de factor demogràfic i històrico-religiós. També passa aquest fenomen amb la necessitat de pluja. Es decreten processons de tots tipus. S'adopten mesures de religiositat pública com en la del 1558 en què es decreta *que tocant-se en dita Seu les campanes que acostumen a tocar quiscun dia quant se alsa en lo ofici divinal lo sacratissim cors de Jesucrist Salvador nostre y totes les altres sglesies respnguen, que tothom se agenoll com se acostum de agenollar y star agenollats per dit alçament del dit sacratissim cors de Jesucrist Salvador nostre y totes les altres sglesies respnguen fins han acabat de tocar los tochs acostumats, per a dir un pater y una ave maria y altres devotes oracions*. El panorama era d'extrema religiositat social, doncs a tot això hi hem d'afegir la processó anual per a la recepció de la butlla de la croada, els jubileus ocasionals i les processons de costum, com la de la creu de maig i la del Corpus.

La paraula "parròquia", a la baixa edat mitjana, té diverses accepcions. Era l'àmbit bàsic, gairebé autònom, que referenciava i enquadrava un espai geogràfic: un poble,

un castell, una vila, un barri ciutadà. És comú, en els documents d'aquests segles, ubicar un indret o descriure l'origen d'una persona, amb la referència de la parròquia de la qual prové o on es troba. Era, doncs, un fet geogràfic, sociològic i identitari.

En un sentit més acotat, cada parròquia incloïa, d'altra banda, tot el patrimoni material, moble i immoble, els recursos relacionats amb l'església parroquial, i, a l'últim, la comunitat eclesiàstica, els curats i clergues beneficiats i les seves rendes beneficials de les quals vivien. Per tant, l'església parroquial, el patrimoni, les rendes i els serveis dels beneficiats lligaven en un tot aquest quadre on s'expressava la moral, la pràctica quotidiana dels parroquians. Finalment, l'església parroquial era un lloc comú, un espai compartit pels vilatans, que esdevenia una "casa del poble", fins al punt de ser, a vegades, espai d'ús per a diverses activitats, com a lloc d'aplec, refugi, graner, pessebre, etc.

No s'acaben amb el que hem exposat els trets que marquen la religiositat social de l'època. N'hi ha molts més, tan de positius com de negatius. Els abusos són constants. D'aquesta època són les mesures determinants establertes pel bisbe Guillem Cassador sobre la separació de sexes a l'interior de les esglésies.

4.3. SITUACIÓ POLÍTICA

La noblesa era políticament inoperant des del Compromís de Casp, i bolca el seu poder en el feudalisme, realitat viva encara en el segle XVI. Aquesta situació provoca queixes en els qui l'han de sofrir, i també per la seva projecció en el bandolerisme. Els cavallers pobres no trobaven altra sortida que posar-se a la disposició d'altres superiors i fer la guerra o bé lliurar-se a bandositats, ja que l'administració pública els era vetada, doncs els reis la proveïen de súbdits castellans. I encara no havien superat l'orgull que els privava de dedicar-se al comerç que suplís la manca de recursos i de rendes. Semblantment la burgesia, que succeeix a l'oligarquia feudal de l'època anterior en la direcció política, busca el favor reial per tal d'aconseguir algun títol nobiliari, més que no pas la gestió i promoció dels autèntics valors nacionals. Els artesans viuen l'època de la seva màxima esplendor, intentant en va fer sentir el seu pes en els cercles superiors. I la ruralia pateix el feudalisme i les bandositats. La repressió contra aquests, a vegades és pitjor que la pròpia bandositat. La revolució del 1640 no seria explicable sense aquesta massa descontenta i que espera alguna alliberació.

L'any 1464 hi ha el casament d'Isabel I de Castella i Ferran II de Catalunya-Aragó. L'any 1486, amb la sentència de Guadalupe, i en acabar la guerra dels remences, s'aboleixen sis dels mals usos del moment i n'eren eximits els qui tenien dret de domini o de jurisdicció "de castell, lloc, terme o parròquia". Era una manera de separar l'estament eclesiàstic dels revoltats que, així, perdien un suport sempre important en aquell estil de societat, que encara no tenia gens clars els límits dels dos mons: l'espiritual i el temporal. L'existència del braç eclesiàstic a les Corts, no representava tant l'Església o el poder espiritual sinó que era l'expressió d'unes jurisdiccions i competències amb concomitàncies polítiques, econòmiques i militars que el rei havia de tenir en compte. Ferran II tenia molt clar que convenia controlar l'Església. Una manera de fer-ho, er el control dels nomenaments episcopals.

A partir de mitjan segle XIV, i com una de les conseqüències de la Pesta Negra, apareix a tota la Mediterrània el fenomen del bandolerisme, que arribarà fins el 1640 després de cent anys de màxima esplendor. Hi sobresortí la figura del “clergue bandoler” o, més ben dit, del “bandoler clergue”, és a dir, uns bandolers que per evitar el tribunal reial i poder-se acollir als tribunals episcopals que no podien dictar penes de mort per aquests delictes, es feien tonsurar i així entraven en el clergat, sense perdre la possibilitat de casar-se. Carles I demanà al papa Climent VII la concessió d’un tribunal especial per jutjar casos de “crims atroços” abans de portar-lo a la justícia reial. Nasqué l’anomenat Tribunal del Breu l’any 1525.

En les relacions econòmiques entre l’estament eclesiàstic i la monarquia, sempre es posa de relleu l’exempció que els eclesiàstics tenien de la tributació comuna. Però, de fet, feien una aportació econòmica a la monarquia. Hi havia el “subsidi eclesiàstic” que aquests havien d’aportar a la corona i que els papes Pau III (1535) i Juli III (1553) havien concedir pactant la quantitat amb el rei: la finalitat era la lluita contra el turc.